

**T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÂRÎH-İ CİHÂN-ÂRÂ'NIN TÜRKÇE TERCÜMESİ
(KARAHANLILARDAN TİMURLULARIN SONUNA KADAR)**

**Hazırlayan
ALİ İÇER**

TARİH

IĞDIR

2020

ONAY FORMU

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Dağlar danışmanlığında Ali İÇER tarafından hazırlanan bu çalışma 11. 12. 2020 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Tarih Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞLAR

İmza:

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Serpil SÖNMEZ

İmza:

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEŞİL

İmza:

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun / /2020 tarih ve 2020/
sayılı kararı ile onaylanmıştır.

(imza)

Prof. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU

Enstitü Müdürü

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Ali İÇER

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca bana değerli bilgileriyle yardım eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Dağlar'a teşekkürlerimi bildiriyorum. Çalışmam esnasında bilgilerine başvurduğum Dr. Öğr. Üyesi Hasan Asadi'ye, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yeşil'e, Dr Öğr. Üyesi Serpil Sönmez'e Dr. Öğr. Üyesi Pouneh Abdollahifard'a, Ertuğrul Ertekin'e, Serdar Gündoğdu'ya ve Masoud Sadrmohammadi'ye teşekkürü borç bilirim. Tez çalışmam boyunca beni manevi olarak destekleyen değerli eşim ile aileme şükran ve minnet borçluyum.

ÖZET

TÂRÎH-İ CİHÂN-ÂRÂ'NIN TÜRKÇE TERCÜMESİ (KARAHANLILARDAN TİMURLULARIN SONUNA KADAR)

İÇER, ALİ

Yüksek Lisans Tezi

Tarih

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Dağlar

Aralık 2020

197

İran coğrafyasında kurulmuş Türk devletlerinden Safevîler, tarih yazımı bakımından kendilerinden önceki devletlere oranla çok daha zengindirler. Türk tarihini aydınlatma adına bu eserlerin önemi azımsanamaz. Şah Tahmasb dönemi de tarih yazıcılığında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Kadı Ahmed Gaffârî'nin *Târih-i Cihân-ârâ* adlı eseri de bu dönemde yazılmıştır. Günümüze kadar Safevî ana kaynaklarının çok az bir kısmının Türkçeye tercüme edildiği görülmektedir.

Bu tez çalışması Şah Tahmasb döneminin önemli tarihçilerinden olan Kadı Ahmed Gaffârî'nin *Târih-i Cihân-ârâ* adlı eserinin Karahanlılar bölümünden başlayarak Timurluların sonuna kadar olan kısmının dilimize tercümesi ve değerlendirilmesi hakkındadır. İlk bölümde Farsça tarih yazıcılığının gelişimi, Kadı Ahmed Gaffârî'nin hayatı ve eserlerinin incelenmesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise kitabın belirlenen kısmının tercümesi yapılmıştır. *Târih-i Cihân-ârâ* ilk defa 1967 yılında Tahran'da Hasan Nerâkî tarafından neşredilmiştir. 2017 yılında ise Abdülkerim Corbezedar tarafından yeni bir önsöz eklenerek aynen basılmıştır. Tez çalışmamızda her iki kitap da kullanılmıştır.

Safevî döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olarak bilinen Kadı Ahmed Gaffârî'nin bir başka eseri de *Târih-i Nigâristân*'dır. Kadı Ahmed Gaffârî'nin Kadılık ve tarihçilik özelliğinin yanında şairlik özelliği de bulunmaktadır. Kadı Ahmed Gaffârî'nin Şah Tahmasb'a hediye edilmiş olan *Târih-i Cihân-ârâ* kitabında daha çok kendinden önceki şairlerin şiirlerine yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: İran ve çevresinde yerel hanedanlar, *Târih-i Cihân-ârâ*, Timurlular Kadı Ahmed Gaffârî, Karahanlılar, Moğollar.

ABSTRACT

TURKISH TRANSLATION OF TARÎH-İ CİHAN-ARA (STARTING FROM KARAKHANIDS TO THE END OF TİMURİDS)

İÇER, ALİ

Master Thesis

History

Advisor: Assist. Prof. Mehmet Dağlar

December 2020

197

Safavids, one of the Turkish states established in the Iranian geography, are much richer in terms of historiography compared to the states before them. The importance of these works cannot be underestimated for the illumination of Turkish history. The Shah Tahmasb period is also a period in which important developments were experienced in historiography. Kadı Ahmed Gaffârî's work named Târîh-i Cihân-ârâ was also written in this period. It is observed that only a small number of the Safavid main written sources have been translated into Turkish till today.

The present thesis is about the translation and evaluation of the work named Târîh-i Cihân-ârâ, which is one of the important historians of Shah Tahmasb period, starting from the Karakhanids to the end of the Timurids. In the first part, the development of Persian historiography, the life and works of Kadı Ahmed Gaffari were examined. In the second part, the translation of the specified part of the book was done. Târîh-i Cihân-ârâ was first published in Tehran in 1967 by Hasan Nerâkî. In 2017, it was reprinted by Abdulkerim Corbezedar with a new preface. Both books were utilised in our thesis study.

Another work of Kadı Ahmed Gaffârî, known as one of the important figures of the Safavid period, is Târîh-i Nigâristân. Kadı Ahmed Gaffârî has the characteristic of being a poet, as well as being a Kadi and historiographer. In the book of Târîh-i Cihân-ârâ, which was given as a gift to Shah Tahmasb, by Kadı Ahmed Gaffari, the poems of poets before him are mostly included.

Key Words: Local dynasties in and around Iran, Tarih-i Cihan-ara, Timurids Kadı Ahmed Gaffari, Karakhanids, Mongols.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. FARŞÇA TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ VE KADİ AHMED GAFFÂRÎ KAZVÎNÎ’NİN TÂRÎH-İ CİHÂN-ÂRÂ ADLI ESERİ	3
1.1. Farsça Tarih Yazıcılığının Gelişimi	3
1.2. Kadî Ahmed Gaffârî-i Kazvînî’nin Hayatı.....	6
1.3. Kadî Ahmed Gaffârî-i Kazvînî’nin Cihân-ârâ Adlı Eseri	8
2. TÂRÎH-İ CİHÂN-ÂRÂ’NIN TÜRKÇE TERCÜMESİ	13
2.1. İki Satır İçeren Türkistan ve Mâveraünehir Hâkimleri Hakkında.....	13
2.1.1. Türk Hakanları Hakkında	13
2.1.2. İkinci Satır Karahıtaylar Hakkında	17
2.2. İki Satırda Açıklanmış Olan Kürt ve Lor Hâkimleri Hakkında	18
2.2.1. Birinci satır iki harfte şerh edilmiş olan kürtler hakkında	19
2.2.1.1 Birinci harf Diyâr-ı Bekr valilerinin zikri hakkında	19
2.2.1.2. İkinci Harf Dînever Şehr-i Zor ve Bölgesinin Hâkimleri	19
2.3. İki Harfte Toplanmış Lorlar	21
2.3.1. Birinci harf Lor-u Bozorg hakkında	21
2.3.2. İkinci Harf Lor-ı Kuçek Hakkında	24
2.4. İki Satırda Açıklanmış Olan Taberistan ve Rüstemdar Melikleri Hakkında.....	27
2.4.1. Birinci satır Mazenderan Melikleri hakkında	27
2.4.1.1. Birinci Fırka On Dört Kişi	27
2.4.1.2 İkinci Fırka Bavendiye’den Sekiz Kişi	30
2.4.1.3 Üçüncü Fırka Bavendiye’den Yedi Kişi	33
2.4.1.4. Şube: Celavîye Taifesi Hakkında.....	34
2.4.1.5. İkinci Satır Gavbare Melikleri Olarak Meşhur Olan Rüstemdar Melikleri Hakkında	35
2.4.1.6. Birinci Harf Dabuye ve Evladı Hakkında.....	36

2.4.1.7. İkinci Harf Bâdüsân Hakkında.....	37
2.4.1.8. Nur Melikleri	41
2.4.1.9. Kecur Melikleri.....	42
2.5. Dört Satırdan İbaret Olan Etraf Sultanları Hakkında	43
2.5.1. İlk Satır Lar Sultanları Hakkında.....	43
2.5.2. İkinci Satır Hürmüz Valileri Hakkında.....	46
2.5.3. Üçüncü Satır Şirvan Sultanları Hakkında.....	48
2.5.4. Dördüncü Satır Karaman Hâkimleri Hakkında	50
2.6. Moğol Sultanları Hakkında	51
2.6.1. Birinci Satır Oktay'ın Evlatları Hakkında	53
2.6.2. İkinci Satır Çağatay'ın Evlatları Hakkında.....	55
2.6.3. Üçüncü Satır Cuci'nin Nesli Hakkında	60
2.6.3.1 Birinci Harf Gök Orda Sultanları Hakkında	61
2.6.3.2 İkinci Harf Ak Orda Hakanları	62
2.6.3.2.1. Birinci Harf Maverâünnahr Sultanları Hakkında	65
2.6.3.2.2. İkinci Harf Harezm Sultanları Hakkında	67
2.6.3.3. Dördüncü Satır Tuluy'un Züriyeti Hakkında	68
2.6.3.3.1. Birinci Harf Kaaniye Ulu Ağacı.....	69
2.6.3.3.2. İkinci Harf İran ve Rum Sahibi İlhaniye Sultanları Hakkında.....	70
2.6.4. Cengiziye Şubesi	74
2.6.4.1. Birinci Harf İlkaniye Hakkında	74
2.6.4.2. İkinci Harf Çobaniye Hakkında.....	77
2.6.4.3. Üçüncü Harf Togay Timuriler Hakkında.....	78
2.6.4.4. Dördüncü Harf Serbedâran Melikleri Hakkında.....	79
2.6.4.5. Beşinci Harf İncu Hâkimleri Hakkında	81
2.6.4.6. Altıncı Harf Âl-i Muzaffer Sultanları Hakkında.....	82
2.7. Küreğeniyan Sultanları Hakkında	86
2.7.1. Asıl: Emir Timur'un Yıllara Göre Ahvalinin Hülasası Hakkında.....	87
2.7.1. 1. Birinci Satır Mirza Cihangir'in Evlatları Hakkında.....	92
2.7.1. 2. İkinci Satır Mirza Şahruh ve Evlad ve Torunları Hakkında	92
2.7.1. 3. Üçüncü Satır Ömer Şeyh'in Evladı Hakkında	96
2.7.1. 4. Dördüncü Satır Mirza Miranşah ve Evladı Hakkında.....	99

SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	110
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	198

KISALTMALAR

AÜ	Atatürk Üniversitesi
age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
agt	Adı geçen tez
bkz	Bakınız
çev	Çeviren
çn	Çevirenin notu
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed	Editör
haz	Hazırlayan
Hz	Hazreti
İA	Milli Eğitim Vakfı İslam Ansiklopedisi
neşr	Neşreden
s	Sayfa
sa	Sayı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd	Ve diğerleri
Yay	Yayınları
(a.s)	Aleyhisselam

GİRİŞ

Tez çalışmamız olarak Safevîlerin Şah Tahmasb döneminde Kadı Ahmed Gaffârî Kazvînî tarafından yazılan *Târîh-i Cihân-ârâ* isimli eserinin Karahanlılar kısmından başlayarak Timurluların sonuna kadar devam eden kısmını ele alarak günümüz Türkçesine tercüme etmeyi amaçladık. Belirlediğimiz bölümlerde Karahanlılar, Karahitaylar, Moğollar ve Timurlular gibi devletler olduğu gibi İran ve çevresinde kurulmuş olup yazarın yaşadığı döneme kadar varlığını devam ettiren hanedanlıklar da bulunmaktadır.

Kadı Ahmed Gaffârî Kazvînî eserini genel tarih olarak ele almış ve dünyanın yaratılışından başlayarak peygamberlerin hayatını, İslam öncesi devletleri, Peygamberimizin hayatı ve sonrasında kurulan devletleri anlatarak kendi zamanına kadar devam etmiştir. Eserin Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevîler kısmı Buket Gündüz tarafından yüksek lisans tez konusu olarak çevrildiği için biz de yazarın zamanı ile bağlantılı olan diğer bir önemli kısmı konu olarak almayı tercih ettik. Özellikle Babür Devleti, Özbekler ve Lor hanedanları ile ilgili kısımlar yazarın yaşadığı dönemi de kapsadığından bizzat şahit olduğu ya da şahit olanlardan duyduğu şekilde yazması açısından önem arz etmektedir. Karahanlılar kısmını ise hem konu bütünlüğünü göz önünde bulundurarak hem de bu alanda Türkiye’de yeterli eser olmadığını düşünerek ilave ettik.

Son yıllarda ülkemizde Safevî tarihine verilen önemin artması sevindirici bir durumdur. Bu alanda araştırma eserlerin yanında Safevî ana kaynaklarının bir kısmının da Türkçeye kazandırıldığını görmekteyiz. Bu ana kaynaklardan İskender Beg Türkmen’in *Tarih-i Âlem Âray-ı Abbasi* adlı eseri Ali Genceli tarafından tercüme edilmiş ve yıllar sonra İsmail Aka tarafından yayına hazırlanarak basılmıştır. Abdi Beg Şîrâzî’nin *Tekmilet’ül-Ahbâr* adlı eseri Nasrin Mousavi tarafından yüksek lisans tez çalışması olarak Türkçeye kazandırıldığı gibi Şefaattin Deniz ve Hasan Asadi tarafından da tercüme edilerek basılmıştır. Bir diğer Safevî tarihçisi olan Hasan Rumlu’nun, *Ahsenü’t-Tevârîh* adlı eserinin 807-899/1405-1494 yılları arası Mürsel Öztürk tarafından tercüme edilmiştir. Aynı eserin Şah İsmail ile ilgili kısmı Cevat Cevan tarafından (Ahsenü’t Tevârîh) Şah İsmail Tarihi adıyla tercüme edilmiştir. Hasan Rumlu’nun Şah II. İsmail’e

atfettiği ve daha sonra Ahsenü't-Tevârîh adlı eserine eklediği kitabı da Şefaattin Deniz ile Hasan Asadi tarafından Safevî Şahı II. İsmail -Kahkaha Kalesi'nin 20 Yıllık Mahbusu- adıyla dilimize kazandırılmıştır. Safevî tarihinin anonim eserlerinden olan *Târih-i Kızılbaşîyye* 2015 yılında hem Şefaattin Deniz ile Hasan Asadi tarafından hem de Tufan Gündüz tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır. Biz de bu çalışmamızda *Târih-i Cihân-ârâ* isimli eserin tercüme edilmemiş bir kısmını tercüme ederek Türk bilim dünyasına katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Tez çalışmamızda konuların karşılaştırmaları için farklı kaynaklardan da yararlandık. Bunların arasında İbnü'l Esîr'in *El Kâmil Fi't-Tarih* adlı eseri, Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî'nin *Târih-i Güzide* adlı eseri, Erdeşir-i Esterâbâdî'nin yazmış olduğu *Bezmu Rezm*, Ata Melik Cüveynî'nin *Tarih-i Cihangüşa* adlı eserini, Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* adlı eserini, Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî'nin *Tabakât-ı Nasirî* adlı eserini ve *Moğollar'ın Gizli Tarihi* adlı eseri sayabiliriz. Yine coğrafyacılarından İbn Eca, İbn Havkal ve Mukaddesî'nin eserlerinden faydalandık. Bunların dışında anonim eser olan *Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib* adlı coğrafya eserine de başvurduk. Tercüme sırasında Mehmet Kanar'ın Farsça - Türkçe sözlüğü, Ziya Şükûn'un Gencinei Güftar Ferhengi Ziya adlı Farsça - Türkçe sözlüğü ve Hasan Amid'in Ferhengi Farsi Amid adlı Farsça - Farsça sözlüğünden yararlandık. Arapça sözcük ve terimler konusunda da Mevlût Sarı'nın El-Mevarit adlı Arapça - Türkçe sözlüğüne başvurduk. Hicri Takvimlerin Miladi Takvime çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun çevrimiçi tarih çevirme programından yararlandık. Şahıs adlarının yazımında çoğunlukla Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki yazımları kullandık. Bazı hicri takvimlerin çevirisini yaptığımızda günlerin farklı olduğuna şahit olduk ve bunları da dipnotla belirttik. Kadı Ahmed Gaffârî, bazı isimlerin yazılışında da aynı sayfada birkaç şekilde farklı yazımlar kullanmıştır. Örneğin Cimkim, Cimbem ve Cemkem şeklinde üç farklı yazılışı kullanmıştır. Kubilay Kağan için de aynı durum söz konusudur. Bazı şahıs isimlerini ise yanlış yazmıştır. Doğru şekilde yazımları için bahsettiğimiz kaynaklara başvurduk.

1. FARŞÇA TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ VE KADI AHMED GAFFÂRÎ KAZVÎNÎ'NİN TÂRÎH-İ CİHÂN-ÂRÂ ADLI ESERİ

1.1. Farsça Tarih Yazıcılığının Gelişimi

İslam öncesi dönemle ilgili Farsça kaynak çok az olmasına rağmen Ahamenişler dönemine ait kaynaklara rastlanmıştır. Bu nedenle antik çağın İran'ını Farsça kaynaklardan çok Asur ve Yunan kaynakları aydınlatmaktadır.¹ İslam'ın ortaya çıkışı ile birlikte İran ve çevresiyle ilgili bilgiler tarih ve coğrafyacılar tarafından ele alınmaya başlanmıştır. İslam Tarih yazıcılığı ise Arapça olarak başlamış, peygamberler tarihi ve sonraları tabakât denilen biyografi yazımıyla devam etmiştir. Abbasiler zamanında Farsçadan çeviriler yapılmış ve eski İran'a ait tarih ve destanlar Arapçaya kazandırılmıştır.² Sâ mânîlere kadar Arapça tarih yazımının devam ettiğini biliyoruz. Saffariler zamanında Yakub bin Leys, huzurunda Arapça şiir okuyanları anlamadığını belirterek onları Farsça şiir okumaya teşvik ettiği bilinmektedir.³ Saffarilerden itibaren İran'ın yerli hanedanlarının etkileriyle Farsçanın tedricen önemini kazanmaya başladığını görmekteyiz. Sâ mânîler zamanında da ağırlıklı olarak Arapça eserler verilmiş ancak Sâ mânî veziri Ebû Ali el-Belamî, ünlü İslam Tarihçisi Taberî'nin *Târih er-Rûsul ve'l Mülûk* adlı eserini Farsçaya çevirtmiştir.⁴ Sâ mânîler döneminde Farsça şiir dili olarak da önemli bir ilerleme kat etmiştir. Özellikle Ebû Abdullah Cafer bin Muhammed bin Hâkim el-Rûdekî bu alanda çok değerli şiirler yazmıştır. Yeni Farsçanın kurucusu olarak kabul edilen Rûdekî, İran asıllı vezir Belamî'nin himayesinde Sâ mânîlerin sarayında önemli yer edinmiştir.⁵

Farsça denilince unutulmaması gereken şahsiyetlerden biri de hiç şüphesiz *Şahnâme*'nin yazarı Firdevsî'dir. Dakikî tarafından başlanan eser onun öldürülmesiyle yarım kalmış ve bu eseri Firdevsî tamamlamıştır. Kendi ifadesiyle 25 yılını bu esere

¹ Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze*, İnkılâp Kitapevi, çev. Fethi Aytuna, İstanbul, 2019, s. 6.

² M. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, Haz. Yüksel Kanar, Endülü Yay., İstanbul, 1991, s. 21.

³ Osman Gazi Özgüdenli, *Turco-Iranica Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2006, s. 21.

⁴ Aydın Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007, s. 576.

⁵ Aydın Usta, *Türkler ve İslamiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâ mânîler*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2020, s. 146.

vermiş ve Farsçayı yeniden diriltmiştir.⁶ Tez konumuz olan *Târih-i Cihân-ârâ* kitabında Kadı Ahmed Gaffârî de Firdevsî'nin eserini kime sunduğu konusuna değinmiştir. Bu konu çok farklı şekilde kaynaklarda geçmiştir

Farsça Tarih yazıcılığı asıl yükselişini Gazneliler ve Büyük Selçuklular zamanında gerçekleştirmiştir. Gazneliler zamanında hem Arapça hem de Farsça hanedan tarihçiliğinin geliştiği bilinmektedir.⁷ Selçukluların ünlü veziri Nizamü'l Mülk'ün yazmış olduğu *Siyasetnâme* adlı eseri Farsça siyaset ve tarih eseridir.⁸ Bu döneme ait *Tarihi Sistan*, sade bir Farsça ile yazılmış önemli bir eser olup müellifi belli değildir.⁹

İran coğrafyasında tarih yazıcılığı İlhanlılar ile daha önemli bir gelişme göstermiştir. İlhanlı hükümdarı Hülâgû zamanında Ata Melik Cüveynî Farsça olarak, *Tarih-i Cihangüşa* adlı eseri yazmıştır. Cengiz Han adına yazılan eser Cengiz öncesi Moğollardan da bahsetmektedir.¹⁰ Gâzân Han zamanında onun teşvikiyle önemli tarih kitapları yazılmıştır bunlardan biri ve de en önemlisi Reşîdu'd-dîn gibi büyük bir âlimin *Câmi'ut-Tevârih* adlı eseridir.¹¹ İlhanlı dönemine ait önemli eserlerden biri de Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî'nin *Târih-i Güzide* adlı eseridir. Mürsel Öztürk tarafından tercüme edilmiş olan bu eser Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.

İlhanlılardan sonra Timurlular devrinde Farsça tarih yazıcılığı devam etmiştir. Şerefüddin Yezdî ve Nizameddin Şamî adlı iki tarihçi de *Zafernâme* adıyla Timur tarihini anlatan eserlerini yazmışlardır.¹² Timur'un oğlu Şahruh zamanının önemli tarihçisi Hâfız-ı Ebrû ise Şahruh'un emriyle yazmış olduğu eserlerini sade bir dilde kaleme almıştır.¹³ Şahruh'un Karakoyunlu Devletine karşı yapmış olduğu sefere bizzat katılmış olan Hâfız-ı Ebrû bu sefer ve Karakoyunlular hakkında da önemli bilgiler vermiştir. Hâfız Ebrûnun eserlerinden *Mecma'u't-Tevârih* de Kadı Ahmed Gaffârî'nin faydalandığı eseridir. Diğer bir Timurlu tarihçisi ise Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând olup, meşhur

⁶ Osman Gazi Özgüdenli, *Turco-Iranica Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, s. 22.

⁷ Claude Cahen, "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı", çev. Nejat Kaymaz, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1969, sa. 12, s. 195.

⁸ Mustafa Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2007, sa. 34, s. 259.

⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Tarih", *DİA*, İstanbul, 2011, XL, s. 55.

¹⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara, 2013, s. 82.

¹¹ Osman Gazi Özgüdenli, *Moğol İranında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2009, s. 414.

¹² M Demir, agm., s. 268.

¹³ DİA, "Hâfız-ı Ebrû", İstanbul, 1997, XV, s. 89.

eseri *Ravzatü's-şafâ' fî sîreti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ'* yı Ali Şîr Nevâî'ye ithaf etmiştir. Eserin yarım kalan 7. cildini kızı tarafından torunu olan Safevî tarihçisi Hândmîr tamamlamıştır. Farsça yazılmış olan bu eser umumi tarih özelliği göstermektedir.¹⁴

Akkoyunlular döneminde yaşamış olan Ebu Bekir Tihranî, Mirza Şahrûh'un ölümünden sonra hem Karakoyunlu hem de Akkoyunlu sarayında görev yapmış biri olarak bilinmektedir. Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan adına yazmış olduğu *Kitab-ı Diyarbekriyye* adlı eseri Farsça kaleme alınan eserlere güzel bir örnektir.¹⁵

Safevî döneminde birçok tarih kitabı Farsça olarak yazılmıştır. Bu tarih kitaplarının çoğu saray tarihçilerinin eseri olup yazarlar yazmış oldukları olaylara vakıf kişilerdir.¹⁶ Saray tarihçiliğinin en önemli örneğini veren İskender Bey Münşî'nin Farsça yazdığı *Tarih-i Âlem-ârâyı Abbasî* adlı eseri Safevî tarihini öğrenmek isteyenlerin en çok başvurduğu eser olma özelliğini gösterir.¹⁷ Safevî tarih yazıcılığı İran'da gelenek haline gelmiş olan Farsça tarih yazıcılığının devamı olduğu gibi aynı zamanda yeni bir anlayışın da temellerini atmıştır.¹⁸ Safevîlerin kuruluşuyla İslam âleminde yeni bir bakış açısı ortaya çıkmış ve bu durum Safevî tarihçilerinin eserlerine de yansımıştır. Yazarlar eserlerinde Safevî şahlarını anlatırken birçok saray tarihçisinin yaptığı gibi subjektif tavırlar takınmışlardır.

Safevî tarihçilerinin de içinde bulunduğu XV. asır Farsça tarih yazarları genellikle Mîrhând ve Handmîr'in eserlerinin etkisinde kalmışlardır.¹⁹ Bu dönem Farsça tarih yazarları arasında Abdi Beg Şirazî, Hasan Beg Rumlu, İskender Beg Türkmen, Veli Kulu Han Şamlu gibi Türk asıllı yazarlar da mevcuttur. Safevî dönemi Türk etkisini İran'da en fazla hissettiren bir dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde saray dilinin Türkçe olduğu

¹⁴ İsmail Aka, "Mîrhând", DİA, İstanbul 2005, XXX, s. 156.

¹⁵ Muhsin Behrâmnejâd, *Karakoyunlular Akkoyunlular İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*, çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 18.

¹⁶ Cihânbahş Sevâkîb, *Tarih-nigârî Asr-ı Safevîyye ve Şinâht-ı Menâbi' ve Meâ'hiz*, İntişarat-ı Nevîd-ı Şiraz, Şiraz 1380, s. 21.

¹⁷ Oktay Efendiyev-Namîq Musalı, "Târih-i âlem ârâ-yi Abbâsî İsimli Eserin Bakü Yazmalarının Önemine Dair" *Safevîler ve Şah İsmail*, ed. Ahmet Taşğın-Ali Yaman-Namîq Musalı, Önsöz Yay., İstanbul 2014, s. 117.

¹⁸ Mehmet Dağlar, *Saltanattan İnzivaya: Safevî Hükümdarı Şah Muhammed Hudabende (1578-1587)*, Libra Kitap, İstanbul, 2020, s. 21.

¹⁹ Altan Çetin-Kaan Dilek, *Safevî Tarihi Safevî Tarihinin Kaynakları*, İraniyat Yayınları, Ankara, 2017, s. 20.

ve şahların Türkçe konuştuğu bilinmektedir.²⁰ Buna rağmen Şah Tahmasb'ın kendi tezkiresini yine Sam Mirza'nın *Tuhfe-i Samî* adlı eserini Farsça yazdıklarını görüyoruz.²¹

Tez konumuz olan *Târih-i Cihân-ârâ* kitabında da olduğu gibi bazı tarihçiler eserlerinde On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni kullanmışlardır. Bu takvimde geçen hayvan isimlerinin Türkçesini yazdıklarını görmekteyiz. Safevî tarihçileri eserlerinde Arapça, Türkçe ve Moğolca kelimelere de sıklıkla yer vermişlerdir. Eserlerde genellikle Şii mezhebi anlayışının etkisi net bir şekilde görülmektedir. Bazı Safevî tarihçileri düşman olarak gördükleri Osmanlılar hakkında çok ağır tabirler kullanırken çoğunluk mutedil bir yol izlemiştir. Safevî tarihçilerinden Abdi Beg, Çaldıran Savaşını anlatırken Safevîleri Huneyn Savaşındaki Müslümanlara benzetirken Osmanlıları da müşriklere benzetmiştir.²²

1.2. Kadı Ahmed Gaffârî-i Kazvînî'nin Hayatı

Kadı Ahmed Gaffârî'nin doğum tarihi hakkında farklı görüşler belirtilmiştir. Bazı tarihçiler onun 900/1494-1495 yılında doğduğunu belirtirken bazı tarihçiler de doğum tarihi olarak 920/1514-1515 tarihini yazmışlardır. Kadı Ahmed Gaffârî'nin kendisi kitabında doğum tarihini 919/1514 yılının Zilkade/Ocak-Şubat ayı olarak belirtmiş hatta Kavs/Yay burcunda olduğunu da vurgulamıştır.²³ Buna rağmen onun kitaplarını hazırlayanların 900 yılını doğum tarihi olarak ele almaları şaşırtıcıdır. Kadı Ahmed Gaffârî doğum yerinin de Tahran yakınlarındaki Rey olduğunu belirtmiştir. Kadı Ahmed Gaffârî hakkında ihtilaf konusu olan bir diğer husus da onun nesebidir. Bazıları onun soyunu sahabelerden Ebuzer-i Gifari'ye dayandırmaktadır.²⁴ Kadı Ahmed Gaffârî, İmam Necmeddin Abdul Gaffâr Şafii'nin soyundandır. Bu şahıs fıkıh ilminde Şafi Mezhebi'nin büyük fakihlerinden sayılmıştır. Onun yazmış olduğu bazı kitaplar şöyle sıralanmıştır: Kitab-ı El Havi Essağir fil Furu, Kitab-ı Vecizul Lafz ve Basitul Mana, Muharrirul

²⁰ Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas ve Zamanı(1587-1629)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 34.

²¹ Sam Mirza, *Tuhfe-i Samî*, Armağan, Tahran, 1314; Şah Tahmasb bin İsmail Safevî, *Tezkire-i Şah Tahmasb*, İntişârât-ı Şark, Tahran, 1363.

²² Abdi Beğ Şirâzî, *Safevîler Tekmiletü'l Ahbâr (Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)*, çev. Şefaattin Deniz-Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat Yay, İstanbul, 2019, s. 49.

²³ Kadı Ahmed Gaffârî, *Târih-i Cihân-ârâ*, neşr. Abdülkerim Corbezedar, intişarat-ı Esatir, Tahran, 1396, s. 277.

²⁴ Sadıq Sajjadi, "Gaffârî" *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, s. 280.

Megasid ve Muhezzzebul Mebani'dir.²⁵ Kadı Ahmed Gaffârî'nin babası ise Kadı Muhammed Gaffârî'dir. Babası Rey'de bir süre kadılık yapmış ve şiirlerinde Visâlî mahlasını kullanmıştır.²⁶ Anlaşılan o ki Kadı Ahmed Gaffârî, üyeleri âlim ve önemli görevlerde bulunan bir ailenin mensubudur. Bu ailenin Save'den Kazvin'e geldiği bilinmektedir.²⁷ Kadı Ahmed Gaffârî de babası gibi kadılık yapmış ve şiir yazmıştır. Kadı'nın çocukluğu ve gençliği hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Onun kadı oğlu olmasından dolayı emirler ve şehzadeler ile özellikle Şah İsmail'in oğlu Sam Mirza ile yakınlığı olduğu bilinmektedir.²⁸ Sam Mirza kendi eseri Tuhfe-i Samî'de Kadı Ahmed Gaffârî hakkında zekâda ve yazı yazma sanatında çağdaşları arasında ünlü olduğunu ve bir süreden beri kendi yanında bulunduğunu belirttikten sonra ondan şu beyti aktarmıştır:

Bir ömürden sonra eğer o kötü huylu otursa benim yanımda

Benim kötü talihimden dolayı hemen kalkar yanımdan²⁹

Kadı Ahmed Gaffârî'nin vefat yılı hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları onun 905/1499 veya 965/1557 yılında öldüğünü belirtirken Murtaza Müderris-i Gilânî 973/1565-1566 yılını belirtmiştir. Huart ve A. Corbezedar ise 975/1567 yılını vermektedir. Kadı Ahmed Gaffârî ömrünün sonlarında Hacca gitmiş ve dönüşte Hindistan'da bulunan Deybal/Deybül'de ölmüştür.³⁰

Kadı Ahmed Gaffârî'nin bilinen iki eseri vardır. Biri *Târîh-i Nigâristân* olup 959/1552 yılında tamamlanarak Şah Tahmasb'a ithaf olunmuştur. Bu eser Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir.³¹ 320 tarihi hikâyeyi içeren bu eser Murtaza Müderris-i Gilânî tarafından 1404/1962 tarihinde Tahran'da basılmıştır. Kadı Ahmed Gaffârî bu

²⁵ Kadı Ahmed Gaffârî, *Târîh-i Nigâristân*, haz. Murteza Müderris-i Gilânî, Kitapfuruş-i Hafız, Tahran, 1404, s. 19.

²⁶ Cl. Huart, "Gaffârî" *İA*, İstanbul, 1964, 4, s. 706.

²⁷ Babak Javanshîr, "İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler (Safevî Dönemi- I. Şâh Tahmasb Hâkimiyetinin Sonuna Kadar/1576)", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 207, s. 17.

²⁸ Gaffârî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, Dibace, s. A.

²⁹ Sam Mirza, age., s. 74.

³⁰ Sajjadi, agm., s. 280.

³¹ Buket Gündüz, "Kadı Ahmed Gaffârî'nin Târîh-i Cihân-âra İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler)", *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 20.

eserinde 1502 yılına kadar olan tarihi olayları kaleme almıştır.³² İkinci eseri ise tez konumuz olan *Târîh-i Cihân-ârâ* adlı eseridir.

1.3. Kadı Ahmed Gaffârî-i Kazvînî'nin Cihân-ârâ Adlı Eseri

Kadı Ahmed Gaffârî, *Târîh-i Cihân-ârâ* adlı eserini 972/1564-1565 yılında Şah Tahmasb'a hediye etmiştir. Bu eser umumi tarih özelliği göstermektedir. Eser, bir unvan ve üç nüshadan oluşmuştur. Unvan kısmında ilk peygamberden son peygambere kadar geçen zamanın miktarı ve Peygamberliğin manasının araştırılması işlenmiştir. İlk nüshada Peygamberler ve On iki İmam ile Hz. Fatıma anlatılmıştır. İkinci nüshada İslam öncesi ve İslamiyet tarihi Safevî tarihine kadar anlatılmıştır. Üçüncü nüshada ise Safevî tarihi 972/1564-1565 yılına kadar anlatılmıştır.³³

Kadı Ahmed Gaffârî eserini bölümlere ayırırken genelin yaptığı gibi bab, fasıl gibi terimler yerine unvan, nüsha, ayet, nas, sayfa, satır, harf ve kelime gibi terimler kullanmıştır. Abdülkerim Corbezedar bunun sebebinin kitabın “neşreden söz” kısmında şöyle yorumlamaktadır: “*Kadı Ahmed Gaffârî kitabı bu şekilde taksim etmekle okuyucuya tarih ve onun devirleri hakkında önemli bir mesaj vermek istemiştir. Şöyle ki bizim dünyamız ilk yaratılıştan şimdiye kadar tamamlanmamış bir kitaptır ve onun telifi hala devam etmektedir. Acem melikleri her ne kadar uzun müddet hüküm sürmüş olsalar da bu müddet bizim gözümüzde uzundur. Yaratılış kitabında dört satırlık bir sayfadır. Aynı şekilde Sâsânîlerin saltanatı bizim gözümüzde 500 yıldan fazla olsa da yaratılış kitabında bir satırlık hacmi vardır. Ümeyye Oğullarının hükümeti yaratılış kitabında bir satırlık bir sayfadır. Beni Abbas da iki satırlık bir sayfadır...*”³⁴

Kadı Ahmed Gaffârî'nin kitabın yazımında birçok kitaptan faydalandığı anlaşılmaktadır. Bazı kitapların ismini, bazılarının yazarlarını kitabında belirtmiştir. Abbasileri anlatırken konu Hülâgû'nun Bağdat'a saldırısına geldiğinde hadis, fıkıh ve tarih ilimlerinde meşhur olan Yâfi'nin³⁵ görüşüne göre Hülâgû'nun Bağdat halkından 600 bin kişiyi öldürdüğünü belirtir. Hamdânîlerden bahsederken Seyfûddele lakaplı Ali

³² Altan Çetin-Kaan Dilek, age., s. 35.

³³ Gaffârî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, s. 309.

³⁴ Gaffârî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, önsözü, s. 15.

³⁵ Derya Baş, “Yâfi”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, s. 176.

bin Abdullah'a Arap Şair Mütenebbî'nin övgü kasideleri olduğuna değinmiştir. Mütenebbî'nin en güzel kasidelerinin Seyfüddevle hakkındaki kasideleri olduğu kabul edilir.³⁶ Bu durum bize Kadı Ahmed Gaffârî'nin, Seyfüddevle ile savaşlara katılmış olan bu şairin şiirlerinden de haberdar olduğunu gösteriyor.

Kadı Ahmed Gaffârî, Büveyhîlerin nesebini güvenilir olduğunu belirttiği İbn Mâkûlâ'nın rivayetine dayanarak yazmıştır. Rical ilmine sahip olan İbn Mâkûlâ, *El-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif mine'l-esmâ ve'l-künâ ve'l-ensâb* adlı eserin sahibidir.³⁷ Sâ mânîlerden bahsederken ise *Mu'cemü'l-Büldân*'da Sâ mân'ın Semerkand'da bir karye olarak belirtildiğinden bahseder. Rum asıllı³⁸ Yâkut el-Hamevî'nin eseri olan kitaptan Mazenderan melikleri kısmında bahsederken yazarın ismini de belirterek şöyle yazmıştır: “*Yâkut Hamevî'nin M'ucem'inde zikredilmiştir ki o, (Şervin bin Rüstem), güçlenerek Taberistan, Dilman ve kavmini istila etmiştir.*”³⁹

Sebük Teginiye olarak adlandırdığı Gazneliler kısmında ise *Tabakât-ı Nasirî*'nin sahibinin, (yazarı) Ebü'l-Kâsım Hammâd'dan naklini belirtmiştir. *Tabakât-ı Nasirî*'nin yazarı Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, kitabında Emir Sebük Tegin'in Yezdicerd'in evlatlarından olduğunu ve Yezdicerd'in Merv'de ölümünden sonra ehlinin Türkistan'a göç ettiğini ve iki üç göbek sonra Türkleştiklerini Ebü'l-Kâsım Hammâd'dan nakletmektedir.⁴⁰

Kadı Ahmed Gaffârî Mâverâünnehir hâkimleri olan Karahanlı Devleti hakkındaki bölümde el-Kamil'in yazarının görüşünden bahsederek Selçuklu-Karahanlı evlilik ilişkilerine değinmektedir. El-Kamil'in yazarından kastı İbni Esîr'dir ve eseri de *El-Kâmil Fi't-Tarih* kitabıdır. İslam Tarihi olan bu eserden faydalandığı çok açıktır. Mazenderan meliklerinden bahsederken Birûni ve *Âsâr'ul-Bakiye* adlı eserinden bahsetmiştir. Aynı şekilde Teftâzânî tarafından Cani Bey'e atfedilen *Şerh-i el-Muhtasar* adlı kitaptan Cani Bey hakkında bilgilere yer vermiştir.

Osmanlılar kısmında ise Yıldırım Bayezid'in Niğbolu savaşını anlatırken padişahın yanında sefere katılmış olan İbnü'l-Cezerî'nin *Cihadiye* adlı eserinden nakilde

³⁶ İsmail Durmuş, “Mütenebbî”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, s. 198.

³⁷ Nuri Topaloğlu, “İbn Mâkûlâ” *DİA*, İstanbul, 1999, XX, s. 168.

³⁸ Casim Avcı, “Yâkut el-Hamevî”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, s. 288.

³⁹ Gaffârî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, s. 176.

⁴⁰ Minhâc-ı Sirâc, *Tabkât-ı Nasirî*, haz. Abdulhay Habibî, Encümen-i Tarih-i Afganistan, Kabil, 1342, s. 226.

bulunmuştur. Safevî tarihini anlattığı bölümde Şeyh Safî'nin durumunu anlatırken İbn el-Bezzaz ve eseri *Safvetü's-Safa* hakkında da kısa bilgi vermektedir. Şah İsmail'in atalarının durumunu anlatırken bu eserden faydalandığı anlaşılmaktadır. Buraya kadar Kadı Ahmed Gaffârî'nin eserinde bahsettiği 10 eser tespit ettik, ancak bazı ipuçları bize başka eserlerden de faydalandığını göstermektedir. İran'da iki ayrı kütüphanede bulunan Hâfız-ı Ebrû'nun *Mecma'u't-Tevârih* adlı eserinin her ikisinin cildinde de Kadı Ahmed Gaffârî'nin babasının lakaplarının yer aldığı mührü bulunmaktadır.⁴¹ Hasan Nerâkî, Kadı Ahmed Gaffârî'nin bu kitaptan faydalandığını tahmin etmektedir. Faruk Sümer, Kadı Ahmed Gaffârî'nin bu eserinde Karakoyunlular kısmını yazarken Abdülatif Kazvinî'nin *Lübbü't-Tevârih* adlı eserinden faydalandığını belirtmektedir.⁴² Buket Gündüz de Akkoyunlu Uzun Hasan'ın soyunun aktarıldığı kısımdan yola çıkarak Ebubekir Tihriânî'nin *Kitab-ı Diyarbekriyye* adlı eserinden faydalanmış olması ihtimaline değinmiştir.⁴³ Muhsin Behrâmnejâd da Kadı Ahmed Gaffârî'nin bu eserden faydalandığını belirtmiştir.⁴⁴ Muhsin Behrâmnejâd, Kadı Ahmed Gaffârî'nin, eserini yazarken Fazlullah el-Huncî el-İsfahanî'nin *Tarih-i Âlem Ârâ-i Eminî* adlı eserinden de faydalandığını belirtmiştir.⁴⁵

Târîh-i Cihân-ârâ'da bazı şairlerin isimleriyle birlikte şiirlerine de yer verildiğini görmekteyiz. Bu şairler arasında Zahîr-i Fâyâbî, Şeyh Sadî, İbni Yemîn ve Hindistan'da doğmuş olan Emîr Hüsrev'i⁴⁶ sayabiliriz.

Kadı Ahmed Gaffârî'nin *Târîh-i Cihân-ârâ* adlı eseri kendisinden sonraki Safevî tarihçileri tarafından başvurulmuş bir eser olmuştur. *Târîh-i Sultanî*'nin yazarı Seyyid Hasan bin Murtaza Esterâbâdî, Sultan Hüseyin'e sunduğu⁴⁷ bu eserde Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlunun Safevîlere sığınmasını aktarırken Bayezid'in askerleriyle birlikte karşılaşması esnasında Kadı Ahmed Gaffârî'nin bizzat orada bulunduğunu belirterek olayı *Târîh-i Cihân-ârâ*'da yazdığı şekilde aktarmıştır.⁴⁸ Safevî tarihçilerinden

⁴¹ Gaffârî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, dibace, s. D

⁴² Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)*, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 5.

⁴³ Buket Gündüz, agt., s. 24.

⁴⁴ M Behrâmnejâd, age, s. 19.

⁴⁵ M Behrâmnejâd, age, s. 21.

⁴⁶ Rıza Kurtuluş, "Emîr Hüsrev-i Dihlevî", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, s. 135.

⁴⁷ Dağlar, age, s. 23.

⁴⁸ Seyyid Hasan Esterabadî, *Târîh-i Sultanî ez Şeyh Sâfî ta Şah Sâfî*, neşr. İhsan Eşrâkî, İntişarat-ı İlmi, Tahran, 1366, s. 85.

bahsedilince hiç şüphesiz en önemli eserlerden biri olan *Tarih-i Âlem-ârâyı Abbâsî*'nin müellifi İskender Bey Türkmen unutulmamalıdır. Bahsedilen eserinde defalarca Kadı Ahmed Gaffârî ve eserine değinmiştir. Lor-ı Kuçek kısmından bahsederken “*Cihân-ârâ'nın yazarı şöyle yazmıştır:*” diyerek eserde geçtiği gibi onların farklı kabilelerden oluştuklarına ve o topraklarda toplandıklarına değindikten sonra meseleyi daha geniş bir şekilde izah etmiştir.⁴⁹ *Ravzat Es-Safevîyye*'nin yazarı Mirza Bek Conabâdî ise Şehzade Bayezid'in olayını aktarırken şöyle yazmıştır: “*Amma Kayser'in oğlu Sultan Yezid'in (Bayezid) hakanların sığınağı olan saraya gelme sebebine gelince, güvenilir kişilerden duyulmuştur. Olayda bizzat bulunan ve Padişahımızın yüce adına kitap hediye etmiş olan Kadı Ahmed Gaffârî, Cihân-ârâ kitabında şöyle yazmıştır: Kayser'in evlatları arasında kavga olmuş ve bu kavga zamanla savaşa dönüşmüştür. Diğer evlatlarının tarafını tuttuğu için Sultan Bayezid babasına kırılmış böylece babasıyla arası açılmıştır. Kendi mahiyetiyle Konstantin'den ayrılmıştır...*”⁵⁰ Aynı kitabın başka yerinde de Kadı Ahmed Gaffârî'nin bu eseri Şah Tahmasb adına yazdığını belirttiikten sonra içeriği hakkında bilgi vererek Âlemin yaradılışından Tahmasb zamanına kadar anlatıldığını belirtmiştir. Tahmasb zamanının tamamını değil de Kazak Han bin Muhammed Han Tekelü zamanına kadar yazdığını ifade etmiştir.⁵¹

Anonim eser olarak bilinen *Târîh-i Kızılbaşîyye*'de Karakoyunlular ve Akkoyunlular ile ilgili kısımlar *Cihân-ârâ* ile çok uyumlu görülmektedir ancak fazlalık olan ifadeler genelde *Cihân-ârâ*'da görülmektedir.⁵² Önemli bir konu da Kadı Ahmed Gaffârî'nin bu eseriyle Abdi Beg Şirâzî'nin *Tekmilet'ül-Ahbâr* adlı eseriyle olan benzerliğidir. *Tekmilet'ül-Ahbâr*'ı neşreden Abdülhüseyin Nevaî, her iki eserdeki benzerlikleri karşılaştırdıktan sonra kendisini bu benzerliklerden yola çıkarak Şair olan Abdi Beg'in Kadı Ahmed Gaffârî'nin eserinden alıntı yapıp bazı yerleri bilerek değiştirdiğine inandığını vurgulamaktadır. Kadı'nın bu olaydan ölünceye kadar haberdar olmadığını da eklemektedir. Kadı Ahmed Gaffârî'nin eserinde tarihleri verirken yılını, ayını, gününü hatta saatini belirttiğini ancak Abdi Beg'in bu kadar hassas olmadığını da

⁴⁹ İskender Bek Münşî, *Tari-i Âlem Ârây-ı Abbasi*, haz. Ferid Muradî, Müessesesi-i İntişarat-ı Negâh, Tahran, 1390, I, s. 595.

⁵⁰ Mirza Bek Conabâdî, *Ravzat es-Safevîyye*, haz. Gulam Rıza Tabatabai Mecid, Tahran, 1378, s. 551.

⁵¹ Conabâdî, age., s. 903.

⁵² Anonim, *Kızılbaşlığın Tarihi Târîh-i Kızılbaşîyye*, çev. Şefaattin Deniz, Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015, s. 48-54.

ayrıca ifade etmektedir.⁵³ Kadı Ahmed Gaffârî eserini daha önce bitirdiğinden Abdi Beg'in eserinden alıntı yapması mümkün görülmemektedir.

Kadı Ahmed Gaffârî'nin bu eserinin dünyanın farklı kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır.⁵⁴ Hasan Nerâkî kitabın neşrini yaparken İstanbul nüshasını kullanmış ve diğer eski nüshalardan bir kaçını da karşılaştırarak farklılık gördüğü yerleri dipnot olarak belirtmiştir. Hasan Nerâkî, dipnotlarda A (ع), D (د), M (م) nüshalarını kullanmış fakat bu nüshaların hangileri olduğunu belirtmemiştir. Biz nüshalardan A nüshasının Allame Kazvinî tarafından İranlı bir gence İngiltere'deki nüshalardan birini kopyalatıp daha sonra kendisinin de haşiyelerle zenginleştirdiği nüsha olduğunu tahmin ediyoruz.⁵⁵ Nerâkî bu nüshayı kullandığını belirtmiştir. D nüshasının ise Tahran Danişgâh'ında (üniversite) mevcut olan iki nüshadan biri olma ihtimali vardır. M nüshası ise İran Milli Kütüphanesine ait 1499 F numaralı nüsha olmalıdır.⁵⁶ Kesin olarak bildiğimiz kitabın asıl nüshasının İstanbul Nüshası olduğu ve köşeli parantez [] ile belirtilen yerlerdeki alıntıların ise İran'ın Melik Kütüphanesinde 3889 numaralı nüsha olarak kaydedilen nüsha olduğudur. Bu nüshanın sayfalarının eksik olduğu ancak diğer nüshalarda olmayan farklı kısımlarının bulunduğu neşreden tarafından vurgulanmıştır.

Eserde bazı şahısların birkaç farklı yazımları bulunmasına rağmen mümkün olduğunca bunlardan en yaygın olanını kullanmayı tercih ettik. Eserin çevirisinde metne sadık kalmak şartıyla anlaşılır bir dilde olması için gerekli yerlere parantez () içinde eklemeler yaptık. Dipnotlarda neşreden dipnotlarının dışında da kendi dipnotlarımız olduğundan çevirmenin notu (çn.) olarak belirtme gereği duyduk.

⁵³ Abdülhüseyin Nevaî, *Tekmiletü'l-Ahbâr'ın Mukaddimesi*, Neşr-i Ney, Tahran, 1369, s. 27.

⁵⁴ Bu nüshaların bulunduğu yerler için bkz. B. Gündüz, agt., s. 21-22.

⁵⁵ Gaffârî, *Târih-i Cihân-ârâ*, önsöz, s. 13.

⁵⁶ Nüshalar için bkz. Ahmed Munzevi, *Fihrist-i Nusheha-i Hattî Farsi*, Müesses-i Ferheng-i Muntegâi, Tahran, 1342, VI, s. 4136.

2. TÂRÎH-İ CÎHÂN-ÂRÂ'NIN TÜRKÇE TERCÜMESİ

ON İKİNCİ SAYFA

2.1. İki Satır İçeren Türkistan ve Mâveraünehir Hâkimleri Hakkında

2.1.1. Türk Hakanları Hakkında

Efrâsiyâb'ın⁵⁷ torunlarından olup babadan oğula vali ve hâkim olmuşlardır.

Buğra Han: Onun lakabı Şihâbüddeve, ismi Harun bin Süleyman bin İlek'tir. O, hanedandan Mâverâünnehir'i saltanatına alma hevesine kapılan ilk kişidir. Bunun sebebi, Ebu Ali Simcûrî⁵⁸ ve Fâik, Emir Nuh Sâmânî'ye ihanet etmiş ve Han'ı saltanata teşvik etmişlerdir. O da askerleriyle 380/990-991 yılı aylarında harekete geçti. Bir kez Emir Nuh'un hâciplerinin başı Enc'e (İnanç'a)⁵⁹ Semerkand taraflarında galip geldi. İkinci kez Fâik'e galip gelip önu sıra Buhara'ya ilerledi. Emir Nuh kaçarak İl Şot'a⁶⁰ gitti. Sonunda Han ağır bir hastalığa yakalandı. Şifasını Türkistan'ın havasında bilmiş ve (oraya giderken) yolda vefat etmiştir.

İlek Han Şemsüddeve: Ebu Nasir bin Ahmed Ali bin Musa bin Satuk Koca, kâfir idi. Bir gece rüyasında bir şahsın gökten indiğini ve ona Müslüman ol ki dünyada ve ahirette esenlikte olasın⁶¹ dediğini gördü. Sabah Müslüman olmuş ve kavmi de ona tabi olarak İslam ile şereflenmiştir.

Musa Nasır bin Ali: Oğlu olup [onun yerine padişah oldu. O ölünceye kadar İlek⁶² olarak meşhur olmuştu.⁶³] hükümete oturdu. Salı günü 10 zilhicce 389/22 Kasım 999 yılında Buhara'ya girdi. Abdülmelik Sâmânî'yi yakalayıp Özkent'e gönderdi.⁶⁴

⁵⁷ Karahanlıların menşei hakkında ortaya konulan çeşitli görüşler bulunmaktadır. (çn.) bkz. Muhammet Kemaloğlu, "Karahanlıların Menşe ve Kuruluş Faraziyeleri", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, VI, s. 11, 2013, s. 417.

⁵⁸ Simcûrî ailesi Türk olup mensupları Horasan bölgesinde defalarca Sâmânî Devletinin valiliğini ve komutanlığını üstlenmiştir. (çn.) bkz. Erdoğan Merçil, "Simcûrîler" *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, s. 210.

⁵⁹ İnanç Hacib (çn.) bkz. Ekber N. Necef, *Karahanlılar*, İstanbul, Selenge Yay., 2005, s. 263.

⁶⁰ A: İl Şot taraflarına

⁶¹ Arapçası: اسلم تسلم فى الدنيا والاخره (çn.)

⁶² Karahanlılar İlek Hanlar olarak da bilinir. (çn.)

⁶³ A nüshasında yoktur.

⁶⁴ Bu olaydan sonra Samanoğulları'nın toprakları Karahanlılar ile Gazneliler arasında paylaşılmış ve Mâverâünnehir Karahanlı Devletine, Horasan ise Gazneli Devletine verilmiştir. (çn.) bkz. Aydın Usta, *Türkler ve İslamiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, s. 189.

Mâverâünnehir'in tamamını ele geçirdi. 397/1006-1007 yılında Sultan Mahmud Sebük Tegin ile Belh'in iki fersah yakınında saf tuttu. Yenilince intikam iddiasında bulunmuş fakat fırsat bulamamış 403/1012-1013 yılında ölmüştür.

Toga Han: Kardeşinden sonra padişah oldu. O esnada ağır bir hastalığa yakalandı. Onun zamanında Türklerden yaklaşık üç yüz bin çadır onun ülkesine yöneldi. O zayıf olmasına rağmen 408/1017-1018 yılında müdafaaya koşarak onlara karşı zafer kazandı ve aynı yıl vefat etti.⁶⁵

Ebü'l-Muzaffer Arslan Han: (Musa Nasr'ın) Diğer kardeşi olup onun yerine oturdu. 410/1019-1020 yılında Sultan Mahmut ile savaşıarak hezimete uğramış ve o hezimet esnasında askerlerinin çoğu Ceyhun'da boğulmuştur.

Kadir Han: Kadir Han bin Yusuf Han bin Buğra Han, İlek Han'ın amcaoğullarından olup onun niyabetiyle Semerkand'da vali idi. Çok adildi ve iyi bir yaşama sahip olarak saltanata ulaştı. 423/1031-1032 yılında vefat etti.

Arslan Han: Arslan Han bin Kadir Han, Kâşgar [ve Hoçent]⁶⁶ Hoten ve Balasagun sahibi olup ömrü boyunca içki içmedi. Onunla kardeşi Buğra Han arasında savaş çıktı ve ona esir düştü.

Buğra Han: Buğra Han bin Kadir Han, Niki (نیکى)⁶⁷ Taraz, İstihab⁶⁸ şehirlerinin sahibiydi. Kardeşinden sonra bağımsız oldu. Veliahtlığı oğlu Cafer Tegin'e verince İbrahim adlı küçük oğlunun annesi olan hatunu rahatsız oldu. Cafer Tegin'i ve bazı emirleri zehirletti. Derbend'de olan Arslan'ı boğdurarak [449⁶⁹/1057-1058 yılı aylarında] helak etti.

İbrahim: İbrahim bin Buğra Han babasından ve bütün fitnelerden sonra hükümete ulaştı. Annesi onu isyan etmiş olan Benal Tegin üzerine gönderdi. O, orada [savaşta] öldürüldü ve Buğra Han'ın soyu kesildi.

⁶⁵ D: Aynı saatte vefat etti.

⁶⁶ D nüshasına mahsus

⁶⁷ Bu kelime hakkında bir bilgiye ulaşamadı. (çn.)

⁶⁸ D: İsmical; İsbicab olmalı. İbn Havkal İsbicab'ın düzlük olduğunu ve en yakın dağa 3 fersah mesafede olduğunu belirtmiştir. Yine şehrin dört kapısı olduğundan ve zengin bir şehir olduğuna değinmiştir. İsbicab'ın etrafında bulunan şehirleri ise şöyle sıralar: "Buzahkes, Sübânikes, Taraz, Otlak, Şilci, Kadar, Sütkend, Şavgar, Sabran, Vesic yer almaktadır." (çn.) bkz. İbn Havkal, **10. Asırda İslâm Coğrafyası**, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017, s. 441.

⁶⁹ D nüshasında yoktur.

Ebü'l-Muzaffer Tamgaç Han:⁷⁰ İbrahim bin Nasır ki o da bu hanedandandır. Babası öldüğünde bir zaviyede itikâftaydı. Padişah ve Semerkand hâkimi oldu. 460/1067-1068 yılında felç hastalığından dolayı öldü. Ondan sonra oğlu (yerine geçti.)

Şemsülmelik Han:⁷¹ Onun ismi Nasır idi. Veliaht olması sebebiyle onun (babasının) yerine oturdu. Alp Arslan Selçukî zamanında Mâverâünnehir'e ordu götürdü ve öldürüldü. O Alp Arslan'ın damadıydı⁷² ve kardeşi İsa Han'ın kızı [Sultan Melik Şah'ın evindeydi. Hakan gayet faziletli, cesur ve siyaset bilen biriydi. Bir keresinde⁷³] Semerkand'da minbere çıkarak belagat yönünden güzel bir hutbe okumuştur. Güzel hat sanatı ve hadis okumuştur. Sonunda 472/1080 yılının Zilkade/Nisan-Mayıs ayında vefat etti.

Hızır Han: (Şemsülmelik'in) Kardeşi olup hükümete ulaştıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

Ahmed Han: Ahmed Han bin Hızır Han [babasının] veliahdıydı. Halk ile uyumlu değildi. Bu yüzden Sultan Melik Şah 482/1089-1090 yılında Mâverâünnehir'e giderek, onunla savaşarak onu yakaladı ve İsfahan'a halası Terken Hatun'un yanına götürdü. Daha sonra Melik Şah onu oranın saltanatına gönderdi. Sonunda 488/1095 yılı aylarında dinden çıkmış iftirasıyla öldürüldü.

Mahmud Han: (Ahmed Han'ın) halasının oğludur. Ondan sonra tahta oturdu ve çok çalışkan biriydi. 490/1096-1097 yılında Kadir, bir rivayete göre de Taraz'ın sahibi Tugan Han bin Kara Han, ordu götürerek onu öldürdü.]

Kadir Han: Kadir Han bin Ömer Han bin Ahmed Han 490/1096-1097 yılında saltanata oturdu. 495/1102 yılının Şaban/Mayıs-Haziran ayında Horasan'a tamah ederek Termed'de Sultan Sencer'e karşı saf tuttu. Savaş meydanında esir oldu ve katledildi.

Muhammed Han: Muhammed Han bin Süleyman Han bin Davud bin Buğra Han, Sencer'in kız kardeşinin çocuğuydu. Mâverâünnehir'den uzak kalmış ve Merv'de⁷⁴

⁷⁰ M, D: Taffac

⁷¹ D: Şemsülmülûk

⁷² Alp Arslan Kadir Han'ın kızı ile evlenmiş, kendi kızını Şemsülmülûk ile evlendirmiştir. Melik Şah'a ise kimin kızını aldığı konusunda ihtilaf var. (çn.) bkz. Osman Turan, *"Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti"*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1997, s. 165.

⁷³ A nüshasında yoktur.

⁷⁴ A: Ferd

Sultan Sencer'in yanındaydı. 495/1102 yılında saltanata oturdu ve ona Arslan Han lakabını verdiler. Veliaht olan oğlu Nasır'ı 523/1128-1129 yılı aylarında Seyyid Eşref Alevî ve Semerkand'ın reisi isyan ederek öldürdüler. O, Sultan Sencer'den yardım istedi ve ordularla Semerkand tarafına yöneldi. Sultan gelmeden Semerkand ele geçirildi. Arslan birini Sultana göndererek özürde bulundu. Sultan bu hareketten hoşlanmayarak Semerkand'a yöneldi. O günlerde Sultan, ava gitmişti ve bir çukurda 12 kişinin durduğunu gördü. Sultanın mülazımları onları yakalayınca [Muhammed⁷⁵] Han'ın fermanyla Sultana kastedecekleri anlaşıldı. Bu yüzden etrafını baskıya aldı ve 524/1130 yılı Rabiulevvel/Şubat-Mart ayında orayı ele geçirerek Han'ı tutuklayarak Merv'e kızı Terkan Hatun'un yanına gönderdi.⁷⁶

Uyarı: El-Kamil'in sahibinin (İbnü'l-Esîr) inancına göre o, Sultanın kız kardeşinin çocuğu ve damadıdır. Her iki padişah da şeriata bağlıydı. Dayı, kız kardeşinin kızını nasıl istedi? Çünkü Aişe Hatun sultanın halası, Şemsülmülûk Han'ın nikâhına girdi ve sonra Arslan'ın babası Süleyman'ın nikâhına girmiş olabilir.⁷⁷ Allah daha iyi bilir.⁷⁸

Hasan Tegin: Hasan Tegin bin Ali bin Abdu'l Mümin de o hanedandandı ve Sultan Sencer'in hükmüyle saltanata yetiştı. Kısa bir süre hüküm sürdü ve vefat etti.

Mahmud Han: Mahmud Han bin Muhammed Han'ı [mezkûr] Sultan Sencer eğitti ve 526/1131-1132 yılında oranın saltanatına yolladı. 531/1137 yılının Ramazan/Mayıs-Haziran ayında Hoçend'in sınırında Gür Han ile savaştı. Yenilerek Semerkand'a döndü. Sultan Sencer onu himaye için geldi kendi durumunda anlatıldığı gibi o da yenildi. Mahmud Han sarayını terk etmişti ve Sultanın hizmetindeydi. Ondan sonra Horasan saltanatına ulaştı. Sonunda 556/1161 yılının Ramazan/Ağustos-Eylül ayında Müeyyed Ayna eliyle gözüne mil çekildi ve o zaman öldü.

⁷⁵ D nüshasına mahsustur.

⁷⁶ Muhammed Han kaleye sığınmış ve Sultan Sencer ona emân verince teslim oldu. Ona izzet ikramda bulunarak Sencer'in eşi olan kızının yanına gönderdi. (çn.) bkz. İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça vd., İstanbul, 2008, IX, s. 77.

⁷⁷ Aişe Hatun Eşi Şemsülmülûk tarafından öldürüldüğünden bu ikinci evlilik mümkün görülüyor. (çn.) bkz. Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 113.

⁷⁸ D nüshasında uyarıdan buraya kadar eksiktir.

Tamgaç Han:⁷⁹ Tamgaç Han bin Muhammed Han Mâverâünnehir’de valiydi. Onun şan ve şöhrati olmadığından hükümeti sarsıntıdaydı. Sonunda Karluklar onu öldürerek bir sahraya attılar ve bu olay 550/1155-1156 yılında olmuştu.

Celaledin Ali: Çağrı Han lakaplı Celaledin Ali bin⁸⁰ Hasan Tegin Katvan olayından sonra Gür Han’ın himayesinde Mâverâünnehir valisi oldu. Beygu Han’ı, Hıtaylılar ve ondan yüz çevirenlerle birlikte [553/1158-1159 yılında⁸¹] öldürdü. Laçın ve Nik gibi diğer emirlerle maktül Beygu’nun oğulları İl Arslan Harezmşah’a sığındılar.⁸² O, bir orduyu Mâverâünnehir’e götürdü. [Mezkûr yılın Cemaziyelahir ayında⁸³] Haber Semerkand hanına ulaşınca oranın bütün göçebelerini Semerkand havalisine götürdü ve oraya yerleştirdi. O esnada İlek Türkan, 10 bin gençle hanın yardımına yetişti. Sonunda iki fırka arasında savaş meydana geldi.

Sultan Osman: Sultan Osman bin Ali bin Hasan, Buğra Han’ın soyundandı.⁸⁴ Hanedanın büyüğü olduğundan dolayı Sultanlar Sultanı olarak ün kazanmıştı. Gür Han’dan bir kızını istemiş o vermeyince Sultan Kudbeddin Harezmşah⁸⁵ kızını ona vermiş. Aralarında bir dostluk meydana gelmedi ve büyük bir sıkıntı ortaya çıktı. Çaresiz Sultanın dostluğundan yüz çevirerek Gür Han’a yöneldi. Bunun üzerine Sultan ona kast ederek ordu çekerek Semerkand’ı ele geçirdi. Onu ele geçirince affetmek istedi kızı razı olmayınca onu 609/1212-1213 yılının aylarında boğarak öldürdü. Onun ölümüyle o haneden son buldu.

2.1.2. İkinci Satır Karahıtaylar Hakkında

Onlara Gür Han da derler yani hanlar hanı.

⁷⁹ D: Tokah

⁸⁰ M, A: karışıktır.

⁸¹ A, D: eksiktir.

⁸² A nüshasında yok.

⁸³ A nüshasında yok.

⁸⁴ M: Kardeş

⁸⁵ Muhammed bin Tekiş. (çn.) bkz. Abdülkerim Özeydin, “Karahanlılar”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, s. 410.

Gür Han: O, Hıta'nın önde gelenlerinden olup Kuşkin Taygu⁸⁶ adında biriydi. Cengiz Han'ın doğumundan önce Curce⁸⁷ Padişahının hurucu (isyanı) esnasında bir sebeple seksen kişiyle kavminden ayrılarak Korkor⁸⁸ sınırına yerleşti. O çok adil ve iyi ahlaklı biri olduğundan zamanla kabileler etrafında toplandılar. O esnada Balasagun'un, Efrâsiyâb'ın soyundan olan sahibi zayıflamıştı. Gür Han 522/1128 yılı aylarında onun vilayetini ele geçirerek saltanatı kendi adına geçirdi. [536/1141 İt yılında 5 Safer/9 Eylül Perşembe günü Semerkand sınırındaki Katvan'da⁸⁹] Sultan Sencer'e galip gelince onun işi yükselmiş ve bütün Mâverâünnehir'e hâkim olmuştur. Harezmîler ona vergi veriyordu. Sonunda 537/1143 yılının Recep/Ocak-Şubat ayında vefat etti. O Mani dinindendi.

Kubabek: Onun (Gür Han'ın) eşiydi ve Gür Hanî lakabını aldı. Kocasının inancı üzerine amel ederek yönetimde bulunuyordu. Kısa bir süre sonra Gür Han'ın kardeşi Tuyan, onun kötü ahlakı hakkında töhmette bulunarak onu ortadan kaldırdı.

Gür Han Sanî: Saltanata oturdu. [Tamabek Han oğlu⁹⁰] Enhan hâkimi Kuşlek Cengiz Han'ın elinden ona sığındı. Sultan Muhammed Harezmsâh Gür Han'ın vergi memurları tarafından sıkıştırılmış ve yorulmuştu. Semerkand padişahı Osman ile birlikte onunla savaşa gitti. [Rabiulevvelin Cuma günü⁹¹] 607/1210 yılında büyük kardeşi Niku Taraz'ın ordusuyla Burak Hacıp savaştı ve Karahitayiler büyük bir yenilgi aldı. Niku esir olunca Gür Han korkuya kapıldı. O esnada Kuşlek ya da o isyan etmişti. Ona saldırdı ve 616⁹²/1219-1220 yılında Kuşlek tarafından esir edildi. İki yıl sonra öldü ve artık onlardan kimse devlete ulaşmadı.

ON ÜÇÜNCÜ SAYFA

2.2. İki Satırda Açıklanmış Olan Kürt ve Lor Hâkimleri Hakkında

⁸⁶ Yehlü Taşı (çn.) bkz. Ahmet Taşağıl, "Karahitaylar", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, s. 415.

⁸⁷ Çin'deki Kin sülalesidir. (çn.) bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 51

⁸⁸ Hıta'dan ayrılarak Kırgız bölgesine gelerek oradaki kabilelerle savaşmışlar. Daha sonra Emil denilen bölgeye gelerek bir şehir kurdular. (çn.) bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara, 2013, s. 308

⁸⁹ A nüshasında yoktur.

⁹⁰ D nüshasında kayıptır.

⁹¹ D nüshasında kayıptır.

⁹² M nüshasında 6 yok.

2.2.1. Birinci satır iki harfte şerh edilmiş olan kürtler hakkında

2.2.1.1 Birinci harf Diyâr-ı Bekr valilerinin zikri hakkında

Ahmed: Ahmed bin Mervan, Kadir Abbasî ona Nasiruddevle⁹³ lakabını vermişti. Seksen buçuk yıl yaşadı. Bu cümleden 52 yıl Cezire ve Diyâr-ı Bekr beldelerinin saltanatını bolluk içinde ve başarıyla yönetti. Sultan Tuğrul Bey Selçukî'ye bir elçi gönderdi.⁹⁴ Ona gönderdiği hediyelerden biri, Deylemi sultanlarından çok büyük bir fiyata aldığı yakuttu. Sonradan Abbasilerin veziri olan Fahiruddevle bin Cebir⁹⁵ ile Ebulkasım Mağribî onun vezirlerindendi. Sonunda 453/1061 yılında vefat etti.⁹⁶

Nasır: Nasır bin Nasiruddevle, vezir İbni Cebir'in çabalarıyla saltanata ulaştı. Onunla kardeşi Sa'îd arasında savaşlar meydana geldi. O Meyyafarikin'de babası ve Sa'îd'in yerine geçip hükümete oturdu. 472/1080 yılının Zilhicce/Mayıs-Haziran ayında vefat etmiştir.

Sa'îd: Sa'îd bin Nasiruddevle Kaim-i makam oldu. Yıllarca Amed valisiydi. Sonunda 455/1603 yılında vefat etti.

Mansur: Mansur bin Nasr bin Nasiruddevle babasının Kaim-i makamı oldu. Sonunda Fahiruddevle bin Cebir ile yaptığı savaşta yenilgiye uğradı. Musul'un sahibi elinde tutuklu oldu. Onu Cezire'de bir Yahudinin evinde tutsak ettiler. 489/1093 Muharrem/Şubat-Mart ayında vefat edince devlet onunla son buldu.

2.2.1.2. İkinci Harf Dînever Şehr-i Zor ve Bölgesinin Hâkimleri

Hasneviyeh: Hasneviyeh bin Hüseyin, işi Rukniddevle bin Buye zamanında yükseldi. Rukniddevle'ye isyan etmişti. Bu yüzden veziri Ebulfazl bin Umejd'i⁹⁷ 359/969-970 yılı aylarında sayısız askerle onun üzerine gönderdi. Hasneviyeh (para)

⁹³ A: Nasruddevle

⁹⁴ Önceleri Büveyhîler adına hutbe okutan Ahmed, daha sonra hutbeyi Tuğrul Bey adına okutmuştur. Bizans Kralı Konstantinos, Tuğrul Bey'in elinde esir olan Gürcü Kralı Liparit'in serbest bırakılması için Ahmed'den yardım isteyince o da Tuğrul Bey'e elçi göndermiştir. (çn.) bkz. Abdurrahim Tufantoz, "Mervânîler", *DİA*, Ankara, 2004, XXVIII, s. 231.

⁹⁵ İbn Cehîr olmalı. (çn.) bkz. Abdülkerim Özaydın, "Benî Cehîr", *DİA*, İstanbul, 1992, V, s. 447.

⁹⁶ 29 Şevval/16 Kasım 453/1061 yılında Meyyafarikin'de vefat etmiştir. (çn.) bkz. Abdurrahim Tufantoz, "Nasrüddevle", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, s. 426.

⁹⁷ A: Umejduddevle

keselerini ortaya atarak o ordu ile barışı sağladı. O çok cihat etmiş, her yıl Allah yolunda bir miktar sadaka vermiştir. 369/979 yılı 3 Rabiulevvel/28 Eylül salı günü ölmüştür.

Bedr: Bedr bin Hasneviyeh, babasından sonra hükümete yetişti ve 388/998 yılında onun gücü arttı. Bağdad divanından ona Nasrüddevle lakabını verdiler. [O, Dînever'den⁹⁸ Ahvaz, Huzistan, Burucerd, Esedabad ve Nihavend'e kadar⁹⁹ sahipti.] Oranın kaleleri onun tasarrufundaydı. 405/1014-1015 yılında Kusced kalesini muhasaraya giderek Hüseyin bin Mesud'u muhasara etti. Kış çok sert olduğundan ordu dönmek istediye de başaramayıp güçten düştü. Sonunda Curkan taifesi ona kastederek firar ettiler. [Emirler tabutunu Necef-i Eşref'e götürdüler. O da babası gibi çokça sadaka verirdi. Her yıl ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra yirmi bin dirhem onun hazinesine girerdi. Her yıl kendi halis malından bir miktar cemaatin hacılarına harcardı.]

Hilal: Hilal bin Bedr ile babasının arası iyi değildi. 405/1014-1015 yılında aralarında savaş çıktı. Sonunda Hilal savaşta Bağdad veziri Fahrulmülk'e esir düşüp hapsedildi. Celaüddevle, Hemedan'ın sahibi [Şemsüddevle bin] Fahruddevle'nin babasının ülkesine tamah ettiğini duyunca Hilal'i çıkararak orduyla destek oldu. O da mirası olan ülkesine doğru yöneldi. Onunla Şemsüddevle arasında 405/1015 Zilhicce/Mayıs-Haziran ayında savaş oldu ve Hilal öldürüldü.

Tahir: Tahir bin Hilal, dedesinden kaçarak sığınmış olduğu Şehr-i Zor'dan daha babası kurtulmadan dedesinin ülkesine geldi. Şemsüddevle tarafından tutuklandı ve 406/1015-1016 yılında serbest kaldı. Yine aynı yıl Ebulşevk¹⁰⁰ tarafından öldürüldü.

Bedr: Bedr bin Tahir bin Hilal 438/1046-1047 yılında İbrahim Nebal'in¹⁰¹ hükmüyle Kormsin ve Dînever hâkimi oldu.

Ebulfeth Muhammed: Ebulfeth Muhammed bin Ayyar, 20 yıl hüküm sürdü. Hilvan'da 401/1010-1011 yılı aylarında vefat etti. [O diğer Kürt kabilelerinden olup Kormsin ve Şehr-i Zor onun darulmülkü idi.]

⁹⁸ Mukaddesî İran ile Irak arasındaki Cibâl bölgesini anlatırken Dînever'in bir diğer adının Mâh-ı Kûfe olduğunu söyler ve oranın tarifinde güzel ve mamur bir şehir olduğundan, halkının nezaketinden, en temiz suyun burada bulunduğundan ve bağlarla çevrili bir şehir olduğundan bahseder. (çn.) bkz. Muhammed b. Ahmed el Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası (Ahsnü't-Takâsîm)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2015, s. 409.

⁹⁹ M nüshasında yoktur.

¹⁰⁰ Nüshalarda farklılık var.

¹⁰¹ M: Semal, D: bin Henal

Ebulşevk: Ebulşevk bin Ayyar'ın lakabı Hüsamüddeve'dir. 421/1030 yılında¹⁰² Kuka ülkesini istila etmiş ve onunla kardeşleri arasında sürekli çekişme olmuştur. Sonuç olarak 438/1046-1047 yılında öldü.

Mühelhil: Kardeşidir (Ebulşevk'in). Onun künyesi Ebulmacid'dir. 442/1050-1051 yılında¹⁰³ Tuğrul Bey'in yanına giderek, hapiste olan kardeşi Serhab'ın¹⁰⁴ bırakılmasını istedi ve isteği kabul oldu.

Serhab: Serhab bin Muhammed Ayyar, Tuğrul Bey'in izniyle serbest kaldıktan sonra Mabekî kalesinin hâkimiyeti için gitti. Kalan zamanını orada geçirdi. Bundan önce fitne ile kavmi onu 439/1047-1048 yılında yakalayarak İbrahim Nebal'in yanına götürmüş o da bir gözünü kör etmiştir.

Saadî: Saadî bin Ebulşevk, Serhab adlı amcası tarafından tutuklanarak kaleye hapsedilmişti. Serhab'ın oğlu Ebulmaseker onu serbest bıraktı. O 444/1052-1053 yılında Tuğrul Bey tarafından bir ordu ile Irak'a giderek amcası Mühelhil'i yakaladı.

Serhab: Serhab bin Bedir bin Mühelhil'in [künyesi Ebulfevars olup İbni Ebulşevk olarak bilinir] bir müddet Şehr-i Zor ve Kuka'da [vali] idi. 495/1101-1102 yılında bir süre Bedir'in hâkimiyetinde olan Hekitkan kalesini ele geçirdi. O çok fazla cihat etti ve 500/1106-1107 yılında öldü.

Ebumansur: Ebumansur bin Bedir kardeşinden sonra hükümete ulaşmıştır. Bu hanedan onunla birlikte 130 yıl hâkim olmuştur.

İKİNCİ SATIR

2.3. İki Harfte Toplanmış Lorlar

2.3.1. Birinci harf Lor-u Bozorg hakkında

Mukaddime: Keyhüsrev'in soyundan olan Atabey Yusuf Şah'ın 15. dedesi Fethuddin Fazluye, Arab-ı Şam'da yaşamıştır. Ona Tuğra “Melik'ül Mağribî” ismini verdiler. 120 yıl yaşadı ve oğlu Ali, babası hayattayken kavminin lideri oldu. Onunla

¹⁰² A nüshasında yoktur.

¹⁰³ Metinde 42 yılı yazılmış ancak 442 olması muhtemeldir. (çn.)

¹⁰⁴ D: Sehrab

[Şam¹⁰⁵] sultanları arasında çekişme vardı. Şamlılar yaptıkları gece baskınıyla bu kavimden bir topluluğu öldürdü. İbrahim bin Ali temyiz (iyiyi kötüyü birbirinden ayırabilme) yaşına ulaşmış halde kavmiyle birlikte Meyafarikin'e giderek 60 yıl orada hüküm sürdü.

Keyneviye: Keyneviye bin İbrahim Şam valisini balık avlarken öldürerek intikamını alma fırsatını elde etti. O ülkeden tamamen çıkarak ashabıyla birlikte Azerbaycan'a geldi.¹⁰⁶ 45 yıl serdarlık yaptı ve onunla Emire Debac Gilan arasında yakınlık oldu.

Mekkî: Mekkî bin Ebul Hasan, Keyneviye'nin amcaoğlu olup başa geçerek kavmini Loristan'a getirdi. Berke Deşt'te İştiran Dağı'nın kuzeyine yerleşti. Bir gece orduyla ansızın o kavme saldırarak onların çoğunu öldürdüler.

Ebul Hasan: Ebul Hasan bin Mekkî, babasından sonra kırk üç yıl lider idi.

Ebul Hasan: Ebul Hasan bin Keyneviye bin Ebul Hasan, 55 yıl hüküm sürdü.

Muhammed: Muhammed bin Ebul Hasan bin Keyneviye¹⁰⁷ babasından sonra kaim-i makam oldu. 40 yıl hükümette kaldı.

Ali: Ali bin Muhammed, ondan sonra hükümete ulaştı. 45 yıl yönetimde olmuş ve onun Muhammed ile Ebutahir adlı iki oğlu hüküm sahibiydi. Kardeşlerin yardımıyla Atabek Tekle bin Mevdud, kardeşi Senkur'a galip olunca kardeşleri eğitti. 505/1111-1112 yılında Kuh Giluye vilayetini tabileriyle birlikte onlara verdi. Kardeşler babaları ve uluslarını o vilayete götürdüler. Atabek Zengî'nin eline¹⁰⁸ fırsat geçince onları tekrar o yerden çıkardı. Ali 584/1188-1189 yılında Şulan tarafından öldürüldü.

Muhammed: (Ali'nin) Reşit oğluydu, hâkim oldu.¹⁰⁹ 10 yıl serdarlık etti.

Ebutahir: Kardeşinin zamanında Dar'ulhülafe'da onun hizmetindeydi. Luristan'ın mallarının çoğu onun iktasına bırakılmıştı. Kardeşinden sonra kavminin arasına geldi ve bağımsız hâkim oldu. 34 yıl hükümette kaldı.

¹⁰⁵ D nüshasına mahsustur.

¹⁰⁶ Azerbaycan'a göçün nasıl gerçekleştiği konusundaki farklı rivayetler aktarılmıştır. (çn.) bkz. Rıza Kurtuluş, "Lur-ı Büzürg", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, s. 225.

¹⁰⁷ A nüshasında yoktur.

¹⁰⁸ A nüshasında yoktur.

¹⁰⁹ A: bir gece hâkim oldu.

Melik Hezaresf: Melik Hezaresf bin Ebutahir, Kaim-i makam oldu. O taifenin sahipkıranı¹¹⁰ olup defalarca düşmanla savaştı. Savaşların çoğunda galip olmuştur. Sonunda 626/1228-1229 yılı aylarında vefat etti.

İmadeddin Pehlivan: İmadeddin Pehlivan bin Hezaresf, gayet yüce bir makama geldi. İsfahan'da Zerde köyünü oranın kadılarından yirmi dört bin Hanî miktarına satın alarak vakfetti ve kendi mezar yerini de orada tayin etti. 646/1248-1249 yılında vefat etti.

Nusret: Nusret bin Hezaresf, hükümete [ulaştı. İki buçuk yıl ona kıyam etti. 449/1058 yılının Zilkade ayının hilalinde/28 Ocak günü öldü. Zerde köyünde Han kardeşinin yanına defnedildi.

Muzafferiddin: Tekle bin Hezaresf, kardeşinden sonra hükümete¹¹¹] oturdu. Bağdad olayında Hülâgû'nun ordugâhındaydı. O hadiseden çok etkilendi ve Luristan'a ulaşınca isyan etti. Moğol emirleri onu yakalamak için gittiler ve ele geçirdiler. 15 [Ramazan¹¹²]/15 Eylül 656/1258 yılında [Tebriz'de] katledildi.

Şemseddin Albargun: Şemseddin Albargun bin Hezaresf, kardeşinden sonra Hülâgû'nun hükmüyle han [hâkim¹¹³] oldu. Cemaziyelahir/Aralık- Ocak 672/1273-1274 yılında Cuma günü öldü.

Atabek Yusuf Şah: Atabek Yusuf Şah bin Albargun, o kavmin hâkimi oldu. Zamanının çoğunda Abaka Han [hizmetinde¹¹⁴] ileydi. Onun yanında yiğitlik özelliklerini sergilediğinden Bahadır lakabını aldı. Onun işi yükseldi/gelişti.¹¹⁵

Atabek Efrasyab: Atabek Efrasyab bin Yusuf Şah, vali oldu. Sultan Gâzân onu yargılayıncaya kadar Moğol ile iyi geçinmedi. 695/1296 yılında 20 Zilhicce/19 Ekim günü Mehavend [Ferahân] karyesinde cezalandırıldı.

¹¹⁰ Jüpiter ile Venüs'ün aynı burçta bir araya geldiği vakit doğan kişilere verilen bir unvandır. Sahipkırân denilince akla gelen isimler başta Timur olmak üzere Büyük İskender ve Cengiz'dir. (çn.) bkz. Hayrunnisa Alan, "Sâhipkırân" *DİA*, İstanbul, 2016, Ek-2, s. 448.

¹¹¹ A nüshasında kayıptır.

¹¹² D nüshasında kayıptır.

¹¹³ D nüshasına mahsustur.

¹¹⁴ D nüshasında kayıptır.

¹¹⁵ Abaka Han'a hizmetinden dolayı kendisine Huzistan, Kuh-i Giluye, Firuzan ve Curbadikan gibi şehirler verilmiştir. (çn.) bkz. Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara, 2018, s. 436.

Nasreddin Ahmed: Nasreddin Ahmed bin Yusuf Şah, kardeşinden sonra o taifenin lideri oldu. Onun (Atabek Efrasyab'ın) aksine güzel bir tutum sergiledi. Fazlullah Kazvinî, Tarih-i Mu'cem ve Hind'i, Şah bin Sencer Kerratî ise Tecaribulselef'i onun adına yazmıştır. Ölümü 730/1329-1330 yılındadır.

Nureddin Ahmed: O, kavmin lideri oldu. 20 yıl hükümetten sonra 756/1355-1356 yılı ayarında Ebu İshak İncu'nun himayesi sebebiyle Huzistan'ın Sus Kalesi'nde Muhammed Muzaffer'in eline geçti ve gözlerine mil çekildi.

Atabek Peşenk¹¹⁶: Amcasından sonra hâkim oldu. Hükümetinden 35 yıl geçtikten sonra vefat etti.

Atabek Ahmed: Atabek Ahmed bin Peşenk, hükümete ulaştı. Onun zamanında Luristan viran olmuştur.

Ebu Sa'îd: Ebu Sa'îd bin Ahmed, babasından sonra birkaç kez hükümet etti.

Şah Hüseyin: Şah Hüseyin bin Ebu Sa'îd, bir süre liderlik etti. 727/1326-1327 yılında Gıyaseddin bin Kavus bin Huşenk bin Peşenk tarafından öldürüldü. Mirza Sultan İbrahim bin Mirza Şahrüh, bir orduyu Gıyaseddin'e göndererek onu avare etti ve bir daha o sülale hükümet yüzü görmedi.

2.3.2. İkinci Harf Lor-ı Kuçek Hakkında

Onların kolları vardı ve Dar'ulhilafet'e vergi veriyorlardı. Irak sultanları sarayına bağlanmalarıyla aralarında ayrılık oldu.

Şücaeddin Hurşid: Şücaeddin Hurşid bin Ebubekir Muhammed Hurşid, Cengervî¹¹⁷ kavminden olup gayet adil, faziletli ve insafli biriydi. 570/1174-1175 yılında ittifakla hâkim seçildi. O iyi tutumlarıyla bütün Lor kavimlerini emri altına aldı. 621/1224-1225 yılında vefat etti.

Seyfeddin Rüstem: Seyfeddin Rüstem bin Muhammed onun (Şücaeddin Hurşid'in) kardeşinin oğlu olup ondan sonra o kavmin lideri oldu. Adil, akil ve siyaset bilir biriydi. Sonunda kardeşi Şerafeddin Ebubekir eliyle öldürüldü.

¹¹⁶ M: Leşk

¹¹⁷ A: Cengizvî

Şerafeddin Ebubekir: Kardeşinden sonra hâkim oldu. Bir müddet sonra eceliyle öldü.

İzzeddin Gorştasef: Onun (Şerafeddin Ebubekir'in) kardeşi olup ondan sonra hükümete geçti. Halil bin Bedir bin [Şücaeddin] Hurşid eliyle katledildi.

Hüsameddin Halil: Vali oldu. 604/1207-1208¹¹⁸ yılında Süleyman Şah Ayve eliyle öldürüldü.

Bedreddin Mesud: Kardeşinden sonra hâkim oldu. 658/1259-1260 yılında öldü.

Taceddin Şah: Hüsameddin Halil'in oğludur. Hükümete oturdu ve 777/1375-1376¹¹⁹ yılında Abaka Han'ın emriyle öldürüldü. [evladı Bedreddin Mesud

Felekeddin Hasan: (O) Hâkim, İzzeddin Hüseyin de veliaht oldu. Onların azameti arttı. Tesadüfen her iki kardeş de 692/1292-1293 yılında öldü.

Cemaleddin Hızır: Taceddin Şah'ın oğludur. Hükümete ulaştı ve 693/1293-1294 yılında öldürüldü.^{120]}

Hüsameddin Ömer Bek: Şücaeddin Hurşid'in torunlarından. Vali olduktan kısa bir süre sonra azledildi.

Samsameddin Mahmud: Samsameddin Mahmud bin Nureddin Muhammed bin İzzeddin Gorştasef, cesur biri olduğundan liderliğe ulaştı. Bir süre sonra amcaoğullarına kastetti. Gâzân Han onu ve Hüsameddin Ömer'i varislerine teslim etti. 695/1295-1296 yılında kısas ettiler.

İzzeddin Muhammed: İzzeddin Muhammed bin Emir İzzeddin Hüseyin bin Bedreddin Mesud, ondan sonra hükümete oturdu. 716/1316-1317 yılında vefat etti.

Devlet Hatun: Onun (İzzeddin Muhammed'in) eşidir. Ondan sonra kavminin melikesi oldu. Çok iffetli olduğundan yüzünü herkesten örterdi. Onun işi ilerlemedi.

İzzeddin Hüseyin: Devlet Hatun'un kardeşidir. O emirliğin başına geçti. 14 yıl o diyarın eyaletleri onun yönetimiyle refah¹²¹ içindeydiler.

¹¹⁸ 640/1242-1243 veya 643/1245-1246 yılı olmalı. (çn.)

¹¹⁹ 677/1278-1279 yılı olmalı. (çn.)

¹²⁰ A nüshasında yoktur.

¹²¹ A: Firke

Melik Şücaeddin: Muhammed oğlu olup onun (İzzeddin Hüseyin'in) yerine oturdu. Halk onun tavırlarından bıkmıştı sonunda onu 750/1349-1350 yılı aylarında öldürdüler.

İzzeddin: Onun (Melik Şücaeddin'in) oğlu olup yerine geçti. Irak sultanları onunla birleştiler ve yüce makam sahibi oldu. Sonunda Emir Timur onu 790/1388 yılında muhasara ettiği Burucerd'e yarım fersah mesafede olan Vamyan Kalesi'nden çıkardı ve Semerkand'a gönderdi. Oğlu Sidî Ahmed'i Endekan'da 3 yıl eğittikten sonra Loristan hükûmetine gönderdi. Bir kez daha hükûmete ulaştı. Sonunda oğlu Sidî Ahmed'in kabalık¹²² uğursuzluğu ile Moğol tahsildarlarının eline geçti. İsyan suçlamasıyla 804/1401-1402 yılında derisini soyup Sultaniye pazarında bir hafta asılı bıraktılar. Sidî Ahmed Emir Timur zamanında Luristan'ın dağlarında en kötü şekilde avareydi. Emir Timur'un olayından (ölümünden) sonra 815/1412-1413 yılına kadar [hükûmetle¹²³] meşgul oldu.

Şah Hüseyin: Melik İzzeddin Abbasi o kavmin hâkimi oldu. Sürekli Hamedan ülkesine, Corbadkan ve İsfahan taraflarına saldırılar düzenledi. Sultanın fetretinde Şehr-i Zor kışlağına gitti. Baharlu ulusunu yağmaladı. Ali Şeker'in oğlu Kör Pir Ali o ulusun sahibiydi. Onun yolunu keserek onu 873/1468-1469 yılında öldürdü.

Şah Rüstem: Şah Rüstem bin Şah Hüseyin, yıllarca o taifeye hükmetti. Hazreti Şah-ı Gofrân Penâh'ın¹²⁴ mülazımlığına yükseldi. [bir müddet sonra öldü¹²⁵]

Uğur Sultan: Şah Rüstem'in reşit oğludur. Babasının yerine geçti ve Nevvab-ı Âli'nin (Şah Tahmasb'ın) kulları 640¹²⁶/1242-1243 yılında Horasan'a saldırdığında orduyu hümayundaydı. En küçük kardeşi Cihangir'i naib olarak kavminin arasında bıraktı. Onun yokluğunda ulusun serdarlarını kardeşine isyana teşvik etti. Bu nahoş haber Uğur'a ulaştığında orduyu hümayunun dönüşü esnasında izin alarak yüce ordudan ayrıldı. Nihavent taraflarına gelince halktan lidersiz, isimsiz bazıları ona katıldılar. Kavmin

¹²² Celafet kabalık yerine hilafet olacak. (Metinde geçen خلافت kelimesi خلافت olmalı)

¹²³ A nüshasında yoktur.

¹²⁴ Himaye eden şah demektir. (çn.) bkz. Gülay Karadağ Çınar, *Safevîlerde Hükümdar Unvanları ve Hâkimiyet Anlayışı*, Çizgi Kitapevi Yay., İstanbul, 2017, s. 79.

¹²⁵ D nüshasına mahsustur.

¹²⁶ 940 olmalı. (çn.)

büyükleri ve önde gelenleri Cihangir ile dostluklarında sabit olup onu terk ettiler. Karşılaşıp savaştıktan sonra Uğur yakalandı ve öldürüldü.

Cihangir Sultan: Abisinden sonra kaim-i makam oldu. 949/1542-1543 yılı aylarında ferman üzere ilahi takdir mucibince öldürüldü.

Şah Rüstem: Şah Rüstem bin Cihangir, o kavmin hâkimidir. Cihan Penah'ın (Şah Tahmasb'ın) dergâhının kullarıyla tam bir bağlılığı vardır. [Kardeşi Muhammedî, cömert bir gençti. Ziyaretçiler daima yolda ondan yardım görürlerdi. Onunla (Şah Rüstem ile) muhalefet edince 971/1563-1564 yılında Hamedan emirleri¹²⁷ tarafından tutuklandı. Şimdi Alamut Kalesi'ndedir.]

ON DÖRDÜNCÜ SAYFA

2.4. İki Satırda Açıklanmış Olan Taberistan ve Rüstemdar Melikleri Hakkında

2.4.1. Birinci satır Mazenderan Melikleri hakkında

Onlara Bavendiye denilir ve üç fırkaya ayrılmışlardır.

2.4.1.1. Birinci Fırka On Dört Kişi

Mukaddime: Keyves: Keyves bin Keykubad, Enuşirvan'ın en büyük kardeşidir. Acem padişahı olan babasının hükmüyle Mazenderan valisi oldu. Yedi yıl hükümetten sonra kardeşine muhalefet edip onun eliyle katledildi. O eyalet Melik Suhra'ya havale edildi. Yaklaşık yüz on yıl o ve evladı eyaletin valisi oldular. Şapur bin Keyves, babasından sonra Hürmüz devrinde vefat edinceye kadar amcasının mülazımı oldu.

Bavend: Kavim kendisine mensup olan Bavend bin Şapur, Perviz'in¹²⁸ mülazımı olmayı seçti. [onunla Rum'a gitti¹²⁹ ve Behram Çubine¹³⁰ ile savaşında] güzel

¹²⁷ Emirhan Musullu onu yakalayıp hapsedirmiş fakat Şah onu serbest bırakmak istemiş. Muhammedi ise izin almadan ülkesine kaçarak Şaha kulluğunu belirten bir özür arzı göndermiştir. Şah da kendisini bağışlamıştır. (çn.) bkz. İskender Bek, age., I, s. 196.

¹²⁸ A: onun mülazımını

¹²⁹ Perviz (II. Hüsrev) Behram Çubin ile mücadeleyi kaybedince Bizans Maurice'ye sığınmış ve onun desteğini almıştır. (çn.) bkz. Abdülhüseyin Zerrinkûb-Rûzbeh Zerrinkûb, *Sâsânîlerin Siyasî Tarihi*, çev. Ali Hüseyin Toğay, Önsöz Yay. İstanbul, 2019, s. 145.

¹³⁰ Çubine kelimesi D nüshasındadır.

gayretleriyle öne çıktı. Sonunda¹³¹ o (Perviz) İstahr, Irak ve Azerbaycan yönetimini ona verdi. O, Azermidoht zamanına kadar o vilayetin valisiydi. Sonunda onun mülazımlığından utanç duydu Taberistan¹³² ateşgedelerinden birinde itikâftaydı. Yezdicerd'in ölümünden sonra Hicri 45/665-666 yılında Taberistan'ın ayanları onu oradan çıkararak saltanata getirdiler. On beş yıl hükümetten sonra 60/679-680 yılı aylarında Velaş adlı biri [Şar¹³³ adlı kasabada] ona arkadan bir kerpiç vurdu ve darbenin etkisiyle öldü ve ondan Serhab adlı bir çocuk kaldı. Onu bostancılardan birinin evine kaçırdılar. Sekiz yıl sonra [ki ondan geçti¹³⁴] biri onu tanıdı, Kula'ya götürdü Cebal Karn sakinleri onun etrafında toplandılar. [elli bin kişi Velaş'a gece baskını yaptı¹³⁵] onu öldürdüler.

Serhab: Ondan (Bavend'den) sonra padişah oldu. 30 yıl sonra vefat etti.

[Mehrmerdan: Mehrmerdan bin Serhab 40 yıl saltanat etti.

Serhab: Serhab bin Mehrmerdan] 20 yıl sonra 142/759-760 yılında Müslümanlar ile anlaşmayı bozarak onlardan bir topluluğu öldürdü. Ebu Cafer Devanik, bir orduyu Ebul Hasib ve diğer emirlerin önderliğinde onun üzerine gönderdi. O kalelerden birine sığındı ve Ebul Hasib hileyle hisarı onun elinden aldı. O kendisini 3 yılında¹³⁶ zehirle öldürdü.

İsbehbed Şervin: İsbehbed (İspehbed) Şervin bin Serhab, 25 yıl hüküm sürdü. [ve o Melik El-Cibâl olarak meşhur idi¹³⁷] Mehdi Abbasi oğlu Hadi'yi donanımlı bir ordu ile 167/783-784 yılında onun üzerine gönderdi.

Şehriyar: Şehriyar bin Karun bin Şervin, 28 yıl hüküm sürdü ve o, Harun el-Reşid'in muasırıydı. Memun zamanında [210/825-826 yılı aylarında] öldü.

Şapur: Şapur bin Şehriyar miras yoluyla kölelerin valisi oldu. Kötü huylu biri olduğundan tabileri ondan rahatsız oldu. Marin ve Musa bin Hafs, Memun'un hükmüyle onun üzerine yürüyerek onu ele geçirdiler. Marin onu öldürdü.

¹³¹ M: Yoktur

¹³² A: Taberistan ahalisinin ateşgedesi

¹³³ M: Yoktur

¹³⁴ M: Yok

¹³⁵ Üç nüshadan birleştirilmiştir.

¹³⁶ 143 yılında olmalı. (çn.)

¹³⁷ A: Yoktur

Cafer: Cafer bin Şehriyar bin Karun, 12 yıl hüküm sürdü. Onun zamanında Hasan bin Zeyd büyük bir iddia ile zuhur etti [Cafer de hurucun başlarında vefat etti.] her ne kadar bazı vakitler Mazenderan Çölü onların elinden çıksa da Cibâl [ki şimdi Behzar Cerib olarak meşhurdur] Âl-i Bavend'in tasarrufundaydı. Bu yüzden onlar Müluk-u Cibâl olarak meşhurdular.

Kârin: Kârin bin Şehriyar kardeşinden sonra 30 yıl güzel bir şekilde hüküm sürdü. O tabakadan ilk Müslüman olandır. Serhab ve Maziyar adında iki oğlu vardı.

Rüstem: Rüstem bin Serhab bin Kârin, dedesinden sonra 29 yıl boyunca hâkim idi. onun zamanında Rafî bin Herseme onun onayıyla Mazenderan'a bir ordu getirdi. O esnada onu, [başı kanlı¹³⁸] yakalayıp kalelerden birine gönderdi. [Orada Ramazan/Ekim-Kasım ayında 282/895 yılında vefat etti¹³⁹]

Şervin: Şervin bin Rüstem, babasının esaretinden sonra Samanilerin yardımıyla Mazenderan valisi oldu. Otuz beş yıl hükümetten sonra vefat etti. Şeyhul reis ve Ebu Reyhan [Birûnî'nin¹⁴⁰] onunla sohbeti olmuş ve “*Âsar'ul- Bakiye*”de ondan rivayet nakletmişlerdir. Yâkut Hamevî'nin M'ucem'inde zikredilmiştir ki o, güçlenerek Taberistan, Dilman ve kendi kavmini istila etmiştir. Onun zamanında Emir Nasır bin Ahmed¹⁴¹ Samanî, Rey'i almak için hareket etmiş Hezar Cerib'e ulaşmış, orayı ondan kurtarmak istemiş Esbehd, yolu ona kapatıp 30 bin dinar verinceye kadar yol vermemiştir.

İsbehd Şehriyar: İsbehd Şehriyar bin Şervin, Rukniddevle Büveyh'in muasırıdır. 37 [yıl (hüküm sürdü)] o, Kâbus bin Veşmegir'in dayısıdır ve Seyyide [Fahreddin bin Rukniddevle'nin eşi onun kız kardeşidir.¹⁴²

Dara: Dara bin Rüstem vali oldu ve 8 yıl sonra göç etti.(Vefat etti)

İsbehd Şehriyar: İsbehd Şehriyar bin Dara 35 yıl hüküm sürdü. Kâbus bin Veşmegir onun yardımıyla mülküne ulaştı. Sonunda ikisi arasında ihtilaf çıktı. 397/1006-1007 yılı aylarında onun hükmüyle öldürüldü ve Kâbus orayı istila etti. [Derler ki Firdevsî

¹³⁸ A nüshasında yoktur.

¹³⁹ M nüshasında yoktur.

¹⁴⁰ M nüshasında yoktur.

¹⁴¹ A: Emir Nasıreddin Ahmed

¹⁴² A, D: bin Rukniddevle Şervin bin Merzban bin Rüstem bin Şervin'in kızı ki Merzban Name mezkûr dedesi Merzban'ın eserlerindendir ve amca çocuklarındadır.

Şehname’yi onun adına ithaf etmek için Mazenderan’a gitmiş Sultan Mahmud’u hicveden beyitleri¹⁴³ ona okumuş o, uygun görmeyerek Firdevsî’yi susturmuştur.¹⁴⁴]

İsbehbed Rüstem: İsbehbed Rüstem bin Şehriyar 418/1027-1028 yılında Alauddevle ile savaşp, yakalandı 419/1028 yılının Recep/Temmuz-Ağustos ayında Mazenderan’da vefat etti ve o fırka onunla son buldu.

2.4.1.2 İkinci Fırka Bavendiye’den Sekiz Kişi

İsbehbed Hisamuddevle Şehriyar: İsbehbed Hisamuddevle Şehriyar bin [Kârun bin¹⁴⁵] Serhab Şehriyar bin Dara,[babası Kârun Âli Ziyar’ın istilasını sebebiyle uzaklaştırılmıştı sonlarda bazı kaleleri ele geçirdi. Bazen, 466/1054-1055 yılında ölünceye kadar düşmanların ülkelerini yağmalıyordu ama kendisi¹⁴⁶ (İsbehbed Hisamuddevle Şehriyar)] Sultan [Melikşah]ın ilk yıllarında 466/1054-1055 yılı aylarında huruç (isyan) etmiş mirası olan mülkü ele geçirmiştir. O olaydan sonra yüksek dereceli padişah oldu. Sultan Mahmud bin Melikşah¹⁴⁷ [500/1106-1107 yılında] Sungur-ı Buhârî’yi 5 bin süvariyle onunla savaşa gönderdi.¹⁴⁸ Selçuklular yenildi. Sultan Mahmud onunla sulh etmek istedi. Kızını Necmuddevle Karun’a - ki babasının veliahtı idi - verdi. İsbehbed otuz yedi yıl hükümetten sonra seksen yaşında vefat etti.

Necmüddevle Kârun: Necmüddevle Kârun bin Şehriyar veliaht olması sebebiyle hükümete ulaştı. 8 yıl sonra öldü.

Rüstem: Rüstem bin Kârun babasından sonra kaimi makam oldu. Onunla, babası zamanında kardeşinin elinden Sultan Sencer’e sığınp orada bir müddet Sultan Muhammed’in hizmetinde olan amcası, Alaüddevle Ali arasında savaş oldu. Alaüddevle galip geldi. Rüstem babasının eşi olan Sultan Muhammed’in kız kardeşi eliyle zehirletildi. Hükümet süresi 4 yıldır.

¹⁴³ Gazneli Sultan Mahmud ile Firdevsî’nin arasında geçenler ile ilgili farklı rivayetler zikredilmiştir. (çn.) bkz. Nimet Yıldırım, *İran Kültürü Zerdüş’ten Firdevsî’ye Sadî’den Şamlu’ya İran’ın sözlü ve yazılı kaynakları*, Pinhan Yay., İstanbul, 2016, s. 227.

¹⁴⁴ M nüshasında yoktur.

¹⁴⁵ M Yoktur

¹⁴⁶ M: Yoktur

¹⁴⁷ D: Eksiktir.

¹⁴⁸ Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Bâtınîler’e karşı işbirliği teklifini kabul etmediğinden dolayı onu cezalandırmak istemiştir. (çn.) bkz. Erdoğan Merçil, “Bâvendiler” *DİA*, İstanbul, 1992, V, s. 214.

Alaüddeve Ali: Alaüddeve Ali bin Şehriyar, kardeşinin nikâhlısını istemiş, 512/1118-1119 yılında Sultan Mahmud'un hükmüyle Mazenderan'a giderek mirasının Malikül mülkü olmuş ve 21 yıl hüküm sürmüştür. Sonunda gut hastalığından dolayı hükümeti terk ederek ibadetle meşgul oldu.

Şah Gazi Rüstem: Şah Gazi Rüstem bin Ali, miras hükmüyle oranın valisi oldu. 552/1157-1158 yılı aylarında bir orduyla Alamut ülkesine kurtarmak için saldırarak mülhitleri katlederek yağmaladı. Onların evlatlarını köle olarak sattı ve öyle bir tahribatta bulundu ki yıllarca telafi edemediler. Yine o vakitlerde Emir İnak Sencer'in eşiğine Mazenderan'a sığındı. Sürekli kardeşiyle muhalefet eden Şah Gazinin kardeşi Ali, İnak'ın eline geçti ve onu öldürerek başını ona gönderdi. Bu hareket Şah Gazi'yi çok güç duruma düşürdü ama 555/1160 yılında [Emir¹⁴⁹] İnak'ın himayesinde Gâzân ile savaştı. Beş kez onlara galip geldi. Sonuncu seferde Emir İnak tahammül edilemeyen şeyden kaçmak mucibince firar kemerini kuşanıp kaçınca yenilgi ona düştü. Şah Gazi'nin yaklaşık yedi bin adamı öldürüldü. 24 yıldan sonra 558/1162-1163 yılında vefat etti. [ama onun vefatının tam tarihi 8 Rabiulevvel/23 Ocak 560/1165 yılı zikredilmiştir her halükarda.¹⁵⁰] bu iki beyti onun mersiyesinde okumuşlardır.¹⁵¹

ŞİİR

Ey Perdedar işi bitir huzura çıkma zamanı değil

Rüstem'in tahtında İbni Ali hüküm süren değil

Başka Şiir

Ey beyaz dev Demavend'den çıkabilirsin

Artık Mazenderan'da devranın Rüstem'i ölmüştür.

Alaeddin Hasan: Alaeddin Hasan bin Rüstem, babasının yerine geçti. Cabbar ve kan dökücü biriydi. Üç yüz dört¹⁵² güzel gulâmı vardı. Her ne kadar bir başkasına göz

¹⁴⁹ D nüshasına mahsustur.

¹⁵⁰ Bu kısım sadece A nüshasında vardır.

¹⁵¹ D nüshasında Alaeddin'e kadar yoktur.

¹⁵² D: Dört yüz

ucuyla bile bakmasa da israf etmişti. [hükümetten¹⁵³] 9 yıl sonra Berzem¹⁵⁴ Kalesi'nde sarhoş haldeyken gulâmlarının eliyle öldürüldü.

Şah Erdeşir: Şah Erdeşir bin Hasan, beğenilen bir yaşantıya sahipti. Babasının katillerini ince hilelerle öldürdü. 35 yıl 8 ay hükümetten sonra 602/1205-1206 yılında öldü. O, bir sebeple İsfahan'a ulaşmış ve Kemal İsmail onun methi için şu şiiri yazmıştır:

ŞİİR

İsfahan'da zaman zaman yeni devletler kuruluyor

İsfahan'ın havası ıtri hava ve yeri gülistan oluyor

Şahın bahtı burada güzelleşiyor

Adil İsbehbed ki nereye gitse saadet iki atla onun rikabında olur.

Ve zahiren Zahîr-i bu iki beyitte ona ima etmiştir.

ŞİİR

Belki Irak'taki¹⁵⁵ otuz yıllık hizmetime rağmen

Hala Hüsrev-i Mazenderan olarak bilinirim¹⁵⁶

Yine Kemal'de¹⁵⁷ Zahîr-i'den (aktarılan beyitlerden) Şah Erdeşir'in Şii olduğu yorumlanabilir.

ŞİİR

Mazenderan'a doğru sefer düzenlemeye azmettim

Ebubekir ve Ömer sevgisinin yaşaması uygun değil

Şemsülmülûk: Şemsülmülûk bin Şah Erdeşir, babasının hükümetinde Dara Kalesi'nde idi. Babasının olayından sonra hükümet erkânının ittifakı ile hükümete oturdu. Dört yıl sonra 606/1209-1210 yılının Şevvalinde Seyyid Ebur-rıza Hüseyin bin Muhammed bin Ebur-rıza El Esteri el-Alevî hükmüyle öldürüldü ve ondan geriye bir

¹⁵³ D nüshasına mahsustur.

¹⁵⁴ Buhara yakınlarındaki kale Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın suikast sonucu hayatını kaybettiği kaledir. (çn.) bkz. Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 213

¹⁵⁵ A: yüz yıl

¹⁵⁶ Şemsul Mülûk'a kadar D nüshasında yok.

¹⁵⁷ Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin Gurretü'l-kemâl adlı eseri. (çn.) bkz. Mehmet Atalay, "Zahîr-i Fâyâbî" *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, s. 88.

evlat kalmadı. Erdeşir'in çocuklarından biri Harezmsah'a sığındı. O, Cürcan valisi olan kardeşi Ali Şah'ı onunla hutbeyi Harezmsah adına okusun diye Mazenderan'a gönderdi. Şah Erdeşir'in küçük oğlu da kalelerden birinde tutukluydu. Sonunda Seyyid Alevî, Şemsülmülûk'un kız kardeşi olan eşi tarafından kardeşine kisas olarak öldürüldü.

2.4.1.3 Üçüncü Fırka Bavendiye'den Yedi Kişi

Hisamüddeve Erdeşir: Hisamüddeve Erdeşir'e Ebu'l Mülûk derler. Bu şekilde önceki hâkimlere bağlanmaktadır: Kendhar bin Şehriyar Kendhar bin Rüstem bin Dara [bin Şehriyar bin Karun¹⁵⁸] Serhab [ki Şemsülmülûk'un amca oğlunun ve kız kardeşinin çocuğudur.¹⁵⁹] 635/1237-1238 yılının aylarında Mazenderan'da huruç (isyan) etti. Amil'i payitaht yaptı. Türk ve Tatarların harap ettiği yerleri telafi etti. 647/1249-1250 yılında vefat etti.

Şemsülmülûk Muhammed: Şemsülmülûk Muhammed bin Hisamüddeve babasından sonra vali oldu. Hülâgû İran'a geldiği zaman o, Rüstemdar hâkimi Şehrakim'i muhasara etti. Dağı aştı ve onlar fetih olmadan izinsiz oradan kalkıp onun ülkesine gittiler. Bu yüzden öfkelenildi. 675/1276-1277 yılında Abaka Han'ın hükmüyle öldürüldü.

Alaüddeve: Ali bin Hisamüddeve, kardeşinden sonra Moğol emirlerinin ittifakı ile hükümete ulaştı. 675/1276-1277 yılında vefat etti.

Tacuddeve Yezdicerd: Tacuddeve Yezdicerd bin Şehriyar bin Erdeşir, amcasının yerine geçti. Mazenderan onun hükümet zamanında o kadar abat oldu ki Amil'de 70 medrese açıldı. Onun vefatı 678/1279-1280 yılıdır.

Nasıruddeve Şehriyar: Nasıruddeve Şehriyar bin Yezdicerd, vali oldu. Onun vefatı Olcayto zamanında 714/1314-1315 yılıdır.

Rüknüddeve Şah Keyhusrev: Rüknüddeve Şah Keyhusrev bin Tacuddeve Yezdicerd, (Kardeşinin yerine) kaim-i makam oldu ve 728/1327-1328 yılında vefat etti.

Şerefelmülûk: Şerefelmülûk bin Rüknüddeve, hükümete ulaştı. 734/1333-1334 yılında öldü.

¹⁵⁸ D nüshasında eksiktir.

¹⁵⁹ M nüshasında yoktur.

Fahruddevle Hasan: Fahruddevle Hasan bin Ruknudevle vali oldu. Onun günlerinde Veciheddin Mesud Serbedârî'nin olayı gerçekleşti. Yine onun zamanında o mülkte bir tâun¹⁶⁰ ortaya çıktı. Âl-i Bavend'in çoğu helak oldular. O ve birkaç çocuğundan başka kimse kalmadı. O Efrasyab Celaviya'nın kızını istemişti. Efrasyab kuşkusuz mülk ve malda bağımsız olarak saltanata tamah etti. (Fahruddevle ile evlenen) kız kardeşinin başka kocadan bir kızı vardı. Efrasyab, kız kardeşiyle birlikte, Fahruddevle'yi [ona¹⁶¹] ebeden haram olan kızla ilişkiye girmekle suçlayarak ulemadan ölüm fetvası aldı. Neticede 750/1349 yılının Muharrem/Mart-Nisan ayı Cumartesi günü Fahruddevle hamama gitti. Dışarı çıkınca Kiya Ali ve Kiya Muhammed Efrasyab'ın hoş sesli iki genç olan evlatlarını mezbahaya çağırarak Şahın namesini açmışlar şarkı okumuşlar ve Fahruddevle hançerini [dışarı çıkardı¹⁶²] kitabın üzerine bırakmıştı. Onlardan biri sayfa çevirmek bahanesiyle hançeri alarak Fahruddevle'nin karnına sapladı. Orada ruhunu teslim etti ve o kadim hanedan onunla son buldu.

2.4.1.4. Şube: Celavîye Taifesi Hakkında

Efrasyab, Fahruddevle'den sonra hükümete oturdu. Diğer kadim hanedanları dağıttı. Fısk-u fücür yayıldı. O esnada Fahruddevle tarafından Larican Kalesi'nin¹⁶³ komutanı ve Efrasyab'ın kız kardeşinin kocası olan Kiya Hasan Zamandar, ona kabahatlerinden dolayı serzenişte bulundu. Uyanması üzerine hile için o zamanda irşat mesnedinde oturmuş olan Seyyid Kıvamuddin Mar'aşî'nin yanına giderek müridi oldu. O konuda, o kadar guluv etti ki şeyhlikle isimlendirildi. Sonunda ondan [ona] Seyyid'e oranın fakihleri eliyle eziyet ederek hapsetti. Tesadüfen aynı gece oğlu Kiya Seyfeddin Kulunç hastalığından öldü. Seyyid'i serbest bıraktı. Bu olay halkın itikadının artmasına sebep oldu. Kalabalık bir topluluk Seyyid'in halkasına [müritliğine¹⁶⁴] girdiler. Efrasyab onu defetmekten başka çare bulamadı. Bir toplulukla birlikte Dabuye Karyesinde olan ibadethanesine saldırdı. İki taraf arasında savaş oldu. 760/1358-1359 yılında Efrasyab'a bir ok isabet etti ve o öldü.

¹⁶⁰ Vebanın bir türüdür. (çn.) bkz. Nükhet Varlık, "Tâun" *DİA*, İstanbul, 2011, XL, s. 175.

¹⁶¹ D nüshasına mahsus

¹⁶² M nüshasında yoktur.

¹⁶³ A: Kale komutanı ki Larican olmalı.

¹⁶⁴ D nüshasında eksiktir.

Kiya Fahrüddin: Kiya Fahrüddin Celavîye, yıllarca Sârî'nin hâkimiydi. Bir nedenle Seyyid Kavamuddîn'in züht ve inzivada eşi olmayan büyük oğlu Abdullah'a saldırdı. Onun yakınları ve dört çocuğu savaşta Mir Kıvamuddîn'e kisas oldular.

Kiya Veştasîf: Kiya Veştasîf, Mazenderan hâkimi Fahruddevle Hasan'ın kız kardeşinin kocasıydı. Seyyid Abdullah'ın kanı için ittifak etti. Sonunda Luhi Kalesi'nde yedi oğluyla birlikte öldürüldü.

İskender Şeyhî: İskender Şeyhî bin Efrasyab, babasının olayında Der'e kaçtı. Bir süre Herat melikinin mülazımı oldu. Ondan sonra Emir Timur'un hizmetini seçti. Amil ve Celav nahiyesinin sahibi oldu. 806/1403 yılında isyan izharında bulununca Timur bir ordu göndererek onu ortadan kaldırdı.

Mir Hüseyin Kiya: Türkmen tuğyanının (ayaklanmasının) sonunda¹⁶⁵ Hazreti Şah-ı Gofrân Penâh'ın (Şah İsmail'in) kullarına isyan etti ve 909/1503 yılında Hisar'ın fethinden sonra ele geçirilerek kötü bir şekilde öldürüldü. O taife onunla son buldu.

2.4.1.5. İkinci Satır Gavbare Melikleri Olarak Meşhur Olan Rüstemdar Melikleri Hakkında

Mukaddime: Onların ilki Camasib bin Firuz, Enuşirvan'ın amcasıdır. O kardeşi Kubad'ın hükmüyle vali oldu. Bend-i Şirvan'da hâkim idi. O ölünce ondan geriye Nersi, Behvat ve Serhab isimli üç oğlu kaldı.

Serhab: Şirvan vilayeti ile yetindi ve bir rivayete göre o, oranın meliklerinin atasıdır.

Nersi: Babasının yerine geçti. Rüş ve şecaatte kâmil olduğundan Enuşirvan onu eğitmiştir. Derbend-i Şirvan onun zamanında oldu. Oğlu

Firuz: Kaim-i makam oldu. Defalarca Gilan'a ordu götürdü ve orayı ele geçirdi. Oranın meliklerinden birinin kızını istedi. Ondan bir oğlu oldu ve Cilan Şah adını verdi. O esnada Firuz vefat etti ve Cilan Şah babasının yerine geçti.

Onun vefatından sonra büyük oğlu Ceyl hükümet işine nezaret etti. Taberistan'ı alma hevesine kapıldı. Meçhul bir şekilde birkaç ineği parçalayarak Nezaret'ul Mülk'e

¹⁶⁵ A,D: Mir Hüseyin Kiya bin Mir Ali ki onun yüce dedesi Lehrasîf, Efrasyab Celavî'nin oğludur.

gitti. Bu yüzden Gavbare olarak meşhur oldu. Oranın hâkimi Azer Velaş onu kendi mülazımı yaptı. O, oranın makam basamaklarını görüşten¹⁶⁶ sonra Gilan'a gitti, askerlerle o diyara yöneldi. Azer Velaş, Yezdicerd Şehriyar'dan yardım istedi. Yezdicerd onun amca oğullarından biri olduğu ve İslam ehliyle aciz duruma düştüğünü anlayınca hakikati Azer Velaş'a yazarak onu, onun tabiiyetine memur etti. Azer Velaş da hüküm gereğince Ruyan'ı ona bıraktı. Çevgân¹⁶⁷ oyunu esnasında attan düşerek öldü. Bütün Taberistan ülkesi Ceyl'in eline geçti ama desturuyla Gilan, Darul mülükü idi. Onun işi yükseldi, on beş yıl hükümetten sonra hicri 40/660-661 [yılı aylarında¹⁶⁸] vefat etti. Onun iki oğlu vardı: Dabuye ve Baduseban.

2.4.1.6. Birinci Harf Dabuye ve Evladı Hakkında

Dabuye: Dabuye bin Ceyl, hükümete oturdu. Dengesiz tavırları vardı. 16 yıldan sonra göç etti. (öldü)

Farhan Bozorg: Farhan Bozorg'a Zülmenakib ve Esfehbud derlerdi ve babasının yerine geçti. Adalette çaba gösterdi. Onun zamanında Maskale bin Hubeyre Şibanî İslam ehlerinden bir orduyu Taberistan'a çekti. Farhan 17 yıldan sonra göç etti.(öldü)

Dazmehr: Dazmehr bin Farhan kaim-i makam oldu. Bir süre sonra vefat etti.

Saruye: Saruye bin Farhan kardeşinden sonra hükümete ulaştı. Amcası Onun adına olan Sârî Şehri'ni kurdu. O, 20 yıldan sonra kendi eyaletini kardeşinin oğluna bıraktı.

İsbehbed Hurşid: İsbehbed Hurşid bin Mehrdad, babası öldüğünde buluş çağında olmadığından amcası buluşa erdikten sonra mülkü ona teslim etti. Onun hükümeti 51 yıldır ve 137/754-755 yılı aylarında huruç (isyan) eden Senbad Mecus, Ebu Cafer Devanikî'nin elinden ona sığındı. Mehdi'nin emirlerinden Ömer bin Âlâ, Abbasi adına Mazenderan'ı istila etti. İsbehbed'un evladını esir ve hazinelerini ganimet aldı.

¹⁶⁶ D nüshasında basiret yerine nusret yazılmış

¹⁶⁷ At üstünde değnek ile iki gurup arasında oynanan bir tür top oyunu. (çn.) bkz. Feyzi Halıcı, "Çevgân", *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, s. 295.

¹⁶⁸ D nüshasında eksiktir.

İslam ordusunun elinden Gilan'a gitmiş olan Hurşid, 141/758-759 yılında gam ve üzüntüden ölünce o hanedan¹⁶⁹ nihayete erdi.

2.4.1.7. İkinci Harf Bâdüşbân Hakkında

Bâdüşbân: Bâdüşbân bin Ceyl kardeşi Dabuye'nin dengesiz hareketlerinden nefret ederek Ruyan'a gidip yerleşti. Hicri 40/660-661 yılında oranın valisi oldu. Adaleti yayarak oranın ahalisi onunla birlikte ihlas makamına yükseldiler. Yaklaşık 35 yıl hüküm sürdü.

Hurzad: Hurzad bin Bâdüşbân 30 yıl Rüstemdar'da hüküm sürdü.

Bâdüşbân: Bâdüşbân bin Hurzad,¹⁷⁰ 40 yıl hükümet etmiş ve Müslüman halkı çıkarmış ve bütün varisi olduğu mülkü ele geçirmiştir.

Şehriyar: Şehriyar bin Bâdüşbân, 30 yıl hükümet etti.

Dendaomid: Dendaomid bin Şehriyar, 32 yıl hüküm sürdü.

Abdullah: (Dendaomid'in) oğludur. Vali oldu, onun zamanında Hasan Daî, Taberistan'ı istila etti ve Abdullah, ona biat etti. Hükümeti 34 yıldır ve Daî'nin ortaya çıkmasıyla vefat etti.

Efridun: Efridun bin Kârin bin Sehrab bin Namur bin Bâdüşbân bin Hurzad, hâkim oldu ondan sonra oğlu...

Bâdüşbân: Hükümete oturdu. Baba ve oğulun hükümeti 17 yıldır ve onun zamanında Daî'nin kardeşi Muhammed bin Zeyd vefat etti.

Şehriyar: Şehriyar bin Bâdüşbân, hâkim oldu ve 15 yıl hükümet etti. Nasrulhak, onun zamanında huruç (isyan) etti.

Herusendan: Herusendan bin Bendar bin Şirzad bin Efridun, amcaoğlundan sonra vali oldu. Hükümet süresi 12 yıldır. Onun zamanında Nasrulhak Taberistan'a ordu götürdü. [ve Herusendan Nasurulhak'ın evladıyla ittifak ederek Daî Sağir Hasan bin

¹⁶⁹ A: o makam

¹⁷⁰ D: Hurşid

Kasım Bahrcan üzerine ordu sürdü.¹⁷¹] Daî, onlara gece baskınında bulundu Herusendan o arada öldürüldü. Merdavenc Ziyar'ın dayısı olduğundan Daî Sağır'ı kısas etti.

Şehriyar: Şehriyar bin Cemşid bin Div Bend bin Şirzad bin Efridun, Herusendan zamanında hükümete ulaştı. 12 yıl valilik yaptıktan sonra vefat etti.

Eb'ulfazl Muhammed: Ebu'lfazl Muhammed bin Şehriyar bin Cemşid [Div Bend Şirzad bin Efridun bin Kârin bin Sehrab bin Namaver bin Harzad¹⁷²] onunla el-Sayir Billah Ebu'l Fazl Seyyid Cafer bin Muhammed arasında muhalefet ortaya çıktı. Seyyid Gilan'a gitti. O bağımsız oldu.

İsbehbed Hisameddevle: Zerrinkemer bin Feramorz bin Şehriyar bin Cemşid, amcasından sonra hükümete oturdu. Hükümeti 35 yıldır.

Seyfuddevle: Seyfuddevle bin Macub Hisam ed-Devle kaim-i makam oldu. Hükümeti 27 yıldır.¹⁷³

Hisamedevle Erdeşir: Hisamedevle Erdeşir bin Seyfuddevle, hâkim oldu. Hükümet süresi 25 yıldır.

Fahreddin Nâmâver: Fahreddin Nâmâver bin Nasuruddevle bin Seyfuddevle, amcasından sonra vali oldu. 32 yıl hüküm sürdü.

Azuddevle Hezaresb: Azuddevle Hezaresb bin Fahruddevle, kaim-i makam oldu. 40 yıl hükümet etti.

Şehrînuş: Şehrînuş bin Hezaresb bin Fahruddevle, akil, adil ve çok gayretli biriydi. Mazenderan valisi Şah Gazi'nin kız kardeşiyle evliydi. Onların arasında tam bir birliktelik vardı. Şair Muzafferî onun hakkında şöyle demiştir:

ŞİİR

Adn cenneti gibidir Mazenderan ülkesi

Şahların şahı gibi kıymetlidir.

Hükümeti 13 yıldır.

¹⁷¹ D nüshasında eksiktir.

¹⁷² D nüshasında eksiktir.

¹⁷³ D: otuz yıl

Ostandar Keykavus: Ostandar Keykavus bin Hezaresb, kardeşinden sonra vali oldu. Onunla Şah Gazi arasında muhalefet vardı. Costan adlı oğlunu veliaht tayin etti o babası zamanında vefat etti. Ondan Zerrinkemer adlı bir yaşında bir oğlan kaldı. Keykavus 560/1164-1165 yılında vefat etti. O, 38 yıl hüküm sürdü.

Ostandar Hezaresb: Ostandar Hezaresb bin Şehrînuş bin Hezaresb, amcasından sonra hâkim oldu. Onunla Mazenderan dağlarının valisi Şah Erdeşir arasında uzun süren savaşlar oldu. Sonunda yenilgi yüzünden Erdeşir'in yanına gitti ve gereksiz yere firar hayaline kapılınca amcaoğullarından olan Hojbereddin Hurşid eliyle öldürüldü. Hükümeti 26 yıldır.

Zerrinkemer: Zerrinkemer Hisan, Erdeşir Hezaresb'in öldürülmesinden sonra Paşah Ali ile Nami'yi¹⁷⁴ Rüstemdar hükümetine yollamıştı. Zerrinkemer'in rüşd yaşına erdiğini duyunca kızını ona vermek istedi. Onu vali yaptı. Rüstemdar ahalisi ona isyan ederek Bisutun Nami'yi vali yaptılar ve Ali Paşa'yı öldürdüler. Zerrinkemer saklandı. Erdeşir, oraya ordu götürdü. Bisutun Rudbar Kalesine kaçtı ve Erdeşir Zerrinkemer'i hâkim yaptı. Onun hükümeti 24 yıl sürdü ve 610/1213-1214 yılında öldü.

Bisutun: Bisutun bin Zerrinkemer, babasından sonra kaimi makam oldu. 10 yıl sonra 620/1223-1224 yılında vefat etti.

Fahruddevle Nâmâver: Fahruddevle Nâmâver bin Bisutun, miras kalan tahta oturdu. 20 yıl hükümetten sonra göç (vefat) etti.

Hisamuddevle Erdeşir: Hisamuddevle Erdeşir bin Bisutun Gilan sınırında hükümet ediyordu. Anne tarafından Harezmşaha bağlanan En küçük kardeşi İskender Nakil'de¹⁷⁵ valiydi.

Ostandar Şehrakim: Erdeşir'in diğer kardeşidir. Onun olayından sonra Kaim-i makam oldu. Hükümetinin on birinci¹⁷⁶ yılında, Mengü Kaan saltanat tahtına oturdu. Şehrakim 671/1272-1273 yılında vefat etti.

¹⁷⁴ Padişah Ali Nami

¹⁷⁵ D: Nayil

¹⁷⁶ M: On beşinci

Ostandar Fahruddevle Nâmâver: Ostandar Fahruddevle Nâmâver bin Şhrakim'in, lakabı Şah Gazi idi. O, adil ve şeriatı seven biriydi. 30 yıl hükümetten sonra 701/1301-1302 yılında vefat etti.

Melik Keyhüsrev: Melik Keyhüsrev bin Şhrakim, kardeşinden sonra 11¹⁷⁷ yıl hüküm sürdü. 711/1311-1312 yılında öldü.

Şemsumlûk Muhammed Şehriyar: Şemsumlûk Muhammed Şehriyar bin Keyhüsrev, kardeşinden sonra hâkim oldu.[beş küsur yıl hükümet etti.] 717/1317-1318 yılında öldü.

Nasruddevle Şehriyar: Nasruddevle Şehriyar bin Keyhüsrev, kardeşinden sonra hükümete ulaştı. [718/1318-1319 yılında kardeşinin oğlu İskender eliyle öldürüldü¹⁷⁸]

Celaleddevle İskender: Celaleddevle İskender bin Tacuddevle Ziyar bin Keyhüsrev, kardeşinden sonra hâkim oldu.¹⁷⁹ Onun zamanında Emir Mesud Serbedâr, o diyarda öldürüldü. O zamana kadar başlarını tıraş etmeyen oranın halkı tıraş olarak başlarına sarık bağladılar. Celaleddevle 746/1346 yılının Zilhicce ayının 21'i/14 Nisan cumartesi sabahı Keçur Kalesi ve şehrini tasarlayıp kurdu. 27 yıl hükümetten sonra 761/1359-1360 yılında öldürüldü. İş böyle olmuştu: Onun Kazvinli bir hizmetçisi vardı. Bir akşam bu hizmetçiyle bir misafir arasında bir kavga çıktı. Hizmetçi o misafire karşı bıçak çekti. Meclis dağıldı çırak söndü. Melik dışarı çıkmak istedi ve bu esnada bıçak eline değdi. Bu olayı birisi gördü ve melik yaralandı diye bağırdı. Bu anda melik meclisten çıktı ve oradaki bekçiler onun padişahı vuran olduğunu düşünerek onun kaburgalarına hançer sapladı ve bundan dolayı vefat etti.

Fahruddevle Şah Gazi: Fahruddevle Şah Gazi bin Ziyar kardeşinden sonra hükümete ulaştı. 780/1378-1379 yılında vefat etti.

Azuddevle Kubad: Azuddevle Kubad bin Fahruddevle babasından sonra 21 yıl hükümet etti. Lenkur muharebesinde Seyyid Fahruddin bin Kavvamuddin eliyle öldürüldü.

¹⁷⁷ M: On beş

¹⁷⁸ A nüshasında eksiktir.

¹⁷⁹ Onun zamanında Rüstemdar, Gilan ve Mazenderan bölgeleri itaat altına alındı. (çn.) bkz. Erdoğan Merçil, "Bâdüşbâniler" *DİA*, İstanbul, 1991, IV, s. 422

Saaduddevle Tus: Saaduddevle Tus bin Tacuddevle Ziyar, Kubad'ın ölümünden sonra hâkim oldu. Mazenderan'da Emir Timur'un yanına gitti.

Melik Keyumers: Melik Keyumers bin Bisutun bin Gostehom bin Tacuddevle Ziyar, babası Bisutun 787/1385-1386 yılında Talegan'da mülhidlerin eliyle öldürüldü. Kendisi Emir Timur'un hükmüyle Nur Kalesinin komutanıydı. Onunla İskender Şeyh'in düşmanlığı olduğundan Mirza İskender, Rüstem bin Ömer Şeyh isyanında Melik'i tutup onun yanına gönderdi. İskender ona at ve bir haraç vererek her nereye istersen git dedi. O, Şiraz'a Pir Muhammed Ömer Şeyh'in yanına gitti. Bir süre orada tutsak olsa da sonunda kurtuldu zilkade ayında Rüstemdar'a¹⁸⁰ [vilayetine] geldi. Öfkelenerek Nur Kalesi'ni ele geçirdi. Melik eğer zindanda tekrar hükümete ulaşırsa 12 İmam mezhebini yayma konusunda mücadele edeceğine ahdetmişti. Çaresiz o zamana kadar Sünni olan Rüstemdar ahalisini hak mezhebe davet etti. O zamandan itibaren Şiilik o diyarda meşhur oldu. Melik 857/1453 yılı Receb/Temmuz-Ağustos ayında vefat etti. Ondan sonra mülk iki oğlu arasında taksim oldu. 972/1564-1565 yılına kadar o taksim muteberdir. Bir kısmı Nur Kalesi ve tabileri, bir kısmı ise Keçur Kalesi ve ekleridir.

2.4.1.8. Nur Melikleri

Onlardan 8 kişi hükümdarlık tahtına oturdu.

Melik Kavus: Melik Kavus bin Melik Keyumers, babasının vasisi ve yerine oturan kişiydi. Babasının hükmüyle 7 kardeşi onun hükmündeydi ama kötü huyu nedeniyle kardeşleri ondan nefret ediyordu. Kardeşi Melik İskender'e bağlandılar. Onun vefatı 871/1466-1467 yılındadır.

Melik Cihangir: Melik Cihangir bin Melik Kavus Nur Kalesi'nde bağışlanmış babasının yerine oturdu. Onunla amcası İskender arasında düşmanlık vardı. Kar Kiya Sultan Muhammed toprağı temiz olsun bir kez 881/1476-1477 yılında aralarını düzelttiler. Neticede 904/1498-1499 yılı aylarında vefat etti.

Melik Kavus:¹⁸¹ Melik Kavus bin Cihangir, veliaht olması hasebiyle kaim-i makam oldu. Sonunda kardeşi Bisutun ile savaşta öldürüldü.

¹⁸⁰ A: Zilkade'de Rüstemdar'a

¹⁸¹ A: Keyumers

Melik Keyumers:¹⁸² Melik Keyumers bin Cihangir, kardeşinin olayından sonra Nur Kalesi'ni zapt etti. Orada kardeşi Melik Bisutun'a yol vermedi sonunda kardeşi Bisutun ile aralarında savaş çıktı. Onun eliyle öldürüldü.

Melik Bisutun:¹⁸³ Melik Bisutun bin Cihangir kardeşleri ve amcalarını öldürdükten sonra hükümete ulaştı. Rüstemdar'ın tamamını ele geçirmek istedi. Bu yüzden 910/1504-1505 yılında Keçur'a ordu götürdü. Kale dışında o ülkenin tamamını ele geçirdi. Sonunda 16 Safer/27 Haziran 913/1507 yılında sarhoş iken onun kuması(?) olan ve kavmi Melik tarafından öldürülmüş olan karısı eliyle katledildi.

Melik Behmen: Melik Behmen [bin Bisutun] babasından sonra mülkün varisi oldu. Etraf hâkimlerle beğenilir bir yol izledi. Yüce padişah Sultan Ahmed Han'ın hemşiresi ile Mir Abdulkerim Mazenderanî'nin kız kardeşini nikâhına aldı. Kırk [üç] yıl hükümet etti. 957/1550-1551 yılı aylarında vefat etti. [bu mısra onun tarihine denk gelir: Artık baki Keyumers olsun.¹⁸⁴]

Melik Keyumers: Melik Keyumers bin Behmen, babasının yerine hâkim oldu defalarca Âlem Penah'ın (Şah Tahmasb'ın) dergâhına geldi. Sınırsız merhamete şamil oldu. Şimdi de Nur valisi olup annesi Mir Abdulkerim'in kız kardeşidir.

Melik Üveys: Melik Üveys bin Melik Gostehom bin Melik Bisutun [gölgesi asırlarca sürsün abartısız Gavbare bölgesi padişahları arasında sedefin içindeki inci gibidir¹⁸⁵] Şimdi oranın bazı bölgeleri Nevvab Han'ın [Azimuşşan¹⁸⁶] damadı olmakla müşerref ve onun muhabbeti altında post sahibi (vali) olarak yaşıyor.

2.4.1.9. Kecur Melikleri

Onlardan 6 kişi şimdiye kadar hükümete ulaşmıştır.

Melik İskender: Melik İskender bin Melik Keyumers, kardeşi Melik Kavus elinde tutukluymdu. Salim bir şekilde kurtuldu ve bir süre sonra¹⁸⁷ vefat etti.

¹⁸² A: Bisutun

¹⁸³ A: Behmen

¹⁸⁴ D nüshasında yoktur.

¹⁸⁵ D nüshasında yoktur.

¹⁸⁶ D nüshasına mahsustur.

¹⁸⁷ D: bir süre hükümetten sonra

Melik Tacuddevle: Melik Tacuddevle bin İskender, [babasının yerine] kaim-i makam oldu. Bir süre orada bağımsız hükümet etti.

Melik Eşref: Melik Eşref bin Tacuddevle, babasından sonra hükümete ulaştı. Melik Bisutun onun ülkesine ordu çektiği zaman kendisinde mukavemet gücünü görmediğinden reşit oğlu Melik Kavus'u kalede bırakarak Gilan'a gitti. Melik Bisutun'un olayından sonra geriye dönse de Melik Kavus onu kabul etmedi. O da oğluyla sıkıntı çıkarmadı sonunda 921/1515-1516 yılı aylarında vefat etti.

Melik Kavus: Melik Kavus bin Melik Eşref, zamanın sultanlarının hallerini bilmek ve fazilet ehline uyumu diğerlerine oranla yoktu. Kendi zamanında Sütun Darulmerz'de idi.¹⁸⁸ Sonunda 950/1543-1544 yılının aylarında oğlu Melik Cihangir'in kastı ile göç (vefat) etti. Daha önce Sultan Ahmed'in kızı tarafından torunu olan kendi kardeşi Melik İskender'i babasının zamanında kast etmiştir. O diyarın ahalisi ondan korkup Melik Keyumers'i hükümete getirdiler.

Melik Keyumers: Melik Keyumers bin Melik Kavus, yaklaşık 18 yıl babasının hükmüyle tutsaktı. Sonunda Aka Muhammed Ruzefzun'un yardımıyla babasının mülkünün varisi oldu. 15¹⁸⁹ Zilkade/20 Eylül 963/1556 yılında vefat etti.

Melik Cihangir: Melik Cihangir bin Melik Kavus, kardeşinden sonra hükümete ulaştı. [Rıza aleyhi tehiyye ve sena ravzasına ziyaretle müşerref oldu.¹⁹⁰] halen Kecur hâkimi odur ve dayısı Melik Behmen bin Keyumers, Larican hâkimidir.

ON BEŞİNCİ SAYFA

2.5. Dört Satırdan İbaret Olan Etraf Sultanları Hakkında

2.5.1. İlk Satır Lar Sultanları Hakkında

Onların nesebi bu şekilde Gorgin Milad'a ulaşır: [İbrahim Han bin Muhammed Bek bin Mir Alaulmülk bin Emir Cihanşah bin Emir Kudbeddin Şir bin Emirzade Hacı Mübarezeddin Muhammed bin Hacı Alaulmülk Gorgin Şah bin Emir Hacı Seyfeddin

¹⁸⁸ A: Bisutun Darulmerz

¹⁸⁹ D: on iki

¹⁹⁰ M nüshasında yoktur.

Nusret bin Emir Muzafferiddin Bakalincar bin Emir Kudbiddin Mueyyed Bakavî bin Emir Vehabeddin Zengî bin Emir Muiziddin Hüseyin bin Emir Esededdin¹⁹¹ Veheb bin Emir Behauddin Ebulkasım Lenk bin Vehabeddin Zengi bin Emir Bedreddin Dozdan bin Emir Şerafeddin Esed bin Emir Celaleddin İrec Lari, ilk İslam hâkimlerindendi ve Ömer bin Abdulaziz zamanında Müslüman olmuştu ve İrec'in babası Gorgin bin [Kubad bin] Lad bin Gorgin bin Tahmors bin Kubad bin [Behmen bin Erdeşir bin] Laz bin [Ferver bin Ram bin Tehmeten bin Nersi bin Kubad bin Lad bin Korkes] [Gorgin bin Milad'dır.¹⁹²] Emir Kudbeddin Mueyyed Bakavî'den¹⁹³ şimdiye kadar cülus ve vefat tarihleri belli olanlar yazılmıştır.

Emir Kudbeddin Mueyyed: Bakavî olarak lakaplıdır. 594/1197-1198 yılında babasından sonra cülus etti. 3 Cemaziyelahir/2 Eylül 648/1250 yılında vefat etti.

Emir Kalincar: (Emir Kudbedin Mueyyed'in) oğludur. Babasından sonra hükümete ulaştı. 680/1281-1282 yılında uzlete (inzivaya) çekildi ve yakın zamanda vefat etti.

Emir Kudbiddin¹⁹⁴Mueyyed Sani: Emir Kudbiddin Mueyyed bin Kalincar, babasının uzletinden sonra vali oldu. 17 Cemaziyelevvel/9 Şubat 699/1300 yılında İlud savaşında öldürüldü.

Emir Alaulmülk:¹⁹⁵ Emir Alaulmülk bin Kudbeddin Mueyyed, kaim-i makam oldu. Ölümü [Cemadiessani/Mart-Nisan 731/1331.

Bakalincar Sani: Bakalincar bin Alaulmülk, doğumu 7¹⁹⁶] Cemaziyelevvel/30 Ocak 699/1300 yılında babasından sonra cülus etti. 23 Ramazan/2 Kasım 753/1352 yılında vefat etti.

Hacı Seyfeddin Nusret: Hacı Seyfeddin Nusret bin Kalincar, babasından sonra hükümete ulaştı. [doğumu 24 Rabiulevvel/26 Ocak 729¹⁹⁷/1329] ölümü 26 Şaban/21 Kasım 816/1413 yılıdır.

¹⁹¹ A: Reşideddin

¹⁹² D nüshasında kayıptır.

¹⁹³ A nüshasında Mueyyed Bakavî'nin birkaç baba ve dedesi tekrar olunmuştur.

¹⁹⁴ A: Emir Kalincar

¹⁹⁵ A: Kudbiddin

¹⁹⁶ D nüshasında kayıptır.

¹⁹⁷ D nüshasında kayıptır.

Alaülmülk Gorgin Şah: Alaülmülk Gorgin Şah bin Seyfeddin Nusret, 8 Şaban/23 Ocak 775/1374 yılında babasının ısmarlamasıyla cülus etti. 18 Zilhicce/24 Aralık 823/1420 yılında vefat etti. [Doğumu 17 Şaban/10 Kasım 749/1348 yılıdır.¹⁹⁸]

Mübarezeddin Muhammed: Mübarezeddin Muhammed bin Alaülmülk,¹⁹⁹ Recep ayının ilk günü/18 Temmuz 789/1387 yılında babasının ısmarlamasıyla padişah oldu. Onun doğumu 769/1368 yılı Zilhicce/Temmuz-Ağustos ayındadır. Vefatı ise 23 Ramazan/31 Mart 840/1437 yılıdır.

Emir Kudbeddin Mübeşşir: Emir Kudbeddin Mübeşşir bin²⁰⁰ Mübarezeddin Muhammed, babasından sonra kaim-i makam oldu. Onun doğumu 797/1394-1395 yılında, vefatı [21 Recep²⁰¹/7 Temmuz] 859/1455 yılındadır.

Mir Cihanşah: Mir Cihanşah bin Mübeşşir, babasından sonra kaim-i makam oldu. Onun doğumu Safer ayının ortasında/16 Aralık 830/1426 yılındadır. Ölümü 3 Recep/30 Eylül 883/1478 yılıdır.

Emir Alaülmülk: Emir Alaülmülk bin Cihanşah, babasının yerine oturdu. [doğumu 20 Safer/24 Mart 855/1451 yılıdır.

Emir Harun: Emir Harun bin Alaülmülk, babasından sonra hükümete ulaştı. 927/1520-1521 yılında vefat etti.

Muhammed Bek: Muhammed Bek bin Alaülmülk, kardeşinden sonra valiliğe ulaştı.²⁰² 934/1528 yılı Şevval/Haziran-Temmuz ayında öldürüldü.

Enuşirvan: Enuşirvan bin Emir Ebu Sa'îd bin Alaülmülk, amcasından sonra cülus etti. Onun şiirleri ve şarkıları çoktur. “Şah Adil” olarak meşhurdur. Sonunda 29 Safer/24 Haziran Cuma günü 948/1541 yılında Lar Mescit-i Camî'den çıkarken meçhul biri tarafından katledildi. O konuda yazılmıştır:

ŞİİR

Saferin sonunu geçirince Şah Adil

¹⁹⁸ D nüshasında kayıptır.

¹⁹⁹ A: Mir Cihanşah

²⁰⁰ A: Emir Alaülmülk

²⁰¹ D nüshasında kayıptır.

²⁰² D nüshasında kayıptır.

“katli Şah Adil” tarihi oldu hâsıl²⁰³

İbrahim Han: İbrahim Han bin Muhammed Bek, amca oğlundan sonra saltanata oturdu. Halen oranın müstakil hâkimidir. [Divan-ı âlânın vergi verenlerinden olmuştur.²⁰⁴]

2.5.2. İkinci Satır Hürmüz Valileri Hakkında

Mukaddime: Ora (Hürmüz) mülkünün mirasçısı olan Atabek Selçuk Şah Salguri’nin olayından sonra.

Mahmud Kolhasî: Atabeklerden önce oranın hâkimiydi. 671/1272-1273 yılında istila etti bir daha atabeklere itaat etmedi.

Nusret: (Mahmud Kolhasî’nin) oğludur. Babasından sonra o hükümeti ele aldı.

Rukneddin Mesud: Onun kardeşidir. Kalhat’tan huruç (isyan) ederek Nusret’i yakalayıp kaleye gönderdi. Orada bağımsızlığını elde etti.

Şahabeddin Ayaz: Babasının (Mahmud Kolhasî’nin) gulâmıydı. Huruç edip ondan Nusret’in öcünü alarak oğlunu çatıdan attı. Rüşte ulaşarak Kays Mülkünden²⁰⁵ Cerûn adasını satın aldı. 711/1311-1312 yılında imarete başladı ve şanı yüceldi. Sonunda 716/1316-1317 yılında vefat etti.

Melik Gerdan Şah: Şimdiki Hürmüz sultanları bu şekilde ona ulaşır: Melik Gerdan Şah bin Turan Şah bin Salgor Şah Şehabeddin bin Turan Şah bin Firuz Şah bin Sultan Muhammed Şah bin Sultan Kudbeddin Tehemten bin Gerdan Şah, derler ki; onun nesebi baba tarafından Hazreti Hud Peygambere (a.s) ve anne tarafından Gostehom bin Eşk bin Eşkan Zerrinkemer’e ulaşmaktadır. O Hürmüz’ü istila etti ve onunla Kays melikleri arasında defalarca savaş olmuş o galip gelmiştir.

Kutbüddin Tehemten: (Melik Gerdan Şah’ın) oğludur. Gayet talihli ve olgun biriydi. Onun zamanında Kays melikleri zayıf düşmüştü ve onun işi yükseldi.²⁰⁶ Birçok

²⁰³ Fakat bu üç kelime 930 yılına mutabıktır.

²⁰⁴ M nüshasında yoktur.

²⁰⁵ Kays Melikleri

²⁰⁶ Kutbüddin Tehemten, Moğol baskılarından dolayı halkı Cerûn adasına taşımış ve burada kurulan liman yeni Hürmüz olarak adlandırılmıştır. (çn.) bkz. Mustafa L. Bige, “Hürmüz” *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, s. 497.

ada ve vilayetleri ele geçirip adaleti uygulayıp yaydı. Sonunda 758/1356-1357 yılının aylarında vefat etti. Hızır Nebinin (a.s) makamına defnedildi.

Turan Şah: Turan Şah bin Tehemten, babasından sonra hükümete oturdu. Altın süslemeli tacı başına koydu. Çetri açtı ve Şah Şüca ile dostluk etti. 30 yıl hükümetten sonra öldü. Onun neslinden biri kalmadı.

Muhammed Şah bin Tehemten: Kardeşinden sonra kaim-i makam oldu. Onun zamanında Emir Timur'ın [Küregen]²⁰⁷ kız torunu Muhammed Sultan 799/1396-1397 yılı aylarında Mina Kalesi ve diğer şehirleri aldı. Sonunda 40 yaşında öldü.

Firuz Şah:²⁰⁸ Oğlu olup onun yerine oturdu. Ondan sonra hacca gitmek istedi. Dönüşten sonra Keşm Adası'nda rahatsızlandı. 839/1435-1436 yılında vefat etti.

Seyfeddin: Seyfeddin bin Firuz Şah²⁰⁹ veliaht olması hasebiyle babasının yerine vali oldu. Kardeşi Turan Şah ona isyan etti. Cerûn ahalisi Seyfeddin'den yüz çevirince çok miktarda para ve mücevheri alıp Minu Han Kalesi'ne gitti. 839/1435-1436 yılında Mirza Şahruh'un yanına geldi.

Turan Şah: Kardeşidir. Hükümete oturdu. Mirza Şahruh Melik Seyfeddin'in daveti üzerine Fars ve Kirman askerini ona yardım için Cerun havalisine gönderdi. Geranî²¹⁰ sebebiyle geri döndüler. O saltanatta bağımsız oldu.

Şehabeddin: Şehabeddin bin Turan Şah, babasından sonra saltanata oturdu.

Salgor Şah: Babasından sonra kaim-i makam oldu. Gayet cömert biri olduğundan şairlerden biri onu şöyle methetmiştir:

ŞİİR

Ahşap kâsedeki deniz; nur-u ilahidir

Onu tutan fakir Salgor Şah'tır

Turan Şah: (Salgor Şah'ın) Oğlu onun yerine kaim-i makam oldu.

²⁰⁷ Cengiz Han soyundan bir kadınla evlenenlere verilen unvan, Han güveyisi demektir. (çn.) bkz. İsmail Aka, "Timur", *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, s. 175.

²⁰⁸ A: Muhammed Şah

²⁰⁹ A: Firuz Şah bin Firuz Şah

²¹⁰ A: Kirmanî

Salgor Şah: Salgor Şah bin Turan Şah, babasından sonra taç sahibi oldu. Onun zamanında Frenk [10 Rabiulevvel/20 Temmuz 913/1507] Cerûn’u istila etti.

Turan Şah: Turan Şah bin Salgor Şah babasının yerine oturdu. Frenkler istilayı tamamladıklarından [saltanattan] ona isminden başka bir şey kalmamıştı. Sonunda Cumartesi²¹¹ 10 Zilkade/20 Haziran 971/1564 yılında eceliyle öldü.

Muhammed Şah: Muhammed Şah bin Firuz Şah onun amca oğullarındandır ve onun yerine mensup oldu. 972/1564-1565 yılında öldü.

Ferruh Şah: Ferruh Şah bin Muhammed Şah, babasının kaim-i makamı oldu halen oranın valisi odur.

2.5.3. Üçüncü Satır Şirvan Sultanları Hakkında

Derler ki onların [nesebi²¹²] bu şekilde Enuşirvan’a ulaşır: Şahrüh bin Sultan bin Şeyh Şah bin Ferruh Yesar bin Halilullah bin İbrahim bin Keykubad bin Firuhzad bin Feramurz bin Güştâsb (ki Güştâsb memleketlerinin salyanesi ona mensuptur) bin Ferruhzad bin Menuçehr (ki Hakan lakaplıdır ve Hakan-i Şair (Şirvani) ona mensuptur) bin Kesran bin Kavus bin Şehriyar bin Gorşasf bin Feridun bin Feramurz bin Sâlâr bin Mezid bin²¹³ Cun bin Merzban bin Hürmüz bin Enuşirvan Adil. Culus ve ölüm tarihleri belli olanlardan bazıları zikrolunacaktır:

Kavus: Kavus bin Keykubat, yıllarca hükümet etmiş ve 774/1372-1373 yılında vefat etmiştir.

Huşeng: Huşeng bin Kavus babasından sonra padişah oldu. [784/1383-1383 yılında²¹⁴ Sultan Ahmet Celayirî kardeşi Sultan Hüseyin’e kastetmiş korkudan Adil Ağa Erran’a gitmiş suyun bu tarafını talep etmiş ve Huşeng sulh yoluyla iki zatın arasını düzeltmiş²¹⁵] onun vefatı... yılındadır.²¹⁶

²¹¹ A: Cumartesi günü; TTK çevirisine göre Salı günü olmalı. (çn.)

²¹² A: Yoktur

²¹³ D: Tormed A: Meridun Cun

²¹⁴ Vefatı Rebiulahir...

²¹⁵ Bu kısım “D” nüshasında yoktur

²¹⁶ Metinde vefat yılı belirtilmemiştir. (çn.)

Şeyh İbrahim: Şeyh İbrahim bin Sultan Muhammed, hükümete oturdu Emir Timur Küregen ile dostluk etti ve savaşların çoğunda onunla birlikte oldu. 820/1417-1418 yılında vefat etti.

Sultan Halil: Sultan Halil bin Şeyh İbrahim babasından sonra saltanata ulaştı tesadüfen “Sultan Halil” onun cülus tarihidir.²¹⁷ O da babası gibi Timurilere sadakat göstermiş bu yüzden Kara İskender Türkman 831/1427-1428 yılında Şirvan’a ordu sevk etmiş o da firar etmiş ve Şirvanlılar Derbend’e kadar yağmalandı. 832/1428-1429 yılında kardeşleri Keykubad, İshak ve Haşim, isyan etmiş Mirza Şahrüh’un yardımıyla Şirvanileri defetmiştir. Vefatı 867/1462-1463 yılındadır.

Şiran Şah: Meşhur Ferruh Yesar Halilullah, babasından sonra mülkün varisi olmuş. Onun zamanında Sultan Ebu Sa’îd Karabağ’ı kışlak tutmuş onun geçimi[ordunun] Şirvan’ın üzerindeydi. O zamana kadar ki o, (Uzun) Hasan Bey’in korkusundan Ebu Sa’îd’e isyancı oldu. Bu da onun viran olmasının sebebidir. Mesela bu mısra Ebu Sa’îd’in tarihinde bu olaydan haber verir. (Uzun Hasan onun iki tarihindendir.)²¹⁸ “Tesadüfen Şiran Şah”²¹⁹ onun cülus tarihidir. O babası gibi hanedanın hidayeti ve velayetini [kasıtlı] düşünmüş 906/1500-1501 yılında Cenani²²⁰ Şemahî, Nusret Şiar gazilerin eliyle öldürüldü.

Behram Bey: Behram Bey bin Ferruh [Yesar Kaim-i makam kılmış ve bir yıl sonra 907/1501-1502 vefat etti.]

Kadı Bey: Kadı Bey bin Ferruh Yesar ki “*Gazi Bey*” ismi ona nisbet edilmiştir. Kardeşinden sonra vali olmuş 908/1502-1503 yılında ölmüştür.

Şeyh İbrahim: Meşhur Şeyh Şah bin Ferruh Yesar, hükümete ulaşmış Hazreti Âlâ Şah-ı Gofrân Penâh (Şah İsmail) Enarallah Burhanehu onun hatalarını af suyuyla yıkadı. 927/1520-1521 yılında el etek öpmeye ulaşmış Hüsrevane inayetiyle yüceldi sonunda 930/1523-1524 yılında vefat etti.

Sultan Halil: Sultan Halil bin Şeyh Şah, evladının en yaşlısı ve Nevvab-ı Âla ile dünürlüğü olmasından dolayı diğer kardeşlerine üstün gelmiş bağımsız bir vali olmuş ve

²¹⁷ Cülusu 810 yılıydı.

²¹⁸ Bu mısradan bir şey belli olmuyor.

²¹⁹ (Şirvan Şah) ama Şiran Şah daha doğrudur.

²²⁰ D: Havalı

9 (Cemaziyelevvel) Cuma [942/1535 yılı Cemaziyelevvel/5 Kasım günü öldü ve onun nesli kalmadı.]

Şahruh: Şahruh bin Sultan Ferruh [Yesar sonra] amcasından sonra emirlerin ittifakı ile hükümete oturdu. 945/1538 yılı 27 Rabiulahir/22 Eylül Cumartesi²²¹ günü Nevvab Kamyab Akdes-i âlâ-i Hümayun, Biger ve Şirvan kalelerini fethetti. O savaşa geldi ve bütün Şirvaniler Evliya-i[devlet] Kahire tarafından öldürüldü. O, 946/1539-1540 yılında öldü ve o silsile onunla son buldu.

2.5.4. Dördüncü Satır Karaman Hâkimleri Hakkında

Mukaddime: Bil ki Karaman'ın babası Kemeruddin, Rumlu Terakimeden idi ve zamanını kömür satıcılığıyla geçirdi. Oğlu rüşt yaşına ulaşınca Rum'da Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu evlatlarıyla muhalefet vasıtasıyla kargaşa çıkarmış ve 654/1256-1257 yılında ayrılık yolunu tutmuş, bir gurup ona bağlanmış ve çokça cihat etmişler. Sultan Rükneddin²²² bağımsız olunca onu itaat altına almış o sırada kardeşi öldü.

Bunguz: Görevliydi (mülazım) kafasında muhalefet olduğundan o ve Karaman'ın oğulları Kavele (Gevele) Kalesi'nde hapsedildiler. Muiniddin Pervane onları kurtarıncaya kadar bir kaleden başka bir kaleye götürülüyorlardı. Onları kendi sakinlerinden kılınca fesada başladılar ve tekrar tekrar Pervane, orduları onların defi için gönderdi. Pervane ölüp de Rum'da fetret oluncaya kadar bölgelerinin sağlamlığı nedeniyle bir şey yapamadılar.

Mehmet Bey: Büyük oğludur iddia sahibi olunca meçhul bir şahsı türetti/uydurdu. Gıyaseddin Siyavuş bin İzzeddin Keykavus bin Gıyaseddin Keyhüsrev bin Selçuki adını verdi 676²²³/1278 yılı 10 Zilhicce/4 Mayıs Perşembe²²⁴ günü Konya'ya istila etti ve hazineleri, çok miktarda malı ele geçirdi. Bu, o tabakanın evvel büyüme ve gelişmesidir. Sürekli, Mehmet Bey ile Selçuklular ve onlara yardım eden Moğollar arasında savaş olmuş, o savaşlardan birinde Mehmet Bey Moğol ordusunun gelmesinden [gafildi] iki kardeşi, amca oğlu ve şecaatine itimadı olan birkaç kişi ile casusluğa gitmiş

²²¹ TTK çevrisine göre Pazar olmalı. (çn.)

²²² D: Gıyaseddin

²²³ 686 yılı

²²⁴ TTK çevirisine göre Çarşamba olmalı (çn.)

tesadüfen bir Moğol bölüğüne rastlamışlar. Moğolları defetmek istemişler, attan, inerek kendilerini sağlamlaştırmışlar yaydan çıkan ilk ok Mehmet'e isabet etti ve o düştü kardeşi onu kaldırmak için gitti o da oklandı ve düştü Karaman evlat ve kavminin çoğu katledildi.

Mehmet Bey: Karaman'ın torunlarından idi. Yıllarca o ülkenin hâkimi idi ve Osman oğulları ile savaş isteği vardı. Sultan Murad bin Mehmed bin Yıldırım Bayezid, kardeşi ile meşgul olduğu sırada Antakya'ya ordu sevk etmiş, altı ay orayı muhasara etmiş o esnada bir top ona gelmiş ve 826/1422-1423 yılında öldürülmüş. Onun Ali Bey ve İbrahim Bey adında iki oğlu vardı.

İbrahim Bey: Emirler onu saltanata getirdi ve Ali Bey korkudan firar edip Antakya Hisarı'nın içine gitti. İbrahim yıllarca, 869/1464-1465 yılında ölünceye kadar Âl-i Osman ile mücadele etmiştir.

Kasım Bey: Kasım Bey bin İbrahim, babasından sonra Karaman vilayetinin hâkimi olmuş onun emriyle Âl-i Osman ile aralarında 887/1482-1483 yılında ölünceye kadar harp ve darp olmuştur. İşlerin hakikatini Allah bilir.

ON ALTINCI SAYFA

2.6. Moğol Sultanları Hakkında

Nübüvvet diliyle Ben-i Kantur olarak isimlendirilmişlerdir. Onların bir kısmı İslam öncesi[Türk] sultanları döneminde yazıldı.

Cengiz Han: Cengiz Han bin Yesuka Bahadır bin Butan domuz yılına mutabık, 540/1146 yılı 8 Zilkade/22 Nisan günü büyük Hatun Elvan'dan²²⁵ Moğolistan'ın Oylun Yılduk mevkiinde doğdu ve avucu kan pıhtısıyla doluydu[bu yüzden] babası bu yılda Tatar Hâkimi Beluçin'e galip gelmiş ona Temuçin adını vermiştir. O, 13 yaşında babasız kaldı ashabı firkalara ayrıldı, çaresiz babasının dostu olan Kerayet Oymağı padişahı Unek Han'a bağlandı. Onların arasında düşmanları ziyan çıkarıncaya kadar sağlam bir sadakat vardı. Köpek yılına denk gelen 598/1201-1202 yılı aylarında Han ona kastetmiş, o galip geldi ve domuz yılına mutabık diğer yılın sonunda aralarında savaş oldu. Han öldürülünce

²²⁵ Yesugai, eşi Hoelun'u Merkitlerin elinden kaçırmış ve baş kadını yapmıştır. (çn.) bkz. İlyas Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasyanın Sekiz Asrı Çengizogulları*, haz. Hayrunnisa Alan- İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 32.

[o 599/1202-1203 yılında 50 yaşında saltanata oturdu, Cengiz Han olarak lakap verildi²²⁶] yani Hanlar Hanı, kısa sürede bütün Moğol ve Tatar kabilelerini [ve göçebeleri²²⁷] ve Uygur'u istila etti. Hıta ve Cürçe'den bazılarını da ele geçirdi. Onunla Kudbeddin Muhammed Harezmşah arasında tüccarların öldürülmesi vasıtasıyla kırınglık oluştu. [Tavşan²²⁸] 615/1219 yılında Tazik beldelerine saldırmış altı küsur yılda bütün Türkistan, İran, Kıpçak ve Alan'a galebe ederek Harezmşahları kahretti.²²⁹ Çokça katliamdan, neredeyse Âdem'in zürriyeti o beldelerde yok oldu. (Cengiz'in dönüş) yılı bir haber yüzünden döndüğü²³⁰ yerden henüz istirahat çadırı ısınmamıştı Biktaş'a²³¹ oraya Kaşın de derler hücum azmedip, asker ata bindi oranın padişahı Şidirkü Han'ı²³² 300 bin süvari ile katletti ve aynı seferde 624/1227 Ramazan/Ağustos-Eylül ayında öldü. Onun dört ünlü oğlu kalmıştı. Her birini bir yere, aile ve oymaklara tayin etti. Ortanca oğlu Oktay'ı adil ve cömertlik bakımından diğer kardeşlerine üstün olduğundan töre dedikleri kanun ile veliaht yaptı şimdi onun evlatları da aynı şekilde yapıyor.

Oktay (Ögedey): Yani yükseliş. Babasının olayından sonra 2 yıl 626/1229 Rabiulevvel/Ocak-Şubat Sığır yılında cülus ederek Kaani lakabını aldı. Babasının yaralarına huzur merhemi sürdü ve onun aleyhine bir kudret yoktu. 626/1228-1229 Pars yılında Hıta'ya hücum etmiş 631/1233-1234 At yılında o ülkenin tamamı Moğolların eline geçti. Ordusu İran'a gelmiş Sultan Celaleddin Harezm'i [Menkeberni²³³] yok ettiler. Sonunda 689/1290²³⁴ Pars yılı 5 Cemaziyelahir/15 Haziran günü öldü. Onun kerem nüshası bu yazıya sığmaz. Derler ki onun vermiş olduklarının yazıldığı defteri topladılar, atmış bin tümenden fazla yüküydü.²³⁵

²²⁶ Nüshalardan birleştirilmiştir.

²²⁷ D nüshasına mahsustur.

²²⁸ D nüshasında yoktur.

²²⁹ Cengiz Han Harezm'de Askerleri zarar görmesin diye önce şehirleri boşaltıp sonra yağmalatmıştır. (çn.) bkz. Jack Weatherford, *Cengiz Han*, çev. Sermin Karakale, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 167.

²³⁰ Cengiz'in dönüş tarihi 621'dir ama "*maavdet-i Cengiz*" 511'den fazla değil.

²³¹ D: Tekyas

²³² Cengiz Han, Tang'ut hanı Şidurku Han'ı ve halkının tamamını ortadan kaldırmış ve "Benim soframda 'bütün halk yok edildi' diye konuşmalısınız, bu milletin imhasından bahsetmelisiniz." Diye emir vermiştir. (çn.) bkz. *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, TTK. Yay., Ankara, 2019, s. 190.

²³³ D nüshasına mahsustur; Mengüberti olarak da yazılmıştır. (çn.) bkz. Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, s. 248.

²³⁴ 11 Aralık 1241 yılı olmalı. (çn.) bkz. Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, Dergah Yay., İstanbul, 2020, s. 298.

²³⁵ A: muhtelif sözlere göre her yük beş yüz miskal altın ya yirmi dinar ya da yirmi dirhemdir.

Güyük Han: Güyük Han bin Oktay Kaan, 4 yıl sonra²³⁶ büyük ve küçük şehzadelerle birlikte At yılında 643/1245 Rabiülevvel/Temmuz-Ağustos büyük bir kurultay topladı. İran, Turan, Rum ve Rus hâkimlerinin çoğu bu kutlamada hazır bulundular. Onu saltanat tahtına oturtular o da babası gibi kerim ve adil biriydi ama Nasirî dinindendi. Ruhbanlar onun zamanında birçok Müslümanı ele geçirdiler. Sonunda verem hastalığına müptela olmuş iklimin değişmesi sebebiyle Semerkand'a yönelmiş Beşmalığ'ın (Beşbalık) bir haftalık yolunda 644/1246-1247 yılında öldü. [Hükümet süresi bir yıldır.²³⁷]

Mengü Kaan: Mengü Kaan bin Tuluy bin Cengiz, amca oğlundan sonra annesinin hüsnü tedbiri ile ve Batu bin Cuci'nin yardımıyla ki o zamanın ileri geleni [o hanedanın (ileri geleni) idi Rebiyülevvel 648 domuz yılında hanlık tahtına oturmuş bazı²³⁸] evlatları ve Oktay'ın evlatları muhalefete başlamışlardı. Yenildiler ve artık muhalefet edecek kimse kalmadı, iktidarı ele geçirdi ve kendi kardeşi Kubilay Bey'e ordu verdi. Şark tarafına Hıta ülkelerine gönderdi. Diğer kardeşi Hülâgû'yu İran'ın batısına yolladı ve zikredilen her on kişi [iki kişi] hücum etmiş yüz yirmi bin süvari onunla birlikte Ceyhun'dan geçmişler ve Kağan'ın kendisi 653 yılı aylarında Bektaş'a Maçın'dır, hücum etmiş ve önceden üç yüz bin kişilik ordular ona katıldı. Oranın kale ve vilayetlerinin çoğunu ele geçirdi. O sırada havanın kötülüğünden dolayı hastalanmış Duli Şamk²³⁹ kalesinin önünde Muharrem [yıl²⁴⁰] [655²⁴¹ Yılan yılında] mizacının kötü olmasından [öldü o vakte kadar] Moğol arasında ihtilaf yoktu. Ondan sonra büyük bir ihtilaf ortaya çıktı, birkaç fırkaya bölündüler ve onlar dört satırda şerh olunacaktır.

2.6.1. Birinci Satır Oktay'ın Evlatları Hakkında

Kaydu: Kaydu bin Kaşın bin Oktay, Bulgak zamanında Ertuk Buga da onunlaydı kendi ulusunu toplayıp izin alıp isyan etmiş ve Berke Han'ın yardımıyla Çağatay ulusunu topladı ve saltanat ismini kendisine bıraktı. Kaydu ile Çağatay'ın torunu Algu arasında

²³⁶ Ögedey'in eşi ve Güyük Han'ın annesi Töregene, bu süre boyunca yönetimi elinde tutmuş ve sonunda kurultayı toplayarak oğlunun han ilan edilmesini sağlamıştır. (çn.) bkz. Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar Kaynaklar ve Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 231.

²³⁷ D nüshasına mahsustur.

²³⁸ A nüshasında yok.

²³⁹ D: Lesank

²⁴⁰ D nüshasına mahsustur.

²⁴¹ D nüshasına mahsustur.

defalarca savaş olmuş²⁴² o galip [geldi] sonunda 700/1300-1301 yılı aylarında Kubilay evladı Timur Kaan, yüz tümen orduyu ona gönderdi. O, bu savaşta yaralandı, bağırsakları zarar gördü ve kanlı ishal oldu. 702/1302-1303 yılında vefat etti. Oğlu Ersu'yu²⁴³ veliaht yaptı ama Çağatay oğullarının istilası yüzünden onun işi gerçekleşmedi.

Çapar Han:²⁴⁴ Çapar Han bin Kaydu, babasının yerine geçti sonunda onunla Dava Han bin Burak Han Çağatay arasında nifak meydana gelmiş 705/1305-1306 yılının aylarında Çirik'in ordusuyla iki taraf arasında Semerkand ve Hoçend'de birbirleriyle savaş olmuş Çapar Han'ın kardeşi Çirik Oğul²⁴⁵ yakalandı, onun durumu zayıfladı. Timur Kaan'ın ordusu ve Dava Han onu araya alıp göz açtırmadılar. İlticadan başka bir yol görmediğinden ona sığındı ve onun himaye gölgesinde kaldı. Sonunda Kebek bin Dava, Baltagur'u²⁴⁶ öldürünce o Kebek'e isyan ederek kaçtı. Firar esnasında mülazımların eline geçti, 708/1308-1309 yılında öldürüldü²⁴⁷.

Ali Sultan: Ali Sultan bin Erktimur bin Bonh bin Kidak Oğul bin Oktay, Turan'dan sonra Çağatay'ın torunlarından Timur²⁴⁸ Elves'e galip gelerek istilacı olmuş emirlerin çoğu onunla muhalefet ettiğinden [bu yüzden] onu 734/1333-1334 yılında ortadan kaldırdılar.

Danışmendçe: Danışmendçe bin Kaydu bin Turhan bin [Melik bin] Oktay, Kaan'ı emir Kozgan 745/1344-1345 yılının aylarında saltanata getirdi. O, Çağatay neslinden olmadığı için emirler ondan rahatsız idiler. Onu 748/1347-1348 yılında ortadan kaldırdılar.

Siyurgutmuş: Siyurgutmuş bin Danışmendçe'yi Emir Timur Küregen 12 Ramazan/9 Nisan 771/1370 yılında [saltanata getirdi ve 790/1388 yılının sonunda²⁴⁹] eceliyle vefat etti.

²⁴² Berke Han Kaydu'yu desteklemiş ve Algu'nun gönderdiği ordunun komutanı savaşta ölmüştü. Daha sonra Algu, hanedan üyelerinden birinin emrinde büyük bir orduyu göndermiş bu kez Kaydu yenilmiştir. (çn.) bkz. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 519.

²⁴³ Darus Kazvinî: Urus

²⁴⁴ D: Çapar

²⁴⁵ A,D: Argun

²⁴⁶ D: Maltagu: Kazvin'i: Naligu (neşredeninin notu)

²⁴⁷ M nüshasında yoktur.

²⁴⁸ Tarih-i güzide: Tuga Timur (neşredeninin notu)

²⁴⁹ A nüshasında yoktur.

Sultan Mahmud: Sultan Mahmud bin Siyurgutmuş, Emir Timur'un emriyle babasının yerine oturmuş, adına sikke basılmış hutbe okutulmuş vezirlik tuğrasında şöyle yazılmıştı: “Sultan Mahmud Han Timur Küregen Sözünden Yarlığıdır ²⁵⁰” sonunda Rum’a hücum sırasında 805/1402-1403 yılında öldü. O aileden²⁵¹ başka kimse devlete ulaşmadı.

2.6.2. İkinci Satır Çağatay’ın Evlatları Hakkında

Çağatay: Cengiz Han’ın ikinci oğludur.²⁵² Babasının yasasının icrasında ısrar²⁵³ etmişti. Babasının vasiyetine binaen kardeşi Oktay’a tam bir itaat göstermişti. Kaan da onun hatırını gözettili, oğlu Güyük’ü onun mülazımını yaptı. Cengiz Han, Mâverâünnehir ve Türkistan’ı ona vermişti, sonunda 637/1239-1240 yılında vefat etti.

Yesümenğü: Yesümenğü²⁵⁴ bin Çağatay, Güyük’ün terbiyesinde babasının yerine oturdu, bir süre sonra 646/1248-1249 yılında öldü.

Kara Hülâgû: Kara Hülâgû bin Matukan bin Çağatay, babasından sonra²⁵⁵ birkaç yıl Çağatay Emir’ul ümerası olan Karacar Noyan’ın isteğiyle saltanata oturdu. 647/1249 yılı Şaban/Kasım-Aralık ayında görevden alındı.

Meyu Han: Meyu Han bin Çağatay, Güyük Han’ın hükmü ve Karaçar Noyan’ın yardımıyla kardeşinin oğlundan sonra tahta oturdu. Bir süre sonra Menu Kaan’ın gazabına uğramış ve onun hükmüyle yeniden Kara Hülâgû padişah edildi. 2 yıl sonra vefat etti.

Mübarek Şah: Mübarek Şah bin Kara Hülâgû, babasından sonra mülkün varisi oldu küçük olduğundan annesi Mergiye²⁵⁶ Hatun binti Ertek Buka bin Tuluy yönetimin sahibi oldu.

²⁵⁰ A nüshasında yoktur.

²⁵¹ A: Duhme

²⁵² Tabakât-ı Nâsirî kitabının yazarına göre Çağatay çok kan dökücü biri olduğu için Cengiz Han onun yerine küçük kardeşi Ögedey’i tahta varis göstermiştir. (çn.) bkz. Minhâc-ı Sirâc El-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, çev. Mustafa Uyar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 124.

²⁵³ A: İhrar

²⁵⁴ Yisun-Müngge Han Çağatay’ın beşinci çocuğu olup devlet işleriyle pek ilgilenmeyen biriydi. (çn.) bkz. Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yay., Ankara, 2005, s. 91.

²⁵⁵ A nüshasında yoktur.

²⁵⁶ D:Hergane

Algu: Algu bin Baydar bin Çağatay, Ertuk Buka'nın hükmüyle o ulusun hâkimi oldu. [onunla] muhalefet etti birini Kubilay Kaan'a göndererek itaatini belirtti. Çaresiz Kaan Algu eliyle şikâyet için gönderilen Mergiye Hatun'u zevcelik hükmüyle onun yanına gönderdi. Ondandır Algu'nun işi yükseldi sonunda 662/1263-1264 yılında Mübarek Şah eliyle öldürüldü. Mübarek Şah tekrar saltanata erişti ve İslam ile şereflendi.²⁵⁷

Barak Han: Barak Han bin Yesun Kara bin Matuk Han bin Çağatay, yıllarca Kubilay'ın hizmetindeydi. Kaan, kardeşi Ertek Buka'yı defedince onu Kaydu fitnesini def etmekle Çağatay ulusunun hükümetine gönderdi. Pars yılı 663/1264-1265 de hükümete oturdu. Mübarek Şah'ı kendi mülazımı kıldı. Onun işi yükseldi ve İran'a tamah etti. Ceyhun'dan Kur'a geçti 668 Zilhiccenin hilalinde Herat civarında Abaka Han ile savaştı, bozguna uğradı, Mâverâünnehir'e giderek Müslüman oldu ve Gıyaseddin lakabını aldı. Daha sonra felç oldu ve 669/1270-1271 Koyun yılında öldü.

Niki Han: Niki Han bin Baydar bin Çağatay, Barak'dan sonra Kaydu'nun hükmüyle hâkim oldu. Onun hukukuna isyan etti ve onun askerine esir düştü. 671/1272-1273 yılında öldü.

Buka Timur Han: Buka Timur Han bin Kudaki bin Suphan bin Nuri bin Matukan²⁵⁸ bin Çağatay, Padişah oldu ve 675/1276-1277 yılında öldü.

Dava Han: Barak Han'ın evladının en olgunu ve Kaydu'nun mülazımı idi. Onun hükmüyle saltanata ulaştı, 30 yıl hükümetten sonra²⁵⁹ 705/1305-1306 yılında öldü.

Küncük Han: Küncük Han bin Dava Han, mülkün varisi oldu. Kaydu o sıralar ölünce [oğulları] o işin üstesinden gelemeler ve onların ülkesi istilaya uğradı. Valileri divanın üyesi yaptı bir buçuk yıl sonra [707/1308 yılının sonrasında Oğul Meysur savaşında Börü Başı mevkiinde katledildi.²⁶⁰]

Nalbigu Han: Nalbigu Han bin Kudaki bin Suphan bin Nuri. [annesi tarafından nesebi Kirmani Türkmenlerine bağlanır bu yüzden İslamın mukallidi (takipçisi) idi²⁶¹] Saadete oturdu. Dava evladının varlığı ile Avnik onun önünden gitmedi çaresiz onlara

²⁵⁷ Mübarek Şah Çağatay Hanlığında İslam'ı kabul eden ilk handır. (çn.) bkz. Kafalı, age., s. 103.

²⁵⁸ A: Medami D: Kudaki bin Matukan. Güzide: Tuga Timur bin Kudami bin Buri bin Mevatikan

²⁵⁹ M,D: 705

²⁶⁰ M nüshasında yoktur.

²⁶¹ M nüshasında yoktur.

kastetmişti. Kebek bin Dava tuzak kurdu [toyda o gafil iken emirlerin çoğu Kebek ile dil²⁶² birliği ettiler üç yüz süvari ile onun üzerine yürüdüler ve 708/1308-1309 yılının aylarında²⁶³] onu ortadan kaldırdılar. Büyük kardeşi İsnuka'yı²⁶⁴ saltanata oturtular.

İsnuka Han: İsnuka Han bin Dava tümenleri ile Hint²⁶⁵ sınırında idi kardeşi birini ona yolladı ve ona saltanat müjdesi verdi. Kendisi onun emri yoluyla orda çadırını hazırladı [709/1309-1310 yılı aylarında cülus etmiş²⁶⁶] yıllarca tek başına hükümet etti Akan Hita, Olcayto Sultan²⁶⁷ ile çekişme makamındaydı sonunda 708/1308-1309 yılında vefat etti²⁶⁸.

Kebek Han: Kardeşinden sonra saltanata oturdu onun güzel eserleri zamanın sayfalarında kaldı sonunda 721/1321-1322 yılında öldü.

İcgeda Han: Diğer [kardeş] idi. Padişah olduktan kısa bir süre sonra öldü.

Durya Timur: Diğer kardeşiydi o da cülus ettikten kısa bir süre sonra vefat etti.

Tarmaşirin Han: Tarmaşirin Han bin Dava Han, kardeşinden sonra padişahlık sahibi oldu ordu nevbetini Hind'e sevk etti. Dehli'yi (Delhi) ele geçirdi ve 726/1325-1326 yılında Gazne bölgesinde Emir Çuphan'ın büyük oğlu Emir Hasan ile savaşıarak hezimete uğradı. Sonunda 727/1326-1327 yılında Mâverâünnehir'de ansızın öldü. O, Müslüman padişahı.

Cengiz Han: Cengiz Han bin Abukan bin Dava Han amcasından sonra padişah oldu putperest idi. 2 yıl sonra öldürüldü ve katili belli olmadı.

Turan Timur Han: Kardeşinin oğlundan sonra 3 yıl saltanat etmiş delilikten yoksun değildi bu yüzden 732/1331-1332 yılında öldürüldü.

Ali Sultan: Oktay'ın kızından torunudur. Geçtiği üzere ondan sonra saltanata ulaştı.

²⁶² A: Can-gönül birliği.

²⁶³ M nüshasında yoktur.

²⁶⁴ M: Bir yerde Utufa vardır

²⁶⁵ D: Sint

²⁶⁶ D nüshasında yoktur.

²⁶⁷ Perişanlıktan kurtuldu?

²⁶⁸ M: "Sene ..." A nüshasına göre onun cülusu 709/1309-1310 yılındadır onun bu ölüm tarihi kesin yanlıştır 710/1310-1311 yılı olması mümkündür.

Fulad Han: Fulad Han [bin Küncük Han] bin Dava Han, saltanata oturdu 735/1334-1335 yılında vefat etti.

Muhammed Han: Muhammed Han bin Pulad Han bin Küncük [bin Dava Han] kaim-i makam oldu.

Gâzân Sultan Han: Gâzân Sultan Han bin Nesur bin Ertek Timur bin Buga Timur bin Kudaki Suphan bin Nuri bin Matukan bin Çağatay, saltanata oturdu. Çok zalim ve kan dökücü biriydi. 747/1346-1347 yılının aylarında Karşı bölgesinde Emir Kazkan ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Bayan Kali Han:²⁶⁹ Bayan Kali Han bin Serganu bin Ahmed bin Netuhi bin Çağatay, onu Emir Kazkan saltanata bıraktı bu olaydan sonra 759/1357-1358 yılında [Emir] babasının yerine oturmuş olan Abdullah bin Emir Kazkan bir görüş sebebiyle haremde öldürttü.

Timur Şah: Timur Şah bin Biyukur bin²⁷⁰ Abukan bin Dava Han'ı zikredilen Emir Abdullah padişahlığa gösterdi 770/1368-1369 yılında Emir [Bayan²⁷¹] ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Kable Şah: Kable Şah bin Durci bin İlçgeday bin Dava Han'ı Emir Kozgan'ın torunu Emir Hüseyin 765/1363-1364 yılında saltanat ile isimlendirmiştir. Onu Emir Hüseyin olayında 771/1369-1370 yılında ortadan kaldırdılar.

Tokluk Timur Han: Tokluk Timur Han bin Eymen²⁷² Hacı bin Dava Moğolistan padişahı, Mâverâünnehir'e kastetmiş [bir kez²⁷³] 761/1359-1360 yılında [ve ondan sonra bir kez daha²⁷⁴ 762/1360-1360 yılında²⁷⁵] oraya asker getirmiş, bir olay meydana gelmemiş ve sonunda 765/1363-1364 yılında ölmüştür.

Hızır Hacı Han: Babasından sonra saltanata oturdu onun zamanında Emir Timur Moğolistan'a defalarca hücum etti. İktidarın eserleri ortaya çıktı sonunda 802/1399-1400

²⁶⁹ A: Şah Kali

²⁷⁰ M: Timur. D: Beysur

²⁷¹ D nüshasına mahsustur.

²⁷² D: Eyhel

²⁷³ D nüshasında yoktur.

²⁷⁴ M: Diğer kelimesi sadece onda var

²⁷⁵ D nüshasında yoktur.

yılıının aylarında vefat etti. Oğlu Enuş Şem-i Cihan, Muhammed Oğlan ve Şir Ali birbirlerini devirdi ve Mirza İskender bin Ömer Şeyh Moğolistan’a hücum etti.

Şem-i Cihan: Şem-i Cihan bin Hızır Hacı [saltanata oturdu bir müddet sonra vefat etti ondan sonra:

Şir Muhammed Han: Şir Muhammed Han bin Şem-i Cihan²⁷⁶] hâkim oldu ondan sonra:

Nakş-ı Cihan: Nakş-ı Cihan bin Şem-i Cihan vali oldu 821/1418-1419 yılında Üveys Han eliyle öldürüldü.

Şir Muhammed Han: Şir Muhammed Han bin Hızır Hacı 824/1421 yılında saltanata oturdu.

Üveys Han: Üveys Han bin Şir Ali Sultan, padişah oldu.

Esnuga Han:²⁷⁷ Esnuga Han bin Uveys Han babasından sonra padişah oldu kardeşi Yunus onunla çekişme halindeydi sonunda mukavemet gücü olmadığından Mirza Eleg Bey’in yanına gitti. Eleg Bey ile Abdullatif arasında mücadele olduğu zaman Esnuga fırsatı değerlendirip Mâverâünnehir’e Kend-i Badem’e kadar saldırarak bura halkını esir etti.

Yunus Han: Yunus Han bin Uveys Han Elek Beyden iltifat bulamayınca Irak’a [ve Azerbaycan’a] Cihan Şah’ın yanına gitti. Oradan Şiraz’a [Mirza²⁷⁸] İbrahim Sultanın yanına, ondan sonra da oğlu Emirzade²⁷⁹ Abdullah’ın yanına giderek 18 yıl gurbette kaldı. Sultan Ebu Sa’îd saltanata gelince Esnuga’nın intikamı için Moğolistan’a ordu sevk etti onu mağlup etti birini Yunus Han’ı talep için gönderdi. Onu mülk için tuttu, Moğolistan’a götürerek saltanatta gösterdi [ve başka bir sefer düşmanlarına yenildi 768/1366-1367 yılının aylarında yeniden Herat’ta Sultan Ebu Sa’îd’in yanına geldi. Onu görmeden önce birkaç tümen ordu Mâverâünnehir’den onun yardımına tayin etti] ve kızı Kutluk Nigar Hanım’ı oğlu Emir Şeyh için istedi. Mirza Babür ondan hâsıl oldu.

²⁷⁶ D nüshasında yoktur.

²⁷⁷ A: Yunus Han

²⁷⁸ M nüshasında yoktur.

²⁷⁹ D: Mirza

Sultan Mahmud Han: Sultan Mahmud Han bin Yunus Taşkent'te babasının yerine oturdu Hamige olarak ün yaptı sonunda o ve kardeşi Ahmet Han meşhur Alınca Han, Şeybek²⁸⁰ Han ile savaşta esir oldu Han onları öldürmedi ve serbest bıraktı. Kardeşler Hacı Turhan'ın yanına gitmiş Alınca Han o diyarda iki, üç ay sonra öldü. Mahmut Han iki üç yıldan sonra [Han] Şeybani'nin yardımı ümidi ile geri döndü onun emriyle öldürüldü.

Reşid Han: Reşid Han bin Alınca Han yıllarca Kâşgar valisi ve tabisi idi. 771/1369-1370 yılının aylarında vefat etti. Bu şiir ona mensuptur.

Şiir

Yârin gelmesinden haber aldım bu gün

Şehri kargaşa aldı bu gün

Sufi Sultan: Onun (Reşid Han) oğludur Kaim-i makam oldu.

Mansur Han: Mansur Han bin Sultan Sa'îd, Turnan²⁸¹ hâkimidir.

2.6.3. Üçüncü Satır Cuci'nin Nesli Hakkında

Cuci: Cengiz Han'ın en büyük oğludur, annesi Böriye Kuçin, Kongirat Padişahının kızıdır. Kavmi Merkit'in durumunun başlangıcında Cengiz Han'ın ordusunu [savaşta idiler ve onu²⁸²] esir etmişlerdi. Geri döndüğünde yoldayken doğan çocuğu²⁸³ saracak bir şey olmadığından hamura konmuş halde Cengiz'in yanına getirdiler ve Cuci olarak isimlendirdiler yani yeni ulaşmış misafir.²⁸⁴ Aynı anneden olan Cuci, Oktay ve Çağatay arasında bir çekişme vardı ve onun nesebini suçluyorlardı. Cengiz Han Tazik, Deşt-i Kıpçak Harezm'e hücum esnasında uzak kuzeyi ona verdi. Sıçan yılı 624/1227 Rabiulevvel/Şubat-Mart ayında babasından altı ay önce öldü.

²⁸⁰ M: Senek

²⁸¹ A: Turfan

²⁸² A nüshasında yoktur.

²⁸³ A: yol çocukları vermedi. (Esnayı rah bezad yerine ebnayı rah nedad)

²⁸⁴ Cuci, beklenmeyen misafir anlamına gelir ve annesi Kereyit Ong-Han'a yaptığı yolculuk esnasında doğduğu için bu adı ona vermiştir. (çn.) bkz. Tuncer Gülensoy, Baki Küçüker, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2015, s. 108.

Batu Han: Batu Han²⁸⁵ bin Cuci, lakabı Sayın Han idi. Oktay Kağanın hükmüyle ondan büyük on kardeşi olduğu halde babasının yerine oturdu. Onun adını hükümlerde öncelikli yazdılar. Hanlık konusunda kardeşleriyle sıkıntı çıkarmadı.²⁸⁶ Batu'nun 639/1241-1242 yılında azalarında gevşeme meydana geldi, 645/1247-1248 yılında Ab-ı Atıl (İtil Nehri) kıyısında öldü. Onun doğumu 602/1205-1206 yılıdır.

Sertak: Sertak bin Batu, Mengü Kaan'ın hizmetindeydi. Ona değer verdi ve babasının yerine görevlendirdi. Onu asli yurduna gönderdi ve o yolda öldü.

Ulakçı:²⁸⁷ Ulakçı bin Batu, babasının yerine görevlendirildi o günlerde öldü.

Berke Han: Berke Han²⁸⁸ bin Cuci saltanata oturdu Müslüman olma şerefine ulaştı Abaka Han ile arasında mücadele olmuş 300 bin süvari ile Kor Şirvan nehri kenarına geldi geçiş bulamayınca Tiflis'ten geçmek için gitti yolda kulunç hastalığından dolayı 664/1266 yılında öldü.

Ondan sonra saltanat Orda'nın evlatlarına ulaştı. Farklı fırkaya ayrıldılar her biri bir harf içinde zikredilecek.

2.6.3.1 Birinci Harf Gök Orda Sultanları Hakkında

Ersen, Lika, Ulak, Macar, Bulgar ve Kıran gibi sağ taraf vilayetleri onlara²⁸⁹ bağlandı.

Tokna Han: Tokna Han bin Kubukuy²⁹⁰ bin Orda bin Cuci, saltanata oturmuş ve Pars yılına denk gelen 702/1302-1303 yılında onunla mezkûr ulusa mensup olan Nogay Seksin²⁹¹ bölgesinde ve Bulgar'da savaş olmuş o galip gelmiş kibir kendisine etki etmiş ve Gâzân Han'a elçiler göndererek savaş yüzünden Azerbaycan'ı istemiştir.

²⁸⁵ Altın Orda Devletinin temellerini atan kişi Batu Han'dır. (çn.) bkz. Mirfatih Z. Zekiye, *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2019, s. 455.

²⁸⁶ Cuci öldüğünde Cengiz onun mirasını Batu Han'a vermiş, Batu ile ağabeyi Orda arasındaki problemde Cengiz Han, Orda'yı kardeşi Batu'ya tabi kılmıştır. (çn.) bkz. Altay Tayfun Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK Yay., Ankara, 2017, s. 54.

²⁸⁷ D: Ulaacemi

²⁸⁸ Altın Orda Hanlarının içinde İslam'ı kabul eden ilk handır. (çn.) bkz. Enver Konukçu, "Berke Han", *DİA*, İstanbul, 1992, V, s. 506.

²⁸⁹ A: Ona

²⁹⁰ Korbukuy

²⁹¹ D: Tebin

Tuğrul: Tuğrul bin Tokna Han, babasından sonra 17 yıl hükümet etmiş 727/1326-1327 yılında ölmüştür.

Özbek Han: Özbek Han bin Tuğrul, Özbek ulusu ona mensuptu, babasından sonra irsi hükme göre onun yerine oturdu ve [735/1334-13355 yılında İran’a yöneldi²⁹²] 736²⁹³/1335-1336 yılında Kür’ün kenarına ulaştı ve Arpa Han geçitleri tuttu ve ona geçiş imkânı vermedi. 30 yıl saltanatından sonra öldü. Onun zamanında o diyarda İslam yayıldı.²⁹⁴

Cani Bey Han: Cani Bey Han bin Özbek Han, babasının yerine Kaim-i makam olmuş gayet adil, Allah’tan korkan ve faziletli biriymiş. Mevlana Sa’düddîn’in²⁹⁵ 756/1355-1356 yılında onun adına telif ettiği Şerh-i el-Muhtasar’da geçtiği gibi [o kadı Muhiddin Erdei’nin vaazında hazır olmuş yardım dilemesi üzerine²⁹⁶] 758/1356-1357 yılında Azerbaycan’a gelmiş nefsinin def ile övünmüş, o hücum sırasında kendisinde adalet ve ağırbaşlılık zahir olmuş. Kendi oğlu Berdi Bey’i elli bin süvari ile Azerbaycan’da bırakıp Deşt-i Kıpçak’a döndü. O sırada hastalanmış ordusunun komutanı Toklu Kay birini acele ile²⁹⁷ peşinden Berdi Bey’e göndermiş o buraya ulaştığında babası iyileşmişti. Oğlunun gelmesiyle çok rahatsız oldu. Berdi Bey Toklu Kay ile ittifak ederek onu Perşembe²⁹⁸ [günü] 3 Şaban/22 Temmuz 758/1357 yılında helak ettiler.

Berdi Bey: Hükümetinde kavmin çoğunu yok etti. Kendisi de 3 yıl sonra öldü ve bu şube onunla birlikte yıkıldı.²⁹⁹

2.6.3.2 İkinci Harf Ak Orda Hakanları

²⁹² A nüshasında yoktur.

²⁹³ Metinde sadece 6 yazılmış (çn.)

²⁹⁴ Özbek Han zamanında bölgedeki tüm Türk ve Moğollar İslam dinine geçmiştir. (çn.) bkz. Muzaffer Ürekli, “Gök Orda Hanlığı”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, s. 124

²⁹⁵ Sa’adüddîn Tefâtânî 756/1355 yılında ithaf etmiştir. (çn.) bkz. Şkrü Özen, “Tefâtânî”, *DİA*, İstanbul, 2011, XL, s. 307.

²⁹⁶ A nüshasında yoktur.

²⁹⁷ Karşılamaya

²⁹⁸ Cumartesi olacak (çn.)

²⁹⁹ Berdi, tüm memleketin tek sahibi olmak amacıyla tüm kardeşlerini ve yeğenlerini öldürmüş ancak iki yıldan az süren hükümetinden sonra o da 762 tarihinde ölünce bu soy sona erdi. Özbekler arasında şöyle bir söz meşhur olmuştur: “Devenin boynu Berdi Bey’de kkesildi.” (çn.) bkz. Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk Türk’ün Soyağacı*, çev. Arif Acaloğlu, İstanbul, 2020, s. 131.

Sol vilayet Elak sınırından Tak, Takratal ve Lus³⁰⁰ sınırı onlara bağılıydı.

Tudamenka: Tudamenka bin Bukay bin Kuli³⁰¹ bin Orda, saltanatla isimlendirildi yıllarca o işte bulundu.

İdzen: İdzen bin Buka kardeşinden sonra hükümete geçti 720/1320-1321 yılında öldü.

İrzen: İrzen bin Sami Buka, taç sahibi olmuş 25 yıl sonra 745/1344-1345 yılında öldü. [İskinak'a defnedilmiş³⁰²]

Mübarek Hacı: Mübarek Hacı [Bin İrzen hâkimiyetinden 6 ay sonra öldü.

Cihay: Cihay bin İdzen³⁰³ 17 yıl hükümet etti. Gök Orda emirleri onu [kendi] saltanat sahibi ile değiştirmek istediler o da kabul etti.

Ers: Ers bin Cihay, her iki ulusu zapt etmek istedi. Lul Hacı Oğlan Ers ile ittifakı olmadığından kavminin hâkim olduğu kışlak arasında onun emriyle öldürüldü. Oğlu Toktamış Emir Timur'a sığındı. Ers Han, 9 yıl hüküm sürmüş 778/1376-1377 yılında ölmüştür.

Toktakya: Toktakya bin Ers Han, 2 ay hüküm sürdü ve sonra öldü.

Timur Melik: Timur Melik bin Ers Han, saltanata oturdu şaraba düşküncü. Sonunda Karatal'da Toktamış Han'ın eliyle 780/1378-1379 yılında öldürüldü.

Melik Toktamış Han: Annesi Kongırat kabilesinden Köncük'tür. Emir Timur'un yardımı ile padişah olmuş Timur'dan sonra devlet tamamen bağımsız oldu ve 17 yıl hükmetti. İki kez Emir Timur tarafından mağlup edildi. Son yenilgisinde çaresiz kalarak çöllerde avare oldu 807/1404-1405 yılının sonunda [Ulus sınırlarında öldü³⁰⁴].

Kuri Han Oğlak:³⁰⁵ Kuri Han Oğlak bin Ers Han, Timur'un Deşt-i Kıpçak'a yaptığı ikinci saldırıda onunla birlikteydi Toktamış yenildikten sonra [Timur, Cuci

³⁰⁰ M: Pus

³⁰¹ A: Luli

³⁰² D nüshasında yoktur.

³⁰³ A nüshasında yoktur.

³⁰⁴ D nüshasında yoktur.

³⁰⁵ D: Nuri Oğlan

ulusunun saltanatını ona verdi 797³⁰⁶/1394-1395 yılında Ab-ı Atıl (İtil Nehri) kenarından çöle yolladı.

Timur Kutluğ Han: Timur Kutluğ Han bin Timur Melik, Toktamış'la düşmanlığından dolayı 779/1377-1378 yılında Emir Timur'un yanına gelmiş ve Timur'un Deşt-i Kıpçak'a birinci saldırısında onunla birlikteydi. 793/1390-1391 yılında Toktamış'ın yenilgisinden sonra³⁰⁷] Emir Timur'un isteğiyle kendi ulusunun arasına döndü ve hanlığa oturdu 802/1399-1400 yılında vefat etti.

Şadi Bey: Hükümete oturdu ve 811/1408-1409 yılında vefat etti.

Fulad Han: Fulad Han bin Şadi Bey, saltanata ulaştı ve 813/1410-1411 yılında vefat etti.

Timur Sultan: Timur Sultan bin Timur Kutluk Han, padişah oldu 814/1411-1412 yılında Celaledin Sultan Toktamış ona isyan etmiş, Timur bozguna uğrayarak Harezm'e geldi. Harezm'i muhasarayla meşgul olan Özbek emirlerinden Gâzân Han eliyle öldürüldü.

Celaledin Sultan: Devletin varisi oldu. O ve kardeşlerinden Kerim Berdi bin Toktamış, Kebek Han bin Toktamış ile diğer oğlanlardan Cabbar Bendi ve Derviş Oğlan Elli [ve Gıyaseddin] Mahmut Han bin Şadi Bey Han kısa müddet hükümet etmişlerdir.

Barak Han: Barak Han bin Ers Han, 828/1424-1425 yılında Muhammed Han'a galip gelerek padişah oldu bundan önce 823/1420-1421 yılında Uluğ Bey Mirzanın yanına [Semerkand'a] gelerek onunla düzen kurmuştur. Bağımsız olunca nimete nankörlük etmiş 830/1426-1427 yılında İstiknak bölgesinde Mirza ile savaşa tutuşmuş zafer kazanarak Mâverâünnehir'i yağmalamış. Deşt-i Kıpçak'a ulaşıncı emirler ittifak ederek [Mahmud Oğlan'ı saltanata getirmiş her iki ordu savaşa tutuştu ve sonunda sultan Mahmud galip geldi³⁰⁸] 831/1427-1428 yılında onu öldürdüler.

Muhammed Sultan: Muhammed Sultan bin Timur Han bin Kutluk Timur, Barak'ın öldürülmesinden sonra emirlerin ittifakı ile padişahlığa oturdu.[Sultan

³⁰⁶ D: Seksen

³⁰⁷ A nüshasında yoktur.

³⁰⁸ A nüshasında yoktur.

Mahmud'u çölden çıkardı, sonunda] 834/1430-1431 yılında çölden Harezm'e ordu yolladı çok yıkımlar yaptılar ve Kırım'ı payitaht etti.

Kasım Han: Kasım Han bin Seydek Han bin Cani Bey bin Burak Han, çölün padişahı oldu onunla Şeybek Han arasında düşmanlık meydana geldi. 915/1509-1510 yılının sonlarında [Şeybek] bir orduyla onun karşısına çıktı. O yenilerek 930/1523-1524 yılının aylarında vefat etti.

Hak Nezir Han: Hak Nezir Han bin Kasım Han, babasından sonra saltanata oturdu. Hala çölün padişahı odur. Orda Hanedanının Devleti Toktamış'ın evlatlarının ihtilaflarının çokluğundan zaafa düşünce Şeyban bin Cuci bin Cengizhan evlatlarından bazısı fırsat bularak Fuci'yi kendisiyle ittifak ettirmiş ve isyan etmişlerdir.

Onlar iki gruptur; Mâverâünnehir ve Harezmî ve iki harfte açıklanacaklar.

2.6.3.2.1. Birinci Harf Maveraünnehr Sultanları Hakkında

Ebulhayr Han: Ebu'l-Hayr Han bin Devlet Şeyh Oğlan bin Eminî Oğlan bin Pulad Oğlan bin Ebiye Hacı bin Tugna bin Yolğan bin Şeyban bin Cuci, 839/1435-1436 yılında çölden gelerek Harezm'i yağma etmiş. Mirza Şahrüh'dan önce oranın valisi olan Mirza İbrahim bin Şah Melik'i oradan çıkardı ve kendisi saltanata oturdu. Uzun süre çölün hâkimi olmuş, sultan Ebu Sa'îd onun yardımı ile Mirza Abdullah'a galip gelerek Semerkand'ın padişahı oldu. Sonunda 873/1468-1469 yılında felç olarak vefat etti.

Şeyh Haydar Han: Şeyh Haydar Han bin Ebu'l-Hayr Han, babasından sonra saltanata ulaştı. Hacı Han bin Muhammed Han ona isyan edinceye kadar bir müddet padişahlık yaptı. İkisi arasında defalarca savaş oldu o galip geldi. Daha sonra Ahmet Han'ın yardımıyla onunla savaştı. Birkaç hançer yarası alarak savaş alanından Beder'e gitti ve sonunda bu yaralarla öldü.

Muhammed Han: Muhammed Han bin Budak Sultan bin Ebu'l-Hayr Han, Şeybek olarak meşhur olmuştur, 855/1451-1452 yılı aylarında annesi Kuri Begüm'den doğdu. Henüz küçükken babası vefat etti. Özbek emirlerinin büyüklerinden Karaçin Bey onun ve kardeşi Mahmud'un kefilisi olarak onu terbiye etmiştir. Bedenen gelişmeye başlayıp, saltanata ulaştığında çok kez tehlikelerden kurtuldu. İki, üç kez Buhara'ya gelmiş oranın hâkimi Emir Abdul Ali Turhan ona riayet ederek Semerkand padişahı

Sultan Mirza Ahmed'in huzuruna götürdü. O, oradan firar ederek çöle gitti. Bir grup insanla ittifak kurup Sebran, İsknak, Otrar gibi bazı sınır kalelerini ele geçirdi. Mirza Sultan Mahmud'un evlatları arasında büyük bir ihtilaf çıktı. Mirza Sultan Ali zamanında büyük bir orduyla Kalgel'e girdi. Düzenlediği tertiple Sultan Ali Mirza'yı savaşa mecbur bırakarak öldürdü. 906/1500-1501 yılında [Hutbe ve sikke onun adınaydı ve 913/1507-1508 yılında] Horasan'ı istila etti. Bütün Horasan'ı zapt etti ve Hazreti Şah'a küstahça bir mektup yazarak birkaç boş laf etmişti. Çaresiz Rayat-ı Celal Azimet ona ulaştı 916/1510 yılı 26 Şaban/28 Kasım Cuma³⁰⁹ günü Merv bölgesinde Mahmudî'de Gaziyan-ı Nusret Şiar eliyle öldürüldü.³¹⁰

Küçünci Han: Küçünci Han bin Ebu'l-Hayr Han, o ve kardeşi Mirza Suncuk, Esen gibi Eley Bey Küregen'in kızının çocuklarındandı. Padişah oldu 935/1528 yılının Muharrem/Eylül-Ekim ayında Cam'da o ve Özbek sultanlarından bir topluluk Nevvab-ı Âli ile savaşıp hezimete uğrayıp Mâverâünnehir'e gitmiş ve 936/1529-1530 yılında öldü.

Ebu Sa'îd Han: Ebu Sa'îd Han bin Küçünci³¹¹ Han Kaim-i makam oldu. 939/1532-1533 yılında öldü.

Ubeyd Han: Ubeyd Han bin Mahmud Sultan bin Ebu'l-Hayr Han amca oğlundan sonra padişahlığa oturdu 946/1540 yılı Zilkade/Mart ayının evvelinde [Buhara'da] öldü.

Abdullah:³¹² Abdullah Han bin Küçünci ondan sonra Han oldu [947/1541-1542 yılında öldü.

Abdullatif: Abdullatif bin Küçünci kardeşinden sonra saltanata ulaşmış aylarında³¹³] 959/1551-1552 göç etti. (öldü)

Barak Han: Barak Han bin Suncuk Han bin Ebu'l-Hayr Han. Onun asıl ismi Nevruz Ahmed'dir. Taşkent ve tabilerinin sahibidir. Abdullatif'ten sonra han olmuş Semerkand ve Buhara'yı istila etti. 963/1555-1556 yılı [aylarında] 56 yaşında tövbesini

³⁰⁹ TTK çevirisine göre Perşembe olmalı. (çn.)

³¹⁰ Bu savaşta 10 bin Özbek askeri hayatını kaybederken Şeybaniler Mâverâünnehir bölgesindeki toraklarını kaybetmişlerdir. (çn.) bkz. Abdulkadir Macit, *Şeybânî Özbek Hanlığı Siyasî, İdarî, Askerî ve İktisadî Yapı*, Nobel Yay., Ankara, 2016, s. 95.

³¹¹ D: Küçükci

³¹² A: Abdullatif

³¹³ A nüshasında yoktur.

bozup şarap içmiş bir hafta sonra şarap yudumladığı esnada zilhicce ayının on üçüncü gecesi öldü. Evlatları Derviş Sultan ve Baba Sultan, Elkay Ovasının sahibi oldular.

İskender Han: İskender Han bin Cani Bey Sultan bin Hacı Muhammed Oğlan bin Ebu'l-Hayr Han, Barak'tan sonra Pir Muhammed Han bin Cani Bey Sultan adına hutbe okutup para bastırdılar. Ondan az bir süre sonra İskender'in oğulları Abdullah Sultan ve İbadullah Sultan rüste yetişince kendi babalarını, Esen amcaları idi, inziva köşesinden dışarı çıkarıp hanlığa oturtular. Pir Muhammed zaruretten önemli işi ona bıraktı ve o hala oranın valisidir.³¹⁴

2.6.3.2.2. İkinci Harf Harezmi Sultanları Hakkında

İlpar: Han bin Burakirin Yedigâr bin Timur Şeyh Oğlan bin Hacı Tuluy Oğlan bin Arab Oğlan bin Pulad Oğlan, burada onun nesebi ile Ebu'l-Hayr Han'ın nesebi birleşmektedir. Şeybek Han Horasan'ı aldıktan sonra Harezmi'yi de ele geçirdi. Kebek Han bin Kuçi yi oranın daruga olarak atadı. Hazreti Gofrân Penâh'ın Şeybek Han'ı kahrettiği yer Etlendi Bey'e verildi. O esnada Şerif Sufi Mir Hızır İli oranın ulusu Harezmi'yi ondan kopardı. İlpar çölden ona saldırdı Koyun yılında 916/1510-1511 o vilayeti ele geçirdi. Sonunda Pars yılında 923/1517-1518 vefat etti³¹⁵.

Hasan Kulu Han: Hasan Kulu Han bin İlek bin Yedigâr ondan sonra hükümet buldu 930/1523-1524 Maymun yılında vefat etti.

Buçka Han: Buçka Han bin Muhammed Emin bin Yedigâr 5 yıl o diyarın hâkimi oldu 935/1528-1529 Sığır yılında öldü.

Sufyan Han: Sufyan Han bin Muhammed Emin hükümete oturdu. 941/1534-1535 Koyun yılında uzlete (inzivaya) çekildi.

Unuş Han: Unuş Han bin Muhammed Emin Din Muhammed'in babasıdır. Sufyan Han'dan hükümeti alarak Harezmîlilerin yardımıyla hükümete ulaştı ve 3 yıl padişah oldu. 944/1537-1538 it yılında Ubeyd Han onun üzerine yürüdü. O kaçtığı esnada savaşta Ömer Gazi bin Sultan Gazi bin İlpar öldürüldü. Ubeyd o eyaleti oğlu Abdülaziz'e verdi.

³¹⁴ A nüshası ile diğer iki nüsha arasında küçük bir farklılık vardır.

³¹⁵ A: On üç

Yusuf Han: Yusuf Han bin Sultan, Cenuk'ta hükümet ediyordu 945/1538-1539 Domuz yılında Din Muhammed'in yardımıyla Türkmen çocuğu olarak meşhur olan Sayın Han Ubeyd ile Binat sınırında savaştı. Ubeyd'in emirlerinden Latif Mireg, Şeyh Nezir Bey ve Tacî Bahadır Tevacıbaşı ve Karaçe Bahadır, Kil ve Hafız Kongirat esir olmuş Ebu Yusuf bin Muhammed Emin, Ubeyd'in elinde esir olduğundan emirleri geri verip onu geri aldılar.

Ebu Yusuf: Meşhur Bekhali, vali olmuş Yusuf Han'da ona tabi olmuş on yıl han³¹⁶ idi. 956/1549-1550 Tavuk yılında vefat etti.

Oğtay Han: Oğtay Han bin Muhammed Emin Han “*vali*” olmuş beş yıl onunla Yunus Han bin Sufyan arasında mücadele olmuş sonunda Yunus Han 965/1557-1558 pars yılında Oğtay Han'ı ele geçirip katletmiştir.

Yunus Han: Onun yerine oturdu Dost Han bin Bučka bin Muhammed Emin, Yunus Han'a karşı galip gelerek hükümete oturdu. Yunus ve kardeşleri özellikle Pehlivan Kulu, Âlemin Sultanının dergâhına sığındı. 964/1557 yılın yılı 15 Recep/14 Mayıs Cumartesi³¹⁷ günü Kazvin Devlethanede eşiği öpmeğe ulaştılar. “*Harzemiye'nin gelmesi*” tarihine denk geldi. Rayat-ı Celal-i Azimet, Horkan Yaylağını bağışlayınca sebepsizce korkup oradan kaçtılar.

Cacem Han: 964/1557 yılın yılında babasından sonra kaim-i makam olmuş hala Harezm'in hanı o dur ve diğer sultanlar ona tabidir.

2.6.3.3. Dördüncü Satır Tuluy'un Zürriyeti Hakkında

Tuluy: Kardeşlerinin en küçüğü, babasının yanında en sevimli ve bütün kardeşlerine karşı sadakat makamındaydı. Tuluy yani ayna. O, 628/1230-1231 yılında Hıtay'a yapılan saldırı sırasında öldü. O, olay Oktay için çok ağır oldu. Bu yüzden o (Tuluy) kelimenin söylenmesi yasaklandı. Bundan dolayı sonradan onların örfünde ayna, kutu olarak meşhur oldu. Menku Kaan'dan sonra onun evlatları iki fırkaya ayrıldılar. Her bir ulu ağaç bir harfte zikrolunacaktır.

³¹⁶ A: Hannan

³¹⁷ TTK çevirisine göre Cuma olmalı (çn.)

2.6.3.3.1. Birinci Harf Kaaniye Ulu Ağacı

Kubilay Kağan: Kubilay Kağan bin Tuluy, Maçın seferinden döndükten sonra Hıta'nın Çekdüzi şehrinde 658/1259-1260 Maymun yılında padişahlığa oturdu. Mezkûr şehrin yanında bir başka³¹⁸ şehri kurarak tamamladı. Han Balık olarak adlandırdı. Rivayete göre çevresi en az dört fersah ve Hindistan'ın Zeytun Limanı'ndan büyük bir nehri kırk gün içinde akıttı. Öyle ki [tüccar] o şehirde gemiyle geçerler. İlk zamanlarında kardeşi Artuk Buka saltanat konusunda onunla çekişmiş sonunda onun eline geçip 664/1266 yılının güzünde öldürüldü ve Kubilay bağımsız oldu. 73 yıl yaşamış ve 30 yıl hükümet etmiştir.³¹⁹ 693³²⁰/1294 yılında öldü.

[Timur Kaan: Timur Kağan bin Cimkim bin Kubilay, babası gibi veliaht idi. Kubilay öldüğü günlerde³²¹] babasının yerine veliahtlığa ulaştı. Dedesi öldüğünde Türkistan sınırındaydı. Bu haberi duyunca 3 ay sonra Darülmülk'e ulaştı. 694/1295 yılının³²² son aylarında Koyun yılında saltanata oturdu. 6 yılı bağımsız olarak geçirdi ondan sonra sara hastalığından dolayı felç oldu. 6 yıl daha yaşadı ondan sonra 706/1306-1307 yılının aylarında eceliyle öldü. Ona Olcayto dediler. Denildiğine göre Müslümanlığa rağbeti vardı. Moğollardan birçoğu onun etkisiyle İslam'ı kabul ettiler ve Müslümanları saygın bildiler.

Çetan Kağan: Çetan Kağan bin Terme Bala bin Cemkim, onu cülusundan sonra Geler Han (كلر خان) olarak adlandırdılar. Yani iyi adil bir isim. Amcasından sonra kağanlığa oturdu, 716/1316 yılının 15 Ramazanında/1 Aralıkta gam (دق) hastalığından dolayı öldü.

Berbemadri: Kardeşidir veliaht idi. Ondan sonra mezkûr senede kurultay yapmış saltanata geçmiştir. Derler ki o kutlamada her gün 40 baş at ve 40 bin koyun kesildi. Onu, saltanat günlerinde Lumasu Kağan olarak adlandırdılar.

³¹⁸ A: Şehri ve Leşkeri

³¹⁹ Kubilay Kağan tarihte Çinli olmayıp da Çin'in tamamına hükmeden ilk hükümdardır. (çn.) bkz. Osman Gazi Özgüdenli, Roxanın Prazniak, "Kubilay Kağan", *DİA*, İstanbul, 2016, Ek-2, s. 88.

³²⁰ D: 70

³²¹ A nüshasında yoktur.

³²² D:70

İnde: İnde bin Menkulay bin Kubilay, amca oğlundan sonra kağanlığa ulaştı ve Müslüman oldu. Onun zamanında İslam yayıldı.³²³

Kaşlı Kağan: Kaşlı Kağan bin Termebela bin Cimkim ondan sonra padişah oldu Nasranî dinini seçti.

Han Tayru: Han Tayru bin Bulak, kağanlığa oturdu Bulaktu olarak adlandırıldı.

Enuşirvan Dara: Ondan sonra kağan oldu.

Dehku Timur: Ondan sonra kağanlık tahtına oturdu.

Yemudar: Kağan oldu.

Anka Kağan: Kaim-i makam oldu.

Olenk Kaan: Kaanlık tahtına oturdu.

Timur Kağan: Saltanata oturdu.

Tayri: Emir Timur Küregen zamanında onun yanına gelmiş İslam saadetine ulaşmıştır. Ondan sonra Kulmak'a gidip kağanlığa oturdu ve kısa bir süre sonra onu ortadan kaldırdılar. Çünkü bundan önce Tigur Han Hıta memleketini istila etmiş Moğol taifesini çıkarmıştır. Onlar ana yurtları Karakurum ve Kolmak ile yetinmişler. Onun zamanında büyük emirler güç kazanmış ve saltanatı o hanedandan almışlar ama Tigur Han 831/1428 Ramazan/Haziran-Temmuz ayında Hıta'da yaşayan Müslümanlara kastedip onları denizde boğdurmuş ve o vakitlerde yıldırım çarpıp onu, sarayı ve içindekilerle birlikte yakıp kül etti.

Dimme Han: Hıta vezirinin yardımıyla padişahlığa oturdu Müslümanlığa saygı gösterdi.

2.6.3.3.2. İkinci Harf İran ve Rum Sahibi İlhaniye Sultanları Hakkında

Hülâgû Han: Hülâgû Han (Hülegü) bin Tuluy, 651/1253 Rabiulevvel/Mayıs ayında kardeşi Mengü Kaan'ın hükmüyle İran'ın zaptına yönelmiş büyük oğlu Bemea'a Oğul'u kendi yerine asıl yurttan bıraktı. 653/1255-1256 Tavşan yılında Semerkand'ın

³²³ A: İntişar yerine Nişabur

merkezine girdi. O yılın³²⁴ Şevval/Kasım-Aralık ayında Ceyhun'dan geçti ve Kuhistan'da mülhitleri öldürmüş Şevval/Kasım ayının son günü 654/1256 yılında mülhitlerinin padişahı Hur Şah'ı pençesine düşürdü, Handiye³²⁵ taifesini yok etti. “*Hand*” lafı tarihine tesadüf etmiştir. 656/1258 Safer/Şubat-Mart ayında Bağdat'ı almış rivayete göre Müst'asım ve oğullarını en az 800 bin kişi ile katletti.³²⁶ Meraga Rasathanesi onun eserlerindendir ki eşsiz³²⁷ Hâce Nasuriddin-i Tusi'nin gözetimi altında oluştu. Zic-i Hanî oluşturdu. Hâce Nasir'in vefatı Gadir Bayram'ında 672/1274 yılında Bağdat'ta olmuştur. “*Onun gibisini zamanın anneleri doğurmaz*” doğumu 597/1201 yılı³²⁸ Cumartesi Cemaziyelevvel/Şubat-Mart ayıdır. Sonunda Hülâgû Rabiulahir ayının dokuzuncu günü/25 Ocak 663/1265 yılında [Meraga'da³²⁹] vefat etti. Hanlık unvanı onun zamanında Kağan ve mal idaresi adı altında Argun Aka'ya aitti. Bu yüzden Bayıl Han yani ulusun hâkimi diye meşhur oldu. Başkenti Tebriz'dir.

Abaka Han: Abaka Han bin Hülâgû, amcası Kubilay'ın emriyle Kum'un Ferahan'ında Cogan Badır³³⁰ Cuma 3 Ramazan/19 Haziran 663/1265 yılında, altıncı ayın başında cülus etti. 17 yıl 3 ay süreyle bağımsızdı. 681/1282 Koyun yılında 6 Muharrem/16 Nisan günü hanedandan veziri Hâce Şemseddin [Muhammed³³¹] Sahib-i divan meşhur Cüveynî'nin toyunda feci bir şekilde öldü.³³²

Tekudar Oğul: Kardeşinin olayından sonra 13 Rabiulevvel/21 Haziran ayında Derale dağında saltanata oturmuş, İslam ile şereflenmiş ve Ahmed³³³ olarak adlandırılmıştır ama Argun bin Abaka amcasıyla çekişmiş o 80 bin süvari ile Horasan'a yöneldi. Onu ele geçirdi öldürmedi ve olay onun aleyhine döndü. Argun'un yanından kaçtı Serab'da olan annesi Barday Kutî Hatun'un yanına gitti. Karavunas Moğollar onu

³²⁴ D: 654 yılı

³²⁵ M: Hândiye yerine Handiye

³²⁶ Halife Müsta'sım Billah ve devletin ileri gelenleri teslim olmuşlar ancak Hülâgû teslim olanları idam ile cezalandırmış böylece Bağdat'ta Abbâsîler dönemi sona ermişti. (çn.) bkz. Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, 1988, İstanbul, I, s. 37.

³²⁷ A: Tahrir

³²⁸ A: 546 yılı

³²⁹ D nüshasına mahsus

³³⁰ D: Suhan

³³¹ D nüshasına mahsus

³³² Ermeni kaynaklarına göre bu olay Hemedan'da gerçekleşmiş ve Cüveynî, Abaka Han'ın kardeşi Mengü Timur'u öldürmüştür. (çn.) bkz. A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına göre Moğollar*, çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017, s. 52.

³³³ Korykoslu Hayton'a göre o önce vaftiz edilip Nicholas adını almış daha sonra İslam'ı kabul ederek Muhammed adını almıştır. (çn.) bkz. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yay., İstanbul, 2015, s. 140.

orada yakalamış, Argun'un yanına getirmiş kardeşi Kankoray'ın kisasına³³⁴ [Pazartesi gecesi] Cemaziyelevvel/Temmuz-Ağustos ayında 683/1284 yılında öldürüldü.

Argun Han: Argun Han bin Abaka Cemaziyelahir ayının yedisinde tahta oturdu. Canını borçlu olduğu Buka'yı Emir'ul-umera yaptı.³³⁵ Şaban ayının 4'ü Pazartesi ikinci vakti Divanı onun emriyle Ehr³³⁶ nehri kenarına kurdular. Sonunda Rabiulevvel ayının 5'i/8 Mart Cumartesi³³⁷ günü kuşluk vakti 690/1291 yılında Karabağ'da vefat etti.

Keyhatu Han: Aslında Akbatu dur.³³⁸ Yani acayip ölçü anlamındadır. Kardeşinin olayı esnasında Rum'da idi. Bazı emirler onu acele ile çağırılmış ve saltanata oturtmuştur. Vezareti Sadr Cihan Halidi'ye [verdi o] her ikisi kerem ve kemal sahibiydiler. Çaresiz [aslen] harcamalara dikkat ettiğinden Cav³³⁹ tedbiri almışlar ve bu onların yok olma sebebi olmuştur. Baydu Oğul ona isyan etti emirlerin çoğu onun yanına gittiler o zorunlu olarak kaçtı. Ondan sonra yakalandı, 694/1294-1295 Safer/Aralık-Ocak ayında öldürüldü?³⁴⁰

Baydu Han: Baydu Han bin Turgay bin Hülâgû, Aynı yılın Cemaziyelevvel ayının 8. günü Ucan'da tahta oturdu. Gâzân Han ona isyan ederek onu aynı yıl zilkade ayının sonunda öldürttü.

Gâzân Han: Gâzân Han bin Argun 25 yaşında zilhicce/Kasım ayının sonu 694/1295 Maymun yılında miras kalan tahta oturdu. Bundan sonra bu yılın Şaban ayında Lari makamında Şeyh İbrahim Himevi'nin eliyle İslam getirdi yaklaşık 80 [bin³⁴¹] Moğollardan küçük büyük kişi ona biatle bu saadete ulaştılar. Gâzân, Mahmud ve kardeşi ise Muhammed olarak adlandırıldı. 701/1301-1302 Pars yılında Hanlık tarihini ortaya koydular. 697/1297-1298 yılında Şenb-i Gâzân İmaretinin³⁴² temeli atıldı. 5 yıl içinde o

³³⁴ A: Onu kisas ettiler

³³⁵ Argun Han Celâyir Buka'nın etkisiyle Abaka Han'ın veziri Şemseddin Muhammed Cuveynî'yi öldürtmüş ancak daha sonra düşmanlarının propagandaları onun da sonunu getirmiştir. (çn.) bkz. Haşim Şahin, *Orta Zaman Türkleri Orta Çağ İslâm ve Türk Tarihine Dair Yazılar*, Yeditepe Yay., İstanbul 2013, s. 203.

³³⁶ A: Ebher

³³⁷ TTK çevirisine göre Perşembe

³³⁸ M: Ankaku

³³⁹ İlhanlıların ilk kez Tebriz'de bastırdıkları kâğıt paraya verilen isimdir. (çn.) bkz. Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2017, s. 251.

³⁴⁰ Soru işareti metinde geçiyor.(çn.)

³⁴¹ A nüshasında yoktur.

³⁴² Şenb-i Gâzân imaretinin kısımları için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 246.

imaret tamamlanmış ve aynı yıl Hattat Yakut öldü. Sonunda Gâzân ağır hastalanarak Rey yolunda Kazvin'in Peşkel deresine ulaştı. 11 Şevval/17 Mayıs Pazar ikindi vakti 703/1304 yılında vefat etti.³⁴³ Onun doğumu 670/1271 yılı 3 Rabiulevvel/9 Ekim Cuma seher vaktinde Mazenderan sınırında akrep burcundadır.

Sultan Muhammed: Olcayto olarak adlandırılmıştır. Yani Ferhunde, hayırlı anlamındadır. Kardeşi Gâzân Han'ın veliahttı olması sebebiyle Horasan'dan geldi, Cumartesi³⁴⁴ 2 Zilhicce günü Ucan'da orduya yetişti. Ayın 16. Günü olan Pazartesi cülus etti. 705/1305-1306 yılında Sultaniye Kalesi ve şehrinin tasarımı yaptı. 706/1306-1307 yılında Gilan'a hücum etti ve Emir'ul-umera olan Emir Kutluk Şah öldürüldü. Emir Çoban o vakitten sonra yine temellerini yükseltmeye başladı. 707/1307-1308 yılında Hacca gitmek üzere olan Sadr Cihan Buhari Hanifi ile Sultan'ın memleketlerinin Kâdilkudâtı Hacı Abdülmelik Şafii arasında mezhep konusunda mübahase meydana gelerek birbirlerini ayıpladılar. İş öyle bir yere geldi ki İslami şiarlar 708/1308-1309 yılında Bağdat kışlağında Melik, Necef-i Aktes'i tavafa gittikleri zamana kadar zahiren yükseldi. Bir rüya gördü, Emir Tormiyar'ın³⁴⁵ çabasıyla ve Şeyh Allame kuddus-i sırrihunun sohbetinin bereketiyle hak mezhep İmamiye'yi seçerek bu konuda bütün memleketlere hükümler gönderdi. Hidayet eden İmamlar aleyhumusselam adıyla hutbe ve sikkeleri süsletti Şeyh Cemaleddin Hasan bin Sedidettin Yusuf bin Mutahhar Hilli'nin vefatı 21 Muharrem/28 Aralık Cumartesi günü 726/1325 yılıdır. Onun doğum günü 29 Ramazan/25 Aralık 648/1250 yılıdır. "*Minhacel kerame*" isimli kitabını sultan adına yazmıştır. Sonunda Sultan Ramazan bayramı gecesi 716/1316 yılında öldü. Doğumu Merv ile Serahs arasındaki çölde 12 Muharrem/3 Mayıs 680/1281 yılında İkizler burcunda oldu.

Sultan Ebu Sa'îd: Sultan Ebu Sa'îd bin Sultan Muhammed Olcayto, veliahtlık sebebiyle Horasan'dan gelerek Safer ayının başlarında 12 yaşlarında iken Sultaniye'de cülus etti. Mülk ve malın ipi Emir Çoban'ın elindeydi sultan bu isim adına saltanata sahipti. 719/1319 yılı Rabiulahir/Mayıs Haziran ayında Kurmuş³⁴⁶ gibi bazı emirler Emir

³⁴³ İbn Ecâ, Gâzân Han'ın türbesi için Tebriz'deki yapılar içinde en dikkat çekenini olduğunu ve daha önce böyle güzel türbe ve cami görmediğini belirtmiştir. (çn.) bkz. Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et- Türkî, *İbn Ecâ Seyahatnâmesi Bir Türk Seyyahın Kaleminden*, Çev. Mehmet Şeker, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s. 78.

³⁴⁴ A: Pazartesi

³⁴⁵ D: Tormisar

³⁴⁶ M: Kurmuş

Çoban'a kast ile sultanın karşısına gelmiş ve savaşı başlatmış. Sultanın kendisi o savaşta savaşmış Bahadır Han lakabını almıştır. Sonunda Çobanilerin istilasında rencide olarak onları 728/1327-1328 yılında azledip vezareti Hacı Gıyaseddin Muhammed Reşidi'ye verdi. [ve müdafaa anında³⁴⁷] Özbek ordusundan biri Karabağ'a gitmişti. Rabiulahir ayının 13'ü/30 Kasım günü 736/1335 yılında Yilkun'da vefat etti ve onu Sultaniye'ye getirdiler. [birinci merteye³⁴⁸] Koruk kümbette ve ikinci kez şimdi Emir Timur Küregen'in oğlu Miran Şah'ın viran ettiği Ebvabulber Kümbetinde babasının yanına defnedildi. Onun doğumu Ucan'da 704/1305 Yılan yılında 8 zilkade/2 Haziran pazartesi gecesi saat beşte Balık burcundadır. Annesi Uryat Ali Paşa'nın³⁴⁹ kız kardeşi Hacı Hatun'dur. Sultan hat sanatında Hattat Siyrefi'nin öğrencisidir.

Arpa Han: Arpa Han bin Şaban bin Melik Timur bin Artuk Buka bin Tuluy Sultan, Ebu Sa'id Horasanda iken Turan'dan onun önünde bir yere gelmiş Sultanın olayı gerçekleşince Azerbaycan kasti olan Özbek Han yaklaşıp Melik'i yok etmek istedi. Zaruri olarak onu saltanata getirdiler. Hacı Gıyasettin Muhammed'in tedbiri ile hasmı kovuldu. Arpa Han haksız kan akıttı, ayanın çoğu ondan nefret ettiler. Diyâr-ı bekr valisi Ali Paşa Han ona isyan etti. Musa bin Ali bin Baydu'yu padişahlığa getirdiler. Ab-ı Çebgu³⁵⁰ Kenan'da ikisi arasında savaş olmuş Ramazan ayının 7'si/19 Nisan Çarşamba³⁵¹ günü 736/1336 yılında Jüpiter'in yanması (Jüpiterin Güneş ile kavuşması) anında o ve veziri esir olup katledildiler.

2.6.4. Cengiziye Şubesi

Onlara Tevaif-i Mülük de derler. Arpa olayından sonra dağılan taifelerden her emir kendi gücü yettiği ölçüde Hülâgû neslinden birini saltanata getirdi. Altı tabaka oldular ve her biri bir harfte zikredilecektir.³⁵²

2.6.4.1. Birinci Harf İlkaniye Hakkında

³⁴⁷ A nüshasında yoktur.

³⁴⁸ A nüshasında yoktur.

³⁴⁹ A: Padişah

³⁵⁰ D: Hakbu

³⁵¹ TTK çevirisine göre Cuma olmalı (çn.)

³⁵² İlhanlı bakiyeleri kısa bir süre sonra Timur'un egemenliğine girmiştir. (çn.) bkz. Konuralp Ercilasun, *Türk Tarihinin Çağları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 175.

Emir Şeyh Hasan: Emir Şeyh Hasan bin Emir Hüseyin bin Akbuka bin Emir İlkan Celayir ki anne tarafından Sultan Muhammed Rum emirlerinin büyüklerinden olup vali olan Sultan Muhammed Eba Ganced'in kız kardeşinin çocuğudur. İsyan etti, emir Eretna'yı³⁵³ Rum'da niyabete bıraktı ve Muhammed bin Tuluktuluğ bin Timur bin Anbarcı bin Mengü Timur bin Hülâgû'yu saltanata bırakarak Azerbaycan'a yöneldi. Nevşehir Aladağ da onunla Ali Paşa arasında savaş olmuş 736/1336 Zilhicce ayının 14'ünde/24 Temmuz Ali Paşa öldürüldü ve Şeyh Hasan hükümet işlerinde bağımsız oldu. Dilşat Hatun binti³⁵⁴ Ebu Sa'id'in dostu olan Dimeşk Hacı bin Emir Çoban'ı istedi. O esnada Şeyh Hasan bin Emir Timurtaş bin Emir Çoban, onun üzerine geldi. Defalarca hile, savaş ve sulh ile birçok yeri onun elinden aldı ve onun elinde Irak-ı Arap kaldı. O bir süre oranın valisi idi 757/1336 yılında vefat edince Necef Eşref'e defnedildi. Kûfe onun zamanında viran oldu.

Şeyh Üveys: Şeyh Üveys bin Şeyh Hasan babasından sonra saltanata oturdu. Azerbaycan ve Irak'ı da zapt etti. İran sultanlarının sığınağı oldu. Hacı Selman onların hanedanlarının meddahlıdır. Sonunda Cuma günü 27 Rabiulahir ayında Tebriz'de rahatsızlandı 776/1374 yılı 2 Cemaziyelevvel/9 Ekim Salı³⁵⁵ günü vefat etti. Derler ki 3 ay önce kendi ölümünü tahmin etmiş kefen ve tabut hazırlatmıştı.

Sultan Hüseyin: Sultan Hüseyin bin Şeyh Üveys ki iyilikte nam salmıştı. Ayanların yardımıyla tahta oturdu. Kardeşi kurnaz³⁵⁶ Sultan Ahmed'e Erdebil'i verdi. Kendisi zevk-i safa ile meşgul oldu. Sultan Ahmed bu ıstıraptan rahatsız olduğunu izhar ederek kendi iktasına gitti. Sultanın ordusu Şehriyar Kalesi'ni almaya gittiğinde ve halk evlerinde zevki sefa ile meşgul iken o Erdebil'den oraya saldırdı 784/1382 yılının Muharrem/Mart-Nisan ayında kardeşini öldürdü. Onun zamanında ikinci Pisagor olarak sayılan kemal sahibi Hacı Abdulkadir Meragâi yetişmiştir.

Sultan Ahmed: Kardeşinden sonra tahta oturdu. Her ne kadar şair, fazıl yetenekli olsa da ve Hacı Abdul Kadir'i saygı ile “*aziz dost*” diye adlandırsa da gayet kan dökücü ve itimat edilmeyen biriydi. Onun zamanında Toktamış Han'ın ordusu 787/1385-1386 yılında Derbend, Şirvan yolundan Tebriz'e gelmiş katliam, yağma yapıp esir aldı öyle ki

³⁵³ D: Erşa

³⁵⁴ A: bin

³⁵⁵ TTK çevirisine göre Pazartesi olacak. (çn.)

³⁵⁶ A: (Fettan yerine) Fenan

“*Nazenin-i Tebriz*” kelimesi [o kötü olayın³⁵⁷] tarihidir.³⁵⁸ Yıllardır Emir Timur, Rum [etrafında] ve Şam’da iken avare idi. Ondan sonra yeniden saltanata oturdu. Onların nöker ve nöker zadesi Kara Yusuf Türkmen ona kast etmiş ikisi arasında Şenb-i Gâzân [Tebriz] bölgesinde savaş olmuş, ordusu yenilmiş o bir bağa kaçmış. Sonunda ele geçirildi. 813/1430 yılı 20 Rabiulahir/16 Ocak Cumartesi gecesi öldürüldü ve Tebriz’in Dimeşkiye bölgesinde kardeşinin yanına defnedildi.

[Sultan Muhammed: Sultan Muhammed bin Şah Veled, Bağdat valisi idi. Amcasından sonra onunla yakınları arasında ihtilaf çıkmış bu vakitte Kara Yusuf oğlu Şah Muhammed Erdebil’de idi. Bağdat’ın perişan halini duyunca oraya hücum etmiş ansızın Sultan Pazarı kapısından içeri girdi. Sultan Muhammedi’in zamanında Bağdat darugallığına mensup olan Emir Behşaiş ile Sultan Muhammed’den önce oranın şihnesi olan Abdulrahim Melah’ın savaşı oldu. Orada kargaşa çıkınca Sultan Muhammed Şuşter’e kaçtı 814/1437-1438 yılı aylarında Bağdat Şah Muhammed’in eline geçti.]

Sultan Üveys: Sultan Üveys bin Şah Veled bin Şeyh Ali bin Sultan Uveys, sultandan sonra Şuşter’de [Saltanata oturdu ve Huzistan, Basra, Vasıt’ı ele geçirdi Şuşter’i] Dar’ul-Mülk yaptı. 824/1421 yılında Bağdat’a ordu sevk etti. Cihan Şah, Mirza Şahruh’tan korktuğu için kaçıp kardeşi Şah Muhammed’in yanına Bağdat’a gelmişti. Onu savunmaya koştu ikisi arasında büyük bir savaş meydana geldi. Üveys esir olup katledildi.

Sultan Mahmud: Kardeşi olup Şuşter’de saltanata oturdu. Mirza Sultan İbrahim bin Şahruh, Hüveyze ve Dizful’u ele geçirerek Şuşter’i muhasara etti. Kıtlik sebebiyle oradan kalktı 825/1421-1422 yılında onu yeniden yönelme haberi Mahmud’a ulaşınca oradan geçerek Irak-ı Arab’a gitti. Hille, Meşhedeyn, Enbar, Vasıt ve tabilerini ele geçirdi. O esnada ağır bir hastalığa yakalandı. Sultan Hüseyin bin Alaüddevle bin Sultan Ahmed’i Akkoyunlu Kara Osman’dan isteyerek veliaht etti ve 827/1423-1424 yılında öldü.

Sultan Hüseyin: Ondan (Sultan Mahmud’dan) sonra hükümete ulaştı, o tekrar Hille’yi kurup altı bin süvari ulufe verdi. Sonunda Bağdat valisi İsfahan bin Kara Yusuf onu Hille’de muhasara etti. Şehirde kıtlık çıktıktan sonra ahit ve sözle İsfahan’ın yanına

³⁵⁷ A nüshasında yoktur.

³⁵⁸ Sultan Ahmed bu olaydan sonra Bağdat’ta eğlence meclisleri düzenleyip içki içerek oyalanmıştır. (çn.) bkz. Aziz B. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm Eğlence ve Savaş*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 28.

geldi ve onu (Sultan Hüseyin'i) aldattı. 836/1432-1433 yılında öldürülmesiyle bu hanedan son buldu.

2.6.4.2. İkinci Harf Çobaniye Hakkında

Emir Çoban Salduz'un çocuklarından biridir yıllarca İran ve Rum topraklarında cümlet'ül mülüklük görevi yapmışlardır.

Emir Timurtaş: Emir Timurtaş bin emir Çoban, bir müddet Sultan Ebu Sa'îd'in hükmü ile Rum valisi idi. Sonunda kafası karışıp hata yapmış 712/1312-1313 yılında bağımsızlık izharında bulundu. Bu haber babasına ulaşınca Rum'a giderek onu yakaladı. Kötülük gören cemaate hâkimlik edip onu tutuklayıp sultanın huzuruna getirdi. Sultan, onun suçlarını bağışlayıp tekrar oranın saltanatına gönderdi. O, babası ve kardeşlerinin hadisesinden sonra Mısır Padişahı Nasireddin'e sığındı. Nasır onu 728/1327-1328 yılının aylarında öldürerek başını Sultan Ebu Sa'îd'e gönderdi.

Şeyh Hasan: Şeyh Hasan bin Timurtaş Erzurum'da isyan etti Şeyh Hasan Bozorg ile Nahçıvan hududunda 738/1337-1338 yılında saf tuttu ve yenildi. İlkanîye'ye yakalandı saltanatla adlandırılan Muhammed Han'ı katletti. Şeyh Hasan Küçük Satı³⁵⁹ Bey, Sultan Muhammed Hudabende'nin kızını padişahlığa getirip hükümette iktidarını sağlamlaştırdı. Sonra İzzet Melik adlı eşi 744/1343 yılı 27 Recep/15 Aralık Çarşamba gecesi onu boğarak öldürdü.

Melik Eşref: Melik Eşref bin Timurtaş, kardeşinden sonra hükümete oturdu. Nevşirvan Kıpçakî adını saltanatla adlandırdı. Başlangıçta zulüm ve cefa etti hazine ve malları kat kat artırdı. İleri gelenler onun zulmünden sürgün olmuş onlardan biri Kadı Muhiddin Berdaî Deşt-i Kıpçak'ta Cani Bey Han'ın yanına gitmiş ve onu defî için hırslandırmış o da 758/1356-1357 yılında Azerbaycan'a gelmiş. Eşref kaçtı ve Hoy'da onu yakalayarak Tebriz'e Cani Bey'in yanına getirdiler. Kabahatlerinden dolayı öldürüldü ve zulümle aldığı her şey Han'a nasip oldu. Bu misal onlar içindir: *“O, mazlum ahı aldı oysa Cani Bey altın”*

³⁵⁹ M: Sami

2.6.4.3. Üçüncü Harf Togay Timuriler Hakkında

Togay Timur Han: Togay Timur Han bin Suri bin Baba Bahadır bin Abukan bin Alkan bin Bur bin Cuci, Cengiz Han'ın³⁶⁰ kardeşi Kasar, dedesi Baba 725/1324-1325 yılında 10 bin süvari ile Baydu bin Vasık'tan yüz çevirerek ailesiyle İran'da Sultan Muhammed'in yanına gelmiş ve [sultanın fermanı ile maktul] olmuş. Tümeni evlatlarıyla Cürcan taraflarını yurt tuttular. Togay Timur büyüyüp gelişti, Şeyh Hasan İlkani'den suçlanan Irak ve Horasan emirleri, özellikle Emir Ali Cafer, Emir Şeyh Ali Kuşçu ve Emir Argun Şah Hani Kurbanî, onu 737/1336-1337 yılında saltanata getirip Irak yolunu kapatmış bu yılın Şaban ayında Sultaniye'ye girdiler. Onun hükümeti Irak'ta ilerlemedi ve Horasandan bazı hükümet ile kanaat etti. Sürekli onunla Serbedârîler arasında çekişme vardı. Sonunda 753/1352-1353 yılının aylarında Sultan Devin'de Hacı Yahya Kerabî Serbedâr eliyle öldürüldü.

Lokman: Lokman bin Togay Timur, babasının [olay]ından sonra ta ki Togay Timur'un güvenilir emirlerinden olup Lokman'ın da hocası olan Şeyh Ali Hindu'nun oğlu Emir Veli, ondan sonra 761/1359-1360 yılında Esterabad'da olan Serbedârîlere karşı isyan edinceye kadar bir köşede gizlenmişti. Bestam, Damgan, Simnan ve Rüstemdar'ı zapt etti. Lokman'a birkaç gün saltanatı verdi. Ondan sonra kendi yanından sürdürdü. Emir Timur 786/1384-1385 yılında Cürcan ülkesini ele geçirince Lokman'ı oranın saltanatına atadı ama o, Tebriz'e kaçtı ve oradan Halhal'a oranın kabile reisi olan Muhammed adlı kişinin yanına gitti. Timurîlerin emriyle orada öldürüldü.

Barak Padişah: Barak Padişah bin Lokman 790/1388 yılında Emir Timur'un izniyle babasının makamına geçti. O silsile ile makam ve hükümet konusunda bir sıkıntı yoktu. Sonunda 810/1407-1408 yılında Mirza Şahruh ile zıtlılaşti. Mirza, Cürcan'a bir ordu gönderdi. O kaçarak Rüstemdar'a gitti ve yılında³⁶¹ öldü.

Sultan Ali: Sultan Ali bin Barak Padişah, Mirza Şahruh'un avdetinden sonra hizmetine aceleyle gitti. Düzen kurdu ve Sistan'a hücumunda onunla birlikteydi. Ansızın yolda bir kuruntuya kapılarak kaçtı ve Rüstemdar'a gitti. Melik Keymurs yardımıyla

³⁶⁰ A, D: Cuci bin Cengiz Han

³⁶¹ Metinde yıl yazılmamış. (çn.)

Esterabad'a ordu götürdü. Onunla Mirza Uluğ Bey'in mülazımı Ebu'l-Leys arasında 812/1409-1410 yılında savaş oldu. Yaralanarak öldü, onunla birlikte bu silsile son buldu.

2.6.4.4. Dördüncü Harf Serbedâran Melikleri Hakkında

Abdurrezzak: Abdurrezzak bin Fazlullah-ı Paşinî, yücelik ve cesareti dolayısıyla Sultan Ebu Sa'îd'in mülazımı oldu. Sonunda onu tahsile göndermişti keyfine düşkün ve zorba yaradılışıydı ve Kirman'a gitti. O tarafın çoğunu ele geçirerek haksızlığa yöneldi. Miras kalan mallarını satıp sermaye edinmek istedi. Yoldayken Sultan Ebu Sa'îd'in ölüm haberini işitti. Paşin'e ulaşınca öfkeliilerden/cesurlardan³⁶² bir bölük toplandı. O Hâce Alaeddin [Ferumedi'nin tahsildarları o köyde şiddet göstererek içki ve kadın istediklerinden dolayı öldürüldüler Hâce Alaeddin üzerine³⁶³ Ferumed'e ordu götürdü ve] o anda kaçmış firar esnasında onun eline geçmiş, 717/1317-1318 yılında Hâce'yi öldürdü. Çok sayıda kazanç elde etti. Ziyaretçileri gelince ashabı ona Serbedâr³⁶⁴ adını verdiler. Onların işi yüceldi. Sonunda kardeşi Veciheddin Mesud'un eliyle 838³⁶⁵ yılı Zilhicce ayında öldürüldü.

Emir Veciheddin Mesud: Kardeşinin yerine o kavmin başı oldu. O tabakanın sahipkıranıdır. Horasan'ın çoğunu mesela Tus, Nişabur, Nesa ve Ebyurd'u Cani Kurbanî'nin emirlerinin elinden aldı. Bir günde Nişabur'da yetmiş bin kişilik süvari ve piyade Cani Kurbanî'nin ordusuna iki üç bin kişiyle üç kez üstün gelerek ondan daha yüksek bir makama geldi. Sonunda Rüstemdar'a tamah etti. [Amil'i 743/1343 yılı 18 zilkade/14 Nisan günü ele geçirdi. 9 gün orada bekledi ve 3 günde bir hisar yaptırdı sonunda Mazenderan ahalisi ve Rüstemdar askerleri onunla savaştı. Yenilerek sonunda esir oldu. Alaeddin Muhammed Hâce'nin oğlu, Celaleddevle İskender'in emriyle onu öldürdü Aşağı Asya'da doğu Cuvy'in taraflarında Kalencerud yolu başında defnedildi.]

³⁶² M: Meşhurlar

³⁶³ A: bu kısım yok ve onun yerine şöyle yazılmış: Orada 745 yılı rebiyülahirin sonlarında öldürüldü.

³⁶⁴ Abdurrezzak, Baştîn Köyünün dışına kurdurduğu sehpanın yanında mert kişilerin boyun eğmektense dara çekilmeye razı olur maalinde bir konuşma yapmış ve Ser (baş) bedar (dara) olarak adlandırılır. (çn.) bkz. Mustafa Şahin, *Serbedârîler Darağacının Gölgesinde Kurulan Bir Devlet*, İdeal Kültür Yay., İstanbul, 2017, s. 129.

³⁶⁵ 738 olmalı. (çn.)

Aka Muhammed Timur: Emir Veciheddin Mesud'un hizmetçilerindendi. Yükselerek hükümet makamına ulaştı. 747/1346-1347 yılında Hacı Ali Şemseddin eliyle öldürüldü.

Kulû İsfendiyar: Ondan (Aka Muhammed Timur'dan) sonra hâkim oldu. Cemaziyelahir ayının 14'ü/9 Eylül 749/1248 yılında öldürüldü.

Hacı Şemseddin: Emir Mesud'un kardeşi, kardeşinin oğlu Lütfullah Emirzade'nin niyabetiyle 7 ay hükümet etti. Ondan sonra birkaç harvar ipek hazine almış 749/1348-1349 yılında kendisini vazifeden aldı. Hacı Ali Şemseddin bilgin biriydi. Tugay Timur Han ile barış yaptı. On sekiz bin kişiye maaş verdi. Marufu emir ve münkiri nehiy konusunda ısrarlıydı. Sonunda 753/1352-1353 yılında Sebzevâr³⁶⁶ Kalesinde Haydar Kasab eliyle öldürüldü. [İbni Yemîn'in dediği gibi:

Şiir

Yedi yüz elli iki senesinde

Şevvalin bitmesine iki gün kalmış

Beka güneşi Ali Şemseddin

Haydar'ın hançeriyle ömrü bitti.]

Hacı Yahya Kerabi: Yönetimi ele geçirdi. Tus'u Cani Kurbanî'nin elinden aldı. Birkaç kez Togay Timur'un yanına gitmişti. Evin kapısını boş görünce cesaret edip Hanı öldürdü.³⁶⁷ Böylece büyük bir iş yaptı. Sonunda eşinin kardeşi Alaeddin 759/1357-1358 yılında canına kastetti, Hacı evin holüne atla girdiğinde o merkebin sırtına oturmuş halde hançeri onun sırtına sapladı. Hacı de ona bir darbe vurdu. Her ikisi de yere düşerek can verdiler.³⁶⁸

³⁶⁶ Rey yolu üzerinde bölgenin merkezi konumunda olan bir kasabadır. (çn.) bkz. Anonim, *Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, çev. Abdullah Duman- Murat Ağar, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2018, s. 57.

³⁶⁷ Togay Timur'un Hacı Yahya ile ordugâhta barış görüşmesi esnasında yanında fazla kişi olmadığından Hacı Yahya'nın adamlarından biri Togay Timur'un başına balta ile vurunca Hacı Yahya da Togay Timur'un başını bedeninden ayırır. Sonra Togay Timur'un adamlarına saldırarak onları dağıtırlar. (çn.) bkz. Aburrafî Hakikî, *Tarih-i Conbeş-i Serbedârân ve Diğer Conbeşhay-ı İranîyân Der Garn-i Heştum Hicri*, İntişarat-ı Âzadendişân, Tahran, 1365, s. 204.

³⁶⁸ Nüshalarda son bir satırda ihtilaf vardır.

Hace Zahir Kerabî: Kardeşi onun (Hace Yahya Kerabî'nin) yerine geçti. Zulmetmeyen ama kötü ahlaklı biri olduğundan onun zamanında işler kötüye gitti. 13 Recep/10 Haziran 760/1359 yılında o makamdan azledildi.

Haydar Kasab: Ondan (Hace Zahir Kerabî'den) sonra hükümete ulaştı. Esferayin'de Nasrullah Taşinî ona isyan etti. Haydar 5 bin kişiyle onu muhasaraya gitti. Serbedâriler onu 761/1359-1360 yılında öldürdüler.

Hace Lütfullah: Hace Lütfullah bin [Hace] Mesud, meşhur Mirza Hace Hasan Damganî ve Nasrullah Paşinî'nin çabalarıyla Esferayin'de mirası olan makama oturdu. Bir gün mezkûr Hasan'a küfretti ve Hasan kalbinde kin tuttu. Gece onun başucuna gidip onu yakaladı. Dest-i Cordan Kalesine gönderdi. 762/1361 yılı Recep/Haziran ayı sonlarında onun canına kastetti. Pehlivan Hasan Damganî altı bin atlı ile Emir Veli ile savaşa gitti ve yenildi. O esnada Hace Ali Mueyyed ona saldırdı. Bin atlı ile Sebzevâr'a kaçtı. Hace Hasan'a bağlı olanlar ve mülazımları Sebzevâr'da olduğundan onun başını keserek 767/1365-1366 yılında Hace Ali Mueyyed'e gönderdiler.

Hace Ali Mueyyed: Saltanata oturdu, iktidarı ele geçirdi. Gayet takvalı ve on iki İmam Şia'sı idi. Onunla Şeyh Şehit kudduse sırruh arasında mektuplaşma ve yazışma vardı. O, Lume'tu-Dimeşkiye'yi onun adına yazdı.³⁶⁹ Onun keremi çok fazla idi. Emir Timur 782/1380-1381 yılının aylarında Horasan'a geldiğinde Hace, ihlasla onu karşılamaya gitti ve mülazımı oldu. Emir Timur, Serbedâr ülkesinin tamamını onun emrine verdi. Onun (Timur'un) bütün hücumlarında yanındaydı. 788/1386-1387 yılında Luristan'ın Hürremabad şehrinde yaralanıp öldü. O firka onunla son buldu.

2.6.4.5. Beşinci Harf İncü Hâkimleri Hakkında

İncü, Moğol dilinde padişahın has mülkü anlamındadır.³⁷⁰

Mir Şerafeddin Şah Mahmud: Onun soyu bu yoldan Hace Abdullah Ensarî'ye ulaşır: Mahmud Şah bin Muhammed meşhur Tamtah bin Fazlullah meşhur Ak Baba -

³⁶⁹ Lume'tu-Dimeşkiye, fıkıh kitabı olup halen Şia mezhebine bağlı olan birçok medresede fıkıh ders kitabı olarak okutulmaktadır. (çn.) bkz. Zeynuddin Ali Şehid-i Sâni, *Şerhi Lume'tu-Dimeşkiye*, haz. Hasan El-Kariyi Tebrizi, İntişarat-ı Daruttefsir, Qum, 1391.

³⁷⁰ Kurucuları Mahmud Şah Olcaytu tarafından hassa arazilerin (İncûların) idaresine atandığından bu isimle adlandırılmışlardır. (çn.) bkz. Rıza Kurtuluş, "İncûlular" *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, s. 280.

Kazvin'in Susikan köyü sakini- bin Abdullah bin Esad bin Nasrullah³⁷¹ bin Mahmud bin [Abdullah Ensari bin] Ebu Mansur bin Muhammed Ebi Muaz bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Ali bin Cafer bin Mansur bin Metumet³⁷² Ebu Eyyub Ensari'nin torunlarından. [Resul] sallallahu aleyhi ve âlihi sahabelidir. O özel mülklerin sahibiydi. Bu yolda mukayese edilemeyecek kadar mallara ulaştı. Sultan Ebu Sa'îd zamanında zirveye ulaştı. Öyle ki İran'ın ekâbiri sıkıntılarda ona müracaat ederlerdi. Sonunda 736/1335 yılı başlarında Arpa Han'ın hükmüyle öldürüldü.

Emir Mesud Şah: Bedr vakası esnasında Tebriz'deydi. Oradan Rum'a gitti. Şeyh Hasan Bozorg'a bağlandı. Hanedanın öncüsü oldu. Şeyh Hasan, Dimeşk emirinin kızı Dilşad Hatun'un kız kardeşi Sultan Baht Hacı'ya ona verdi. Onu Emir Çoban'ın oğlu Yağı Bastı ittifakı ile Şiraz mülküne gönderdi. Şirazlılar onun varlığında Yağı Bastı'ya müracaat etmezler. Bu yüzden vahşilik damarı harekete geçti. 843³⁷³ yılında onu öldürdü.

Emir Şeyh Ebu İshak: Emir Şeyh Ebu İshak bin Mahmud Şah, kardeşi Mesud Şah'ın hükmüyle orduyla Şebankare'yi almaya yöneldi. O esnada kardeşinin haberini duydu. Şiraz'a döndü. Yağı Bastı'yı oradan çıkararak hükümet tahtına oturdu. Kendi adına para bastırıp hutbe okuttu. Hükümet günlerinde Emir Mübarizeddin Muhammed Muzaffer ile çekişmeye girdi. Sonunda 758/1357 yılının Cemaziyelevvel ayının 21'i/12 Mayıs Cuma günü Şiraz'ın kendi inşası olan Saadet Meydanında Emir Mübarizeddin'in hükmüyle öldürüldü. O kabilesini çok seven ve cömert birisiydi.

2.6.4.6. Altıncı Harf Âl-i Muzaffer Sultanları Hakkında

Onların büyük babası Hacı Gıyaseddin Hacı, Haf'ın Secavend'inden Yezd'e gelip buraya yerleşti.³⁷⁴ İri ve güçlü cüssesi sayesinde büyük oğlu Emir Muzaffer, Atabek Yusuf Şah'ın mülazımıydı. Önceden zikredildiği gibi Sistan yolunda Veber'den geçerek Gâzân Han'ın ordugâhına giderek müşerref oldu. Hezare valiliği ve bayrağı ona verildi.

³⁷¹ A: Abdullah Ensari bin Nasrallah

³⁷² A: Mansur mukavemet

³⁷³ 743/1343 doğrudur. (çn.)

³⁷⁴ Bu hanedan İslam'ın ilk fetihleri sırasında İran'ın güneyine yerleşmiş olan Araplardandır. (çn.) bkz. Mehlika Üstündağ, *İran'ın Bilinmeyen Hanedanlığı Muzafferiler*, İraniyat Yay., Ankara, 2018, s. 50.

Yol kesenlerin geçiş yeri olan Meybed sınırı ona verildi. O, orada büyük işler sergiledi. Sonunda Şebankare’de hastalandı. 713/1314 yılı 13 Zilkade/1 Mart günü vefat etti.

Emir Mübarizeddin Muhammed: Emir Mübarizeddin Muhammed bin Muzaffer, babasının olayında 13 yaşındaydı. 718/1318 yılının Şevval/Kasım-Aralık ayında Sultan Ebu Sa’îd, Hâce Gıyaseddin’in [Muhammed] terbiyesi altında Yezd hükümetini ona verdi. O, tam bir cesaret göstererek o sınırları yol kesici Anku Deryan’dan temizledi. O mülkü ele geçirmek için çok fazla gayret gösterdi ve Kirman valisi Şah Cihan bin Siyurgmuş’un Mahdum Şah adlı kızını istedi. Ondan Şah Şüca, Şah Muhammed ve Sultan Ahmed gibi devlet sahibi erkek çocukları dünyaya geldi. 741/1340 yılının Muharrem/Haziran-Temmuz ayında Kirman’ı istila etti. Şeyh Ebu İshak İncü’dan sonra Fars memleketleri³⁷⁵ onun ülkesine katıldı. 760/1359 yılının baharında Verzigian Keremrud Berahi Çuk konusunda ki Cani Bey Han oğlu Berdi Bey gittikten sonra Deşt’i istila edip saf tuttu ve galip geldi. Azerbaycan memleketlerinde hutbeyi onun adına okudular. Onun işi yüceldi ama çocukları ile iyi geçinemediğinden onu öldürmekle tehdit ettiler. Şah Şüca ve kardeşi Mahmud Şah Sultan ve damatları ittifak ederek İsfahan’da Tebriz’den döndükten sonra 760/1359 yılı 27 Ramazan/22 Ağustos sabahı yakalayıp önce Tabrek Kalesi’ne kapatıp gözüne mil çektiler ve ikinci olarak onu Bem Kalesine götürdüler. Sonunda Rabiulevvel/Aralık-Ocak ayında [765/1363-1364 yılında öldü. Onun doğumu Cemaziyelahir/Şubat ayının ortalarında sene] 700/1301. Onun, marufu (iyiliği) emr ve münkiri (kötülüğü) nehiy konusunda sakınması³⁷⁶ öyle meşhurdu ki hatırlatmaya gerek yoktur. Aynı şekilde zurefa onu vali olarak tabir³⁷⁷ etmiştir. Hâce Hafız şöyle der: “Çenk sesiyle mey içme ki hesap keskindir.”

Şah Şüca: Şah Şüca bin Mübarizeddin Muhammed, babasından sonra tahtta oturdu. Fazilet ve yetenek pazarı revaçtaydı ve kendisi de gayet faziletli biriydi.³⁷⁸ Kardeşlerine ve kardeş çocuklarının her birine memlekettten bir bölgeyi miras verdi. Sonunda onların araları açıldı. Birbirlerini öldürmeye kastettiler. Bazen galip bazen de

³⁷⁵ Emir Celaleddin Mesud zamanında Şiraz ve etrafı ele geçirilmişti. (çn.) bkz. Muiniddin bin Celaleddin Muhammed Muallim-i Yezdî, *Mevâhib-i İlahi der Tarih-i Âli Muzaffer*, haz. Said Nefisî, İntişarat-ı İkbâl, Tahran, 1326, s. 93.

³⁷⁶ A: İhtiraz yerine Etraa yazılmıştır.

³⁷⁷ A: tabir yerine gayri yazılmış.

³⁷⁸ Şah Şüca’nın 9 yaşında Kur’an-ı Kerim’i ezberlediği ve çok âlim bir padişah olup sürekli âlimlerle görüşen bir dahi olduğu yazılmıştır. (çn.) bkz. Mahmud Ketbî, *Tarih-i Âli Muzaffer*, haz. Abdülhüseyn Nevâî, Müessesesi-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, 1364, s. 81.

mağlup oldular. Şah Şüca, Sultan Üveys'in ve kardeşi Şah Mahmud'un ölümünden sonra Azerbaycan'ı almak istedi. 777/1375-1376 yılında Sultan Hüseyin bin Sultan Üveys ile savaştı ve galip geldi. Tebriz'de tahtta oturdu. Birkaç sebepten dolayı- ki onlardan biri Şah Yahya'nın isyanıydı - Tebriz'i bırakıp Fars'a gitti ve Huzistan'ı da memleketine kattı. Sonunda kendi oğlu Zeynel Abidin'i veliaht ilan edip tabisi olduğu Emir Timur'a bir mektup yazıp onunla ilgilenmesini istedi.³⁷⁹ 786/1384 yılının 22 Şaban/9 Ekim Pazar gecesi öldü ve “yazık Şah Şüca'ya” harfleri tarih düşülmüştür. Doğumu 733/1333 yılı 22 Cemaziyelahir/10 Mart Çarşamba sabahıdır. Bu kıta ona aittir.

Kıta

Eğer sana sorsalar Ali gibisi var mı?

[Ona de ki suyun kokusu gül suyu gibi değil

Hazreti Huda'nın yanında Hatem'ul Enbiya dışında]

Kimse Ebu Turab makam ve menzilinde değil

Şah Mahmud: Şah Mahmud bin Mübarizeddin Muhammed, kardeşinin hükmüyle İsfahan valisiydi. Onunla kardeşi arasında büyük bir çekişme vardı. Şeyh Üveys'in yardımıyla Şiraz'ı aldı. Sonunda 776/1375 yılında 9 Şevval/13 Mart günü İsfahan'da vefat etti. Onun doğumu 737/1336-1337 yılının Cemaziyelevvel/Aralık-Ocak ayıdır. Şah Şüca kardeşinin vakası hakkında şöyle demiş:

Rubai

Kardeşim Mahmud aslan gibi pusuda

Düşmanlık etti taç ve mühürde

İki parçaya ayırdık ki halk rahat olsun

O yerin altını aldı biz yerin üstünü

Sultan Zeynel Abidin: Sultan Zeynel Abidin bin Şah Şüca'nın annesi Seyyid Lütfullah bin Rükneddin Muhammed-i Ravendî'nin kızıdır. Emir Timur Fars'a yöneldiğinde kuruntuya kapılarak Şuşter'e gitti. Amcasının oğlu Şah Mansur, ona ihanet ederek onu yakaladı. O esnada kaçarak İsfahan'da hükümet tahtına oturdu. Amcası Sultan

³⁷⁹ Timur'a yazdığı mektup için (çn.) bkz. Üstündağ, age., s. 63.

Ahmed'in yardımıyla Kirman'a gitti ve rahatlığa erdi. Horasan'a gitmek kastıyla Rey'e geldi. Hüseyin oğlu Musa Cevkar - ki o zamanda oranın iktidar sahibiydi - onu yakalayarak Şah Mansur'un yanına gönderdi. Onun hükmüyle gözüne mil çekildi. Sonunda Emir Timur'un yanına geldi. Emir Timur, onu Mâverâünnehir'e gönderdi ve orada dünyadan göçtü. [Doğumu 744³⁸⁰/1343 yılı 4 Muharrem/29 Mayıs Pazar³⁸¹ günüdür.]

Sultan Ahmed: Sultan Ahmed bin Mübarizeddin Muhammed, Şah Şüca'nın hükmüyle Kirman hâkimiydi. Ondan sonra oranın saltanatında bağımsız oldu.

Şah Yahya: Şah Yahya bin Muzaffer bin Mübarizeddin Muhammed, sürekli amcalarıyla çekişme halindeydi ve hile yörüngesindeydi. Şah Şüca'nın emri üzerine Yezd hükümetiyle meşgul idi.

Şah Mansur: Şah Mansur, Şah Yahya'nın kardeşidir. Hükümet ve şecaatte seçkindi. Şuşter ona has mülk olarak bağışlanmıştı. 790/1388 yılında Şiraz'ı aldı. Kardeşi Şah Yahya'yı çıkardı ve 795/1392-1393 yılında Emir Timur, Şuşter yolundan Şiraz havalisine ulaştı. O, 5-6 bin atıyla Yatile Dağında onun ordusunun kalbine saldırdı. İki kez Emir Timur'u tanımadan ona kılıç salladı. Sonunda yenildi, o yolda öldürüldü. Bu olay [Emir Timur'un] gazabına sebep oldu. Âl-i Muzaffer'in emirleri Sultan Ahmed, Şah Yahya oğullarıyla ki onlar Cihangir ve Sultan Muhammed; Üveys oğlu Ebu İshak bin Şah Şüca, Sultan Mehdi bin Şah Şüca ve Emir Timur'un mülazımı Şah Mansur oğlu Muzaffer idi, hepsini³⁸² tutukladı. İsfahan'a yönelince İsfahan'ın kenarında Mehyar'ın evinde Cumartesi günü [sekiz] Recep ayında hepsini [keskin] kılıçtan geçirdi. Bu konuda şöyle dediler:

Kıta

Âli Muzaffer'e ibret gözüyle bak

Şahlar ki sultanların meydanından aldılar

Hicretin yedi yüz doksan beş yılında

Recep ayının dokuzuncu gecesi istirahat çekildi

³⁸⁰ M nüshasında yok.

³⁸¹ TTK çevirisine göre Perşembe olacak. (çn.)

³⁸² A: hemu

Sultan Mu'tasım: Sultan Mu'tasım bin Zeynel Abidin bin Şah Şüca, babasını Semerkand'a götürdükleri yerden Şam'a kaçtı. Emir Timur'un olayından sonra Azerbaycan'a geldi. Kara Yusuf onu iyi karşıladı. O Emir Bestam Cagir'in ittifakı ve Kadı Ahmed Saadi'nin teşvikiyle İsfahan'a yöneldi. 812/1409-1410 yılında İsfahan'ın Ateşgede bölgesinde onunla Mirza İskender Ömer Şeyh arasında çetin bir savaş oldu. Mu'tasım savaş esnasında attan düştü ve Mirza İskender Ömer Şeyh'in askerlerinin eliyle öldürüldü. Âl-i Muzaffer'in çırağı söndü.

ON YEDİNCİ SAYFA

2.7. Küregeniyen Sultanları Hakkında

Elimize ulaşan dört satırın mukaddimesinde

Mukaddime: Sultan Şan³⁸³ emirleri hakkındadır. Emir Kazgan - ki Çağataylıların büyük emirlerindendi - Gâzân Sultan³⁸⁴ Han'ın zulüm ve siyaseti üzerine o vakitte Turan'ın kahramanı³⁸⁵ idi. Ondan kuruntuya kapılan emirlerin ittifakı ile ona isyan ettiler. 745/1344-1345 yılında birinci kez savaştı. O savaşta Emir Kazgan'ın gözüne ok saplandı ve kör oldu. İkinci kez 747/1346-1347 yılında saf tutan Gâzân Sultan öldürüldü ve Danişmentçe Oktay onun yerine hanlığa atandı. Birkaç vakit sonra onu öldürüp Bayan Kuli'yi padişahlığa atadılar. Emir Kazgan Herat'a ordu sevk etti. Melik İzzeddin Hüseyin'in yardımıyla oradan kalktı sonunda 759/1357-1358 yılında avlanırken Kutluk Timur - kendi kavminden bir isim - eliyle öldürüldü. Emir Kazgan gayet adil ve insancıl biriydi. 12 yıl hükümette kaldı.

Emir Abdullah: Babasının yerine oturdu. Bayan Kuli'yi suçsuz yere öldürdü. Timur Şah'ı onun yerine görevlendirdi. Bu maceradan sonra emirler ondan korkup onu öldürmek için ittifak ettiler. Bir yıl sekiz ay sonra 760/1358-1359 yılında hükümeti emirlerin kastıyla yıkıldı.

Emir Hüseyin: Emir Hüseyin bin Emir Mebla bin Emir Kazgan. Abdullah'tan sonra kargaşa çıktı. Herkes liderlik sevdasına düştü. O da memleketin bir köşesini ele

³⁸³ A: Sultan Şah

³⁸⁴ A: Gazân Sultan

³⁸⁵ A: Emiri

geçirdi. Emir Timur 25 yaşındayken onun kız kardeşi Olcay Türkan Hatun’u istedi ve Mir Hüseyin onun ikbalinden yararlanarak diğer düşmanlarına galip geldi. Tağluk Timur Han Padişah’ın gitmesinden sonra bütün Mâverâünnehir’in hükümetini ve etrafını ele geçirdi ama sonunda Emir Timur ile araları açıldı. Ayan ve emirler sağdan soldan onun itimatsızlığından sıkıntıya düştüler. Yine o günlerde Emir Timur’un muhterem haremindeki kız kardeşi öldü. Akrabalık ilişkileri ortadan kalktı. Emir, emirlerin ittifakıyla Belh kapısına asker sevk etti. Onu kısa bir süre sonra sığınmış olduğu Hindivan Hisarında ele geçirdi ve 771/1370 yılında Ramazanın 12’si Çarşamba³⁸⁶ günü oğullarıyla öldürüldü. O fırka tamamen yok oldu. Allah daha iyi bilir.

2.7.1. Asıl: Emir Timur’un Yıllara Göre Ahvalinin Hülasası Hakkında

Emir Timur: Emir Timur bin Taraga - ki 761/1359-1360 yılında öldü - bin Emir Berkul bin Lenker Bahadır bin İcil Noyan bin Karaçar Noyan -ki Cengiz Han’ın fermanı gereği oğlu Çağatay’ın tüm mülkünün Emir’ul-Umerası idi ve 656/1258 yılında 89 yaşında vefat etti. - bin Suguçin - ki 562/1166-1167 Pars yılının aylarında öldü - bin İrumai - ki lakabı Barlas idi ve o oymak ona mensuptur. - bin Kaçali Bahadır ki Kubla Han’ın büyük kardeşi ve Cengiz Han’ın üçüncü dedesidir. [bin Numa Han ki orada mezkûr nesep ile Cengiz Han’ın nesebi] birleşir. Küregen olarak isimlendirilmesi rivayete göre şu şekildedir: O, Karaçar’ın kardeşi Toguçar ile Mir Hüseyin’in damadıdır. Cengiz Han’ın damadıydı. Onun doğumu Mâverâünnehir’in Keş dışında 27 Şaban/10 Nisan 736/1336 Sıçan yılında “*Timur’un doğumu*” lafısıyla uyumlu tarihte oldu. Annesi Tekye Hatun, kardeşleri Âlem Şeyh, Siyurgmuş ve Çuki, kız kardeşleri Kutluk Türkan Ağa, Şirinbek Ağa, 771/1369-1370 İt yılında düşmanlık etmiş Mir Hüseyin cülus edince Siyurgmuş bin Danişmentçe’yi hanlığa atadı. Emir Timur ordu toplayınca Mir Hüseyin’in üzerine gitti. Seyyid Berke - sahih nesebli seyitlerden idi - Haremeyn-i şeriften ulaştı. Davul ve alemleri ona havale etti ve fetihlerin müjdesini verdi. Emir Timur’a onun mübarek ve hümayun ayağı uğurlu geldi. Ona yüce irade getirdi ve ömrü boyunca ihlas makamında duran adam idi. Ölümünden sonra vasiyeti gereği onun ayakucuna defnedildi. 772/1370-1371 Domuz yılında Emir Musa isyan etti. Zinde Haşım³⁸⁷ İrdi’nin yanına

³⁸⁶ TTK çevirisine göre Salı olmalı. (çn.)

³⁸⁷ Zinde Çeşm olacak. Onlar Timur’u av esnasında öldürmeyi planlamışlardı. (çn.) bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, *Emîr Timur Zafernâme*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2019, s. 103.

Şeran'a gitti. Sahipkıran orduyla oraya gitti. Emniyetle oradan çıktı ve yine o yıl Cete'ye hücum etti. 773/1371-1372 Sıçan yılında birinci kez Harezmi'e saldırdı ve o diyarın hâkimi Hüseyin Sûfi Kongırat öldü. Sulha yöneldi oradan çıktı. İkinci kez Cete'ye hücum etti. Zinde Haşım Emir Musa ve diğerleri Emir Timur'a kastedince rezil oldular. [ve Zinde zincire vuruldu, zindanda öldü, diğerleri kurtuldular.] 774/1372-1373 Sığır yılında Hüseyin Sûfi'nin kardeşi Yusuf Sûfi'nin intikam isyanı ortaya çıkınca Harezmi'e ikinci hücum gerçekleşti. Oradan emniyetle çıktı ve 774/1372-1373 Pars yılında Cete'ye hücum etti. Mütevazı ordusuyla Kamareddin Doğlat'ın kalabalık ordusuyla savaşarak galip geldi. 777/1375-1376 Ejder yılında büyük oğlu Mirza Cihangir istediğinden üçüncü kez [Sûfi] Kongırat'ın oğulları ve kızlarını Semerkand'a getirdi, zıfak gerçekleşti. 776/1374-1375 Tavşan yılında üçüncü sefer Harezmi'e hücum etti. Bazı emirlerin [isyanı] sebebiyle yoldan döndü. [Cete hücumu, o yer ve kavmin istilası gerçekleşti. Diğer sefer ki beşinci oluyor oraya hücum etti. O esnada Toktamış Han yanına ulaştı. Saygı gördü ve onu eğitip Seknak'a gönderdi. Ers Han Toktamış ile savaşa geldi. Emir Timur onun tarafına hareket etti ve kışın şiddetli olması sebebiyle geri döndü] Semerkand'a geldi ve yeniden Ers Han'ın ulusu üzerine hücum etti. 778/1376-1377 Yılan yılında bir diğer sefer Toktamış'a saltanat esbabını verdi ve büyük emirlerle birlikte Seknak'a gönderdi ve ona hanlık verdiler. 779/1377-1378 At yılında Mirza Şahruh doğdu. Zincir Saray'da Kalamşi (قلامشى) etti ve 780/1379 Koyun yılında Şevval/Ocak-Şubat ayında Harezmi'e dördüncü hücumu yaptı. 3 ay ve 16 gün orayı muhasara etti. O günlerde Yusuf Sûfi öldü. Orayı 781/1379-1380 yılında ele geçirdi. 781/1379-1380 Maymun yılında onun doğum yeri olan Keş Şehrini imar etti. Hacı Seyfeddin'i elçi olarak Melik Gıyaseddin'e gönderdi ve 782/1380-1381 Tavuk yılında Horasan'a hücum etti. 782/1380-1381 Tavuk yılının kalan kısmıyla 783/1381-1382 yılında Herat'ı savaşarak fethetti. Buhara'da kışladı. 784/1382-1383 İt yılında da Horasan'a saldırdı. Terşiz³⁸⁸ Kalesi ve oranın diğer beldelerini ele geçirdi. 785/1384 Domuz yılında Sistan'a hücum etti. Oranın ahalisiyle birkaç savaştan sonra o vilayetin tamamını fethedip Semerkand'a döndü. 785/1385 Sıçan yılında Cürcan ve Esterabad'a hücum etti. Oranın hâkimi Emir Veli ile savaş oldu. O ülkenin alınmasından sonra giderek orada kışladı. 787/1385-1386 Sığır yılında Sultaniye'ye hareket etti. Oranın alınmasından sonra Rüstemdar ve Amil'e hareket etti ve oradan

³⁸⁸ A: Nerşiz; Turşiz olmalı. (çn.) bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara, 2014. s. 16.

Semer kand'a gitti. Sârî Saray'da kışladı. 788/1386-1387 Pars yılında Toktamış'ın ordusunun Tebriz'i harap ettiğini duyunca Irak ve Azerbaycan'a hücumla geçti. Lor-i Kuçek vilayetini yağmaladı ve Azerbaycan'ı fethetti.³⁸⁹ Oranın birçok kalesini ve Gürcistan'ı ele geçirdi. Karabağ'da kışladı. 789/1387-1388 Tavşan yılında İsfahan ve Şiraz'ı ele geçirdi. Semer kand'dan bir elçi gelerek Toktamış'ın ordusunun Mâverâünnehir'e hücumu haberini ulaştırdı. Emir Timur Fars'ı Âl-i Muzaffer'e verdi. Mir Seyyid Allame'yi göç ettirerek Semer kand'a götürdü. 790/1388 Ejder yılında Harezm'e beşinci hücumu yaparak orayı yeniden ele geçirdi. Oranın burç ve hisarını harap etti. 791/1388-1389 Yılan yılında Toktamış, ordu sevk etti ve Emir Timur'a kastı vardı. O onun tarafına hareket etti, orayı yağmaladı. Mirza Miranşah'ı Horasan'da başkaldıran Hacı Bek Cani Kurbanî ve Serbedâr meliklerinin defî için gönderdi. 792³⁹⁰/1389-1390 At yılında Semer kand'da ordu tertibi ile meşgul idi. 793/1390-1391 Koyun yılında Deşt-i Kıpçak'a hücumla ve Ramazan ayının yarısında Taşkent'ten yola koyuldu. 15 Recepte Kandezce'de onunla Toktamış arasında savaş oldu. Emir galip gelerek Özbek ili ve ulusunu yağmaya gitti. Zilkade ayında Semer kand'a döndü. 794/1391-1392 Maymun yılında İran'a beş yıllık seferini yaptı. Mazenderan sınırında Mahane Kalesi ve Esterabad havalisindeki kışlağın fethi gerçekleşti. 795/1392-1393 Tavuk yılında Luristan'ı yağmaladı, Şuşter'e gitti. Oradan Şiraz'a ve orada Şah Mansur'u kahredip İsfahan'a gitti. Oradan Bağdat'a gitti ve Sultan Ahmed Celayir kaçtı. O ülke ele geçirildi ve 796/1393-1394 İt yılında Tikrit Kalesi'ni savaşarak aldı. Basra ve Vasit'a asker göndererek kendisi Mardin'e yöneldi. Sultan İsa'yı il sahibi yaptı ve Emir İlçi'yi Şam'a Berkuk Padişahın yanına gönderdi ve Cezire ele geçirildi. Avnik Kalesi ele geçirildi ve Gürcistan Şeki yağmasına gidildi. Mahmudabad'da kışlandı. 797/1394-1395 Domuz yılında Deşt-i Kıpçak'a ikinci seferini yaptı. Derbend yolundan Şirvan'a Toktamış'ın üzerine gitti, onu savaşta mağlup ve helak etti. 798/1395-1396 sıçan yılında Meska, Çerkes, Kemk ve Feşak³⁹¹ gibi bütün Urus beldelerini yağmaladı. 799/1396 yılı başlarında o seferden döndü. Kız torunu Mahmud Sultan'ı Hürmüz Umman sahillerinin zaptına gönderdi. Irak ve Azerbaycan'ın tamamını Mirza Miranşah'a teslim etti ve aynı

³⁸⁹ Ahmed Celayir'in Tebriz'e yöneldiği haberi gelince Timur Tebriz'e yönelmiş ve Azerbaycan bölgesini ele geçirmiştir. (çn.) bkz. Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK. Yay., Ankara, 1987, s. 119.

³⁹⁰ A: 772

³⁹¹ M: Kena

şekilde Mirza Şahruh'a da Horasan'ı verdi. Kendisi Semerkand'a döndü ve Türkistan sınırında kışladı. 800/1397-1398 Pars yılında Semerkand'da Dilkuşa Bağı'nın³⁹² temeli atıldı. Hindistan seferine çıktı ve yolda Kemtur'un siyah giyenlerini dağıttı. 801/1398 Tavşan yılında Muharrem ayının hilalinde/12 Eylül günü Sind suyundan geçti. Oranın şehirlerinin, kalelerinin, adalarının çoğunu özellikle yolda Dehli ve Lehaver'i ele geçirdi. Sultan Mahmud ve Lamu Han gibi oranın padişahlarını yendi. [birçok küffarı öldürdü o tarih hakkında dediler.

Şiir

O Hazretin emrinin devlet bağımlı suladığından kolay oldu

Hind'in fethi gerçi gülün üzerinde bulunan dikenler yüzünden zordu]

Emir'in gitmesinden önce torunu Mahmud Cihangir, Multan'ı ele geçirdi. O yılda Peşe Kuli'de (?) büyük bir bela oldu. Bütün mülazımları ve eşekleri öldü. Emir oraya ulaşınca bazıları öküz binmiş bazıları da yaya olarak karşılamaya geldiler. Emir bir günde 30 bin ata denk, gelir verdi ve askerlerine ikramda bulundu. Döndü ve aynı yıl 21 Şaban'da Semerkand'a ulaştı. 14 Ramazanda Semerkand Cuma mescidinin temelini attı, kısa sürede tamamlandı. 802/1399-1400 Ejder yılında yedi yıllık İran seferini yaptı. Gürcistan'ı almaya gitti, katliam ve yağma yapıp Karabağ'da kışladı. Baharda bir kez daha Gürcistan'a yağmaya gitti. Fetih eserlerini³⁹³ zahir etti. Gerçekten bu beyit onun fetihlerine münasiptir:

Beyit

Senin Burağının azmi Hind'den adım atınca

İkinci adımında İran'ın en ücrasına ayak bastı.

803/1401 Yılan yılında Sivas'a hücum etti. Malatya ve Etletan'ı yağmaladı. Şam'a ordu çekerek o vilayetin tamamını ele geçirdi. Oranın padişahı Ferruh'u yendi ve Dimeşk'i aldı. Orayı ateşe verdi ve oradan Bağdat'a gelerek orayı muhasara etti. (Bağdat'ı) Aldıktan sonra katliam yaptı. Bağdat muhasarası sırasında Semerkand hâkimi

³⁹² İspanyol Elçi Clavijo, Bu sarayın ve bahçesinin güzelliğini aktardıktan sonra Timur'un bu sarayda kendilerine verdiği ziyafetten bahseder. Ziyafete gecikmelerinden dolayı büyük bir fırsatı kaçırdıklarını belirtir. (çn.) bkz. Ruy González de Clavijio, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Köprü Kitapları, İstanbul, 2016, s. 173.

³⁹³ M: Yeniden tasallut

Muhammed Sultan Cihangir tarafından Musa adlı bir mülazım geldi. O yıl Bedahşan'da çıkarılan 120 miskal ağırlığında lâl taşı verdi.³⁹⁴ 804/1402 At yılında Karabağ'ı kışlak tuttu. Gürcistan'a gitme niyeti vardı sonunda bac ve haraç getirdiklerinden dolayı gitmedi. Bağdat ve Huzistan yağmasına bir ordu gönderdi. O kışlakta Rum seferi için hazırlıkları yaptı ve baharda o tarafa yöneldi. Kemah Kalesini savaşıarak ele geçirdi. Zilhicce ayının 19'u Cuma günü³⁹⁵ Ankara yöresinde Yıldırım Bayezid ile saf tutarak galip geldi ve onu esir etti. Frenk Denizi'nin kenarına kadar bütün Rum onun baskınına uğradı. Kışlağı orada kurdu. 805/1403 Koyun yılında Rum'un diğer beldelerini ele geçirdi. Burada anılan ayet-i kerime الم غلبت الروم في ادنى الارض [onların mağlubiyetine delalet eder "ادنى الارض" ki] o ضاد harfidir ve "ضاد" lafzı sekiz yüz beştir. Sonunda Sahipkıran oradan döndü. Mirza Ebubekir bin Miran Şah'ı orduyla birlikte Bağdat'a gönderdi. Orayı ona verdi ve babasını da onunla yolladı. 806/1403-1404 Maymun yılında Gürcistan'ın fethine gitti, birçok kaleyi fethetti ve Karabağ'da kışladı. O vakit Baylakan'ı abat etti. Barlas Nehrini kazdırdı. Mirza Miran Şah'ın yerini oğlu Ömer'e verip Semerkand'a yola çıktı. O esnada İskender Şeyhî'nin isyan ettiğini duydu. Kendisi yaşlılık ve aksaklığıyla asayı eline aldı zamanın çoğunu yaya olarak dağlardan aşarak geçti ve onu yakalayınca kadar dinlenmedi. 807/1404-1405 tavuk yılında Mâverâünnehir'e hareket etti. Muharremde Semerkand'a indi. Kanıgel'de erkek ve kız torunları için büyük bir toy hazırlattı. Onun ordugâhı o sırada on fersahta oturmuştu. Mir'in saray otağının çevresi bir fersah idi. hizmetçilerden kalabalık bir grup bir hafta içinde ondan önce çadırlar ve otağlar hazırladılar. Onun otağı 12 ayaktı. Dışı âlemin süslerinden yedi renk skarletten içi kadifeden ve ipleri ipekten ve sütunlarını nakışlı ve çatısı altın süslemeliydi. İlginç günlerdi. O çadır o kadar genişti ki 10 bin kişi onun gölgesinde oturabilirdi. O büyük kutlamada emirlerin ayanlarıyla meşveret etti. Hıta'ya hücum kararı çıktı. Oradan o hücumu yöneldi. Otrar'da³⁹⁶ Türkistan serhaddinde kışlak

³⁹⁴ Sutanıyeli Johannes Timur'un servetinin ağırlığını kimse bilmez diyerek şöyle ekler: geçen yıl söylenenlere göre 117 saix ağırlığında bir yakut bulunmuştur. (çn.) bkz. Sutanıyeli Johannes, *Timur'un Sarayında Fransa'ya Gönderdiği Elçinin Kaleminden Emîr Timur'un Hayatı, Devleti ve Halkı*, Ahmet Deniz Altuntaş, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 65.

³⁹⁵ Savaşın yapıldığı gün hakkında farklı görüşler olmasına rağmen günlerden Cuma olması güçlü ihtimaldir. (çn.) bkz. Halil Çetin, *Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2012, s. 147.

³⁹⁶ Timur'un niyeti Çin seferine çıkmaktı. (çn.) bkz. Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih'i*, çev. Zuhâl Bilgin, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 133

kuruldu. O esnada hastalandı Çarşamba gecesi 17 Şaban'da eceliyle öldü. Biri o tarih için şöyle dedi:

Şiir

Sultan Timur ki dünyanın yüreğini kan etti

Ve düşmanın kanıyla yeryüzünü kızarttı

Şaban'ın on yedisinde illiyine doğru koşturdu

Ve şimdi cennette onun vücudu göründü.

Onun devlet sahibi dört oğlu vardı. Her birinin neslinin durumu bir satırda yazılacaktır.

2.7.1. 1. Birinci Satır Mirza Cihangir'in Evlatları Hakkında

O, (Cihangir) en büyük ve en değerli evladıydı. 777/1375-1376 yılında vefat etti. Babası ona olan muhabbetinden dolayı [akılsız] oğlu Muhammed Sultan'ı veliaht etmişti. O, 17 Şaban/12 Mart 805/1403 yılında Rum seferinde vefat etti. Öyle ki “*Muhammed Sultan, nur onun kabrine*” ölüm tarihi olarak buldular. Sonunda Mir'in ölüm anında diğer oğlu Mirza Pir Muhammed bin Cihangir'i veliaht etti. Onun için emirlerden söz aldı. O bu esnada Hindistan sınırındaydı. Bunun üzerine evlatlarından her biri hevese kapılıp vasiyete uymadılar. O da bulunduğu Zabulistan ve Hindistan ile yetindi. Devamlı şaraba hırslıydı. Kuşkusuz Pir Ali Tuz adlı büyük komutanlardan biri saltanat hırsına kapıldı ve onu 809/1407 yılı Ramazan ayının 14'ünde/22 Şubat günü öldürdü.

Mirza Kaydu: Mirza Kaydu bin Pir Muhammed, Mirza Şahruh'un desteğiyle babasının ülkesinin sahibi oldu. Pir Ali Tuz'un isyanı sebebiyle onun işi düzelmedi 810/1407-1408 yılında öldürülünce Kaydu'nun iktidarı sağlamlaştı. Sonunda amcasına isyan etti, Mirza Şahruh bir grubu onu yakalayıp Herat'a getirmeleri için gönderdi. Serbest bırakınca fırsat bulup bir daha kaçtı. Kandahar yolunu tuttu ve Mirza Baysungur bin Mirza Şahruh, onu takip ederek yakaladı. 821/1418-1419 yılında İhdiyariddin Hisarı'na hapsedildi ve o ulu ağaç onunla son buldu.

2.7.1. 2. İkinci Satır Mirza Şahruh ve Evlad ve Torunları Hakkında

Mirza Şahruh: Babasının olayında Herat'ta idi. Miras ve hak etme açısından saltanata oturdu. Emir'in ölümünden sonra yeğenlerinin mülkü ona nasip oldu. Rum'dan Hıta'ya, Taberistan'dan Hindistan'a sikke ve hutbe onun adınaydı. O, o zamanda sultanlar sultanı oldu. Birçok fütuhatta bulundu bu cümleden [iki kere] Kara Yusuf Türkmen'in evladıyla saf tuttu. Onlar, onunla her seferinde iki gece gündüz mücadele edip mağlup oldular. Onların durumları zikredilecektir. Sonunda Irak ve Refşapuye'ye (Feşâbüye) son seferinde Rey'de kışlak tuttu. 850/1447 yılına denk gelen 25 Zilhicce/13 Mart sabahı vefat etti. Na'sını Herat'a naklettiler³⁹⁷ ve onun doğumu dört³⁹⁸ Rabiulahir/10 Ağustos Perşembe günü 779/1377 yılında yay burcudur.

Mirza Alaüddevle: Mirza Alaüddevle bin Mirza Baysungur bin Mirza Şahruh, dedesinden sonra Herat'ta tahta oturdu. Amcası Mirza Uluğ Bey, Horasan'a ordu çekti. 852/1448-1449 yılı aylarında Herat'a dört³⁹⁹ fersah uzaklığındaki Berbab mevkiinde onların arasında büyük bir savaş meydana geldi. Yenilgi Mirza Alaüddevle'ye düştü ve o, savaş meydanından kaçarak kardeşi Babür'ün yanına gitti ve bir daha devlet [yüzü] görmedi ama her zaman fitne çıkardı ve bazı günler Irak'a gelerek Mirza Cihanşah'ın merhamet gölgesinde kalırdı. Sonunda Sitemdar'a gitti ve Melik Bistan'ın evinde 865/1460-1461 yılında öldü. Herat'a naklettiler. Doğumu Cumartesi gecesi Cemaziyelevvel ayının hilalinde 820/1417 yılıdır.

Mirza Sultan Muhammed: Mirza Sultan Muhammed bin Baysungur bin Mirza Şahruh, dedesinin günlerinde saltanat isteğinde bulundu. [Mirza'nın] son seferi onu cezalandırmak içindi. O, o vakitte Şiraz'ı almakla meşguldü. Mirza'nın girişini, Kendman'da⁴⁰⁰ iştince oradan kalkarak Kuhgeluye'ye oradan da Luristan'a gitti. Mirza bazı emirleri onu getirmeleri için gönderdi ise de o esnada öldü. Mirza Sultan Muhammed Irak ve Fars'ı zapt etti. Ninesi Gevher Şad Begüm,⁴⁰¹ bazı emirler ve vezirler Uluğ Bey'in hasarlarından dolayı yüz çevirip onun yanına geldiler. O da tam bir edeple hizmet etti. O sırada onunla Cihanşah arasında mülk konusunda çekişme ortaya çıktı. O, Begüm'ün

³⁹⁷ Daha sonra oğlu Uluğ Bey onun na'sını Herat'tan alıp Semerkand'a götürmüştür. (çn.) bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara, 1994, s. 171.

³⁹⁸ M: on dört

³⁹⁹ M: on dört

⁴⁰⁰ A: Kendbala

⁴⁰¹ Şahruh'un son zamanlarında etkin rol alan Gevher Şad, yönetime getirilecek devlet adamları konusunda isabetli kararlar alarak halka hizmeti sağlamıştır. (çn.) bkz. Recep Uslu, "Gevher Şad", *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, s. 43.

terbiyesinden geçtiği için birini onun yanına sulh için gönderdiler. O da barıştı. Mirza, Horasan'a tamah etti. Onunla kardeşi Babür arasında üç kez savaş oldu. Son seferde Çenaran-ı Esferayin'de esir düştü. 855/1451-1452 Zilhicce/Aralık-Ocak ayında öldürüldü. Onun doğumu 821/1418-1419 yılıdır.

Mirza Babür: Mirza Babür bin Mirza Baysungur, dedesinin olayında ordugâhtaydı. O gün Ordu Bazar'ı yağmaladılar ve Esterabad'a gitti. 852/1448-1449 yılında Uluğ Bey Horasan'ı geçip Semerkand'a gitmişti. O Herat'a yöneldi. O yılın zilhicce ayında cülus ederek tam bağımsızlık sağladı. Sonunda [856/1452-1453 yılında⁴⁰²] Fars'a [ve Irak'a⁴⁰³] tamah etti. Yezd yolundan Şiraz'a geldi. [Irak'ın birçok vilayeti ezcümle İsfahan, Kum, Kaşan, Save, Corbadagan onun darıgalığı oldu. “*Babür Han*” lafzı denk geldi.⁴⁰⁴] Sonunda [isyan] sebebiyle Mirza Alaüddevle, orayı Mirza Sencer'e teslim ederek Horasan'a gitti. Kavminin ihtilafı yüzünden Fars ve Irak elinden çıktı. Zevk ve eğlenceye düştü. Kerem verenin yardımıyla sonunda Rabiulahirin yirmi sekizi 861 yılında Meşhed-i Mukaddes'te vefat etti.⁴⁰⁵ [onun doğumu 17 Recep/16 Eylül 852/1448 yılıdır.]

Mirza Şah Muhammed: Mirza Şah Muhammed bin Babür, emirlerin ittifakıyla tahta oturdu. Amcaoğlu Mirza Sultan İbrahim bin Alaüddevle ona isyan etti. Emir Şah Melik Rabat'ında aralarında savaş oldu. O yenildi, Esterabad'a kaçtı ve bir daha devlet yüzü görmedi. Vefatı 863/1458-1459 yılında, doğumu ise 16 Muharrem/22 Mart gecesi 852/1448 yılıdır.

Mirza İbrahim: Mirza İbrahim bin Mirza Alaüddevle, amcaoğunu takip ettiği esnada ansızın o sırada Horasan'a gitmeye kastederek Esterabad ormanına girmiş olan Cihanşah'ın saldırısına uğradı 25 Muharrem/13 Aralık Salı günü 862/1457 yılında büyük bir savaş gerçekleşti. Ağır bir yenilgiye uğradı. Çağatay ayanları, emirleri ve emir zadelere öldürüldü. Artık istikamet bulamadı. 6 Şevval/6 Ağustos 863/1459 yılında vefat etti. Doğumu 849/1446 yılıdır ki bu mısra ondan haber verir.⁴⁰⁶ “*tarih oldu şevvalin üçü gecesi*”

⁴⁰² M nüshasında yoktur.

⁴⁰³ M nüshasında yoktur.

⁴⁰⁴ M nüshasında yoktur.

⁴⁰⁵ A: Bu cümleden sonra şöyle yazılmıştır: bu mısra tarihe denk gelir. “Sultan Mueyyed Babür” ama bu tarihe denk gelmemiştir. Diğer taraftan “M” nüshasında görülmemiş kaldırıldı

⁴⁰⁶ Ama ebce hesabına göre tarihi doğru çıkmıyor.

Mirza Uluğ Bey: Asıl ismi Taragay Muhammed'dir.⁴⁰⁷ Bedr Timur bin Mirza Şahruh adıyla adlandırılmıştır. 812/1409-1410 yılında babasının hükmüyle Mâverâünnehir ve Türkistan'ın hâkimi oldu. Tam bir fazilet ve adalet sahibiydi. 813/1410-1411 yılında Semerkand'da onun üstadı olan Zic-i Hakani ve Miftahi'l Hisab risalesi sahibi Mevlana Gıyaseddin Cemşid Kaşî ve diğerleri Molla Ali Kuşçu - ki Mirza ona evlat diyordu - yardımıyla rasathane kurdular. Zic-i Cedid yazmış. Horasan'ı aldığı vakit ara vermeden Semerkand'a gitti. Oğlu ona ihanet etti ve Semerkand bölgesinde onunla savaştı. Bozguna uğradıktan sonra Şahruhiye'ye ve oradan geçip oğlunun yanına geldi. O, kardeşlerinin çoğunu ve Abdülaziz'i öldürmüştü. Babasını da 853/1449 yılının Ramazan/Ekim-Kasım ayında babasına kısas olarak öldürsün diye Abbas adında birine verdi. Bu beyit o tarihe denk gelir.

Şiir

Abbas cefa kılıcıyla onu öldürdüğünden

Tarihinin yılı oldu "*Abbas öldürdü*"

Onun doğumu Cemaziyelevvel ayının 19'u/22 Mart Pazar günü 796/1394 yılında [aslan burcunda] Sultaniye Kalesinde olmuştur.

Mirza Abdüllatif: Mirza Abdüllatif bin Uluğ Bey tam bir kavrayışa sahip olmakla beraber delilikten de nasipsiz değildi. Şüphesiz kötü işler yapmasından altı ay sonra (854/1450) 25 Rabiulevvel/8 Mayıs Cuma gecesi Mirza Abdülaziz'in mülazımı Baba Hüseyin eliyle öldürüldü. O tarih için şöyle dediler:

Nazım

Tirin Cuma gecesi Baba Hüseyin öldürdü

Onun öldürülme tarihidir "*Baba Hüseyin öldürdü*"

Mirza Abdullah: Mirza Abdullah bin Mirza Sultan İbrahim bin Mirza Şahruh, dedesi zamanında, babası 4 Şevval/3 Mayıs 838/435 yılında Şiraz'da ölünce Mirza Şahruh o mülkü onun emrine verdi. Oranın hükümetiyle meşgul oldu. Sonunda amcaoğlu Mirza Sultan Muhammed'in tasallutundan rahatsız oldu ve Herat'a kaçtı. Bertab

⁴⁰⁷ Daha Timur zamanında asıl ismi yerine Uluğ Bey ismi kabul edilmiş ve asıl ismi unutulmuştur.(çn.) bkz. Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara, 1997, s. 40.

savaşında Alaüddevle'ye muhalefet edip amcasına sığındı. Onun hizmetinde Mâverâünnehir'e gitti. Abdullatif'ten sonra o aileden kimse kalmadığı için onu saltanata getirdiler. O esnada Sultan Ebu Sa'îd, ona isyan etti ve ilk savaşta yenildi. Argun ilinin arasına gitti. Son seferde Ebu'l-Hayr Han Özbek'in yardımıyla 855/1451 Cemazide⁴⁰⁸ Semerkand'a dört fersah olan yerde saf tuttu. Mirza Abdullah öldürüldü. Doğumu 27 Recep/19 Mart 836/1433 yılında Şiraz'da olmuştur.

Mirza Yadigâr Muhammed: Mirza Yadigâr Muhammed bin Mirza Sultan Muhammed bin Mirza Baysungur, Akkoyunlu Hasan Bey, Cihanşah'a galip geldiği esnada Cihanşah'ın ordusundaydı ve Hasan Bey'in pençesine düştü. Kelama sığmayacak kadar ikram gördü. Sultan Ebu Sa'îd'e galip gelince Çağatay emirlerini mülazım edip orduyla da yardım etti. Onunla Sultan Hüseyin Mirza Baykara arasında iki kez savaş oldu. Son seferde Hasan Bey'in bütün askeri, oğulları, Sultan Halil ve Zeynel Bey serdarlığında ona yardım ettiğinden emirler Sultan Hüseyin Mirza'dan ayrılıp ona katıldılar. Bu sebepten o üstün gelip Herat tahtına oturdu. Sultan Hüseyin Mirza, Meyme ve Kaysar'dan 850 süvari ile ona hücum etti. 27 Safer/25 Ağustos Çarşamba⁴⁰⁹ günü 875/1470 yılında onu Zağan Bağında öldürdü ve o ulu ağaç onunla son buldu.

2.7.1. 3. Üçüncü Satır Ömer Şeyh'in Evladı Hakkında

O (Ömer Şeyh) başlarda Andican ve Türkistan serhaddinin hâkimiydi. Son zamanlarında ise Fars'ın sahibi oldu. Babasının zamanında Harmatu Kalesi önünde bir ok ona isabet etmiş ve 796/1394 yılında Rebiulevvel/Ocak-Şubat ayında öldürüldü.

Mirza Pir Muhammed: (Ömer Şeyh'in) Reşit oğlu, dedesinin hükmüyle Fars'ın valisi oldu. Annesi Melek Ağa, amcası Mirza Şahruh'un evinde olduğundan sikke ve hutbeyi amcasının adına yaptırdı. 812/1409-1410 yılında Kirman'ı alma hevesine kapıldı. Duçah menziline Hacı Hüseyin Şerbetdar eliyle öldürüldü. Onun doğumu 781/1379-1380 yılıdır.

Mirza İskender: Mirza İskender bin Mirza Ömer Şeyh, kardeşinden sonra hükümete ulaştı. 816 yılında Şahruh Mirza'ya isyan etti. Onun tuğrasında şöyle yazılıydı:

⁴⁰⁸ Hangi cemazi olduğu beirtilmemiş. (çn.)

⁴⁰⁹ Ttk çevirisine göre Cumartesi

“El kaim bi umuril Müslimin ve veliyyul Müminin Essultan İskender min emruhu Mut’a” ve Mirza Şahrüh 817/1414-1415 yılında İsfahan kapısına asker çekti. Onu muhasaradan sonra yakaladı ve kardeşi Mirza Rüstem’e teslim etti. O kardeşinin gözüne mil çekti. Sonunda 818/1415-1416 yılında Rüstem’in eliyle öldürüldü. Onun doğumu 786/1384-1385 yılıdır.

Mirza Sencer: Mirza Sencer bin Mirza Ahmed bin Ömer Şeyh, [Mirza] Babür zamanında Merv ve Mahan valisiydi. Oğlu Mirza Şah Muhammed’in yenilgisinden sonra onun muteber emirlerinden Ebu Sa’id Mirem, Şeyh Zünnun’un evlatları, Şirazî, Yuldu Şeyh Kazak gibi bazıları ona bağlanarak onu saltanata davet ettiler. Tus, Nişabur ve Heyuşan’ı kendi ülkesine kattı. Sonunda Mirza Alaüddevle ve Mirza İbrahim ittifakıyla Sultan Ebu Sa’id savaşına gitti. Serahs ve Merv arasında Cemaziyelevvel/Mart ayının ortalarında 863/1459 yılında ağır bir savaş çıktı ve diğerleri mağlup o ise maktul oldu.

Sultan Hüseyin Mirza: Sultan Hüseyin Mirza bin Mansur bin Baykara bin Ömer Şeyh’in annesi Emir Timur’un [Küregen] kızının kızı ve Sultan Hüseyin’in kızı Firuze Begüm mezkûr Sultan Sencer’in geliniydi. Onun yokluğunda Merv’den orayı istila etti. Ava çıktığı gün Sencer’in emirleri Merv’in kapısını kapatıp onun oraya girmesine engel oldular. O, yıllarca Harezm, Tecn ve Adek çöllerinde avare oldu. Bir ordu ona rastladı ve Emir Muhammed Hudadad ile ittifak ederek Esterabad’a yöneldi. Zilhicce ayının ilk on günü pazar sabahı 862/1458 yılında Cihanşah Padişahın büyük emirlerinden ve onun hükmüyle oranın hâkimi olan Hüseyin Bey Saadlu ile Esterabad havalisinde Sultan-ı Duvîn’de savaştı. Onu öldürdü ve Esterabad’da tahta oturdu ama Sultan Ebu Sa’id’in hamlelerinden dolayı onun olayından sonra Herat’a gelip 10 Ramazan/24 Mart 873/1469 yılında Cuma günü cülus edinceye kadar işi ilerlemedi. Ondan sonra Yedigâr Muhammed onunla çekişti. Onun definden sonra bağımsızlık kazanarak tahta oturdu ve adaletle davrandı. Horasan onun egemenliğinde ihtişamlı bir dönem yaşadı. Aydın kişiler ve sanatkârlar onun desteğiyle mükemmele ulaştı. Her biri kendi alanında devrin en iyisi oldu. Onun zamanında on bir bin ilim talibi Herat’ta görevliydi. Emir Ali Şir Keçkine-i Bahadır, onun himayesinde kimsenin ulaşamayacağı bir makama ulaştı. O devrinin en gözde eserlerini örneğin Bekau’l Hayr, Medaris, Hanek, Ribat ve Külliyyat-ı Eş’ar, ile Tesanif-i Nefise gibi eserleri yazdı. Bu eserler devrin büyüklerince kayıtlara geçirildi. Sonunda Mirza, Esterabad’dan geldiğinde onu karşılamaya gitti. Padişahın tahtirevanı

indirildiğinde henüz bir iki söz söylemeden onun hali değişti, dili tutuldu ve onu tahtirevanıyla şehre getirdi ve 11 Cemaziyelahir/2 Ocak Pazar⁴¹⁰ sabahı 906/1501 yılında vefat etti. Onun tarihi hakkında şöyle dediler:

Şiir

Beş harf demeden oldu teslim

Elifu bau tau sau cim

Mirza son zamanlarında felç oldu. Evladı ona itaat etmediler ve onlarda muhalefet zahir oldu. Sonunda Şeybek Han'ın Horasan'a kastettiğini duyunca kendi ordusunu toplayarak savunmaya koştu. O seferde Badgis menzillerinden Baba Allahi menzilinde 16 Zilhicce/10 Mayıs gecesi gün batımına doğru 911/1506 yılında vefat etti. Bu mısra o tarih için yazılmıştır. “*Emniyet yüzü cihandan kalktı*” onun doğumu Herat'ta Sergil tubki mahallesinde 846/1442 yılının Muharrem/Mayıs Haziran ayında oldu.

Bediuzzaman Mirza ve Muzaffer Hüseyin Mirza: Devlet erkânının tavsiyesiyle birlikte saltanata oturdular. Bu yüzden fitneler doğdu ve Horasan'ı kargaşa aldı. Kardeşler, ileri gelenlerden Muzaffer Hüseyin'e tabi olmaktan çekindiler. Şeybek Han fırsat bularak Horasan'a bir ordu çekti. Kardeşler var olan orduyu toplayarak savunmaya acele ettiler. Merel yaylağında iki fırka arasında savaş oldu. Emir Zünnun [Argun] öldürüldü. 813⁴¹¹/1410 Muharrem/Mayıs Haziran ayında kötü bir vaziyette vadiye kaçtılar ve bir daha devlet yüzü görmediler. Muzaffer Hüseyin Esterabad'a düştü ve aynı yıl vefat etti. Bediuzzaman Kandahar valisi, Emir Zünnun Argun'un oğlu Şüca Bey'in hakkını gözetmesi ümidiyle o diyara gitti. Onda vefasızlık eserlerini görünce geri dönerek Esterabad'a geldi. Kısa bir süre sonra Şeybek'in yaklaşması sebebiyle oradan Hazreti Şah-ı Gofrân Penâh'ın mülazımlığına geldi. Rum Handegar'ı (I. Selim) 920/1517-1518 yılında onu Rum'a götürünceye kadar ferman mucibince Tebriz'in Şenb-i Gâzân'ına yerleşti. Orada 4 ay sonra taun hastalığından dolayı vefat etti.

Muhammed Zaman Mirza: Muhammed Zaman Mirza bin Bediuzzaman Mirza, babasıyla birlikte Âlem Penah'ın dergâhına gelmişti. Rayat-ı zafer şiar, Handegar ile [savaşa] yöneldiğinde ordudan geri kalarak Esterabad'a gitti. Çağatay'ın geri kalanları

⁴¹⁰ TTK çevirisine göre Cumartesi

⁴¹¹ 913 olmalı (çn.)

onun etrafında toplandılar. Hacı Muzaffer Tebekçi, Burun Sultan Tekelu ve diğerleri gibi Horasan emirlerinin ittifakıyla onun üzerine yürüdüler. On altı Ramazan cumartesi sabahı yirmi yılında ona galip geldiler. O hezimete uğrayarak Ebyurd Çölü yolundan Gürcistan'a gitti. Oranın hâkimi Emir Ordu Şah'ın ittifakıyla Belh üzerine yöneldi. O zaman Div Sultan Rumlu, Emir Muhammed Baharlu'yu niyabeten o ülkede bırakarak yüce ordugâha gitmişti. Muhammed Zaman Mirza, orayı 922/1516 yılında 3 Rabiulahir/6 Mayıs Pazartesi⁴¹² günü ele geçirdi. O esnada onunla Ordu Şah arasında - ki istila tamamlanmıştı - çekişme meydana geldi. O, Mirzayı çıkardı, sonunda [onda] pişman oldu ve aralarında barış gerçekleşti. Ordu Şah, onu şehre götürdüğü vakit 823/1420 yılı Rabiulevvel Çarşamba günü Mirza'nın emriyle öldürüldü. Ordu Şah'ın kardeşi Kavvam Bey orayı zapt edip Babür Padişah'a verdi. O esnada Mirza Babür'ün mülazımlarından Belh'in şihnesi olan İbrahim Çabuk eliyle yakalanarak Babür Padişah'ın yanına Kabil'e götürüldü. O, şehzadeyi eğitime alıp kızını, Belh hükümetiyle birlikte ona verdi. O, 829⁴¹³/1425-1426 yılına kadar oranın valisiydi. Sonunda Hümayun Padişah zamanında... yılı⁴¹⁴ aylarında Şir Han Afgan savaşında Genk suyunda boğularak öldü. O hanedanının meşalesi onunla söndü. [onun doğumu 902⁴¹⁵/1497 yılı Şevval/Haziran ayındadır.]

2.7.1. 4. Dördüncü Satır Mirza Miranşah ve Evladı Hakkında

Mirza Miran Şah: Babasının hükmüyle Taht-ı Hülâgû'nun valisiydi. O zamanlar av esnasında attan düşerek beyin sarsıntısı geçirdi. Sonunda babasından sonra oğlu Mirza Ömer ona isyan etti. Oğlu Ebubekir'in ittifakıyla Kara Yusuf Türkmen'in savaşına gidinceye kadar bir süre avare oldu. 810/1408 yılı Zilhicce ayının 24'ünde/21 Mayıs Tebriz'in Serdrud bölgesinde öldürüldü. Mevlana Sadullah Kirmanî, Fütühât adlı eserini onun adına yazmıştır.

Mirza Halil Sultan: Mirza Halil Sultan bin Mirza Miranşah, Hıta seferi sırasında dedesinin hizmetindeydi. Ondan sonra Semerkand tarafına hücum ederek orayı ele geçirdi. Sahipkıranın (Timur'un) orada topladığı yeryüzü hazinelerinin tamamını ele geçirdi. Mâverâünnehir'i ele geçirdi. Dört yıl sonra onun Cümlet'ul-Mülükü olan Emir

⁴¹² TTK çevirme kılavuzuna göre Salı olmalı (çn.)

⁴¹³ 929 olmalı (çn.)

⁴¹⁴ Metinde tarih yazılmamış. (çn.)

⁴¹⁵ M nüshasında yoktur.

Hudadad Çinî, onu yakalayarak Moğol padişahı Şem'i Cihan'ı saltanata davet etti. Mirza Şahruh bu haberleri duyduktan sonra Mâverâünnehir'e gitti. Hudadad'ın başını onun yanına getirdiler. Mirza Halil de amcasının hizmetine geldi. Şahruh Mirza onu Irak'a yolladı. O, Rey Şehri'nde Çarşamba gecesini 19 Ramazan⁴¹⁶/4 Ocak 814/1412 yılında vefat etti. Onun doğumu Herat'ta Rabiullevvel ayının 24'ü/16 Mayıs 786/1384 yılıdır.

Mirza Ömer: Mirza Ömer bin Mirza Miranşah, Dedesinin olayından sonra ona bağlanan memleketlerde kendi adına sikke kestirip hutbe okuttu. Bağdat valisi olan diğer kardeşi Ebubekir'i fermanla istemişti. Düşüncesizce onun yanına gitti. Yakalanıp Sultaniye Kalesi'ne hapsedildi. Oradan kurtularak kardeşine galip geldi. Ömer, Horasan'a amcası Mirza Şahruh'un yanına kaçtı. Mazenderan'ı ikta olarak ona verdi. Kısa bir süre sonra nimete nankörlük edip amcasıyla savaşmak için ordu çekti. 9 Zilkade/6 Mayıs Pazartesi günü 908/1503 yılında Serduye Cam'da savaş oldu. Ömer yakalandı ve öldü. Onun doğumu 785/1383-1384 yılıdır.

Mirza Ebubekir: Mirza Ebubekir bin Mirza Miranşah, kardeşine musallat oldu. Kara Yusuf, onun ülkesine kastetti. Onların arasında iki kez savaş oldu. Her ikisinde de yenilgi ona (Mirza Ebubekir'e) düştü. Sonunda Kirman'a gitti. Sultan Üveys, üzerine geldi. Oranın hâkimi Kuburlas, onunla mücadele etti, o Sistan'a gitti. Tekrar Kirman'a döndü. Her ikisiyle Cirift'te savaşa tutuştu. 811/1408-1409 yılı Şaban/Aralık-Ocak ayında o olayda öldürüldü. Onun doğumu 784/1382-1383 yılıdır.

Sultan Ebu Sa'id: Sultan Ebu Sa'id bin Sultan Muhammed bin Mirza Miranşah, Mirza Uluğ Bey'in hizmetindeydi. Uluğ Bey Ceyhun kenarında oğlu Abdülatif ile oturduğu sırada kaçarak Argun ilinin yanına gitti. Onlardan bir kızı da yanında götürerek Semerkand'a geldi. Uluğ Bey onun define önem vererek Semerkand tarafına hareket etti. O bu haber üzerine tekrar firar ederek mezkûr ilin arasına gitti. Sonunda Abdülatif padişah olunca onu sindirmişti. Abdülatif Semerkand'da öldürüldüğü gece Buhara'da isyan etti. Oranın Şihnesi onu yakaladı ve Abdülatif'in haberinden sonra kurtuldu. Mirza Abdullah'a isyan etti. Onu defederek tahta oturdu. Maveraünnehr ve Türkistan'ı zapt etti. Horasan'ı da tedricen Mirza Şahruh'un oğullarının elinden aldı. Orayı istila eden Mirza Cihanşah ile mücadele etti. Onu Horasan'dan çıkardı. Merv kışlağında Cihanşah Mirza Türkmen'in öldürüldüğünü duyunca çok kalabalık bir orduyla Irak ve Azerbaycan'a

⁴¹⁶ M: Recep

yöneldi. Darugalar bütün vilayetlere gönderildi. Karabağ'da onun ordusu kıtlıktan dolayı viran olunca (Uzun) Hasan Bey'in eline geçti. O, Şahruh Mirza'nın eşi Gevher Şah'ı haksız yere öldürdüğünden varisi Yadigâr (Muhammed) Mirza'nın eline verildi. 21 Receb/4 Şubat 873/1469 yılında kısas için helak edildi. Allame Devanî onun tarihi hakkında şöyle der:

Şiir

Sultan Ebu Sa'îd gibi büyük bir padişahı

Dünya gözüyle hiçbir genç ve yaşlı görmedi

Hak için nasıl öldürülmemiştin ki

Ölüm tarihin Makteli Sultan Ebu Sa'îd karar verildi

Mirza Sultan Ahmed: Ebu Sa'îd'in en büyük oğludur. Babasından sonra Semerkand'da padişah oldu. Yaklaşık 27 yıl afiyette saltanat etti. Sonunda 899/1494 yılında zilkade/Ağustos ayı hilalinde öldü. Doğumu 805/1402-1403 yılıdır.

Mirza Sultan Mahmud: Mirza Sultan Mahmud bin Ebu Sa'îd, büyük kardeşinden sonra Semerkand saltanatına oturdu. 900/1494 yılı Muharrem/Ekim ayında eceliyle öldü. Doğumu 858/1454 yılıdır.

Mirza Baysungur: Mirza Baysungur bin Sultan Mahmud Mirza, babasından sonra taç sahibi oldu. Kardeşi hakkında kuruntuya kapıldığından onun gözüne mil çektirdi ama onun gözünün nuru zail olmadı ve o 901/1495-1496 yılında Semerkand'dan kaçarak Buhara'ya gitti. Oranın askerleriyle geri döndü. Baysungur mukavemet gücü bulamadığından şehirde saklandı. O esnada meçhul bir surette çıkarak Şaduman Hisarı'na geldi. Emir Hüsrev onu saltanata oturttu ama Mirza Mesud olayından sonra 905/1499 yılı Muharrem/Austos-Eylül ayında onu öldürdü. Doğumu 882/1477-1478 yılında Şaduman Hisarı'nda olmuştu.

Mirza Mesud: Mirza Mesud bin Mirza Sultan Mahmud, babasından sonra Hisar ve Kandar Yıklak'da padişah oldu. Başlarda Emir Mezid Argun'un mülazımı olup Mirza Sultan Mahmud'un eğitimiyle eyalet hâkimi mertebesine yetişmiş olan Emir Hüsrev Şah, ondan kuruntuya kapıldı. Kardeşi Mirza Baysungur'u saltanata getirdi. Mesud 903/1497-1498 yılında beş yüz süvariyle Ulengneşin mahallinde Sultan Mirza Hüseyin'in yanına

ulaştığında Mirza Bediüzzaman'ın hücumunu işitti. O kadar askeri olmadığından mukavemet edemedi. Mirza zaferden sonra oğlunun gelmesini adı gibi mübarek bildi ve onun eğitimini artırdı. Kızlarından birini onunla evlendirdi. Emirleri onunla birlikte muradına gönderdi. Hüsrev Şah onun hücum haberini duyunca başta hile yaparak mülayim sözlerle ona haber gönderdi. O bu sözlere kandı ümeranın affını istedi. Kendisi düşüncesizce Hüsrev Şah'a katıldı. O, Mirza'nın gözüne mil çektirdi. Ondan sonra Mirza Baysungur'a da kastederek saltanat hevesine kapıldı.

Mirza Sultan Ali: Mirza Sultan Ali bin Mirza Sultan Mahmud, tahta oturunca Hacı Ubeyd oğlu Hacı Yahya'yı önder ve lider bildi. Mülk ve malın idaresinde onun tavsiyelerinden dışarı çıkmadı. Sonunda rahatsızlandı ve bir ilaç olmadı. Her ne kadar o diyarın bütün ahalisi onun hükmünün mahkûmu olsa da bu sebepten Şeybek Han zahir oldu. Kalabalık bir orduyla Kangil'e girdi. Gizlice şefkat dolu bir rikayı Saltanat-ı Âliye yazdı. Onun garazı Hacı Yahya'nın def'i ve men edilmesinden ibaretti. Bir haberi de Sultan Ali'nin validesine - ki Özbeklerin oymağından idi - gönderdi. Onu kendisine zevce olması için davet etti. Sonunda Han her iki arzusuna da kavuştu. Hacı ve ahali Cuma namazına giderken Mirza, büyük kapıdan çıkarak Han'ın yanına gitti. Semerkand onun eline geçince anne ve oğul 906/1500-1501 yılının aylarında öldürüldüler.

Mirza Uluğ Bey: Mirza Uluğ Bey bin Ebu Sa'îd, babasının fermanıyla Kabil'in yönetimiyle meşguldü. Ondan sonra saltanata oturdu. 907/1501-1502 yılında vefat etti.

Abdurrezzak: (Mirza Ulu Bey'in) Oğlu hükümete ulaştı. Küçük olduğundan emirler birbirleriyle çekişmeye başladılar. Emir Zünnun Argun'un küçük oğlu Muhammed Mukim, oraya ordu çekti. Abdurrezzak 908/1502-1503 yılında kaçtı sonunda Arguniye'nin eline geçti.

Mirza Ömer Şeyh: Mirza Ömer Şeyh bin Sultan Ebu Sa'îd, babası zamanında Fergan'ın - ki Andican oranın bir kasabasıdır - valisiydi. Ondan sonra saltanat hazırlıklarına başladı. Sürekli kayınpederi Yunus Han Moğol'un ülkesiyle kardeşlerinden Sultan Ahmed ve Sultan Mahmud'un vilayetlerini yağmaladı. 899/1494 yılı 4 Ramazan/8 Haziran Pazartesi günü Kebuter Hane Ahsi damından düşüp ölünceye kadar cesaret eserlerini gösterdi. Onun doğumu 860/1455-1456 yılının aylarında Semerkand'da olmuştur. Erkek çocukları Zahirreddin Muhammed Babür, Mirza Cihangir ve Mirza Zahirreddin'dir.

Muhammed Babür Padişah: Onun annesi Kutluk Nigar Hanım, Yunus Han Moğol'un kızıdır. Onun durumunun ve nesebinin şerhi Çağatay evladının zikrinde geçti. Babasından sonra kaimi makam oldu. Türkistan serhaddindeki bazı kaleleri ele geçirdi. 902/1496-1497 yılında ilk kez Semerkand'ı Baysungur Mirza'nın elinden aldı. Baysungur orayı yeniden aldı. O, Andican'da yaşadı. O zamana kadar ki Şeybek, Sultan Mirza Ali'yi aldatıp orayı alınca ve Özbekler orada artınca Sahip Hidayet'in torunlarından Hacı Ebu'l Mekarim, birini Mirza'ya gönderdi. Bir gece onu şehrin içine getirdi. Şeybek o sırada Ulenk Kankel'de idi. Alma gücü olmadığından mecburen Türkistan'a gitti. Hayvanların tahılları yemesinden dolayı Semerkand'da kıtlık ve pahalılık artınca Şeybek döndü. Babür orada kalmayı uygun görmedi ve Taşkent tarafına gitti. O memleket Sultan Ahmed Tebtesel'in - ki Mirza'ya asi olmuştu - uğursuz⁴¹⁷ muhalefetiyle Özbeklerin eline geçti. O, Hisar-ı Şaduman'a oradan da Tarmed'e gitti. 910/1504-1505 yılının aylarında Kabil'i almaya yöneldi. Orayı Arguniyenin elinden aldı ve diğer bir sefer Hazreti Şah-ı Gofrân Penâh zamanında 917/1511-1512 yılında - ki Şeybek aradan gitmişti - Mâverâünnehir'in alınmasına azmetti. Han Mirza amcaoğlu [da Bedaşaş ordusuyla ona katıldı ve iki fırka arasında Ab-ı Vehş kenarında savaş oldu.] O, Özbeklere karşı zafer kazandı. Hamza Sultan [Mehdi Sultan] öldürüldüler. Hisar ve Kanderiklan (قاندريقلان) eline geçti. Şahruh Han Afşar, Ahmed Sultan Sûfioğlu Ustaclu, Hazreti Şah-ı Gofrân Penâh'ın hükmüyle onun yardımına gelince Semerkand ve Buhara'yı ele geçirdi. Özbekler Deşt'e gittiler. Şah'ın emirleri [ordu] dönünce Özbek sultanları döndüler. 918'de/1512-1513 Buhara bölgesinde bir daha aralarında savaş oldu. Mirza Muhammed Babür yenildi. Mâverâünnehir yeniden Özbeklerin tasarrufuna girdi. Bir daha orayı alma fırsatı olmadı. 928/1522 yılında Cemaziyelahir Nisan-Mayıs ayında Kandahar'ı Şüca Argun Bey'den aldı. [sonunda Kandahar] Zemin-i Daver de onun eline geçti. Daima Hint vilayetine asker çekiyordu. Ta ki o nihayetsiz vilayeti tedricen ele geçirinceye kadar devam etti. Kandahar kapısından Bahar ülkesine kadar tasarrufuna aldı. 937/1530 yılı aylarında⁴¹⁸ beka âlemine bağlanıncaya kadar yıllarca oranın hükümetiyle meşgul oldu. Onun doğumu 888/1483-1484 yılının aylarında olmuştur.

⁴¹⁷ A: utanmazlık

⁴¹⁸ 25 Aralık 1530 (çn.) bkz. Jean- Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi Babur*, çev. Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2008, s. 404.

Hümâyün Muhammed Padişah: Hümâyün Muhammed bin Mirza Babür, babasının zamanında 926/1519-1520 yıllarında Mirza Han'ın ölümünden sonra Bedehşan valisi oldu. Babasından sonra tahta oturdu. Kardeşleri özellikle de Kamran Mirza, onunla mücadeleye girişti. O, Şir Han Afgan'ın istilasına sebep oldu. İki kez padişahla savaş yaptı. Son savaşta Çağatay ordusu ağır bir yenilgi aldı. Genel olarak Hindistan onun elinden çıktı. O 951/1544-1545 yılında Cihan Penâh'ın (Şah Tahmasb'ın) dergâhına sığındı. Nevvab-ı Kamyab Akdes-i Âlâ'nın kulları onu destekleyip eğittiler. Ordularla Kandahar tarafına gönderdi.⁴¹⁹ Onunla kardeşleri Kamran ve Askerî arasında mükerrer mücadele oldu. Her ne kadar biri, iki üç kez galip geldiyse de sonunda padişah 952/1545-1546 yılı aylarında - ki nadir görülen şekilde - Ayet-i Kerime'nin harfleri **فهزموا بادن الله** tarihine mutabıktır.⁴²⁰ Onlara karşı zafer kazandı ve onları pençesine düşürdü. Birliği sağladığı için Hindistan'a ordu çekti. 962/1555 yılı 6 Şaban/26 Haziran Çarşamba günü oranın Dar'ul-Mülk'ü olan Dehli'yi ele geçirdi. Bağımsızlığı sağladı. Tesadüfen o zamanda mezkûr yılın aylarında sarayın damından düşerek öldü. Bu kıta o tarih hakkındadır.

Şiir

Hümâyün mana mülkünün padişahı

Kimse onun gibi şehinşah görmedi

Kendi sarayının çatısından uğursuzca düştü

Bu olaydan dolayı varlık harmanı rüzgârla savruldu

Akla onun tarihini sorunca dedi ki

Hümayun padişah çatıdan düştü

Kamran: Kamran bin Mirza Babür, kardeşinin yenilgisinden sonra birkaç kez saltanat ismini üstlendi. Defalarca Hümâyün Padişah eliyle tutuklandı. Sılayı rahim

⁴¹⁹ Hümâyün ile Şah Tahmasb arasındaki antlaşmaya göre Hümâyün ele geçireceği yerlerde Şiiliğin yayılmasına destek olacak Şah Tahmasb da ona askeri ve maddi yardımda bulunacaktı. (çn.) bkz. A. Ahat Andican, *Emir Timur Tarih, Siyaset, Miras*, Selenge Yay., İstanbul, 2019, s. 582.

⁴²⁰ Allah'ın iki "lam" harfinin hesabıyla 957 tarihine mutabıktır.

nedeniyle kurtuldu. Sonunda onun zorbalığı⁴²¹ ve nifakı tekrar edince artık hiçbir şekilde ona itimat kalmadı. Kardeşinin emriyle gözüne mil çekildi ve Mekke'ye gitti. Oraya yerleşti ve 964/1556-1557 yılında vefat etti.

Celaleddin Muhammed Ekber Padişah: Celaleddin Muhammed Ekber Padişah bin Hümayun Padişah miras yoluyla memleketin meliki oldu. Mendap⁴²² padişahı olan Hemu adlı bir kâfir ona kastetti. Lehaver ve diğer birçok ülkeyi ele geçirdi. Sonunda 964/1556 yılı 2 Muharrem/5 Kasım Cuma günü ikisi arasında çetin bir savaş gerçekleşti. O ve onun sınırsız yerleri Çağatayların pençesine düştü. Padişah kendi eliyle onun boynunu vurdu. Lakaplarına “Gazi” lakabını eklediler. 966/1559 yılı Cemaziyelahir/Mart-Nisan ayında Bayram Han Baharlu - ki Ali Şeker Türkmen'in⁴²³ evlatlarından ve Çağatay devletinde Cümletül-Mülk idi öyle ki padişahın saltanatta adından başka bir şeyi yoktu -görevden alındı. Bir süre sonra Hacca giderken Gücerat'ta kâfirlerin eliyle öldürüldü. Padişah ondan sonra iktidarı tamamen ele geçirdi. Hala oranın müstakil padişahıdır.⁴²⁴

Mirza Süleyman: Mirza Süleyman bin Yadiğâr bin Nasır Mirza Ömer bin Şeyh, yıllardır amcası Babür Padişah ve Hümayun Padişah'ın emriyle Bedahşanlıların valisidir. Gayet sûfî meşrep ve ahlak sahibi biridir. Onunla Özbek sultanları özellikle Belh valisi Pir Muhammed Sultan Bin Cani Bey Sultan arasında Dergez'de 976⁴²⁵/1568-1569 yılı aylarında bir savaş oldu. Gayet bahadır ve yetenekli olan reşit oğlu Muhammed İbrahim, Belh'in adamlarından Kelkafir adlı birinin eliyle esir oldu. Onu Pir Muhammed'in yanına götürdü. Can Çöhre Korkor eliyle 22 yaşında öldürüldü. Derler ki böyle bir zamanda bu rubaiyi söyledi:

Şiir

Ey Bedehşan'ın mücevheri Bedehşan'dan gittin.

⁴²¹ Kamran Kandahar'da hutbenin kendi adına okunmasını sağlamak için Kandahar'ı 4 ay kadar kuşatma altında tutmuş ve sonunda bu isteğine ulaşmıştır. (çn.) bkz. Hami Demir, “Hümayun'un Sürgün Hayatı”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, III, sa. 6, 2017, s. 43

⁴²² Hendasib

⁴²³ Karakoyunlu Devleti yıkılınca Akkoyunlu Devleti'nin hizmetine girmek istemeyen Baharlu oymağı ve Ali Şeker evlatları Timurlulara sığınmış, daha sonra Babür ile Hindistan seferine katılmışlardır. (çn.) bkz. İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti Karakoyunlular Devri*, TTK Yay., Ankara, 2001, s. 84.

⁴²⁴ Ekber Şah Hindistan'ı tek bir merkezî idare altında toplamayı başarmıştır. (çn.) bkz. Enver Konukçu, “Ekber Şah”, *DİA*, İstanbul, 1994, X s. 542.

⁴²⁵ 966

Parlayan bir güneş gibi gittin
Zamanında Süleyman'ın yüzüğü idin
Yazık ki Süleyman'ın elinden gittin.

871⁴²⁶/1466-1467 yılında Kabil'e ordu götürerek orayı istila etti amma aynı şekilde Hümayun Mirza'nın oğlu Muhammed Hekim Mirza'ya bıraktı.

⁴²⁶ 971/1563-64 yılı olmalı. (çn.)

SONUÇ

Safevî tarihçilerinden olan Kadı Ahmed Gaffârî, saray görevi yaptığından dolayı hem kendisinden önceki eserlere ulaşma açısından hem de kendi döneminin siyasi olaylarını yakından tanıma açısından fırsat bulmuştur. İki değerli eser yazmış olan Kadı Ahmed Gaffârî'nin Şah Tahmasb adına yazmış olduğu *Târih-i Cihân-ârâ* adlı eseri genel tarih yazıcılığı özelliğine sahiptir. Eserde bizzat şahit olup yazdıklarının yanında başkalarından duyarak yazdıkları da mevcuttur. Kadı Ahmed Gaffârî eseri için kendisinden önce yazılmış olan eserlere de başvurmuştur. Başvurmuş olduğu eserlerden bazıları *El-Kâmil Fi't-Tarih*, *Tabakât-ı Nasirî*, *Cihadiye*, *Safvetü's-Safa*, *Lübbü't-Tevârih*, *Kitab-ı Diyarbekriyye* ve *Mecma'u't-Tevârih* gibi eserlerdir.

Kadı Ahmed Gaffârî, *Târih-i Cihân-ârâ*'da Karahanlılar ile ilgili kısımda Selçuklu Devleti ile Karahanlı Devleti arasındaki evlilik yoluyla olan ilişkilere değinirken *El-Kâmil Fi't-Tarih*'de geçen Şemsülmülûk Han'ın evliliği konusunda bir çelişkiyi farketmiştir. Kadı Ahmed kendi kitabında bu konuyu uyarı başlığı altında değerlendirerek çözmeye çalışmıştır. Kesin bir kanıya varmamış olmalı ki sonunda Allah daha iyi bilir. İfadesiyle bitirmiştir.

Kitabın bazı kısımlarında tarih verirken yanlışlıklar yapıldığına rastlanmıştır. Örneğin Lor-ı Kuçek hâkimlerinden bahsederken Hüsameddin Halil'in ölüm tarihini 604 olarak vermiş oysa ölüm tarihinin 640 veya 643 olması gerekmektedir. Bunun dışında bazı şahıs isimlerinin yanlış yazıldığı görülmüştür. Sâ mânilerin haciblerinden İnanc'ın isminin Enc olarak yazılmasını ve Karahıtaylardan Yehlü Taşı'nın isminin Kuşgin Taygu şeklinde yazılmasını örnek olarak verebiliriz. İsbicab'ın İstihab şeklinde yazılması gibi bazı coğrafi yer isimlerinde de hatalar yapılmıştır.

Kadı Ahmed Gaffârî'nin eseri bazı yanlışlıkları olsa da özellikle yerel hanedanlar ve kendi döneminin siyasi olayları hakkında değerli bilgiler vermiştir. İran ve çevresinde kurulan bu yerel hanedanların Safevî Devleti ile mücadeleleri Kadı Ahmed Gaffârî tarafından yazılmıştır. Timurluların devamı olan Babür Devleti Hindistan'da hâkimiyet kurabilmek için vermiş olduğu mücadelede zaman zaman Safevî Devleti'nden yardım almıştır. Kadı Ahmed Gaffârî'nin, Babür Devleti ile Safevî Devleti arasındaki bu tür siyasi ilişkilere vakıf olması bakımından bu konuda verdiği bilgiler önem arz etmektedir.

Türk tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Moğollar özellikle de İran ve Anadolu coğrafyasında etkili olan İlhanlılar ve ardılları Celayirîler, Muzafferîler, Serbedârîler, Çobanoğulları hakkında verilen bilgiler de önem arz etmektedir. Ülkemizde, eserde geçen yerel yönetimler hakkında yeterli bilgi bulunmadığından tez çalışmamız bu boşluğu doldurmak için önemli bir çalışma olacaktır.

Kadı Ahmed Gaffârî eserini Farsça yazmış olmasına rağmen esrinde Türkçe ve Moğolca tabirlere de yer vermiş ve tarihleri yazarken On İki Hayvanlı Türk takvimini de kullanmış olup yıl isimlerini Piçi, Pars, Kuy gibi Türkçe halleriyle yazmıştır. Kadı Ahmed Gaffârî inanç olarak Şia mezhebinin 12 İmam inancına sahip olduğundan zaman zaman bu inançta olan Hâkimler hakkında övgü dolu cümlelere yer vermiş ve 12 İmam inancı için hak mezheb tabirini kullanmıştır. Muzafferîlerin hâkimlerinden olan Şah Şüca'dan bahsederken onun Hz. Ali hakkındaki şiirine yer vermesi de Şia mezhebine olan inancındandır.

Kadı Ahmed Gaffârî *Târih-i Cihân-ârâ*'da bazı hanedanlardan bahsederken oldukça kısa cümleler kullanmış ve özet geçmiştir. Bu gibi yerlerde elimizden geldiğince dipnotlar ile konuyu zenginleştirmeğe çalıştık. Kadı Ahmed Gaffârî eserini yazarken zaman zaman ağır bir dil kullandığı görülür, eserin dil zenginliğine örnek olarak ölmek fiilinin birçok farklı şeklini kullanmasını göstere biliriz. Eserin bazı kısımlarında ayet ve Arapça deyimlere de yer vermiştir. Sultanların ve Hâkimlerin ölüm, doğum ve cülûs tarihleri hakkında bazen madde tarihler vererek belirtilen tarihin ebced hesabına göre karşılığına bazen cümle bazen de şiirle değinmiştir. Bu ebced hesabında zaman zaman tarihi yanlışlıklar olmuşsa da neşreden tarafından dipnotlarda düzeltildiğinden tarafımızdan bu dipnotlar da tercüme edilmiştir.

Bir diğer husus ise *Târih-i Cihân-ârâ*'nın neşredilmesi konusunda Faruk Sümer'in Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* adlı eserinin kısaltmalar bölümünde geçen “*tenkidli bir baskı değildir, sadece İstanbul nüshasına dayanmış görünüyor.*” ifadesidir.⁴²⁷ Bu ifadenin yanlış olduğu bilgisine ulaşmak için kitabın 1967 yılı Tahran basımının kapağına bakmak

⁴²⁷ Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yay., Ankara, 2018.

bile yeterli olacaktır. Çalışmamızın giriş kısmında da belirttiğimiz gibi eserin neşrinde Hasan Nerâkî, İstanbul nüshası dışında dört nüsha daha kullanmıştır.

XVI. Yüzyıl tarihini daha iyi analiz edebilmek için Kadı Ahmed Gaffârî'nin *Târih-i Cihân-ârâ* adlı eserinin iyi okunması gerektiği kanısındayız. Elbette kitapta sadece bahsedilen yüzyıl hakkında değil önceki yüzyıllar hakkında da hiç şüphesiz değerli bilgilere yer verilmiştir. Tez konumuz olarak belirlediğimiz kısımların öncesinde de özellikle İslam öncesi İran coğrafyasında kurulan devletler ve hanedanların tarihi seyri ve İslam ile birlikte bu coğrafyadaki siyasi değişiklikler hakkındaki malumat da değerli bilgilerdir. Kadı Ahmed Gaffârî, *Târih-i Cihân-ârâ* adlı eserinde İslam öncesi Türkler ve Moğollar hakkında da önemli bilgilere yer vermiştir.

KAYNAKÇA

- Abdi Beğ Şirâzî, (2019), *Safevîler Tekmiletü'l Ahbâr (Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)*, çev. Şefaattin Deniz, Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat Yay, İstanbul.
- Aka, İ., (1994), *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara.
- Aka, İ., (2001), *İran'da Türkmen Hâkimiyeti Karakoyunlular Devri*, TTK Yay., Ankara.
- Aka, İ., (2014), *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara.
- Aka, İ., (2016), "Mîrhând", *DİA*, İstanbul, XXX, 156- 157.
- Aka, İ., (2012), "Timur", *DİA*, İstanbul, XLI, 173- 177.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, (2013), *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara.
- Alan, H., (2016), "Sâhipkiran" *DİA*, İstanbul, Ek-2, 448- 449.
- Anonim, (2015), *Kızılbaşlığın Tarihi Târîh-i Kızılbaşîyye*, çev. Şefaattin Deniz, Hasan Asadi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Anonim, (2018), *Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, çev. A. Duman- M. Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Atalay, M., (2013), "Zâhîr-i Fâryâbî" *DİA*, İstanbul, XLIV, 87- 88.
- Avcı, C., (2013), "Yâkut el-Hamevî", *DİA*, İstanbul, XLIII, 288- 291.
- Aydoğmuşoğlu, C., (2013), *Şah Abbas ve Zamanı(1587-1629)*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Aziz B. Erdeşir-i Esterâbâdî, (2014), *Bezm u Rezm Eğlence ve Savaş*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara.
- Barthold, V. V., (2019), *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Kronik Kitap, İstanbul.
- Barthold, W., (1997), *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara.

- Baş, D. (2013), “Yâfi”, *DİA*, İstanbul, XLIII, 175- 177.
- Behrâmnejâd, M., (2019), *Karakoyunlular Akkoyunlular İran ve Anadolu’da Türkmen Hanedanları*, çev. Serdar Gündoğdu-Ali İçer, Kronik Kitap, İstanbul.
- Bige, Mustafa L., (1998), “Hürmüz” *DİA*, İstanbul, XVIII, 497- 498.
- Cahen, C., (1969), “Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı”, çev. Nejat Kaymaz, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, (12), 194-221.
- Çetin, A., Dilek K., (2017), *Safevi Tarihi Safevi Tarihinin Kaynakları*, İraniyat Yayınları, Ankara.
- Çetin, H., (2012), *Timur’un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Dağlar, M., (2020), *Sultanattan İnzivaya: Safevî Hükümdarı Şah Muhammed Hudabende (1578-1587)*, Libra Kitap, İstanbul.
- Demir, H., (2017,) “Hümayun’un Sürgün Hayatı”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, III, (6), 35- 62.
- Demir, M., (2007), “İslam Ortaçağı’nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, (34), 255- 273.
- DİA, (1997), “Hâfız-ı Ebrû”, İstanbul, XV, 89-90.
- Durmuş, İ., (2006), “Mütenebbî”, *DİA*, İstanbul, XXXII, 195- 200.
- Ebulgazi Bahadır Han, (2020), *Şecere-i Türk Türk’ün Soyağacı*, çev. Arif Acaloğlu, İstanbul.
- Efendiyev, O., Musalı N., (2014), “Târih-i âlem ârâ-yi Abbâsî İsimli Eserin Bakü Yazmalarının Önemine Dair” *Safevîler ve Şah İsmail*, ed. Ahmet Taşgın, Ali Yaman, Namiq Musalı, Önsöz Yay., İstanbul, 117-160.
- Ercilasun, K., (2020), *Türk Tarihinin Çağları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Galstyan, A. G., (2017), *Ermeni Kaynaklarına göre Moğollar*, çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Garthwaite, G. R., (2019), *İran Tarihi Pers İmparatorluğu’ndan Günümüze*, İnkılâp Kitapevi, çev. Fethi Aytuna, İstanbul.

- Gülensoy, T., Küçük B., (2015), *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Günaltay, M. Ş., (1991), *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, Haz. Yüksel Kanar, Endülüs Yay., İstanbul.
- Gündüz, B., (2019), “Kadı Ahmed Gaffârî’nin Târîh-i Cihân-âra İsimli Eserinde Türk Hanedanları (Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler)”, *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,.
- Hakikî, A., (1365), *Tarih-i Conbeş-i Serbedârân ve Diğer Conbeşhay-ı İraniyân Der Garn-i Heştum Hicri*, İntişarat-ı Âzadendişân, Tahran.
- Halıcı, F., (1993), “Çevgân”, *DİA*, İstanbul, VIII, 294- 295.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, (2018), *Târîh-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara.
- Hayton Korykoslu, (2015), *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yay., İstanbul.
- Huart, Cl., (1964), “Gaffârî” *İA*, İstanbul, IV, 706.
- İbn Havkal, (2017), *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul,.
- İbnü’l-Esîr, (2008), *İslam Tarihi El Kâmil Fi’t-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça vd., İstanbul, IX.
- İskender Bek Münşî, (1390), *Tari-i Âlem Ârây-ı Abbasi*, haz. Ferid Muradî, Müessese-i İntişarat-ı Negâh, Tahran, I.
- Javanshîr, B., (2007), “İran’daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler (Safevî Dönemi-I. Şâh Tahmasb Hâkimiyetinin Sonuna Kadar/1576)”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kadı Ahmed Gaffârî, (1404), *Târîh-i Nigâristân*, haz. Murteza Müderris-i Gilânî, Kitapfuruş-i Hafız, Tahran.

- Kadı Ahmed Gaffârî, (1396), *Târîh-i Cihân-ârâ*, neşr. Abdülkerim Corbezedar, intişarat-ı Esatir, Tahran.
- Kafalı, M., (2005), *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yay., Ankara.
- Kafesoğlu, İ., (1992), *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, TTK Yay., Ankara.
- Kaçın, B., (2017), *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Karadağ, Ç. G., (2017), *Safevîlerde Hükümdar Unvanları ve Hâkimiyet Anlayışı*, Çizgi Kitapevi Yay., İstanbul.
- Kemaloğlu, M., (2013), “Karahanlıların Menşe ve Kuruluş Faraziyeleri”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, VI, sa. 11, 415-424.
- Kemaloğlu, İ., (2017), “Büyük Moğol İmparatorluğu”, *Avrasyanın Sekiz Asrı Cengizogulları*, haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 29-67.
- Ketbî M., (1364), *Tarih-i Âli Muzaffer*, haz. Abdülhüseyin Nevâî, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran.
- Konukçu, E., (1992), “Berke Han”, *DİA*, İstanbul, V, 506- 507.
- Konukçu, E., (1994), “Ekber Şah”, *DİA*, İstanbul, X, 542- 544.
- Kurtuluş, R., (1995), “Emîr Hüsrev-i Dihlevî”, *DİA*, İstanbul, XI, 135- 137.
- Kurtuluş, R., (2000), “İncûlular” *DİA*, İstanbul, XXII, 280- 281.
- Kurtuluş, R., (2003), “Lur-ı Büzürg”, *DİA*, Ankara, XXVII, 225- 226.
- Macit, Abdulkadir, (2016), *Şeybânî Özbek Hanlığı Siyasî, İdarî, Askerî ve İktisadî Yapı*, Nobel Yay., Ankara.
- Manz, B. F., (2020), *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatihi*, çev. Zuhâl Bilgin, Kronik Kitap, İstanbul.
- Merçil, E., “Bâvendîler” *DİA*, İstanbul, 1992, V, s. 214- 216.
- Merçil, E., “Bâdüsânîler” *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 421- 422.

- Merçil, E., (2009), “Simcûriler” *DİA*, İstanbul, XXXVII, 210- 211.
- Minhâc-ı Sirâc El-Cûzcânî, (2016), *Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, çev. Mustafa Uyar, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Minhâc-ı Sirâc, (1342), *Tabakât-ı Nasirî*, haz. Abdulhay Habibî, Encümen-i Tarih-i Afganistan, Kabil.
- Mirza Bek Conabâdî, (1378), *Ravzat es-Safevîyye*, haz. Gulam Rıza Tabatabai Mecid, Tahran.
- Moğolların Gizli Tarihi*, (2019) çev. Ahmet Temir, TTK. Yay., Ankara.
- Munzevi, A., (1342), *Fihrist-i Nusheha-i Hattî Farsî*, Müesses-i Ferheng-i Muntegâî, Tahran, VI.
- Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et- Türkî, (2019), *İbn Ecâ Seyahatnâmesi Bir Türk Seyyahın Kaleminden*, Çev. Mehmet Şeker, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Muhammed b. Ahmed el Mukaddesî, (2015), *İslâm Coğrafyası (Ahsnü't-Takâsîm)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul.
- Muiniddin bin Celaledin Muhammed Muallim-i Yezdî, (1326), *Mevâhib-i İlâhi der Tarih-i Âli Muzaffer*, haz. Said Nefisî, İntişarat-ı İkbâl, Tahran.
- Necef, E. N., (2005), *Karahanlılar*, İstanbul, Selenge Yay.
- Nevâî, A., (1369), *Tekmiletü'l-Ahbâr'ın Mukaddimesi*, Neşr-i Ney, Tahran.
- Nizamüddin Şâmî, (1987), *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK. Yay., Ankara.
- Özaydın, A., (1992), “Benî Cehîr”, *DİA*, İstanbul, V, 447- 449.
- Özaydın, A., (2001), “Karahanlılar”, *DİA*, İstanbul, XXIV, 404- 412.
- Özcan, Altay Tayfun, (2017), *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK Yay., Ankara.
- Özen, Ş., (2011), “Tefâzânî”, *DİA*, İstanbul, XL, 307.
- Özgüdenli, O. G., (2006), *Turco-Iranica Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yay., İstanbul.
- Özgüdenli, O. G., (2009), *Moğol İranında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yay., İstanbul.

- Özgüdenli, O. G., (2020), *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar Kaynaklar ve Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Özgüdenli, O. G., Prazniak R., (2016), “Kubilay Kağan”, *DİA*, İstanbul, Ek-2, s. 88- 89.
- Piyadeoğlu, C., (2017), *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Roux, J.P., (2020), *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, Dergah Yay., İstanbul.
- Roux, J.P., (2008), *Büyük Moğolların Tarihi Babur*, çev. Lale Arslan-Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul.
- Ruy, G. de C., (2016), *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Köprü Kitapları, İstanbul.
- Sam Mirza, (1314), *Tuhfe-i Samî*, Armağan, Tahran.
- Sajjadı, S., (1996), “Gaffârî” *DİA*, İstanbul, XIII, 280- 281.
- Sevâkıb, Cihânbaşı, (1380), *Tarihniğârî Asr-ı Safevîyye ve Şinâht-ı Menâbi' ve Meâ'hiz*, İntişarat-ı Nevîd-i Şiraz, Şiraz.
- Seyyid Hasan Esterabadî, (1366), *Târîh-i Sultanî ez Şeyh Sâfi ta Şah Sâfi*, neşr. İhsan Eşrâkî, İntişarat-ı İlmî, Tahran.
- Sultaniyeli Johannes, (2020), *Timur'un Sarayında Fransa'ya Gönderdiği Elçinin Kaleminden Emîr Timur'un Hayatı, Devleti ve Halkı*, çev. Ahmet Deniz Altuntaş, Kronik Kitap, İstanbul.
- Sümer, F., (1992), *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)*, TTK Yay., Ankara.
- Sümer, F., (2018), *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Yay., Ankara.
- Şah Tahmasb bin İsmail Safevî, (1363), *Tezkire-i Şah Tahmasb*, İntişârât-ı Şark, Tahran.
- Şahin, H., (2013), *Orta Zaman Türkleri Orta Çağ İslâm ve Türk Tarihine Dair Yazılar*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Şahin, M., (2017), *Serbedârîler Darağacının Gölgesinde Kurulan Bir Devlet*, İdeal Kültür Yay., İstanbul.

- Şerefüddin Ali Yezdi, (2019), *Emîr Timur Zafernâme*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul.
- Taşagıl, A., (2001), “Karahıtaylar”, *DİA*, İstanbul, XXIV, 415- 416.
- Tufantoz, A., (2004), “Mervânîler”, *DİA*, Ankara, XXVIII, 230- 332.
- Tufantoz, A., (2006), “Nasrüddevle”, *DİA*, İstanbul, XXXII, 425- 426.
- Turan, O., (1997), *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- Topaloğlu, N., (1999), “İbn Mâkûlâ” *DİA*, İstanbul, XX, 168- 169.
- Uslu, R., (2007), “Gevher Şad”, *DİA*, İstanbul, X XIV, 42- 43.
- Usta, A., (2007), *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Usta, A., (2020), *Türkler ve İslamiyet İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Üstündağ, M., (2018), *İran’ın Bilinmeyen Hanedanlığı Muzafferiler*, İraniyat Yay., Ankara.
- Ürekli, M., (1996), “Gök Orda Hanlığı”, *DİA*, İstanbul, XIV, 123- 124.
- Varlık, N., (2011), “Tâun” *DİA*, İstanbul, XL, 175- 177.
- Weatherford, J., (2019), *Cengiz Han*, çev. Sermin Karakale, Kronik Kitap, İstanbul,.
- Yıldırım, N., (2019) *İran Kültürü Zerdüş’ten Firdevsî’ye Sadî’den Şamlu’ya İran’ın sözlü ve yazılı kaynakları*, Pinhan Yay., İstanbul.
- Yuvalı, A., (2017), *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Zekiyev, M. Z., (2019), *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul.
- Zerrinkûb, A., Zerrinkûb R., (2019), *Sâsânîlerin Siyasî Tarihi*, çev. Ali Hüseyin Toğay, Önsöz Yay. İstanbul.
- Zeynuddin Ali Şehid-i Sâni, (1391), *Şerhi Lume’tu-Dimeşkiyye*, haz. Hasan El-Kariyi Tebrizi, İntişarat-ı Daruttefsir, Qum.

صفحه دوازدهم

در حکام ترکستان و ماوراءالنهر مندرج در دوسطر

درخواست افین ترک

از احفاد افراسیاب اندو پدر بر پدر والی و حاکم

بقر اخان

لقبش شهابالدوله و اسمش هارون بن سلیمان بن ایلک است نخستین کسی که از آن دودمان هوای سلطنت ماوراءالنهر کرد اوست سبیش آنکه ابوعلی سیمجور و فایق، کفران نعمت امیر نوح سامانی کرده خان را بر سلطنت اغرا کردند و نیز بالشکرها در شهر سنه ثمانین و ثلاثمائیه ۳۸۰ حرکت کرده یکمرتبه برانج سرور حجاب امیر نوح در حوالی سمرقند غالب آمده نوبتی دیگر که بر فایق استیلا یافت جلو زیر به بخارا شتافت امیر نوح فرار نموده به ایل شط (۳) رفت آخر خان را مرض صعبی عارض شده علاجش در هوائ ترکستان دانسته در راه فوت شد.

ایلک خان شمس

الدوله

ابو نصر بن احمد علی بن موسی بن ستق قوجه و این ستق قوجه کافر بود شبی در خواب دید که شخصی از آسمان فرود آمده بدو میگوید اسلام تسلیم فی الدنيا والاخره صباح مسلمان شده قومش به تبعیت

او شرف اسلام دریافتند

۱ - د : مسح . ۲ - ع گرفتار گردید ۳ - ع : در حوالی به ایل شط

موسی	پسرش بجای [او بادشاه گشت تا آنکه او وفات یافته
نصر بن علی	که به ایلک اشتهار یافت (۱) [بحکومت نشسته روز سه شنبه دهم ذی القعدة سنه تسع و ثمانین و ثلاثا نه ۳۸۹ بخارا در آمد عبدالملك سامانی را بدست آورده باوز کند فرستاد و تمامی ماوراءالنهر را ضبط نموده در سنه سبع و ثمانین و ثلاثا نه ۳۹۷ باسلطان محمود سبکتکین در دو فرسخی بلخ مضاف دانه شکست یافت و داعیه انتقام داشت مهلت نیافت در سنه ثلاث واربعمائه ۴۰۳ فرمان یافت .
طغاخان	بعد از برادر بادشاه گشته در آن اتنا بمرض صعبی گرفتار شد در زمان او قریب سیصد هزار خرگاه از اترک متوجه الکای او گشته وی باوجود ضعف در سنه ثمان واربعمائه ۴۰۸ بمدافعه شتافته برایشان ظفر یافت و در همان سال فوت شد (۲)
ابوالمظفر	برادر دیگرش بجای او نشست و در سنه عشر واربعمائه ۴۱۰ باسلطان محمود جنگ کرده مغلوب گردید و در حین هزیمت اکثر لشکرش در جیحون غرق شدند .
ارسلان خان	بن یوسف خان بن بقرخان از بنی اعمام ایلک خان که بنیابت او در سمرقند والی بود بسیار عادل و نیک سیرت بسلطنت رسید در سنه ثلاث و عشرين واربعمائه ۴۲۳ فرمان یافت .
ارسلان خان	بن قدرخان صاحب کاشغر [و خجند] (۳) دختن و بلا سوغون مدته الامر شراب نخورده میانه او و برادرش بقرخان جنگ واقع شده بدست او اسیر گردید .
بقرخان	بن قدرخان که صاحب نیکی و طراز و استجاب (۴) بود پس از برادر استقلال یافت و ولایت عهد به پسر خود جعفر تکین داد خاتونش که از وی پسری کوچک موسوم بابراهیم داشت (۵) رنجیده خاتون و جعفر تکین و بعضی امرا بزرگش و ارسلان را در بند بود بخیه [در شهر سنه تسع واربعمائه ۴۴۹] (۶) هلاک ساخت .
ابراهیم	بن بقرخان بعد از پدر و آن همه فتنه بحکومت رسیده والده او را بر سر بنالتکین که عصیان می ورزید فرستاده او دران [جنگ] کشته شده نسل بقرخان برفتاد

- ۱- ع ندارد ۲- د در همان ساعت فوت شد ۳- مخصوص نسخه د .
 ۴- د : اسمجال . ۵- ع : موسوم است بابراهیم ۶- د فاقد است .

ابوالمظفر (۱) ابراهیم بن نصر که هم از آن دودمان و پدرش ترك دنیا کرده در زاویه بی معتكف شده بود و خودش حاکم سمرقند، پادشاه گشته در سنهٔ ستین و اربعمائه ۴۶۰۴ بمرض افلاج فرمان یافت پس از او

طمغاچ خان

پسرش

شمس الملك خان (۲) که اسمش نصر بود بموجب ولی العهدی بجای او نشست و در زمان ابوالارسلان سلجوقی لشکر بماوراءالنهر کشیده گشته شد و او بدختر، داماد ابوالارسلان و دختر عیسی خان برادرش در [خانهٔ سلطان ملکشاه بود و خاقان بغایت فاضل و شجاع و ساینس بوده یکبارگی در (۳) سمرقند بمنبر رفته و خطبه بی درغایت بلاغت بخواند خط نیکو نویشتی و حدیث خوانده بود، آخر در ذی القعدة سنهٔ اثنی و سبعین و اربعمائه ۴۷۲ وفات یافت.

خضر خان برادرش بحکومت رسیده و بیش از اندک وقتی نماند

احمد خان بن خضر خان ولی العهد [پدر] بود و بامردم سلوک ناهموار میکرد از آن جهت سلطان ملک شاه در سنهٔ اثنی و ثمانین ۴۸۲ بماوراءالنهر رفته او را بچنگ آورد و مقید به اصفهان نزد عمش ترکان خاتون روان داشت و بار دیگر ملکشاه او را به سلطنت آنجا فرستاد آخر در شهر در سنهٔ ثمان و ثمانین و اربعمائه ۴۸۸ بتهمت الحاد کشته شد.

[محمود خان] پسر عمه اش بعد از او بتخت نشسته کوشش گزافی داشت و در شهر و در سنهٔ سبعین و اربعمائه ۴۹۰ قدر و پروایتی طوقان خان بن قراخان صاحب طراز لشکر بر سر او کشیده ویرا بکشت.

قدر خان بن عمر خان بن احمد خان در سنهٔ سبعین و اربعمائه ۴۹۰ به سلطنت نشست و در سنهٔ خمس و سبعین ۴۹۵ طمع در خراسان کرد و در ترمذ در شعبان با سلطان سنجر مصاف داده در آن عمر که اسیر شده بقتل رسید

محمد خان بن سیلمان خان بن داود بن بقراخان که سمت خواهر زادگی سنجر داشت و مدتها از ماوراءالنهر جلا کرده در مرو (۴) پیش سلطان سنجر بود در سنهٔ خمس و سبعین ۴۹۵ به سلطنت شسته ویرا ملقب باارسلان خان ساختند و پسرش نصر را که ولی العهد بود در شهر و سنهٔ ثلاث و عشرین ۵۲۳ سید اشرف علموی و کلاغر سمرقند بمنزل آورده یابی شدند و از سنجر استمداد نموده بالاسکرها بصوب سمرقند توجه نمود و بیش از رسیدن سلطان سمرقند مفتوح شده بود ارسلان کسی

۱- م، د، طمغاچ ۲- د: شمس الملوك ۳- ع ندارد. ۴- ع: فرد:

بسلطان فرستاده عذر خواست سلطان را آن حرکت خوش نیامد و متوجه سمرقند شده و در آن ایام سلطان بشکار رفته دوازده کس را دید که در مغاکی ایستاده اند و ملازمان سلطان ایشان را گرفته چنان ظاهر شد که ایشان بفرموده [محمد (۱)] خان قاصد جان سلطان بوده اند بنابرین در تضییق محصوران کوشیده در ربع الاول سنه اربع و عشرين و خمسماه ۵۲۴ آنجا را بگرفت و خان را مقید ساخته نزد محترش تکان خاتون برود و فرستاد

تنبيه بعقیده صاحب کامل وی خواهر زاده سلطان و بدختر نامند اوست و هر دو بادشاه مقید بشرع اند چگونه خال دختر زاده خواهر را تواند خواست ؟ چون عایشه خاتون عمه سلطان در حباله شمس الملك خان بوده بعد از و میتواند بود که در عقد سلیمان پدر ارسلان در آمده باشد والله اعلم (۲)

حسن تکین
محمود خان
بن علی بن عبدالمؤمن که هم از آن خاندان بود بحکم سلطان سنجر بسلطنت رسید او اندک وقتی حکومت کرده وفات یافت .
بن محمد خان [مذکور] را سلطان سنجر تربیت نموده و در سنه ست و عشرين و خمسماه بسلطنت آنجا روان داشت و در رمضان

سنه احدى و ثلاثین و خمسماه ۵۳۱ در حدود خجند با کورخان جنگ کرده منهزم بسمرقند باز گشت و سلطان سنجر بحمايت آمده وی نیز چنانچه در احوال او بگذشت مغلوب شده محمود خان ترک خانمان گفته در خدمت سلطان می بود و بعد از آن بسلطنت خراسان رسید آخر در ماه رمضان سنه ست و خمسين و خمسماه ۵۵۶ بردست مؤید آینه مکحول شده هم در آن اوان بمرد بن محمد خان در ماوراءالنهر والی بود چون شکوهی نداشت حکومتش در ترازل بود آخر قارلقان او را کشته در صحرائی انداختند و آن واقعه سنه خمسين و خمسماه ۵۵۰ بوده .

جلال الدین
علی
القلب بجغری خان بن (۴) حسن تکین بعد از واقعه قطوان به تربیت کورخان والی ماوراءالنهر شده بیفوخان سرور قرقان را بخطایی و که از و سرزده [در سنه ثلاث و خمسين و خمسماه ۵۵۳ (۵)] یکشت و دیگر امرا چون لاجین نیک و پسران بیغو مقتول بایل ارسلان خوارزمشاه

متوسل شده (۶) وی لشکری بماوراءالنهر برده چون [در جمادی الاخری سنه مذکور (۷)] خبر بخان سمرقند رسید تمامی صحرائشینان آنجا را بجوالی سمرقند برده بدانجا تحصن نمود در

- ۱ - مخصوص نسخه د . ۲ - نسخه « د » از تنبيه تا اینجا را فاقد است
۳ - د : طفاخ ۴ - م ، ع مفشوش است . ۵ - ع ، د فاقد است .
۶ ، ۷ - م ندارد

آن اثنا ایلک ترکان باده هزار جوان بید خان رسیده آخر بین الفریقین مصالحه دست داد

سلطان عثمان بن علی بن حسن از نژاد (۱) بقرخان بواسطه قدمت دودمان بسلطان السلاطین اشتہار داشت چون دختری از کورخان خطبه کرده بدو نداد سلطان قطب الدین خوارزمشاه علی رغم کورخان دختر بدو داد و میان ایشان الفتی اتفاق نیفتاد بکدورت عظیم رسید لاجرم از دوستی سلطان گذشته به کورخان متوسل گردید بنابراین سلطان بقصد اولشکر کشیده سمرقند بگرفت و اورا بچنگ آورد خواست که عفو کند دختر راضی نشده وی را در شہور سنہ تسع و ستمائہ ۶۰۹ بخبہ ہلاک کرد و آن دودمان بدو ختم شد

سطرثانی در قراخانیان

که ایشان را کورخان نیز گویند یعنی خان خانان وی از معتبران خطای بود قوشقین طایفونام در وقت خروج پادشاه **کورخان** جورجہ پیش از ولادت چنگیز خان به سببی از آنجا باہشتاد نفر از اقوام بیرون آمدہ در حدود قرقر منزل گرفتند و چون وی بسیار عادل و کافی و خوش خلق بود خوش خوش قبایل نزد وی جمع شدہ در آن وقت صاحب بلا ساغان کہ از نژاد افراسیاب بود ضعفی تمام داشت کورخان در شہور سنہ اثنی عشرین و خمسمائہ ۵۲۲ بر ولایت اودست یافته نام سلطنت بر خود نهاد و چون [در روز پنجشنبہ پنجم شہر صفر سنہ ست و ثلاثین و خمسمائہ ۵۳۶ موافق ایت تیل در قطوان در حدود سمرقند (۲)] بر سلطان سنجر غالب آمدہ کار او بالا گرفته بر تمامی ماوراء النہر فرمان فرما شد و خوارزمیہ مال بدو میدادند آخر در ماہ رجب سنہ سیم و ثلاثین و خمسمائہ ۵۳۷ وفات کرد مذهب مانی نقاش داشت.

زوجہ اش لقب کورخانی یافته بر قاعدہ شوہر عمل میکرد بعد از اندک وقتی توپان برادر کورخان او را به تہمت بدمعاشی از میان برداشت

کورخان ثانی بسلطنت نشسته کوشک [پسر طامابک خان (۳)] حاکم انجان از دست چنگیز خان پناہ بدو آوردہ و سلطان محمد خوارزمشاه از دست محصلان کورخان کہ بنحویل وجہ مقرری می آمدند بہ تنگ آمدہ باتفاق سلطان عثمان پادشاه سمرقند بچنگ او رفت و در [روز جمعہ ربیع الاول (۴)] سنہ سیم و ستمائہ ۶۰۷ با لشکر تانیکو طراز برادر بزرگ براق حاجب چنگ کردہ قراخانیان شکست فاحش

۱- م: برادر ۲- ع ندارد ۳- ۴۰۳ - د فاقد است .

یافتند و تا نیکواسیر شد و از آن وهنی بحال کورخان راه یافته در آن اثنا کوشك با او یاغی شده بود تاخت بر سر او آورده در سنه [ست (۱)] عشر و ستمائه ۶۱۶ مردست کوشك اسیر شد بعد از دو سال ببرد و دیگر کسی از ایشان بدولت نرسید .

صفحه سیزدهم

در حکام اکراد والوار مبین در دوسطر

سطر اول در اکراد مشروح در دو حرف

حرف اول در ذکرولات دیاربکر

احمد بن مروان ، قادر عباسی او را ملقب بنصیرالدوله (۲) گردانیده مدت هشتاد و نُه سال زندگی کرد ، از آنجمله پنجاه و دو سال بسلطنت بلاد جزیره و دیاربکر در کمال تنعم و کامکاری اقدام نمود ایلچی بسلطان طغرل بیک سلجوقی روان داشته از آنجمله تنسوقاتی که (۳) بدو فرستاده قطعه یا قوتی بود که از سلاطین دیالمه ببلخ کلی خریده بود و فخرالدوله بن جبیر که آخر وزیر عباسیه شد و ابوالقاسم مغربی از جمله وزرای او بودند ، آخر در سنه ثلاث و خمین و اربعمائه ۴۵۳ وفات یافت

نصر بن نصیرالدوله به اهتمام ابن جبیر وزیر بسلطنت رسیده میان او و برادرش سعید محاربات واقع شده وی درمیا فارقین بجای پدر و سعید در آمد و بحکومت نشسته آخر در ذی الحجه سنه اثنی و سبعین و اربعمائه ۴۷۲ وفات یافت

سعید بن نصیرالدوله قایم مقام شده مدت ها والی آمد بود آخر در سنه خمس و خمین و اربعمائه ۴۵۵ فوت شد

منصور بن نصر بن نصیرالدوله قایم مقام پدر شده آخر در جنگ فخرالدوله بن جبیر شکست یافته بعد از آن بر دست حکومش صاحب موصل گرفتار گردید و او را در جزیره در خانه یهودی مقید داشته و در محرم سنه تسع و ثمانین و اربعمائه ۴۸۹ وفات یافت و آن دولت بدو منقرض گردید

حرف ثانی در حکام دینورو و شهرزور و توابع

حسنویه بن حسین در زمان رکن الدوله بن بویه کار او عروج تمام یافته با رکن الدوله در مقام عصیان بود بنا بر این وی وزیر خود

۱- م ندارد ۲- ع: نصرالدوله ۳- م: منسوقاتی ، د: تنسوقاتی

ابوالفضل بن عمید (۱) را با لشکری [بیحد (۲)] در شهور سنه تسع و خمسين و ثلاثمائة (۳) ۳۵۹ بر سر او فرستاد حسویه کسان در میان انداخته آن لشکر را به صلح باز گردانید و او را جهات بسیاری بود و از جمله هر ساله مبلغی در راه خدا تصدق نمودی وفاتش در سه شنبه سوم ربیع الاول سنه تسع و ستين (۴) و ثلاثمائة ۳۶۹

بدر بن حسویه بعد از پدر به حکومت رسید و در سنه ثمان و ثمانين و ثلاثمائة ۳۸۸ عظیم ایشان شده از دیوان بغداد او را ناصر الدوله لقب نهادند [و او دینور تا اهواز خوزستان و بروجرد و اسد آباد و نهاوند (۵)] و قلاع انجا در تصرف داشت آخر در سنه خمس و اربعمائه ۴۰۵ بمحاصره قلعه کوسجد رفته حسین بن مسعود را محصور گردانید و چون زمستان صعب بود لشکرش هر چند خواستند که برگردند تمکین نداد آخر بی تاب شده طایفه جورقان قصد او کرده فرار نمودند [و امرا تا بوتش را بنجف اشرف حمل نمودند، او نیز همچو پدر کثیر الصدقت بود هر سال بعد از وضع اخراج آن و مواجب لشکر بیست هزار هزار درهم بخزانة او واصل میشد و هر سال مبلغی خالص مال خود در وجه جماعت حجاج مصروف میداشت].

هلال بن بدر میانه او و پدر صفایی نبود هم در سنه خمس و اربعمائه ۴۰۵ بینهما جنگ شده آخر هلال در جنگ فخر الملك وزیر بغداد گرفتار شده محبوس گردید و چون جلال الدوله شنید که [شمس الدوله بن] فخر الدوله صاحب همدان طمع در الکای پدر کرده هلال را بیرون آورده بلشکر مدد نموده و او متوجه الکای موروئی شده میانه او و شمس الدوله در ذی الحجه سنه خمس و اربعمائه ۴۰۵ جنگ شده هلال کشته شد

طاهر بن هلال هنوز پدرش خلاص نشده بود از شهرزور که از دست جد بدانجا پناه برده بود بر سر الکای جد آمده بر دست شمس الدوله گرفتار گشته در سنه ست و اربعمائه ۴۰۶ خلاص شده هم در آن سال بر دست ابوشوك (۶) بقتل آمد

بدر بن طاهر بن هلال در سنه ثمان و ثلاثين و اربعمائه ۴۳۸ بحکم ابراهیم نبال (۷) حاکم قرمسين و دینور گردید

ابوالفتح محمد بن عیار مدت بیست سال حکومت کرده در حلوان در شهور سنه احدى و اربعمائه ۴۰۱ وفات یافت [و او از قبيلة دیگر اکراد است و

دارالملکش قرمسين و شهرزور]

۱- ع: عمید الدوله ۲- مخصوص د ۳- ع: اربعمائه ۴- ع: سبعين و بین
نسخه دوسطر اخیر اختلاف است ۵- م ندارد ۶- نسخ اختلاف دارد ۷- م:
سمال د: بن هنال

ابوالشوك

بن محمد بن عيار لقبش حسام الدوله در سنه احدى و عشرين و اربعمائه ۴۲۸ (۱) [بر الكاى قوقا استيلا يافته و پيوسته ميانه او و برادران نزاع بود ، آخر در سنه سيم و ثلاثين ۴۳۷ در گذشت

مهلهل

برادرش المكنى به ابوالماجد در سنه اثنى و اربعين ۴۲ بخدمت طغرل بيك رسیده خلاصی برادر خود سرخاب (۲) را كه محبوس بود در خواست نموده درجه قبول یافت.

سرخاب

بن محمد عيار بعد از خلاصی از قيد طغرل بيك بحكومت قلعه ما بكي رفته بقیه اوقات در انجا بسر میبرد و قبل از این بنا بر فتنه انگیزی قومش او را در سنه تسع و ثلاثين و اربعمائه ۴۳۹ گرفته پيش ابراهيم نبال بردند او يك چشمش را بكند.

سعدی

بن ابوالشوك بدست عيش سرخاب نام گرفتار شده و در قلعه او محبوس بود تا آنكه ابوالعسكر ولد سرخاب او را بعد از واقعه بدر خلاص کرده او در سنه اربع و اربعين و اربعمائه ۴۴۴ با لشكري از جانب طغرل بيك بعراق رفته عم خود مهلهل را بگرفت .

سرخاب

بن بدر بن مهلهل [المكنى به ابوالفوارس المعروف به ابن ابی الشوك] مدتی [والی] شهر زور و قوقا بود و در شهر سنه خمس و تسعين و اربعمائه ۴۹۵ بر قلعه حقیدكان كه مدتی از تصرف ایشان بدر رفته بود دست یافت و او را جهات پیشماری بود و فاش در شوال سنه خمس مائه ۵۰۰

ابومنصور

بن بدر بعد از برادر بحكومت رسیده مدت صد و سی سال امارت در دودمان او بود .

سطر ثانی

در الوار مشتمل بر دو حرف

حرف اول در لر بزرگ

مقدمه فتح الدین فضلویه که جد بانزدهم اتابك يوسف شاه است از نسل کیخسرو ساکن غربی شام بود و او را طغرا «ملك المغربی» نامند یکصد و بیست سال بزیست علی پسرش در زمان پدریشوای قوم شده میان او و سلاطین [شام (۳)] نزاع بود و ابراهیم بن علی سه سال ازو بازماند و شامیان شبی بر سر آن قوم شبیخون آورده جمعی را بکشتند و ابراهیم چون بسن تمیز رسید با اقوام بحوالی میافارقین آمد و مدت شصت سال حكومت کرد .

۱- ع ندارد ۲- ع : سهراب . د : سهرخاب ۳- مخصوص نسخه د.

کینویه بن ابراهیم فرصت یافته با انتقام والی شام را در شکار ماهی بکشت و بالکلیه از آن الکاجلا نمود با اصحاب به اذربایجان آمد و چهل و پنج سال سرداری کرد و میانه او و امیره دباح گیلان وصلت شد .

مکی بن ابوالحسن پسر عم کینویه سرور شده قوم خود را بلرستان آورد و در برکه دشت شمال اشتران کوه منزل گرفته و ناگاه شبی لشکر بر سر آن قوم ریخته اکثر ایشان بقتل آمدند .

ابوالحسن بن مکی بعد از پدر تا چهل [و سه سال پیشوا بود]

ابوالحسن بن کینویه [بن ابوالحسن پنجاه و پنج سال حکم راند

محمد بن ابوالحسن بن کینویه (۱) بعد از جد قایم مقام شده چهل سال در حکومت بماند .

علی بن محمد پس از او بحکومت رسید و [چهل] پنج سال سرداری، و او را دو پسر دولتمند بود محمد و ابوطاهر چون بعدد برادران اتابک تکه بن مودود بر برادرش سنقر غالب آمده بود اخوان را تربیت کرده در سنه خمس و خمسماية ۵۰۵ [ولایت] کوه کیلویه با توابع را بدیشان داد و برادران پدر و الوس را بدان ولایت برده باز چون فرصت بدست (۲) اتابک زنکی افتاد ایشان را از آنجا اخراج نموده و علی در سنه اربع و ثمانین و خمسماية ۵۸۴ بر دست شولان کشته شد .

محمد ولد ارشدش حاکم شده (۳) ده سال سرداری کرد .

ابوطاهر در ایام برادر در خدمت دارالخلافه بود اکثر املاک لرستان باقطاع او مقرر شد و پس از برادر میانه قوم آمده حاکم باستقلال شد و سی و چهار سال در حکومت بماند .

ملك هزار اسف بن ابوطاهر قایم مقام شد صاحب قران آن طامغه است و بکرات میانه او و دشمن معارك دست داده در اغلب آنها و غالب بود آخر در شهر سنه ست و عشرين و ستمائة ۶۲۶ وفات یافت .

عمادالدین بن هزار اسف بغایت عظیم الشأن شده در اصفهان موضع زرده را از قضات آن جا بمبلغ بیست و چهار هزار خانی خریده وقف کرد و مزار خود را آنجا تعیین نمود در سنه ست و اربعین

پهلوان

۶۴۶ وفات یافت .

نصرة بن هزار اسف بحکومت [رسیده دو سال و نیم بدان قیام نمود و در غرة ذی الحجة سنة تسع و اربعین ۴۴۹ فرمان یافت و درده زرده در گور برادرخان مدفون شد .

مظفرالدین تکله بن هزار اسف پس از برادر بحکومت (۱) نشست در واقعه بغداد در اردوی هلاکو بود و از آن حادثه عظمی متأثر گشته چون بلرستان رسید یاغی شد. امرای مغول بگرفتن وی رفته او را بچنگ آوردند و در پانزدهم [رمضان (۲)] سنة ست و خمسين و ستمائة ۶۵۶ [در تبریز] بقتل رسید .

شمس الدین بن هزار اسف بعد از برادر بحکم هلاکو خان [حاکم (۳)] شده در جمعه هشتم جمادی الاخری سنة اثنی و سبعین و ستمائة ۶۷۲ فرمان یافت

اتابك يوسف شاه بن الب ارغون فرمان فرمای آن قوم شد اکثر اوقات [در خدمت (۴)] ابقاخان بودی و در پیش او آثار شجاعت بظهور رسانیده به بهادر ملقب گردیده و کار او عروج تمام یافت .

اتابك افراسیاب بن يوسف شاه والی شده با مغول سلوک ناپسندیده میکرد تا آنکه سلطان غازان به یارگوی او واریسیده در روز جمعه بیستم ذی الحجة سنة خمس و تسعين و ستمائة ۶۹۵ در قرية مهاوند [فراهان] بیاسارسانید

نصرالدین احمد بن يوسف شاه پس از برادر سرور آن طایفه شد. بر خلاف اوسلوك مستحسن نمود فضل الله قزوینی تاریخ معجم و هند و شاه بن سنجر کراتی تجارب السلف باسم او نوشته اند و فاتش در سنة ثلاثین و سبعمائة ۷۳۰

نورالدین احمد سرور آن قوم شده بعد از بیست ساله حکومت در شهر سنة ست و خمسين و سبعمائة ۷۵۶ بواسطه حمایت شیخ ابواسحاق اینچو در قلعه سوس خوزستان بردست محمد مظفر گرفتار شده مکحول گردید

اتابك پشنگ (۵) بعد از عم حاکم شده چون سی و پنج سال از حکومت او در گذشت وفات یافت

اتابك احمد بن پشنگ بحکومت رسیده در عهد او لرستان خراب گشت .

۱- ع : فاقد است ۲- د : فاقد است ۳- مخصوص نسخه د

۴- د : فاقد است ۵- م : لشک

ابوسعید

بن احمد چند گاهی بعد از پدر حکومت کرد .

شاه حسین

بن ابوسعید مدتی سروری کرده در سنهٔ سبع و عشرين و سبعمائه ۷۲۷ بردست غیاث الدین بن کاووس بن هوشنگ بن پشنگ کشته شد و میرزا سلطان ابراهیم بن میرزا شاهرخ لشکری بر سر غیاث الدین فرستاد او را آواره ساخت و دیگر آن طبقه روی حکومت ندیدند .

حرف ثانی در لر کوچک

ایشان احشام متفرق بودند و حقوق دیوانی بدار الخلافه میدادند و چون بدیوان سلاطین عراق متعلق شدند بی سوینی بر ایشان واقع میشد بنابراین بن ابوبکر محمد خورشید را از قوم جنگروی (۱) که بغایت عادل و فاضل بود و منصف در شهرو سنهٔ ثمانین و خمسمائه ۵۸۰ باتفاق بر خود حاکم ساختند و ابوحسن سلوک تمامی اقوام لر را تسخیر نموده در سنهٔ احدی و عشرين و ستمائه ۶۲۱ وفات یافت .

شجاع الدین

خورشید

بن محمد برادر زادهٔ وی بعد از وفات مهام آن قوم گردید عادل و عاقل و سبب بود آخر بر دست برادرش شرف الدین ابوبکر کشته شد .

سیف الدین رستم

شرف الدین ابوبکر بعد از برادر حاکم شده بعد از مدتی باجل مقرر در گذشت برادرش بعد از حکومت یافته بر دست خلیل بن بدر بن [شجاع الدین] خورشید مقتول گردید .

عزالدین گرشاسف

والی شده در سنهٔ اربعین و ستمائه ۶۰۴ بردست سلیمان شاه ایوه کشته شد .

حسام الدین خلیل

پس از برادر حاکم شده در سنهٔ ثمان و خمسين و ستمائه ۶۵۸ فرمان یافت .

بدر الدین مسعود

پسر حسام الدین خلیل بحکومت نشست در سنهٔ سیم و سبعین و سبعمائه ۷۷۷ بفرمان ابقاخان کشته شد [اولاد بدر الدین مسعود

تاج الدین شاه

حاکم و عزالدین حسین ولی العهد شده ملک ایشان رونق تمام داشت قضا را هر دو برادر در شهرو سنهٔ اثنی و تسعين و ستمائه

فلک الدین حسن

۶۹۲ نماندند .

جمال الدین خضر پسر تاج الدین شاه بحکومت رسیده در ثلاث و تسمین و ستمانه ۶۹۳ کشته شد (۱)

حسام الدین که از احفاد شجاع الدین خورشید بود بتغلب والی گردید بعد
عمر بک از اندک وقتی از حکومت عزلت یافت .

صمصام الدین محمود بن نورالدین محمد بن عزالدین گرشناسف بنا بر کمال شجاعت سروری یافته بعد از چند گاه قصد بنی اعمام کرده غازان خان او و حسام الدین عمر را بدست وارثان داده در سنه خمس و تسمین و ستمانه ۶۹۵ قصاص کردند .

عزالدین محمد بن امیر عزالدین حسین بن بدرالدین مسعود بعد از او بحکومت نشست و در سنه ست عشر و سیمانه ۷۱۶ وفات یافت .

دولت خاتون زوجه او ملکه آن قوم شد و بواسطه کمال عفت که روی از همه پوشید کارش از پیش نرفت .

عزالدین حسین برادر دولت خاتون مرتکب امارت شده چهارده سال ایالت آن دیار از رهگذار او مرفه (۲) بودند .

ملک شجاع الدین محمود پسرش بجای او نشسته خلائق از سلوک او تنگ آمده در شهر سنه خمسین و سیمانه ۷۵۰ او را بکشتند .

عزالدین پسرش قایم مقام شده سلاطین عراق با او پیوند کردند و عالیجاه شد آخر امیر تیمور او را از قلعه و امیان که نیم فرسنگی بروجرد است در سنه تسمین و سیمانه ۷۹۰ بعد از محاصره بیرون آورده به سمرقند فرستاد و سید احمد پسر او را باندگان بعد از سه سال ایشان را تربیت کرده بحکومت لرستان فرستاد و باردیگر بحکومت رسید آخر بشومی خلافت (۳) پسرش سید احمد بر دست محصلان مغول گرفتار گشته بتهمت عصیان در سنه اربع و ثمانانه ۸۰۴ او را پوست کنندند و یک هفته در بازار سلطانیه آویخته بود سیدی احمد در زمان امیر تیمور به بدترین صورتی در کوهستان لرستان سرگردان میگشت بعد از واقعه امیر تیمور تا سنه خمس عشر و ثمانانه ۸۱۵ [بحکومت (۴)] اشتغال داشت

شاه حسین ملک عزالدین عباسی وی حاکم آن قوم شده همواره برالکای همدان و چربادقان و نواحی اصفهان تاخت میکرد و آخر در فقرت سلطان ابوسعید همدان را

گرفته قشلاق شهر زور رفت و الوس بهارلورا بتاخت، کور پیر علی ولدعلی شکر که صاحب آن الوس بود سر راه بر وی گرفته اورا در سنه ثلاث و سبعین و ثمانمائه ۸۷۳ بقتل آورد.

شاه رستم

بن شاه حسین مدتها بحکومت آن طائفه اقدام نموده بملازمت حضرت شاه غفران پناه سرفراز شد [بعد از مدتی فوت شد (۱)] پس ارشد شاه رستم بود قایم مقام پدر گشت و در سنه اربعین و ستمائه ۹۴۰ که بندگان نواب اعلیٰ پورش خراسان فرمودند در رکاب

اغور سلطان

همایون بودند برادر کوچکتر خود جهانگیر را به نیابت خود در میان قوم گذاشته (۲) بعد از غیبت برادر سرداران الوس را دلداری داده عصیان برادر اظهار نمود چون این خبر ناخوش به اغور رسید در حین معاودت موکب همایون بعد از رخصت از اردوی اعلیٰ پیشی گرفته چون به والی نهایند رسید بعضی از مردم بی سر و پا و بی نام و نشان بدو پیوستند و بزرگان و پیشوایان قوم در دوستی جهانگیر راسخ بود و جانب او را فرو گذاشتند بعد از مقابله و مقاتله اغور گرفتار شده بقتل رسید.

جهانگیر سلطان

بعد از برادرش قایم مقام بود در شهر سنه تسع و اربعین و تسعمائه ۹۴۹ حسب فرمان قضا جریان بقتل آمد.

شاه رستم

بن جهانگیر حاکم آن قوم است با بندگان درگاه جهان پناه در کمال انقیاد [و برادرش محمدی که جوان کریم و همواره زوار

در آن سر راه از او مدد می یافتند چون با وی در مقام خلاف بود در سنه احدی و سبعین ۹۷۱ بردست امراء همدان گرفتار گشته الحال در قلعه الموت ساکن است]

صفحه چهاردهم

در ملوک طبرستان ورستمدار مشروح در دوسطر

سطر اول درملوک مازندران

که ایشان را باو ندیه خوانند و متفرق به سه فرقه اند.

فرقه اول چهارده نفر

مقدمه: کیوس بن کیقباد برادر بزرگتر انوشیروان بحکم پدر که پادشاه عجم بود والی مازندران شده بعد از حکومت هفت ساله با برادر خلاف کرده بردست او بقتل رسید ایالت آن ملک بسوخرامفوض شده قریب صدوده سال او و اولاد والی آن جا بودند، شاپور بن

۱- مخصوص نسخه د ۲- از اینجا تا جهانگیر عبارت نسخه م طور

دیگر است

کيوس بعد از پدر ملازمت عیش انوشیروان میکرد تا آنکه درعهد هرمز وفات یافت.

بن شاپور که این قوم بدو منسوب اند ملازمت پرویز (۱) را اختیار کرده [بااو بروم رفت و در جنگ بهرام چوبینه (۲)] مساعی جمیله

باوند

بتقدیم رسانید .

آخر (۳) وی حکومت اصطخر و عراق و آذربایجان بدو داد و او تا زمان آذر می دخت والی آن ولایت بود آخر از ملازمت او عار کرده در یکی از آتشکده های طبرستان (۴) معتکف بود بعد از قتل یزدجرد در سنه خمس و اربعین ۴۵ هجری اعیان طبرستان او را از آنجا بیرون آورده به سلطنت برداشتند و پس از پانزده سال حکومت در شهر سنه ستین ۶۰ و لاش نامی [در قصبه شاردانام (۵)] خشتی بر پشتش زده بدان در گذشت ، و از و کودک کی سرخاب نام مانده او را بخانه یکی از باغبانان گریزانیدند و بعد از هشت سال [که از آن گذشت (۶)] یکی او را شناخته به کولا برد و سکان جبال قارن بر سراو جمع شده [پنجاه هزار کس با او شیبخون بر سر و لاش زده (۷)] او را بکشتند

سرخاب بعد از وی پادشاه شد بعد از سی سال وفات یافت

[مهر مردان] بن سرخاب چهل سال سلطنت کرد

سرخاب بن مهر مردان بیست سال آخر چون در سنه اتنی و اربعین و ماه ۱۴۲ تقض عهد مسلمان کرده فوجی ازیشان را بکشت ابو جعفر دوانیق لشکری سرداری ابوالحصیب و دیگر امرابر سر او فرستاده وی بیکی از قلاع متحصن شد و ابوالحصیب حصار را بحیله از او گرفته وی خود را در سنه ثلاث بزهر بکشت

اصبهبند شروین بن سرخاب بیست و پنج سال [او بملك الجبال اشتها داشت (۸)] مهدی عباسی پسرش هادی را بالشکری آراسته در شهر سنه سبع و ستین و ماه ۱۶۷ بر سراو فرستاد .

شهریار بن قارن بن شروین بیست و هشت سال و او معاصر هارون الرشید بود در عهد مأمون در [شهور سنه عشر و مائتین ۲۱۰] در گذشت بن شهریار والی موالی موروئی گشته چون بدخو بود اتباعش از اورنجیده مارین و موسی بن حفص بحکم مأمون بر سراو آمده وی

شاپور

- ۱- ع : ملازمت ویرا ۲- کلمه «چوبینه» در نسخه «د» است
 ۳- ۵- ۶- م ندارد ۴- ع : آتشکده اهالی طبرستان ۷- از
 سه نسخه تلفیق شد ۸- ع : ندارد .

را بچنك آورده مارين اورا بقتل آورد]

جعفر بن شهریار بن قارون دوازده سال و در زمان او حسن بن زید داعی کبیر ظهور فرمود [و جعفر هم در اوایل خروج داعی وفات یافت] اگر

چه بعضی اوقات دشت مازندران ازدست ایشان بیرون میرفت اما جبال [که اکنون بهزار جریب اشتها دارد] در تصرف آل باوند بود و لهذا ایشان بملوك جبال اشتها دارند .

قارن بن شهریار پس از برادرسی سال به اقبال گذارید و او نخستین مسلمان نیست از آن طبقه و او را دو پسر بود سرخاب و مازیار

رستم بن سرخاب بن قارن پس از جد بیست و نه سال حاکم بوده در زمان او رافع بن هرثمه به استصواب اولشکر بمازندران آورده در آن اثنا او را [بوسرخون (۱)] گرفته یکی از قلاع فرستاد [و در آنجا در رمضان سنه اثنی وثمانین و مائتین وفات یافت (۲)].

شروین بن رستم بعد از قید پدر به امداد سامانیان والی مازندران شده پس از سی و پنج و سال حکومت فوت شد شیخ الرئیس و ابوریحان [بیرونی (۳)] با او صحبت داشته و در « آثار الباقیه » از و روایات نقل میکنند و در معجم یاقوت حموی مذکور است که وی عروج تمام کرده بر تمامی طبرستان و دیلمان و قوش استیلا یافت و در زمانی او امیر نصر بن احمد (۴) سامانی بقصد ری توجه نموده بهزار جریب رسید و خواست تا آن جا را از و مستخلص کند اصبه طریق را برویسته تاسی هزار دنیار بدو نداد راه نیافت .

اصبهید شهریار بن شروین معاصر رکن الدوله بویه سی و هفت [سال وی خال قابوس بن وشمگیر ، و سیده] زوجة فخرالدین بن رکن الدوله خواهر

اوست (۵)

دارا بن رستم والی شده بعد از هشت سال ارتحال نمود

اصبهید شهریار بن دارا سی و پنج سال حکم رانده قابوس بن وشمگیر به امداد او بملك خود رسید آخرینها خلاف شده در شهر سنه سبع و

۱- ع: ندارد ۲- ۳ م ندارد ۴- ع: امیر نصرالدین احمد

۵- ع، د: بن رکن الدوله دختر شروین بن مرزبان بن رستم بن شروین که مرزبان نامه از تألیفات جدش مرزبان مذکور است از بنی اعمام اوست

تسعين وثلاثمائة ۳۹۷ بحکم او کشته شد وقابوس بر آن جا استیلا یافت [گویند فردوسی
 شه نامه را خواست تا به اسم او کند بنا براین به مازندران رفته ابیات هجو سلطان
 محمود بروخواند وی تجویز آن نکرده فردوسی را ساکن ساخت (۱)]

اصبهید رستم
 بن شهر یار در سنه ثمان عشر و اربعمائه ۴۱۸ بعلاء الدله
 جنگ کرده گرفتار شد و در جبه سنه تسع عشر ۴۱۹ در مازندران وفات

یافت و آن فرقه بدو منقرض شد

فرقه ثانیه از باوندیه هشت نفر

اصبهید حسام
 بن [قارن بن (۲)] سرخاب شهریار بن دارا [پدرش قارن
 بواسطه استیلاء آل زیار بدخار بوده در اواخر بر بعضی قلاع
 الدوله شهریار دست یافته گاهی تاخت بالکای دشمنان میبرد تا آنکه در سنه ست
 وثمانین و اربعمائه ۴۸۶ بمرد اما خودش (۳) [در اوایل سلطان [ملکشاه] درشهور سنه
 ست و ستین و اربعمائه ۴۶۶ خروج نموده ملک موروئی را بدست آورده بعد از واقعه آن
 پادشاه عالیجاه شد سلطان محمد بن ملک شاه (۴) [[در سنه خمسّمائه ۵۰۰ سنقر بخاری
 را با پنج هزار سوار بجنگ او فرستاده شکست بر سلاجقه افتاد سلطان محمد با او در صدد
 اصلاح شده دختر خود را به نجم الدوله قارن که ولی عهد پدر بود داد و اصبهید پس از سی و
 هفت سال حکومت و هشتاد سال حیات وفات یافت .

نجم الدوله قارن
 بن شهریار بموجب ولی العهدی بحکومت رسیده بعد از هشت
 سال درگذشت

رستم
 بن قارن بعد از پدر قایم مقام شده میانه او و عمش علاء الدوله
 علی که در زمان پدر از دست برادر به سلطان سنجر پناه برده از
 آن جا بخدمت سلطان محمد آمده مدد گرفته بود قتال شده علاء الدوله غالب
 آمد و رستم بردست خواهر سلطان محمد زوجه پدرش مسموم گردیده مدت ملکش
 چهار سال

علاء الدوله علی
 بن شهریار منکوحه برادر را خواسته درشهور سنه اثنی عشر و
 خمسّمائه ۵۱۲ بحکم سلطان محمود بن محمد بمازندران رفته
 مالک الملک موروث شد و بیست و یکسال حکم راند آخر بواسطه استیلاء نقرس
 ترک حکومت نموده بعبادت مشغول گردید.

بن علی بحکم ارث والی آن جا گشته درشهور سنه اثنی و خمسين
شاه غازي رستم و خمسمائه ۵۵۲ بالشکری به تحریر الکای الموت تاخته ملاحظه راقتل و
 غارت کرده اولاد ایشان را به بندگی بفروخت و چندان خرابی کرد که بساها تلافی
 نتوانستند کرد و هم در آن اوقات امیر ایناق بعتبه سنجر پناه باز ندران برده علی برادر شاه
 غازي که همواره بابرادر خلاف ورزیدی بدست ایناق افتاده و برابکشت و سرش بدو فرستاد
 و آن حرکت بر شاه غازي بغایت شاق افتاد اما در سنه خمس و خمسين ۵۵۵ بواسطه حمایت [امیر (۱)]
 ایناق باغزان جنگ کرده پنج نوبت برایشان غالب آمد مرتبه آخر امیر ایناق بموجب
الفرار ممالا یطاق چون نطاق فرار بر میان بست شکست بروی افتاده قریب هفت
 هزار کس از شاه غازي کشته شدند پس از بیست و چهار سال [دولت] و شصت سال حیات در سنه
 ثمان و خمسين و خمسمائه ۵۵۸ وفات یافت [اما در تاریخ کامل وفاتش در هشتم ربیع الاول
 سنه ستین ۵۶۰ مذکور است علی ای حال (۲)] این دو بیت در مرتبه او گفته اند (۳)

شعر

ای برده دار برده فروهل که بار نیست بر تخت رستم ابن علی شهر یار نیست
 ایضاً شعر

دیوسفید! سر ز دماوند کن برون کاند در زمانه رستم مازندران نماند
علاءالدین بن رستم قایم مقام پدر شده جبار و سفاک بود و سیصد و چهار (۴)
 غلام جمیل داشت هر کدام که بگوشه چشم بدیگری نگریستی
حسن سر بیاد دادی آخر پس از نه سال [حکومت (۵)] در قلعه برزم در وقت
 مستی بردست غلامان کشته شد

بن حسن معاش پس ندیده داشت و قاتلان پدر را بلطایف الحیل
شاه اردشیر بکشت و پس از سی و چهار سال و هشت ماه حکومت در سنه اثنی
 وستمائه ۶۰۲ نماند وی بنا بر سببی به اصفهان رسیده کمال اسماعیل در مدح او گوید :

شعر

سپاهان را بهریک چند دولتها جوان گردد هوایش عنبر افشانند زمینش گلستان گردد
 بگویم گرچه می خیزد سپاهان را چنین دولت از آن کارامگاه بخت شاه نوجوان گردد
 ملک اصهبید عادل که هر جایی که رو آرد سعادت هم رکاب او دوا سببه هم عنان گردد
 و ظاهرأ ظهیر [در این دو بیت] ایمانی بدو کرده

شعر

شاید که بعد خدمت سی ساله در عراق (۶) نامم هنوز خسرو مازندران دهد (۷)

۱- مخصوص نسخه د ۲- فقط ع این قسمت را دارد ۳- نسخه د تا علاءالدین ندارد
 ۴- د: چهار صد ۵- مخصوص د ۶- ع: صد ساله ۷- تا شمس الملوك در نسخه د نیست

و هم از کمال ظهیر کمال تشیع شاه اردشیر توضیح پذیر است

شعر

عزم آن کرده ام که بر تابم سوی مازندران عتاب سفر
گربوچه معاش نه نشیند مهر بوبکرو دوستی عمر
شمس الملوک بن شاه اردشیر بحکم پدر در قلعه دارا در بند بود بعد از واقعه
پدر باتفاق ارکان دولت بحکومت نشسته بعد از چهار سال در
شوال سنه ست و ستمائه ۶۰۶ بمروموده سید ابودضا حسین بن محمد بن ابو رضا الاسطری
العلوی کشته شد و از و فرزند نماید و یکی از اولاد شاه اردشیر بخوارزم شاه
پناه برده وی برادر خود علی شاه والی جرجان را همراه او بمازندران فرستاده تا خطبه
باسم خوارزم شاه خوانند و بسر کوچک شاه اردشیر در یکی از قلاع متحصن بود آخر
سید علوی بردست زوجه خود که خواهر شمس الملوک بود بقصاص برادر کشته شد

فرقه سوم از باوندیه هفت نفر

حسام الدوله که اورا ابوالملوک گفتندی بدین موجب بجا کم سابق می بیند:
کند خوار بن شهریار کند خوار بن رستم بن دارا [بن شهریار بن
قارن (۱)] سرخاب [که بنی عم و خواهرزاده شمس الملوک بود (۲)]
در شهر سنه خمس و ثلاثین و ستمائه در مازندران خروج نموده آمل را پایتخت ساخت و خرابی
که از ترک تاز واقع شده بود تلافی کرد و در سنه سبع و اربعین و ستمائه ۶۴۷
فوت شد

شمس الملوک بن حسام الدوله بعد از پدر والی گشته در زمانی که هلاکو بایران
آمد او و شهر اکیم حاکم رستم دار را بمحاصره کرد کوه باز
محمد گذاشت و ایشان فتح ناکرده بیرخصت از آنجا برخاسته برالکای
او رفتند بنا بر این مضروب شده در سنه خمس و ستین و ستمائه ۶۶۵ بحکم ابقاخان
کشته شد.

علاء الدوله علی بن حسام الدوله پس از برادر به اتفاق امرای مغول بحکومت
رسیده در سنه خمس و سبعین و ستمائه ۶۷۵ وفات یافت.
تاج الدوله بن شهریار بن اردشیر قایم مقام عم شده مازنداران در زمان
حکومت او چنان آبادان گشت که هفتاد مدرسه در آمل معمور گردید
یزدجرد وفاتش در سنه ثمان و سبعین و ستمائه ۶۷۸.

نصیر الدوله بن یزدجرد والی گشته و فاتش در سنه اربع عشر و سبعمائه ۷۱۴ در زمان الجایتو.
شهریار

رکن الدوله بن تاج الدوله یزدجرد قایم مقام گشته در سنه ثمان و عشرین و سبعمائه ۷۲۸ فوت شد.
شاه کیخسرو

شرف الملوک ابن رکن الدوله بحکومت رسیده در سنه اربع و ثلاثین و سبعمائه ۷۳۴ در گذشت.

فخر الدوله حسن بن رکن الدوله والی شده واقعه امیر و جیه الدین مسعود سربدار در ایام او روی نمود و در زمان او طاعونی در آن ملک شده اکثر آل باوند هلاک شدند و بغیر از او و بعضی اطفالش کسی دیگر نماند و او خواهر افراسیاب جلای را خواسته بود لاجرم افراسیاب در ملک و مال استقلال یافته طمع در سلطنت کرد چون خواهر او را دختر دیگر از شوهر بود و افراسیاب باتفاق، خواهر فخر الدوله را بدان دختر که [بروی (۱)] حرام مؤبد بود متهم ساخته از علما فتوی خون او حاصل کرده تا در شنبه بیست و هفتم محرم سنه خمسين و سبعمائه ۷۵۰ فخر الدوله بحمام رفته چون بیرون آمد کیا علی و کیا محمد فرزندان افراسیاب را که دو جوان خوش آواز بودند در مسلخ طلبیده ایشان شاه نامه را باز کرده با آواز میخواندند و فخر الدوله خنجر خود را [بیرون آورد (۲)] بر بالای کتاب نهاده بود و یکی از ایشان خنجر برداشته به عزیمت آنکه ورق میگرداند در شکم فخر الدوله زد و فی الفور تسلیم شد و آن دودمان قدیم بدو منقرض گردید.

فروع در طایفه جلایویه

افراسیاب پس از فخر الدوله بحکومت نشسته دیگر خاندنهای قدیم را برانداخت و فسق و فجور پیش گرفت در آن اثنا کیا حسن ضمان دار که از جانب فخر الدوله کوتوال قلمه لارجان (۳) و بخواهر داماد افراسیاب بود او را از آن قبایح سر زنی کرده بنا بر انتباه باشید و ذرق بخدمت سید قوام الدین مرعشی که در آن وقت بر مسند ارشاد نشسته بود رفته مرید شده و چندان در آن باب غلو کرد که بشیخی موسوم گردید و آخر از او [بو] بر نه سید را بدست فقهای آن جا آزار کرده محبوس ساخت اتفاقا در همان شب پسرش کیاسیف الدین بقولنج در گذشت سید را رها کرد و این معنی موجب زیادتى اعتقاد مردم شده جمعی کثیر بحلقه [ارادت (۴)] سید در آمدند و

۱- مخصوص د ۲- م : ندارد ۳- ع : کوتوال آن که لارجان باشد
۴- د : فاقد است

افراسياب بغير از دفع وی علاج ندیده با فوجی بر سر صومعه او که در قریه دابویه بود رفت و از طرفین جنگ شده در سنه ستین و شبعماه ۷۶۰ تیری بر مقتل افراسياب آمده از پای درآمد .

کیا فخرالدین جلای مدتها حاکم ساری بود بجهتی قصد عبدالله بسر بزرگ سید قوام الدین که در زهد و گوشه گیری نظیر نداشت کرده عنقریب او و چهار پسرش در جنگ میر قوام الدین بقصاص رسیدند .

کیا وشتاسف که بنخواهر، داماد فخرالدوله حسن حاکم مازندران بود در خون سید عبدالله اتفاق کرده آخر در قلعه لوحی با هفت پسر بقتل رسید .

اسکندر شیخی بن افراسياب در واقعه پدر جان پدر برده مدتی ملازم ملک هرات بود بعد از آن خدمت امیر تیمور اختیار کرده صاحب آمل و ناحیه جلای شده در سنه ست و ثمانماه ۸۰۶ اظهار عصیان نموده تیمور لشکر بدانجا کشیده او را بر انداخت .

میر حسین کیا در اواخر (۱) ترکمان طغیان تمام کرده با بندگان حضرت شاه غفران پناه عصیان ورزیده و در سنه تسم و تسمائه ۹۰۹ بعد از فتح حصار بدست افتاده به اقبیح وجبی کشته شد و آن طائفه بدو منقرض شدند.

سطر ثانی

در ملوك رستم دار که بملوك گاو باره اشتها دارند

مقدمه اول ایشان جاماسب بن فیروز عم انوشیروان است و او بحکم برادرش قباد والی شد و دربند شروان تازی بود چون او نماندازو سه پسر ماند نرسی و بهواط و سرخاب سرخاب بولایت شروان اکتفا نمود و بروایتی جد ملوك آنجا است .

نرسی قایم مقام پدر شد چون در کمال رشد و شجاعت بود انوشروان او را تربیت نموده در بند شروان در زمان او واقع شد **فیروز** پسرش قایم مقام شده مکررا لشکر به گیلان برد و آنجا را مسخر ساخت و یکی از دختران ملوك آن جا را بخواست و پسری از او آورده جیلانشاه نام نهاد و در آن اثنا فیروز رحلت کرده جیلانشاه قایم مقام پدر گشته.

بعد از فوت او جیل والد اکبرش متصدی امر حکومت گردید و او هوای تسخیر طبرستان نموده بصورت مجهول چند گاو باره کرده بنظاره الملك رفت بنا برین بگاو باره اشتها یافت حاکم آن جا آذر و لاش او را ملازم خود ساخته وی بعد از

۱-ع، د: میر حسین کیا بن میر علی که جداعلای لهراسف پسر افراسياب جلای است

بصیرت (۱) بر مداخل و مدارج آنجا بگیلان رفته با لشکرها متوجه آن دیار گشت و آذر و لاش متوسل به یزدجرد شهریار شده چون بر یزدجرد واضح شد که او یکی از بنی‌اعمام اوست و معینا با اهل اسلام درمانده بود حقیقت به آذر و لاش نوشته او را به تابعیت او مأمور ساخت و آذر و لاش حسب‌الحکم رویان را بدو باز گذاشت و هم در آن ایام در حین گوی بازی افتاده فوت شد و تمام الکاء طبرستان بدست جیل درآمده اما بدستودارالملکش گیلان بود و کار او ارتفاع تمام یافته بعد از پانزده سال حکومت در [شهر سنه (۲)] اربعین هجری وفات یافت و او را دو پسر بود: دابویه و با دو سبان

حرف اول در دابویه و اولاد

دابویه بن جیل بحکومت نشسته سلوک ناهموار داشت بعد از شانزده سال ارتحال نمود .
فرخان بزرگ که او را ذوالعقاب و اصفهید گفتندی بجای پدر نشست و در عدل و داد کوشید و مصقلة بن هبیره شیبانی از اهل اسلام در عهد او لشکر بطبرستان کشید. فرخان بعد از هفده سال رحلت کرد .

دازمهر بن فرخان قایم مقام شده بعد از چندگاه وفات یافت

سارویه بن فرخان بعد از برادر بحکومت رسید و عمش که وی بنام اوست شهر ساری را بساخت وی بعد از بیست سال ایالت ملک را برادرزاده سپرد

اصبهیدخورشید بن مهرداد چون در وقت فوت پدر نابالغ بود عم بعد از بلوغ ملک را بدو تسلیم نموده حکومتش پنجاه و یکسال و سنباد مجوس که در شهر سنه سبع و ثلاثین و ماهه ۱۳۷ خروج نموده از دست ابوجعفر دوانیق بدوالتجا آورده و عمر بن علا که از امرای مهدی بود بر عباسی مازندران استیلا یافته فرزندان اصبهید را اسیر و خزاین او به غنیمت گرفت و خورشید که از دست لشکر اسلام به گیلان رفته بود در سنه احدى و اربعین ماهه ۱۴۱ از غصه بمرد و آن دوحه (۳) بدو بانتهای رسید

حرف ثانی در بادوسبان

بادوسبان بن جیل از حرکت ناهموار برادرش دابویه تنفر نموده برویان رفته ساکن شد و در سنه اربعین ۴۰ هجری والی آنجا گردید و آغاز عدالت کرده اهالی آنجا با او در مقام اخلاص شدند و او قریب سی و پنج

۳- ع: آن درجه

۲- د: فاقد است

۱- د: نصرت

حکم نمود .	
خورزاد	بن با دوسبان سی سال درستم دار سرور بود
بادوسبان	بن خورزاد (۱) چهل سال و او اهل اسلام را بیرون کرده ملک موروثی را بالتام تصرف نمود
شهریار	بن با دوسبان سی سال
دند امید	بن شهریار سی و دو سال
عبدالله	پسرش والی گشته در عهد او حسن داعی در طبرستان استیلا یافت و عبدالله به بیعت او در آمد ، ملکش سی و چهار سال ، و در مبادی داعی وفات یافت .
افریدون	بن قارن بن سهراب بن نامور بن بادوسبان بن خورزاد حاکم گشته بعد از او پسرش ...
بادوسبان	بحکومت نشسته مدت حکومت پدر و پسرش هیجده سال و در زمان او محمد بن زید برادر داعی فوت شد
شهریار	بن بادوسبان حاکم شده پانزده سال حکومت کرد ناصرالحق در زمان او خروج نموده .
هروندان	بن بندار بن شیرزاد بن افریدون پس از عم زاده والی شده مدت ملکش دوازده سال در عهد او ناصرالحق بطبرستان لشکر کشیده [و هروندان باتفاق اولاد ناصرالحق لشکر بر سر داعی صغیر حسن بن قاسم بحر جان کشیده (۲)] داعی شیخون بر ایشان زده هروندان در آن میان کشته شده چون خال مردا و نج زیار بودی داعی صغیر را بقصاص او بکشت .
شهریار	بن جمشید بن دیو بند بن شیرزاد بن افریدون در زمان هروندان بحکومت رسیده و دوازده سال والی بوده فوت شد
ابو الفضل محمد	بن شهریار بن جمشید [بن دیو بند شیرزاد بن افریدون بن قارن بن سهراب بن نام آور بن بادوسبان بن خورزاد (۳)] چون میانه او و تاثیر
	بالله ابو الفضل سید جعفر بن محمد مخالفت واقع شده سید بر گیلان رفت وی استقلال یافت

اصبهبید حسام الدوله	زرین کمر بن فرامرزن شهریار بن جمشید پس از عزم بحکومت نشست ملکش سی و پنج سال
سیف الدوله	بن ماجوب حسام الدوله قایم مقام شده ملکش بیست و هفت سال (۱)
حسام الدوله اردشیر	بن سیف الدوله سرور شده ایام حکومتش بیست و پنج سال
فخرالدین نامور	بن نصیر الدوله بن سیف الدوله بعد از عم والی گشته سی و دو سال حکم راند
عزالدوله هزاراسب	بن فخرالدوله قایم مقام شد چهل سال حکومت نمود
شهرنوش	بن هزاراسب بن فخرالدوله و او عاقل و عادل و عالی همت بود و خواهر شاه غازی والی مازندران در نکاح داشت و میانۀ ایشان در کمال اتحاد ، و مظفری شاعر در حق او گفته : چنت عدن است گویی کشور مازندران در حریم حرمت اصبهبید اصبهبیدان ملکش سیزده سال
استندار کیکاوس	بن هزاراسب پس از برادر والی شده میانۀ او و شاه غازی مخالفت بود و او پسر خود جستان نام را ولی عهد ساخت که در زمان بدرفت گشته از و پیری یکساله زرین کمر نام ماند و کیکاوس در سنۀ ستین و خمسائۀ ۵۶۰ وفات یافت وی سی و هشت سال حکومت راند .
استندار هزاراسب	بن شهرنوش بن هزاراسب بعد از عم حاکم شده میانۀ او و شاه اردشیر والی جبال مازندران جنگ و جدال بتطویل انجامید آخر از روی تنزل نزد اردشیر رفت و بی جهت خیال فرار کرده بردست هزارالدین خورشید یکی از بنی اعمام او گشته شد ملکش بیست و شش سال
زرین کمر	خسان چون اردشیر بعد از قتل هزاراسب با شاه علی نامی را (۲) بحکومت رستم دار فرستاده بود و چون شنید که زرین کمر بسن رشد رسیده خواست

تادختر خود را بدو داده اورا والی سازد اهالی رستم دار از آن سرباز زده بیستون نامی را والی ساختند و علی پاشا را بکشتند و زرین کمر متواری گشته اردشیر لشکر بدانجا کشیده و بیستون به قلاع رود بارگریخت و اردشیر زرین کمر را حاکم ساخته حکومتش بیست و چهار سال در کشید و در سنهٔ ۶۱۰ درگذشت .

بن زرین کمر پس از پدر قایم مقام شده بعد از ده سال در سنهٔ **بیستون** عشرين و ستمائه ۶۲۰ وفات یافت .

بن بیستون بر تخت موروئی نشست و بعد از حکومت بیست سال **فخرالدوله نامور** ارتحال نمود .

بن بیستون در حدود گیلان حکومت میکرد و برادر کوچکترش **حسام الدوله** اسکندر که از طرف مادر بخوارزم شاهی می پیوست در ناقل (۱) اردشیر والی بود .

برادر دیگر اردشیر پس از واقعهٔ او قایم مقام شد و در سال **استندار شهر اکیم** یازدهم (۲) حکومتش منکوقا آن بر تخت سلطنت نشست و شهر اکیم در سنهٔ احدى و سبعین و ستمائه ۶۷۱ فوت شد .

بن شهر اکیم الملقب بشاه غازی و او عادل و شرع پرور بود **استندار فخرالدوله** بعد از سی سال حکومت در سنهٔ احدى و سبعمائه ۷۰۱ وفات یافت **نام آور**

بن شهر اکیم بعد از برادر یازده (۳) سال حکومت رانده در سنهٔ احدى عشر و سبعمائه ۷۱۱ درگذشت . **ملک کیخسرو**

بن کیخسرو پس از برادر حاکم شده [پنج سال و کسری حکومت کرده] در سنهٔ سبع عشر و سبعمائه ۷۱۷ درگذشت . **شمس الملوک محمد شهریار**

بن کیخسرو بعد از برادر حکومت یافته در سنهٔ [سبع عشر (۴)] **نصیرالدوله** و سبعمائه ۷۱۷ بردست اسکندر برادر زاده کشته شد [۵] **شهریار**

بن تاج الدوله زیار بن کیخسرو بعد از برادر حاکم شده در ایام او امیر **جلال الدوله اسکندر** مسعود سربدار در آن دیار کشته شد مردم آنجا که تا آن فایت سر نمی تراشیدند سر تراشیده دستار بر سر بستند و جلال الدوله در صباح شنبه بیست و یکم ذی الحجه سنهٔ ست و اربعین و سبعمائه ۷۴۶ قلعه و شهر کجور را طرح انداخته بساخت و بعد از بیست و

۱- د : نایل ، ۲- ۳- م : یازدهم ، یازده ۴- د : عشرين ۵- ع فاقد است

هفت سال حکومت در سنه احدى و ستين و سبعمائه ۷۶۱ کشته شد صورت حال آنکه او را ندیمی بود قزوینی و شبی در اثناء صحبت میانه ندیم و یکی از اهل مجلس نزاعی شده ندیم کاردبر آنکس کشیده صحبت از هم بر آمد و چراغ فرو نشست ملک خواست تا بیرون رود سرکار بدستش رسید و این معنی بر یکی ظاهر شده فریاد کرد که ملک را زخم زدند و مقارن آن وقت ملک سر بیرون کرده یساول [بیرون] بقصود آنکه وی ضارب ملک است خنجرى بر پهلوی وی فرو برد بهمان از پا در آمد .

فخرالدوله بن زیار بعد از برادر به حکومت رسیده در سنه ثمانین و سبعمائه ۷۸۰
شاهغازی وفات یافت

عضدالدوله قباد بن فخرالدوله پس از پدر بیست و یکسال حکومت کرد در محاربه لنگور بر دست سید فخرالدین ابن قوام الدین کشته شد .

سعدالدوله طوس بن تاجالدوله زیار بعد از قتل قباد حاکم شده در مازندران به خدمت امیر تیمور رسید .

ملک کیومرث بن بیستون بن گستهتم بن تاجالدوله زیار پدرش ملک بیستون در سنه سبع و ثمانین و سبعمائه ۷۸۷ در طالقان بردست ملاحده کشته شد و خودش بحکم امیر تیمور کوتوال قلعه نور بود و چون او با اسکندر شیخی عداوتی داشت در واقعه عصیان اسکندر میرزا رستم بن عمر شیخ ملک را گرفته نزد وی فرستاد اسکندر او را اسب و خرجی داده گفت هر جا خواهی برو و او بشیراز نزد پیر محمد عمر شیخ رفته مدتی در آنجا در بند بود آخر خلاص شده در زی قلندران [بولایت] رستمدار (۱) آمده از روی تهور بر قلعه نور دست یافت و ملک در زندان شیراز عهد کرده بود که اگر باردیگر بحکومت رسد در رواج مذهب ائمه اثنی عشر سعی نماید لاجرم اهالی رستمدار را که تا آن وقت سنی بودند بمذهب حق دعوت نموده از آن زمان تشیع در آن دیار اشتها یافت و ملک در ماه رجب سنه سبع و خمسين و ثمانمائه ۸۵۷ وفات یافت بعد از وی ملک در میان دو پسر وی منقسم شده الی الان که سنه اثنی و سبعین و تسعمائه ۹۷۲ است آن قسمت معتبر است، یک حصه قلعه نور و توابع است و یک بخش قلعه کجور و مضافات

ملوک نور

وایشان هشت نفر تا غایت برمسند سروری نشسته اند

ملک کاوس بن ملک کیومرث قائم مقام پدر و وصی او بود بحکم پدر، برادران که هفت نفر دیگر بودند محکوم او اما بواسطه سفک دماء و سوء

۱- ع : در زی القعه برستمدار

خلق اخوان از و تنفر نموده بملک اسکندر برادرش پیوستند وفاتش در سنهٔ احدی و
وسبعین و ثمانمائه ۸۷۱

ملک جهانگیر بن ملک کاوس در قلعهٔ نور بجای پدر مغفور نشسته میانهٔ او و عیش
اسکندر نزاعی بود و کار کیا سلطان محمد طاب نراه در سنهٔ احدی
و ثمانین و ثمانمائه ۸۸۱ یکمرتبه اصلاح فرمودند آخر در شهر سنهٔ اربع و تسعمائه ۹۰۴
وفات یافت .

ملک کاوس (۱) بن جهانگیر بموجب ولی العہدی قایم مقام شده آخر در جنگ
برادرش بیستون کشته شد

ملک کیومرث (۲) بن جهانگیر بعد از حادثهٔ برادر قلعهٔ نور را ضبط نموده
برادرش ملک بیستون را در آنجا راه نداد اما آخر میانهٔ او و
برادرش بیستون جنگ شده بردست او کشته گردید .

ملک بیستون (۳) بن جهانگیر بعد از قتل برادران و اعمام بحکومت رسیده خواست
تا تمام رستم دار را بتصرف در آورد بنابراین در سنهٔ عشر
و تسعمائه ۹۱۰ لشکر بر سر کجور برده بغیر از قلعهٔ تمامی آن الکارا مسخر گردانید آخر در
بیست و ششم صفر سنهٔ ثلاث عشر و تسعمائه ۹۱۳ در وقت مستی بردست عورتی که قسای (۴) او بوده
واقوامش بردست ملک کشته شده بودند بقتل رسید .

ملک بهمن [بن بیستون] بعد از پدر وارث ملک موروثی شده با حکام اطراف
سلوک پسندیده نموده و همیشه پادشاه عالیجاه سلطان احمد خان
و خواهر میر عبدالکریم مازندرانی را بنکاح در آورد و چهل [و سه] سال حکومت کرده
در شهر سنهٔ سبع و خمین و تسعمائه ۹۵۷ وفات کرده [ابن مصرع موافق تاریخ است :
مزید بقای کیومرث باد (۴)]

ملک کیومرث بن بهمن بجای پدر حاکم شده مکرراً بدرگاه عالم پناه آمده
مشمول عواطف بی دریغ گردید و الحال والی نور است و از جانب
مادر خواهر زادهٔ میر عبدالکریم

ملک اویس بن ملک گسته بن ملک بیستون [مدظله فی القرون که بی تکلف
در شاه و اراصداف ملوک گاو باره استندار است (۵)] اکنون در
بعضی از نواحی آنجا بر زیلوچه داری متمکن و در ظلال عاطفت نواب خانی [عظیم الشانی (۶)]
که بشرف مصاهرت آنحضرت مشرف است متوطن .

۱- ع : کیومرث ۲- ع : بیستون ۳- ع : بهمن ۴ ، ۵- این
دو قسمت را نسخه «د» ندارد ۶- مخصوص نسخه د .

ملوک کجور

وازیاشان شش نفر تاحال بحکومت رسیده اند :

ملک اسکندر بن ملک کیومرث بردست برادرش ملک کاوس گرفتار شده بسلامت خلاص شد و بعد از چند گاه (۱) وفات یافت .

ملک تاج الدوله بن اسکندر قایم مقام [بدر] شده مدتی آن جا بحکومت مستقل بود .

ملک اشرف بن تاج الدوله پس از پدر بحکومت رسیده در حینی که ملک بیستون لشکر به الکای او کشید چون در خود قوت مقاومت نمیدید پسر ارشد خود ملک کاوس را در قلعه گذاشته خود بگیلان رفت و بعد از واقعه ملک بیستون عود نموده ملک کاوس او را تمکین نداده وی نیز با پسر مضایقه نکرد آخر در شهر سنه احدی و عشرين و تسعمائه ۶۲۱ وفات یافت .

ملک کاوس بن ملک اشرف از روی فهم و ادراک و اطلاع بر احوال سلاطین وقت و مراعات اهل فضل نسبتی بدیگران نداشت و در زمان خود ستون دارالمرز (۲) بود آخر در شهر سنه خمسين و تسعمائه ۹۵۰ بقصد ملک جهانگیر پسرش ارتحال نموده و بیشتر ملک اسکندر برادر خود را که دختر زاده سلطان احمدخان بود در زمان بدر قصد کرده بود اهالی آن دیار بآلکلیه از او رمیده ملک کیومرث را بحکومت برداشتند .

ملک کیومرث بن ملک کاوس قریب هجده سال بفرموده پدر در بند بود آخر بامداد آقا محمد روز افزون وارث ملک پدر شد آخر در پانزدهم (۳) ذی القعدة سنه ثلاث و ستين و تسعمائه ۹۶۳ فوت شد .

ملک جهانگیر بن ملک کاوس بعد از برادر بحکومت رسیده [بزیارت روضه رضاعلیه التحیه و الثنا مشرف گشته (۴)] حالا حاکم کجور اوست و ملک بهمن بن کیومرث حال حاکم لاریجان است .

صفحه پانزدهم

در سلاطین اطراف مشتمل بر چهار سطر

سطر اول در سلاطین لار

- ۱- د : بعد از حکومت چند گاه ۲- ع : بیستون دارالمرز ۳- د : پانزدهم
۴- م : ندارد

ونسبت ایشان برین موجب بگرگین میلاد میرسد :

[ابراهیم خان بن محمد بیک بن میر علاء الملک بن امیر جهان شاه بن امیر قطب الدین شیر بن امیرزاده حاجی مبارز الدین محمد بن حاجی علاء الملک کرگین شاه بن امیر حاجی سیف الدین نصرت بن امیر مظفر الدین باکالنجار بن امیر قطب الدین مؤید باقوی بن امیر وهب الدین زنگی بن امیر معز الدین حسین بن امیر اسد الدین (۱) وهب بن امیر بهاء الدین ابوالقاسم لنگ بن وهب الدین زنگی بن امیر بدر الدین دزدان بن امیر شرف الدین اسد بن امیر جلال الدین ایرج لاری که اول حکام اسلامت و در عهد عمر بن عبدالعزیز مسلمان شد و ایرج پسر کرگین بن [قباد بی] لادین کرگین بن طهمورث بن قباد بن [بهمن بن اردشیر بن] لادین [فرور بن رام بن تهمتن بن نرسی بن قباد بن لاد بن کرکس] بن [کرگین بن میلاد است (۲)] و چون از امیر قطب الدین مؤید باقوی (۳) تاحال تاریخ جلوس و وفات ایشان معلوم شد مرقوم گشت .

الملقب باقوی در سنه اربع و تسعین و خمسمائه ۵۹۴ بعد از پدر
امیر قطب الدین
 جلوس نمود و در سوم جمادی الاخری سنه ثمان و اربعین و ستمائه ۶۴۸
مؤید
 وفات یافت .

پسرش بعد از پدر بحکومت رسیده در سنه ثمانین و ستمائه ۶۸۰
امیر کالنجار
 عزلت یافت و هم در آن نزدیکی فوت شد
 بن کالنجار بعد از عزلت پدر والی شده در هفدهم جمادی الاولی
امیر قطب الدین (۴) سنه تسع و تسعین ۶۹۹ در جنگ ایلود کشته شد .
مؤید ثانی

بن قطب الدین مؤید قایم مقام شده وفاتش [جمادی الثانیه سنه
امیر علاء الملک (۵)
 احدى و ثلاثین و سبعمائ ۷۳۱ .

بن علاء الملک ولادتش هفتم (۶) جمادی الاولی سنه تسع و تسعین
باکالنجار ثانی
 و ستمائه ۶۹۹ بعد از پدر جلوس کرده و در بیست و سیم رمضان سنه

۱- ع : رشد الدین . ۲، ۶ این دو قسمت را نسخه «د» فاقد است ۳- در
 نسخه ع چند نفر از آباء و اجداد مؤید باقوی را تکرار کرده است . ۴- ع :
 ۵- ع قطب الدین . امیر کالنجار .

- ثلاث وخمسين وسبعمائە ۷۵۳ فوت شد .
حاجی سیف الدین بن کالنجار بعد از پدر بحکومت رسیده [ولادتش بیست و چهارم ربیع الاول سنه تسع و عشرين وسبعمائە ۷۲۹ (۱)] وفاتش بیست و ششم شعبان سنه ست عشر و ثمانمائە ۸۱۶
نصرت
 بن سیف الدین نصرت در هشتم شعبان سنه خمس و سبعین وسبعمائە ۷۷۵ بتفویض پدرش جلوس نموده در هجدهم ذی الحجه سنه ثلاث و عشرين و ثمانمائە ۸۲۳ وفات یافت [ولادتش در هفتم شعبان سنه تسع و اربعین وسبعمائە ۷۴۹ (۲)]
علاء الملک
گرغین شاه
مبارز الدین محمد بن علاء الملک (۳) در غره رجب سنه تسع و ثمانین ۷۸۹ بتفویض پدر پادشاه شد ولادتش در ذی الحجه سنه تسم و ستین وسبعمائە ۷۶۹ وفاتش در بیست و سوم رمضان سنه اربعین و ثمانمائە ۸۴۰
امیر قطب الدین بن (۴) مبارز الدین محمد بعد از پدر قایم مقام شده ولادتش سنه سبع و تسمین وسبعمائە ۷۹۷ وفاتش [بیست و یکم رجب (۵)] سنه تسع و خمین و ثمانمائە ۸۵۹ .
مبشر
 بن مبشر بعد از پدر قایم مقام گشته ولادتش در منتصف صفر سنه ثلاثین و ثمانمائە ۸۳۰ وفاتش سوم رجب سنه ثلاث و ثمانین و ثمانمائە ۸۸۳
میر جهان شاه
امیر علاء الملک بن جهان شاه بجای پدر نشسته [ولادتش عشرين صفر سنه خمس و خمین و ثمانمائە ۸۵۵
امیر هارون بن علاء الملک پس از پدر بحکومت رسیده در سنه سبع و عشرين و تسمائە ۹۲۷ وفات یافت .
محمد بیگ بن میر علاء الملک پس از برادر ولایت یافته (۶) [در شوال سنه ثلاثین و تسمائە ۹۳۰ کشته شد .
انوشروان بن امیر ابوسعید بن علاء الملک بعد از اعم جلوس نموده ویرا اشعار و تصانیف در الحان بسیار است و پشاه عادل اشتهار دارد آخر در روز جمعه بیست و نهم صفر سنه ثمان و اربعین و تسمائە ۹۴۸ در وقت خروج از مسجد جامع لار بردست مجهولی بقتل آمد و در آن باب بخاطر رسید :
 شعر

چون سلخ صفر کشته گردید شه عادل از « قتل شه عادل » تاریخ شود حاصل (۷)

۱ ، ۵ ، ۶ این چند قسمت را نسخه د فاقد است ۳- ع : میر جهان شاه

۴- ع : امیر علاء الملک ۷- ولی این سه کلمه مطابق ۹۳۰ است

ابراهیم خان بن محمد بیک بعد از عزاده بسلطنت نشست و الحال هذه حاکم مستقل آنجا [وخراج گزار دیوان اعلی شده (۱)]

صطر ثانی در ولایات هرمز

مقدمه بعد از واقعه اتابک سلجوق شاه سلغری که حکومت آنجا موروئی او بود که قبل از اتابکان حاکم آنجا بود در شهر سنه احدى و سبعین و ستمائه ۶۷۸ استیلا یافته دیگر اتابکان را تمکین نداد . محمود قلهائی

نصرت پسرش بعد از پدر آن روش پیش گرفت .

رکن الدین برادرش از قلهات بروی خروج کرده و نصرت را بگرفت و بقلعه فرستاد و در آنجا قصد کرده استقلال یافت مسعود

شهاب الدین ایاز غلام پدرش بروی خروج کرده او را بکینه نصرت گرفته قصد نمود پسرش را از بام انداخت و رشد تمام کرده از ملک قیس (۲) جزیره جرون را بخریده در سنه احدى عشر و سبعمائه ۷۱۸ آغاز عمارت کرده شأن او بزرگ شد آخر در سنه ست عشر و سبعمائه ۷۱۶ وفات یافت .

ملک گردان شاه که سلاطین حال هرمز برین موجب بد و میسرند : بن توران شاه بن سلغرشاه بن شهاب الدین بن توران شاه بن فیروز شاه بن سلطان محمد شاه بن سلطان قطب الدین تهمن بن گردان شاه ، و میگویند نسب او را از پدر بحضرت هود پیغمبر علیه السلام و از جانب مادر بگستهم بن اشک بن اشکان زرین کمر می پیوندند و بر هرمز استیلا یافت و مکرراً میان او و ملککان قیس جنک شده وی غالب آمد قطب الدین تهمن پسرش بغایت دولتمند و رشید بود و در زمان او ملککان قیس بر افتادند و کار او بالا گرفته بسیاری از جزایر و ولایات بگشاد و عدل ورزیده و بلند آوازه گردید آخر در شهر سنه ثمان و خمسين و سبعمائه ۷۵۸ وفات یافت در مقام خضر نبی علیه السلام مدفون شد

توران شاه بن تهمن بعد از پدر بحکومت نشسته تاج مرصع بر سر نهاده و چتر برداشت و با شاه شجاع دوستی کرد و بعد از حکومت سی ساله فرمان یافت و از او نسلی نماند .

محمد شاه بن تهمن بعد از برادر قایم مقام شده در زمان او محمد سلطان نبیره امیر تیمور [گورکان] در شهر سنه تسع و تسعين و سبعمائه ۷۹۹ قلعه میناو دیگر بنادر را بگرفته آخر مال چهار ساله

- برگردن او نهاد .
- فیروزشاه (۱)** پسرش بجای او نشسته بعد او مدتی اراده حج کرده و بعد از عود در جزیره کشم فروکش کرده در سنه تسع و ثلاثین و ثمانمائه ۸۳۹ فوت شد.
- سیف الدین** بن فیروزشاه (۲) بموجب ولی المهدی بجای پدر والی شد برادرش تورانشاه بر وی خروج کرده چون اهالی جرون با سیف الدین دل دگرگون داشتند وی نقود و جواهر بسیار برداشته بقلعه مینو خان رفت و در سنه تسع و ثلاثین ۸۳۹ بخدمت میرزا شاهرخ آمد .
- تورانشاه** برادرش بحکومت نشسته میرزا شاهرخ حسب الاستدعای ملک سیف الدین لشکر فارس و کرمان را بمقدد او بحوالی جرون فرستاده بواسطه گرانی (۳) باز گشتند و او در سلطنت استقلال یافت
- شهاب الدین** بن تورانشاه بعد از پدر به سلطنت نشست
- سلفرشاه** بعد از پدر قایم مقام شد چون بغایت کریم بود یکی از شعرا در مدح او گفته: شعر
- بحر با کاسه چوبینه بشید الله است کف بر آورده گدای در سلفرشاه است
- تورانشاه** پسرش قایم مقام او گردید
- سلفرشاه** بن تورانشاه پس از پدر صاحب افسر شد و در عهد او فرنگ [در عشر ربیع الاول سنه ثلاث عشر و تسعمائه ۹۱۳] بر جرون استیلا یافت
- تورانشاه** بن سلفرشاه بجای پدر نشسته چون فرنگیان استیلا تمام داشتند [از سلطنت] بغیر از اسم چیزى برو نمانده بود آخر در شنبه (۴) دهم ذی القعدة سنه احدى و سبعین و تسعمائه ۹۷۱ باجل طبیعى در گذشت .
- محمدشاه** بن فیروزشاه که از بنی اعمام اوست بجای او منسوب شده در سنه اثنی و سبعین و تسعمائه ۹۷۲ از هم در گذشت .
- فرخ شاه** بن محمدشاه قایم مقام پدر گشته حالا والی انجا اوست

صطر صمیم

در سلاطین شیروان

گویند [نسب (۵)] ایشان بانوشیروان برین موجب میرسد: شاه رخ بن سلطان بن

- ۱- ع محمد شاه ۲- ع : فیروزشاه بن فیروز شاه ۳- ع : کرمانی
۴- ع : روز شنبه ۵- ع ندارد .

شیخ شاه بن فرخ یسار بن خلیل الله بن شیخ ابراهیم بن سلطان بن کیقباد بن فرخزاد بن فرامرز بن گشتاسب (که ملوک گشتاسبی سالیان بدو منسوب است) بن فرخزاد بن منوچهر (که ملقب بود بخاقان و خاقانی شاعر [شروانی] بدو منسوب است) بن کسران بن کاوس بن شهریار بن گرشاسف بن فریدون بن فرامرز بن سالار بن مزید بن (۱) چون بن مرزبان بن هرمز بن انوشیروان عادل از آنجمله بعضی که تاریخ جلوس و وفات معلوم بود مذکور میگردد :

بن کیقباد مدتها حکومت کرده در سنه اربع و سبعین و سبعماه ۷۷۴ وفات یافت .

کاوس

بن کاوس بعد از پدر پادشاه شد [در سنه (۲) اربع و ثمانین و سبعماه ۷۸۴ که سلطان احمد جلایر قصد برادرش سلطان حسین کرده بود از بیم عادل آقا به اران رفته اورا بدین طرف آب طلب داشت و هوشنگ واسطه صلح شده اصلاح ذات البین نمود (۳)] وفاتش در سنه ...

هوشنگ

بن سلطان محمد بحکومت نشسته با امیر تیمور گورکان دوستی کرد و در اکثر معارك همراه او بود و در سنه عشرين و ثمانماه

شیخ ابراهیم

۸۲۰ وفات یافت .

بن شیخ ابراهیم بعد از پدر به سلطنت رسیده اتفاقا سلطان خلیل تاریخ جلوس اوست (۴) او نیز چون پدر با تیموریه صداقت می ورزید بنابراین آرا اسکندر ترکمان در سنه احدى و ثلاثین ۸۳۸ لشکر بشروان کشیده وی فرار نمود و شروانات تا دربند تاراج یافت و در سنه ثمان و ثلاثین ۸۳۸ برادرش کیقباد و اسحاق و هاشم برو خروج نموده بمدد میرزا شاه رخ شرایشان متدفع گردید و وفاتش در سنه سبع و ستین و ثمانماه ۸۶۷

سلطان خلیل

المشهور بفرخ یسار بن خلیل الله بعد از پدر وارث ملک شده در عهد او سلطان ابوسعید در قرا با غشلاق گرفته مدار آذوقه [ردوی] او بر شروان بود تا آنکه او از بیم حسن بیک با سلطان ابوسعید یاغی شده موجب ویرانی او شد چنانچه این مصراع تاریخ ابوسعید از آن اخبار می نماید (۵) «دارزون حسن زدو تاریخ شیرانشاه است» اتفاقا شیرانشاه (۶) تاریخ جلوس اوست و او چون پدر نسبت بخاندان هدایت و ولایت [قصدی] اندیشیده بمکافات آن در سنه ست و تسمماه ۹۰۶ درجانی (۷) شماخی بر دست غازیان نصرت شعار گشته شد .

شیرانشاه

۱- د: ترمذ ع: مریدون جون ۲- م: وفاتش در سنه اربع الخ و با سیاق عبارت درست نیست ۳- این قسمت را نسخه «د» فاقد است ۴- بنابراین تاریخ جلوس ۸۱۰ خواهد بود ۵- از این مصرع چیزی معلوم نشد ۶- د: «شیرانشاه» ولی شیرانشاه صحیح است ۷- د: حوالی

- بهرام بیگ** بن فرخ [یسار قایم مقام گردیده بعد از یکسال در سنه سیم و تسعمائه ۹۰۷ وفات کرد]
- قاضی بیگ** بن فرخ یسار که زر غازی بیکی بدو منسوب است بعد از برادر والی شده در سنه ثمان و تسعمائه ۹۰۸ در گذشت .
- شیخ ابراهیم** مشهور بشیخ شاه بن فرخ یسار بحکومت رسیده حضرت اعلی شاه غفران پناه انار الله برهانه زلات ایشان را به آب عفوشته وی در سنه سبع و عشرين و تسعمائه ۹۲۷ بعتبه بوسی رسیده بعنایت خسروانه سرافراز گردید آخر در شنبه هفدهم رجب سنه ثلاثین ۹۳۰ وفات یافت .
- سلطان خلیل** بن شیخ شاه چون اسن اولاد و بعض مصاهرت نواب اعلی استعمار داشت بر سایر اخوان فایق آمده والی باستقلال گشت و در جمعه نهم [جمادی الاولی سنه اثنی و اربعین و تسعمائه ۹۴۲ وفات یافت و از اونسلی نماند]
- شاهرخ** بن سلطان فرخ [یسار بعد از] عم به اتفاق امرا بحکومت نشسته و روز شنبه بیست و هفتم ربیع الآخر سنه خمس و اربعین ۹۴۵ نواب کامیاب اقدس اعلی همایون فتح قلعه بیغرو شروان فرموده وی بچنگ درآمد و تمامی شروانات مسخر اولیاء [دولت] قاهره گشته وی در سنه ست و اربعین و تسعمائه ۹۴۶ فرمان یافته آن سلسله بدو منتهی شد .

سطر چهارم در حکام قرمان

مقدمه بدانکه قمرالدین بدر قرمان از ترا کمه وروم و بانگشت فروشی اوقات گذار نیدی بر سرش چون بسن رشد رسید درروم بواسطه مخالفت اولاد غیاث الدین کبخی و سلجوقی هرج و مرج شده وی در سنه اربع و خمین و ستمائه ۶۵۴ آغاز قطع طریق کرده جمعی بدو پیوستند و جهات بسیار بدست آوردند و چون سلطان رکن الدین (۱) مستقل گردید ویرا باطاعت در آورده در خلال آن احوال بمرد برادرش :

ملازم بود چون هوای خلاف در سر داشت او و پسران قرمان در قلعه کاوله **بونیموز** مقید شدند و هر چند گاه بقلعه دیگر تحویل می یافتند تا آنکه معین الدین پروانه ایشان را خلاص ساخت و ایشان بمساکن خویش شتافته آغاز فساد کردند و مکرراً پروانه جنود بدفع ایشان فرستاد بواسطه استحکام محل کاری از پیش نبردند تا آنکه پروانه کشته شده درروم فترات شد .

پسر بزرگترش چون صاحب داعیه بود شخصی مجهول بر تراشیده **محمد بیگ** غیاث الدین سیاوش بن عزالدین کیکاوس بن غیاث الدین کبخی و

سلجوقی نام نهاده در روز پنجشنبه دهم ذی الحجه سنه ست و سبعین و ستمائه ۶۷۶ (۱) برقونیه استیلا یافت و خزاین و اموال بسیاری بدست آورده و این اول نشو و نمای آن طبقه است همواره میان محمد بیک و سلاجقه و مغولان که کومک سلجوقیان بودند جنگ شده در یکی از آن معارك محمد بیک از آمدن لشکر مغول [غافل بودی] با دو برادر و عمزاده و نفری چند که بر شجاعت ایشان اعتمادی داشت بزبان گیری آمده اتفاقاً فوجی از مغول بدیشان دچار گشته خواستند به نیزه دفع مغولان کنند ایشان از اسب بزیر آمده بنیاد شبیه کردند اول تیری که از شصت بیرون جست، بر مقتل محمد بیک آمده بیفتاد و برادرش رفت که او را بر دارد او نیز تیری خورده بروی افتاد اکثر اولاد و اقوام قرامان بقتل آمدند.

محمد بیک که از احفاد قرامان بود سالها فرمان فرمای آن الکا و با آل عثمان در صدد جنگ و جدال بود تا آنکه در زمان سلطان مراد بن محمد بن ایلدرم بایزید در حینی که بمداغه برادرش مصطفی مشغولی داشت لشکر بر سرانطاکیه کشیده شش ماه آن جا را محاصره کرده در آن اثنا توبی بروی آمده در سنه ست و عشرين و ثماننامه ۸۲۶ کشته شد و پسر بود علی بیک و ابراهیم بیک

ابراهیم بیک امرا او را بسلطنت برداشته علی بیک از بیم فرار نموده بدرون حصار انطاکیه رفت و ابراهیم بیک سالها با آل عثمان در مقام خلاف و عناد بود تا آنکه در سنه تسع و ستین و ثماننامه ۸۶۹ فوت شد.

قاسم بیک بن ابراهیم پس از پدر حاکم ولایات قرامان شده بدستور میانه او و آل عثمان حرب و ضرب بود تا آنکه در اواسط محرم سنه سیم و ثمانین و ثماننامه ۸۸۷ فرمان یافت والله اعلم بحقیقه الامور

صفحه شانزدهم در سلاطین مغول

که بلسان نبوت به بنو قنطور موسومند و شبهه‌ی از نسبت ایشان در سلاطین [ترك] قبل از اسلام [مستور شد]

چنگیز خان بن یسوکا بها در بن برتان در هشتم ذی القعدة سنه تسع و اربعین و خمسمائه ۵۴۰ مطابق تنگوز میل از الوان آنکه خاتون بزرگ در موضع اویلون یلدوق مغولستان بوجود آمد و کفش ملو از خون منجمد بود [چون] پدرش در انسال بر بلوچین حاکم تاتار غالب آمده او را تموچین نام نهاده و او در سیزده سالگی

از پدر مانده اصحابش متفرق شدند ناچار به اونك خان پادشاه ایماق کرايت که دوست پدرش بود پیوست و بینهما صداقت مؤکده بود تا دشمنان میان ایشان بزیان آورده در شهر سنه ثمان و تسمین ۵۹۸ موافق ایت میل خان قصد او کرده وی غالب آمد و در سال دیگر مطابق تنگوز میل کرت آخری میانه ایشان جنگ شد چون خان کشته گشت [وی در سنه تسع و تسمین و خمسمائه ۵۹۹ در سن پنجاه سالگی به سلطنت نشسته ملقب بچنگیز خان گردید (۱)] یعنی خان خانان، در اندک وقتی بر تمامی قبایل مغول و تاتار [وصحرائشینان (۲)] و ایغور استیلا یافته بعضی از خطا و جورچه نیز بگرفت و چون میان او و قطب الدین محمد خوارزمشاه بواسطه قتل و نهب تجارت دشت کدورتی شده بود در [توشقان (۳)] سنه خمس عشر و ستمائه ۶۱۵ یورش بلاد تازیک کرده بود در عرض شش سال واندی بر تمامی ترکستان و ایران و قباچاق و آلان غلبه کرده خوارزمشاهیه را قهر کرد و از غایت قتل عام نزدیک شد که ذریت آدم در آن بلاد برافتد و در سالی که «معاودت چنگیز» از روی حساب منهی از آنست رجعت کرده (۴) هنوز بورت خود با استراحت گرم نکرده بود که بعزم یورش بیکتاش (۵) که آنرا قاشین نیز گویند به لشکر برنشست و پادشاه انجاشیدر قو خانرا با سیصد هزار سوار بقتل آورده و در همان سفر در رمضان سنه اربع و عشرين ۶۲۴ فرمان یافت ویرا چهار پسر نامدار بود هر یک را جاه و جورچه و ایل و اویماق تعیین فرموده او کتای پسر میانه خود را که از روی عدالت و مکرمت براخوان را حج بود ولی العهد گردانید و قانونی که آنرا توره گویند و اولاد او الحال نیز مدار بر آن دارند در میانه قوم بگذاشت.

یعنی عروج بعد از واقعه پدر بدو سال در ربیع الاول او دیمیل سنه است و عشرين و ستمائه ۶۲۶ جلوس نمود لقب قاآنی یافت بر جراحتهای پدر مرهم راحت نهاد و احدی را یارای خلاف او نبود و در بار سئیل سنه تسع و عشرين ۶۲۹ یورش خطای کرده در احدی و ثلاثین ۶۳۱ یونت میل تمامی آن الکا مسخر مغول شد و لشکر او بایران آمده سلطان جلال الدین خوارزمی [منکبرنی (۶)] را بر انداختند آخر در پنجم جمادی الاخری پارس میل تسع و ثمانین و ستمائه ۶۸۹ فرمان یافت نسخه کرم او درین موجز نمیگنجد گویند چون از روی دفتر عطای او را جمع کردند زیاده از شصت هزار تومان بالش (۷) بود

-
- ۱- از نسخه ها تلفیق شد ۲- مخصوص د ۳- د : فاقد است.
 ۴- تاریخ بازگشت چنگیز ۶۲۱ است ولی «معاودت چنگیز» ۵۱۱ پیش نیست
 ۵- د : ننکیاس ۶- مخصوص «د» است ۷- ع : «بایشت» و
 هر بالش باختلاف اقوال با نصد مقال طلایا بیست دینار یا بیست درهم است

کیوک خان

بن او کتای قآن بعد از چهار سال به اتفاق اقا و ابنی در ربیع الاول سنه ثلاث و اربعین ۶۴۳ یونت میل قورلتای عظیم کرده اکثر حکام ایران و توران و روم و روس در آن جشن حاضر کردند و او را بر تخت سلطنت نشاندند و او چون پدر کریم و عادل بود امامت نصاری داشت و رهبانان در زمان او استیلا یافته تعدی بسیاری بر مسلمانان کردند و آخر بمرض سل مبتلا شده بواسطه تغییر آب و هوا متوجه سمرقند شد و در یک هفته برای پیش مالینغ در سنه اربع و اربعین و ستماه ۶۴۴ در گذشت [مدت ملکش یکسال (۱)].

منکوقاآن

بن تولی بن چنگیز خان بعد از عززاده بحسن تدبیر مادرش و امداد باتوی بن چوچی که در آن وقت مقدم [آن دودمان بود در ربیع الاول ثمان و اربعین ۶۴۸ تنگوزمیل بر تخت خانی نشسته بهضی از (۲)] فرزندان و فرزندزادگان او کتای قآن آغاز خلاف کرده مقهور شدند دیگر کس را یارای خلاف نماند و اقتدار تمام یافت و قبلائی بیک برادر خود را لشکر داده بصوب شرق بالکای خطا فرستاده و برادر دیگر هلاکو را به طرف غرب ایران روان داشت و از هر ده کس [دو کس] نامزد آن یورش کرده صد و بیست هزار سوار همراه او از جیعون بگذشتند و قآن خودش در شهر سنه ثلاث و خمسين ۶۵۳ یورش بکتاش که ماچین است کرده و قبلا بالشکرها چنانچه سیصد هزار (۳) میشدند بدو پیوستند و اکثر قلاع و ولایات آنجا را مسخر ساخته در آن اثنا از عفونت هوای آن جایمار شده در پای قلعه دولی شامک (۴) در محرم [سنه ۵] خمس و خمسين [و ستماه ۶۵۵ (۶) میلان میل] بسوء المزاج [فوت شد تا آنوقت] در میان مغول خلائی نبود بعد از آن اختلاف عظیمی پیدا شده متفرق بچند فرقه شدند و آن در طی چهار سطر مشروح میگردد .

سطراول دراولاد او کتای

قیدو

بن قاشین بن او کتای در وقت بلقاق ارتق بوکا با او بود بتقریب آنکه الوس خود را جمع کند از وی رخصت گرفت و اظهار یاغی گری کرده به امداد بر که خان الوس جغتای را گردآوری کرد و اسم سلطنت بر خود نهاده و میانه قید و القو نبیره جغتای مکرر مصاف شده وی غالب [آمد] آخر در شهر

۱- مخصوص د ۲- ع ندارد ۳- د : صد هزار ۴- د : لسانک ۵- ۶- مخصوص د

سنهٔ سبعمائه ۷۰۰ تیمورقاآن فرزندزادهٔ قبلا صد تومان لشکر بر سر او مرستاده ویرا در آن معرکه زخمی رسید و با وجود آن قولنج کرده به اسهال دموی منجر شد و در رجب سنهٔ اثنی و سبعمائه ۷۰۲ وفات یافت و پسر خود ارسو (۱) را ولی‌العهد ساخت اما با وجود استیلای فرزندان جغتای کاری او را از پیش نرفت.

چپارخان (۲) بن قیدو قایم مقام پدر شد آخر میانهٔ او و دواخان بن براقخان جغتای کمال وفاق بنفاق تبدیل یافته در شهر سنهٔ خمس و سبعمائه

۷۰۵ لشکریان چریک طرفین مابین سرقتند و خجند بایکدیگر جنک کرده چریک اغول (۳) برادر چپارخان گرفتار شده ضعف تمام بحال او را یافت بعد از آن لشکر تیمورقاآن و دواخان او را در میان گرفته نگذاشتند که چشم واکند چون مداوایی بغیر از التجا بدواندیده پناه بدو برده در ظل حمایت اومی بود آخر چون کبک بن دوا بالتقود (۴) را بکشت وی با کبک یاغی شده از وی بگریخت و در اثنای فرار بردست ملازمان او گرفتار گشته در سنهٔ ثمان ۷۰۸ بقتل رسید (۵)

علی سلطان بن ارک تیمور بن بنه بن قیداق اغول بن او کتا بعد از توران تیمور (۶) که از نبیره گان جغتای بود به قلب بر آن الوس مستولی شده چون اکثر امرا با او مخالف بودند [بنابر این] او را در سنهٔ اربعم و ثلاثین و سبعمائه ۷۳۴ از میان برداشتند.

دانشمندچه بن قید و بن تورخان بن [ملک بن] او کتای قاآن را امیر قزقن در شهر سنهٔ خمس و اربعین و سبعمائه ۷۴۵ بسلطنت برداشته چون امرا بواسطهٔ آنکه او از نسل جغتای نیست از آن کاره بودند ویرا در سنهٔ ثمان و اربعین و سبعمائه ۷۴۸ از هم گذرانیدند

سیور غتمش بن دانشمندچه را امیر تیمور گورکان در دوازدهم شهر رمضان سنهٔ احدى و سبعین و سبعمائه ۷۷۱ بسلطنت برداشت و در اواخر سنهٔ تسعین و سبعمائه ۷۹۰ (۷) باجل معهود وفات یافت.

سلطان محمود بن سیور غتمش را امیر تیمور بدستور بجای پدر نشانده سکه و خطبه بنام او کرد و در مناشیر طغرای او بر این وجه مسطور بود «سلطان محمود خان یرلیغند بن تیمور گورکان سوزندن (۸)» آخر در یورش

-
- ۱- دارس: قزوینی: اروس ۲- د: چپار ۳- ع، د: ارغون
 ۴- د: مالتقو: قزوینی: نالیقو ۵- م: ندارد ۶- تاریخ
 گزیده: توفا تیمور ۷- ۸- ع: ندارد

روم سنهٔ خمس وثمانه ۸۰۵ درگذشت از آن دوحه (۱) دیگری بدولت نرسید.

سطنانی در اولاد جغتای

جغتای پسردوم چنگیزخان است و در اجرای یاسای پدر اصرار (۲) داشتی و کمال اطاعت برادر کوچکترش او کتای بنا بر وصیت پدر بجای آوردی قآن نیز مراعات خاطر او کرده پسرش کیوک را ملازم او ساخت چنگیزخان ماوراءالنهر و ترکستان بدو داده بود آخر در ذی القعدة سنهٔ ثمان و ثلاثین و ستمائه ۶۳۸ وفات کرد

یسومنگا [بن جغتای] بتربیت کیوک خان قایم مقام پدر شده و بعد از چند گاه در سنهٔ ست و اربعین و ستمائه ۶۴۶ درگذشت

قراها لاکو بن ماتکان بن جغتای پس (۳) از پدر بیچند سال با ستمو اب قراجار نویان که امیرالامرای جغتای بود بسلطنت نشست و در شعبان سنهٔ ثلاث و اربعین و ستمائه ۶۴۷ معزول شد

میسو خان بن جغتای بحکم کیوک خان و مدد قراجار نویان بعد از برادرزاده به تخت نشست و پس از چند گاه بحکم منوقا آن مغضوب شده باز قراها لاکو پادشاه گردید و بعد از دو سال وفات یافت.

مبارکشاه بن قراها لاکو بعد از پدر وارث ملک شده چون کودک بود مادرش مرغیه (۴) خاتون بنت ارتق بوکابن تولی صاحب اختیار بود.

الفو بن بایداد بن جغتای بحکم ارتق بوکا بحکومت آن الوس مقرر شده با [وی] خلاف ورزید و کس بقبلا قآن فرستاد اظهار ایلی کرد لا جرم قآن مرغیه خاتون را که از دست الفو بشکایت زد دعیم رفته بود بحکم زوجیت پیش او روان کرد و از آن کار الفو بالا گرفت آخر در شهور سنهٔ ثنی (وستین) و ستمائه ۶۶۲ بر دست مبارکشاه کشته شده وی کرت دیگر بسلطنت رسیده بشرف اسلام مشرف شد.

هراق خان بن یسون قرابن ماتکان بن جغتای سالها در خدمت قبلا بود و چون قآن دفع برادرش ارتق بوکا کرد او را بواسطهٔ دفع فتنهٔ [قید و بحکومت] الوس جغتای فرستاد و او در بارس میل ثلاث و ستین و ستمائه ۶۶۳ بحکومت (۵) نشست و مبارکشاه را ملازم خود گردانید و کار او عروج یافته طمع در ایران کرد و از جیحون عبور نموده در غرهٔ ذی العجه سنهٔ ثمان و ستین ۶۶۸ در حوالی هرات با ابقا خان مصاف داده منهزم بماوراءالنهر رفت و مسلمان شده بسلطان غیاث الدین ملقب گشت بعد از آن افلاج پیدا کرده در قوی میل تسع و ستین و ستمائه ۶۶۹ درگذشت.

۳- ع ندارد

۲- ع : احرار

۱- ع : دوحه

۴- د : هرغه

نیکی خان بن بایدار بن جفتای بعد از براق بحکم قید و فرمان فرما شد حقوق او را به حقوق مبدل ساخت آخر بدست لشکر او اسیر شده در سنه احدی و سیمین و ستمائه ۶۷۱ گذشت .

بوقا تیمور خان بن قداقی بن سبجان بن نوری بن ماتکان (۱) بن جفتای پادشاه شد و در سنه خمس و سیمین ۶۷۵ نماند .
دواخان که ارشد اولاد براق خان و ملازم قید و بود بحکم او بسلطنت رسیده و بعد از حکومت سی ساله در شهر سنه ست (۲) و سیمائه ۷۰۶ در گذشت

کونجک خان بن دواخان وارث ملک گردید و چون قید و در آن اوقات وفات کرده [پسرانش] از عهده آن کار بیرون نمی آمدند برالکای ایشان استیلای یافته ولایت را داخل دیوان خود ساخت آخر بعد از یکسال و نیم [در اوخر سنه سبع و سیمائه ۷۰۷ در مصاف اغول میسور در موضع بوری باشی بقتل رسید (۳)]
نالبیغو خان بن قداقی بن سبجان بن نوری [که از جانب مادر نسبش به ترکان کرمانی می پیوندد بنا بر این مقلد قلاده اسلام بود (۴)] بروری نشسته باوجود اولاد دوا مهم اونیك از پیش نمیرفت لاجرم در قصد ایشان بود کبک بن دوا پیش دستی کرده [در طوی که وی غافل بود و اکثر امرایش با کبک زبان (۵) یکی داشتند با سیصد سوار بر سر او در آمده در شهر سنه ثمان و سیمائه (۶)] ویرا از میان برداشت و برادر بزرگ خود ایسنوقارا (۷) بسلطنت نشاند .

ایسنوقا خان بن دوا باتومانان نکودری در حدود هند (۸) بود برادر کس بدو دوانید ویرا بسلطنت بشارت داد و خود در سلك امر او لشکر کشان در آمده [در شهر سنه تسع و سیمائه ۷۰۹ جلوس کرده (۹)] سالها در منصب حکومت مستقل بوده با آقان خطا الجایتو سلطان (۱۰) در مقام تنازع بود آخر در سنه ثمان ۷۰۸ وفات یافت (۱۱)

کبک خان بعد از برادر بسلطنت نشسته مآثر نیک او بر صحایف روزگار ماند آخر در شهر سنه احدی و عشرین و سیمائه ۷۲۱ نماند

ایچکداخان [برادر] دیگرش پادشاه شد در اندک زمانی در گذشت

۱- ع : مدامی . د : قداقی بن ماتکان . گزیده : توقاتیمر بن قدامی بن بوری بن مواتکان ۲- م ، د : خمس و سیمائه . ۳ ، ۴ ، ۶ م ندارد . ۵- ع رنی یکی . ۷- م در یکموضع اتوفادارد . گزیده ایس بوقا . ۸- د : سند ۹- م ، د ندارد ۱۰- نسخ مغشوش است . ۱۱- م : « سنه . . » و باتوجه باینکه طبق نسخه « ع » جلوس او در سنه ۷۰۹ بوده این تاریخ وفات حتماً غلط است . و ممکن است سنه ثمان عشر بوده است

- دوریا تیمور** برادر دیگرش جلوس نموده هم در آن نزدیکی فوت شد.
- ترمیشیرین خان** بن دواخان بعد از برادر پادشاه ذوجاه گردیده نوبتی لشکر بهند کشیده تادهلی مسخر کرد و در سنه ست و عشرین و سیمائه ۷۲۶ در نواحی غزنه با امیر حسن پسر بزرگ امیر چوپان مصاف داده منہزم شد آخر در سنه سیم و عشرین ۷۲۷ در ماوراءالنهر بمرک مغاجات در گذشت و او پادشاه مسلمان بود.
- جنکس خان** بن ابوکان بن دواخان بعد از عم پادشاه شده بت پرستیدی بعد از دو سال کشته شد و قاتل معلوم نشد.
- توران تیمور خان** بعد از برادر زاده سه سال سلطنت کرده خالی از جنونی نبود در سنه اثنی و ثلاثین ۷۳۲ بواسطه آن کشته شد.
- علی سلطان** نبیره او کنای چنانچه گذشت بعد از و سلطنت رسید.
- فولاد خان** [بن کونجک خان] بن دواخان بسلطنت نشسته در سنه خمس و ثلاثین ۷۳۵ وفات یافت.
- محمد خان** بن فولاد خان بن کونجک [بن دواخان] قایم مقام گردید.
- غزان سلطان خان** بن نسور بن ارتک تیمور بن بوقا تیمور بن قداقی سبغان بن نوری بن مانکان بن جفتای بسلطنت نشست بغایت ظالم و سفاک بود آخر در شهر سنه سبع و اربعین ۷۴۷ در حوالی قرشی در جنگ امیر قزقن بقتل آمد
- بیان قلی خان (۱)** بن سرغانو بن احمد بن تنوخی بن جفتای را امیر قزقن بسلطنت برداشته بعد از واقعه در سنه تسع و خمسين و سیمائه ۷۵۹ بردست [امیر] عبدالله بن امیر قزغن که برجای پدر نشسته بواسطه نظری که با حرمش داشت کشته گشت.
- تیمور شاه** بن بیوقور بن (۲) ابوکان بن دواخان را امیر عبدالله مذکور پیادشاهی نشانده و در سنه سیمین و سیمائه ۷۷۰ در جنگ امیر [بیان (۳)] سلدوز کشته شد.
- کابلشاه** بن دورجی بن ایلجکدای بن دواخان را در سنه خمس و ستین و سیمائه ۷۶۵ امیر حسین نبیره امیر قزغن بسلطنت موسوم ساخته
- ۱- ع : شاه قلی. ۲- م- تیمور. د : بیسور. ۳- مخصوص «د»

او را در واقعه امیر حسین در سنه احدى و سبعين ۷۷۱ از میان برداشتند .
تقلق تیمور خان بن ایمل (۱) خواجه بن دواپادشاه مغولستان قصد ماوراءالنهر کرده
 [نوبتی (۲)] در سنه احدى و ستين ۷۶۱ [و پس از او کرتی دیگر (۳)]
 در سنه اثنی و ستين ۷۶۲ (۴) لشکر بدانجا آورده و کاری از پیش نبرد آخر در سنه خمس و ستين
 و سبعمائه ۷۶۵ نماند

بعد از پدر بسلطنت نشسته در عهد او امیر تیمور تاخت مکرر را بمغولستان
خضر خواجه خان برده آثار اقتدار بظهور آورده آخر وی در شهر سنه اثنی و
 ثمانمائه ۸۰۲ وفات یافت و پسرانش شمع جهان و محمد اعلان و شیر علی با یکدیگر در
 افتاده میرزا اسکندر بن عمر شیخ تاخت بمغولستان برد .

شمع جهان بن خضر خواجه [بسلطنت نشسته بعد از مدتی فوت شد پس از او:

شیر محمد خان بن شمع جهان (۵) [حاکم گشته بعد از وی:

نقش جهان بن شمع جهان والی گردیده در سنه احدى و عشرين و ثمانمائه ۸۲۱
 بردست او پسر خان کشته شد .

شیر محمد خان بن خضر خواجه در سنه اربع و عشرين و ثمانمائه ۸۲۴ بسلطنت
 نشست.

اویس خان بن شیر علی سلطان و پادشاه شد.

اسنوقا خان (۶) بن اویس خان بعد از پدر پادشاه شد یونس برادرش با او در مقام
 تنازع بود آخر چون قوت مقاومت نداشت نزد الغ بیک میرزا
 رفت و در زمانی که میان الغ بیک و عبداللطیف منازعه بود اسنوقا فرصت یافته بر سر
 ماوراءالنهر تا کند بادام بتاخت و مردم آن جا را باسیری برد .

یونس خان بن اویس خان از الغ بیک التفات نیافته بعراق [و آذربایجان]
 نزد جهان شاه رفت و از آنجا بشیراز پیش [میرزا (۷)] ابراهیم
 سلطان و پس از آن نزد پسرش امیرزاده (۸) عبدالله بود و مدت هجده سال در آن
 غربت بسر برد و چون سلطان ابوسعید سلطنت یافت، بانتقام اسنوقا لشکر بمغولستان
 کشیده او را مغلوب ساخت مع هذاکس بطلب یونس خان روانه داشته او را با اسباب
 ملک گیری بمغولستان روان داشته در آنجا بسلطنت نشاند [و کرت دیگر از اعداء
 شکست یافته در شهر سنه ثمان و ستين ۷۶۸ دهرات نزد سلطان ابوسعید آمده دیگر باره

۱- د : ایمل ۲، ۴، ۵- د فاقد است ۳- کلمه «دیگر» فقط در نسخه «د»

است ۶- ع : یونس خان ۷- م : ندارد ۸- د : میرزا

ترتیب پیش از بیش دیده چند تومان لشکر از ماوراءالنهر بکومک او مقرر گردید [و دختر او قتلغ نگار خانم را جهت پسر خود عمر شیخ بخواست و میرزا بابر از و حاصل شد. بن یونس در تا شکند بجای پدرنشسته به حامیکه اشتها ریافت
سلطان محمود خان آخر او و برادرش احمد خان معروف به النجه خان در جنک شیک (۱) خان اسیر گشته خان ایشان را نکشت و رها کرد و برادران بصوب حاجی ترخان رفته النجه خان در آن دیار بعد از دو سه ماه فوت شده محمود خان پس از دو سه سال سرگردانی بامید عنایت [خان] شیبانی باز آمده بفرموده او کشته گردید بن النجه خان مدتها والی کاشغرو توابع بود و در شهر سنه احدی
رشید خان و سبعین و سبعمائه ۷۷۱ وفات یافت و این شعر بدو منسوب است.

بیت :

از آمدن یار شنیدم خبر امروز در شهر فتا دست عجب شور و شر امروز
صوفی سلطان پسرش قایم مقام اوست.

منصور خان بن سلطان سعید حاکم طرنان است (۲)

سطر ص ۴ در ذریع چوچی

چوچی اکبر اولاد چنگیز خان است و مادرش بوریه قوچین دختر پادشاه فقرات در اوایل حال قوم مرکیت اردوی چنگیز خان را [غازیده بود و او را (۳)] با سیری برده بودند و چون باز آوردند ویرا در اثنای راه بزد (۴) و چون چیزی نبود که کودک را در آن بیچند در خمیرش گرفته نزد چنگیز آوردند و چوچی نام نهادند یعنی مهمان نورسیده میانه او و اوستای و جغتای با آنکه از یک مادر بودند نقاری بود وطن در نسب او میگردند چنگیز خان در اثنای یورش تازیك و دشت قباچاق و خوارزم ، اقصای شمال بدو داده بود و فاتهش در ربیع الاول سیچقان قیل اربع و عشرین و ستمائه ۶۲۴ پیش از پدر بزش ماه .

باتوخان بن چوچی که لقبش صاین خان بود بحکم او کتای قاآن بجای پدر نشست با آنکه او را ده برادر بزرگتر بود ، نام او در احکام مقدم نوشتند و در باب خانی با برادر مضایقه نکرده ، و باتو در سنه تسع و ثلاثین ۶۳۹ استرخی اعضا پیدا کرده در سنه خمس و (اربعین) و ستمائه ۶۴۵ در کنار آب آتل فوت شد و لادتر سنه اثنی و ستمائه ۶۰۲.

۱- م : سنک ۲- ع : طرفان ۳- ع : ندارد ۴- ع : ابنای راه ندارد

سرتاق

بن باتو در خدمت منکوقاآن بود او را اعزاز تمام کرده بجای پدر نصب فرموده به یورت اصلی روانه داشت و او در راه از هم گذشت

اولا عجبی (۱)

بن باتو بجای پدر منصوب گشته هم در آن ایام فرورفت

بر که خان

بن چوچی بسلطنت نشسته بشرف اسلام رسید و میانه او و اباقاخان نزاعی شده با سیمدهزار سوار برکنار رودخانه کرشیروان آمده و چون گذر نیافت رفت تا از تغلیس بگذرد در راه بمرض قولنج در سنه اربعه و ستین و ستمانه ۶۶۴ در گذشت .

بعد از وی سلطنت بفرزندان آورده رسیده متفرق بدو فرقه شدند هر یک در طی حرفی مذکور میگردد .

حرف اول در سلاطین کوك آورده

توقناخان

ولایات دست راست چون ارسن و لبقا و اولک و ماجر و بلغار و قران بدیشان (۲) تعلق گرفت بن قوبوقوی (۳) بن آورده بن چوچی بسلطنت نشسته و در سنه اثنی و سیمانه ۷۰۲ موافق پارس میل میانه او و توقای که الوس مذکور الحال بدو منسوبست در حوالی سقسن (۴) و بلغار جنگ شده وی غالب آمد بنا برین نخوت بخود راه نداده ایلچیان نزد غازان خان فرستاده از روی ستیزه طلب آذربایجان نموده .

طغرل

بن توقنا خان بعد از پدر هفده سال حکومت کرده در سنه سیم و عشرين ۷۲۷ در گذشت .

اوزبك خان

بن طغرل که الوس اوزبك بدو منسوب است پس از پدر بحکم ارث بجای او نشست و در سنه [خمیس و ثلاثین و سیمانه ۷۳۵ آهنگ ایران کرده در سنه (۵)] ست بکنار کر رسید و اربا خان گذارها فرو گرفته او را مجال گذشتن نداد آخر بعد از سی سال سلطنت فرمان یافت و در زمان او اسلام در آن دیار مشهور گشت .

جانی بیک خان

بن ازبك خان قایم مقام پدر شده بغایت عادل و خدا ترس و فضیلت دوست بوده چنانچه مولانا سعدالدین شرح مختصر تلخیص را در سنه ست و خمین ۷۵۶ بنام او تالیف نموده [وی بو عظمی قاضی محیی الدین بردعی حاضر شده بنا بر استغاثه (۶)] در سنه ثمان و خمین ۷۵۸ باذربایجان آمده دفعه شراشرف خر

- ۱- د : اولاً عجمی . ۲- ع : بدو . ۳- م : قوبوقوی . ۴- د : تبیین . ۵- ۶- ع : ندارد .

کرده در آن یورش آثار کمال عدالت و سطوت از او بظهور رسیده پسر خود بردی بیک را با پنجاه هزار سوار در آذربایجان گذاشته بدشت قبیچاق بازگشت در آن اثنا مریض گشته طفلو کای امیر لشکرش کس باستمجال (۱) از پی بردی بیک فرستاده او چون بدانجا رسید پدر بهتر شده بود و از آمدن پسر بسی در هم شد بردی بیک با اتفاق طفلو کای او را در [روز] پنجشنبه سوم شعبان سنه ثمان و خمین ۷۵۸ هـ لاک کردند

در حکومت اکثر اقوام را برانداخت خود نیز بعد از سه سال نمانده و آن شعبه بدو انقراض یافت .

بردی بیک

حرف ثانی درخواقین آق آورده

که ولایات دست چپ از حدود الق تاق تا قراطال و سرحد لوس (۲) بدیشان متعلق بود بن بوقای بن قولی (۳) بن آورده موسوم بسلطنت شده مدتها در آن امر متمکن شد .

تودامنکا

بن بوقا بعد از برادر حکومت یافته در سنه عشرين و سبعمائه ۷۲۰ فوت شد

ایدزن

بن ساسی بوقا صاحب افسر گردیده بعد از بیست و پنج سال در سنه خمس و اربعین و سبعمائه ۷۴۵ در گذشت [و در اسحاق مدفون گشت (۴)]

ایرزن

[بن ایرزن بعد از ششماه حکومت که کرده بود در گذشت .

مبارکخواجه

بن ایدزن (۵) [هفده سال حکومت نموده امرای کوك آورده او را بسلطنت [خود] ترغیب کردند او قبول نمود .

جیهای

بن جیهای خواست تا هر دو لوس را ضبط کند لولخواجه اغلان قوم او حاکم میان قشلاق با او متفق نبود و حسب الامر وی کشته شد ، پسرش تفتش . بامیر تیمور پناه برد . ارس خان نه سال سلطنت باستقلال کرده و در سنه ثمان و سبعین و سبعمائه ۷۷۸ وفات یافت .

ارس

بن ارس خان دو ماه حاکم بود پس از آن وفات یافت .

توقتا قیا

بن ارس خان بسلطنت نشسته در شراب افتاده آخر در قراطال در سنه ثمانین و سبعمائه ۷۸۰ بردست تفتش خان کشته شد

تیمور ملک

۱- ع : بانستقبال ۲- م : بوس ۳- ع : لولی ، و در این نسخه تقدیم و تأخیر زیادی در اسامی دیده میشود ۴- دفاقد است . ۵- ع : ندارد

ملك تقيتمش خان مادرش كوی كنحك قنقرات بيمين تقويت مير تيمور پادشاه شده بعد از تيمور ملك استقلال تمام يافت و مدت هفده سال حكم رانده و دو نوبت از امير تيمور شكست يافته مرتبه آخر مستأصل شده در بيا بانهاسر گردان ميگشت آخر در سنه سبع و ثمانماه ۸۰۷ [در حدود الوس فوت شد (۱)]

قوری خان بن ارس خان در يورش ثانی دشت قبيچاق همراه مير تيمور بود بعد از شكست تقيتمش [تيمور او را سلطنت الوس چوچی داده در کنار آب آتل در سنه سبع و تسعين (۳) ۷۹۷ او را بدشت روان داشت

تيمور قتلغ خان بن تيمور ملك بنا بر خصومت تقيتمش در سنه تسع و سبعين ۷۷۹ پيش امير تيمور آمده در يورش اول بدشت قبيچاق همراه بود و در سنه ثلاث و تسعين ۷۹۳ بعد از شكست تقيتمش (۴) [بر خصت مير تيمور ببيان الوس خود رفته بخانی نشست و در سنه اثني و ثمانماه ۸۰۲ وفات يافت .

شادی بيگ بحکومت نشسته و در سنه احدى عشر و ثمانماه ۸۱۱ وفات يافت .

فولاد خان بن شادی بيگ خان بسلطنت رسیده در سنه ثلاث عشر ۸۱۳ فوت شد

تيمور سلطان بن تيمور قتلغ خان پادشاه شد در سنه اربع عشر و ثمانماه ۸۱۴ جلال الدين سلطان تقيتمش بروی خروج کرده تيمور از وی منهزم بخوارزم آمد و بردست غازان خان که از امرای ازبك بود و بمحاصره خوارزم اشتغال داشت کشته شد .

جلال الدين سلطان وارث ملك گرديد او و چند برادر او چون كريم بردی بن تقيتمش و كبك خان بن تقيتمش و ديگر اغلانان چون جبار بردی و درویش اغلان اللى [و غياث الدين] محمد خان بن شادی بيگ خان در اندك وقت حكومت کردند .

براق خان بن ارس خان در سنه ثمان و عشرين ۸۲۸ بر محمد خان غالب آمده پادشاه شد و پيش از اين در سنه ثلاث ۸۲۳ نزد الغ بيگ ميرزا [بسر قند] آمده از او ترتيب يافته بود و چون استقلال تمام يافت كفران نعمت کرده در سنه ثلاثين و ثمانماه ۸۳۰ در حوالی اسقناق با ميرزا مضاف داده ظفر يافت و ماوراءالنهر را تاخت کرده چون بدشت قبيچاق رسيد امراتفاق کرده [محمود اغلان را بسلطنت برداشته

۱- د : فاقد است ۲- د : نوری اغلان ۳- د : سبعين ۴- ع : ندارد

مهمه هردو بقتال رسیده آخر سلطان محمود غالب آمده (۱) او را در سنه احدى و ثلاثین ۸۳۱ بقتل آوردند

محمد سلطان بن تیمورخان بن قتلغ تیمور بعد از قتل براق باتفاق امرا پیداشاهی نشسته [سلطان محمود اعلان را ازدشت برگرفت آخر] در سنه اربع و ثلاثین ۸۳۴ لشکر ازدشت بخوارزم فرستاده خرابی بسیار کردند و او قرم را بای تخت ساخت .
قاسم خان بن سیدک خان بن جانی بیک بن براق خان پادشاه دشت گشت میانه او و شیبک خان کدورت واقع شده در اواخر سنه خمس عشر و تسعمائه ۹۱۵ [شیبک] لشکر بر سر او برده مغلوب شد و او در شهر سنه ثلاثین و تسعمائه ۹۳۰ وفات یافت .

حق نظر خان بن قاسم خان بعد از پدر بسلطنت نشسته حالا فرمان فرمای دشت اوست چون دولت دودمان آورده بواسطه کثرت اختلاف فرزندان تقتمش ضعف تمام پیدا کرده بعضی از اولاد شیبان بن چوچی بن چنگیزخان فرصت یافته فوجی را با خود متفق ساخته خروج نمودند .
و چون ایشان دو شعبه اند ماوراءالنهر و خوارزمی بنا برین در ضمن دو حرف مبین می شود .

حرف اول در سلاطین ماوراءالنهر

ابوالخیر خان بن دولت شیخ اعلان بن امینی اعلان بن پولاد اعلان بن ایبه خواجه بن توقنا بن یلغان بن شیبان بن چوچی در سنه تسع و ثلاثین و ثماننامه ۸۳۹ از دشت بخوارزم ایلغار کرده میرزا ابراهیم بن امیرشاه ملک را که از قبل شاه رخ میرزا والی آنجا بود اخراج نموده بسلطنت نشست و مدتها قآن دشت بوده سلطان ابوسعید بامداد او بر میرزا عبدالله غالب آمده پادشاه سمرقند شد آخر در سنه ثلاث و سبعین و ثماننامه ۸۷۳ بمرض افلاج وفات یافت .

شیخ حیدر خان بن ابوالخیرخان بعد از پدر بسلطنت رسیده مدتی فرمان فرما بود تا اینکه حاجی خان بن محمد خان با او عصیان ورزیده بکرات بینهما بقتال انجامیده وی غالب می آمد تادر آخر بامداد احمد خان با او جنگ کرده زخمی کاری چند خورده و منهزم ازمر که بدر رفت آخر بدان زخمها درگذشت
محمد خان بن بوداق سلطان بن ابوالخیرخان که بشیبک اشتها ریافته درشهر سنه خمس و [خمسین] ثماننامه ۸۵۵ از مادرش قوری بیکم متولد شده هنوز طفل بود که پدرش فوت شده قراچین بیک که از اعظام امرای ازبک بود کفیل او

و برادرش محمود شده تربیت نمودی از ابتدای نشو و نما وقتی که بسلطنت رسیده از بسی مخاطرات نجات یافت دوسه کورت ببخارا آمده و امیر عبدالعلی ترخان حاکم آنجا او را رعایتها کرده بخدمت سلطان احمد میرزا پادشاه سمرقند برد و او از آنجا فرار نموده بدشت رفت و جمعی را با خود متفق ساخته بر بعضی قلاع سرحد چون صبران و استناق و اتراردست یافت تا آنکه میان اولاد سلطان محمود میرزا خلاف عظیم دست داد وی در زمان سلطان علی میرزا بالشکری گران در کان کل نزول نموده بتدبیر، سلطان علی میرزا را بچنگ آورده بکشت و در سنه ست و تسمائه ۹۰۶ [خطبه و سکه باسم او کردند و در سنه ثلاث عشر ۹۱۳] رخراسان استیلا یافته تمامی خراسان را ضبط نمود و کتابت گستاخانه بعضرت شاه نوشته لاف و گزافی چند دروخرج کرده بود لاجرم رایات جلال عزیمت استیصال او نموده در جمعه بیست و ششم شعبان سنه ست عشر ۹۱۶ در محمودی حوالی مرو بر دست غازیان نصرت شعار کشته شد.

بن ابوالخیر خان که او برادرش سونجک دخترزاده میرزا الخ بیک **کوجونجی خان** کورکان چون اسن اولاد بود پادشاه شد و در محرم سنه خمس و ثلاثین و تسمائه ۹۳۵ در جام اوو جمیع سلطانان ازبک بانواب اعلی مصاف داده منهزم بماوراءالنهر رفته و او در سنه ست و ثلاثین ۹۳۶ فرمان یافت.

بن کوجونجی (۱) خان فایم مقام شده در سنه تسع و ثلاثین ۹۳۹ در گذشت. **ابوسعید خان**

بن محمود سلطان بن ابوالخیر خان بعد از عموزاده به پادشاهی نشسته در اوایل ذی القعدة سنه ست و اربعین و تسمائه ۹۴۶ [در بخارا] فوت شد. **عبید خان**

خان بن کوجونجی پس از وی خان شد [در سنه سبع و اربعین ۹۴۷ در گذشت]. **عبدالله (۲)**

بن کوجونجی پس از برادر بسلطنت رسیده در شهرور (۳) سنه تسع و خمسين و تسمائه ۹۵۹ رحلت کرد. **عبداللطیف**

بن سونجک خان بن ابوالخیر خان اسم اصلی وی نوروز احمد است صاحب تاشکند و توابعه. پس از عبداللطیف، خان شده **براق خان**

بر سمرقند و بخارا استیلا یافت و در [شهور] سنه ثلاث و ستین و تسمائه ۹۶۳ در سن پنجاه و شش سالگی توبه شکسته بشرب مشغول شد بعد از یک هفته در حین تجرع عرق در شب سیزدهم ذی الحجه از هم گذشت اولادش درویش سلطان و بابا سلطان صاحب

۱- د: کوجو کجی ۲- ع: عبداللطیف ۳- ع: ندارد

جلکه الکای پدر شدند .

اسکندر خان بن جانی بیک سلطان بن خواجه محمد اغلان بن ابوالخیر خان بعد از براق سکه و خطبه باسم پیر محمد خان بن جانی بیک سلطان دران کردند پس از آن اندک وقتی پسران اسکندر عبدالله سلطان و عبادالله سلطان رشد تمام کرده پدر خود را که اسن از عم بود از گوشه انزوا بیرون آورده بخانی نشاندند پیر محمد بالضروره مهم بدو گذاشت و الحال او والی آجاست (۱).

عرف ثانی در سلاطین خوارزم

ایل پارس خان بن بور آقرین یادگار بن تیمور شیخ اغلان بن حاجی تولی اغلان بن عرب اغلان بن بولاد اغلان و درینجا نسب او ابوالخیر خان بهم می پیوندند ، شیبک خان بعد از تسخیر خراسان بر خوارزم نیز دست یافته کبک بن قونچی را بداروغگی آن جا مقرر داشت و در محلی که حضرت غفران پناه شیبک خان را قهر کرده امارت آنجا به ائلندی بیک تفویض فرمود در آن اثنا شریف صوفی میر خضرایلی الوس آنجا خوارزم را از وانتزاع نموده ایل پارس از دشت بر سر او ابلغار آورده در قوی میل [ست] عشر و تسعمائه ۹۱۶ آن ولایت را بگرفت آخر در پارس میل سنه ثلاث و عشرين و تسعمائه ۹۲۳ وفات یافت (۲)

حسن قلی خان بن ایلک بن یادگار پس از و حکومت یافته در بیچی میل ثلاثین و تسعمائه ۹۳۰ فوت شد .

بوجقه خان بن محمد امین بن یادگار پنجسال حکومت آن دیار کرده در سنه خمس و ثلاثین ۹۳۵ او دمیل در گذشت .

صوفیان خان بن محمد امین بحکومت نشسته در قوی میل سنه احدى و اربعین [و تسعمائه ۹۴۱] عزلت یافت .

اوش خان بن محمد امین پدر دین محمد امر حکومت از صوفیان خان گرفته بامداد خوارزمیان بحکومت رسید و تا سه سال پادشاه بود و درایت میل اربع و اربعین عبید خان بر سر او آمده وی بگریخت و در آن اثنا در جنگ عمر غازی بن سلطان غازی بن ایل پارس کشته شد و عبیدایالت آنجا به پسر خود عبد القریز داد

یوسف خان بن صوفیان در جنوق حکومت داشت تا آنکه در تنگوزمیل سنه خمس و اربعین ۹۴۵ باتفاق دین محمد و او بیاق صاین خان که به بچه تر کمان مشهورند با عبید در حدود هزار اسب مصاف داده و امرای عبید چون لطیف میرک و شیخ نظربیک و تاجی بهادر و اجی باشی و قراچه بهادر و کیل و حافظ قنقرات دستگیر شده چون

۱- از نسخه «ع» ثبت شد اگرچه اندکی بادو نسخه دیگر اختلاف دارد

۲- ع : ثلاث عشر

ابویوسف بن محمد امین در دست عبید اسیر بود امرا را بدو باز داده وی را باز گرفتند .
مشهور بقهالی والی گشته یوسف خان نیز تا بم او شده تا ده سال
خان (۱) بود در تخاقوی میلست و خمسن ۹۵۶ وفات یافت .

ابویوسف

بن محمد امین خان «والی» شده و پنج سال میان او و یونس خان بن
صوفیان تنازع بود تا آنکه یونس خان در پارس میل احدی وستین
۹۶۱ بر اغطای دست یافته وی را بقتل آورد.

اغطای خان

بجای او نشست دوست خان بن بوجه بن محمد امین بر یونس خان
غالب آمده به حکومت نشست و یونس و برادران بتخصیص
پهلوان قلی پناه بدرگاه سلطان عالم پناه آورده در روز شنبه پانزدهم رجب سنه اربع
و ستین ۹۶۴ میل در دولتخانه مجدقزوین بعثه بوسی رسیدند اتفاقاً آمدن
خوارزمیه موافق تاریخ است و چون رایات جلال عزیمت بیلاق خرقان فرمودند در آنجا
بی جهت توهمی کرده فرار نمودند .

یونس خان

در میلان میل سنه اربع و ستین ۹۶۴ بعد از پدر قایم مقام شده
حالا خان خوارزم اوست و سایر سلاطین او را تابع.

جاجم خان

صطر چهارم در ذریت تولی

از برادران کوچکتر و نزد پدر بغایت محبوب و با همه برادران
در مقام صداقت بود تولی یعنی آینه . وی در یورش خطا در
سنه ثمان و عشرین و ستمائمه ۶۲۸ نماند و آن واقعه براو کنای قان بغایت صعب بود بجهت
همین قدغن شد که کسی دیگر آن لفظ را بر زبان نگذراند بنا بر آن بعد از آن آینه
در عرف ایشان به کوتو اشتها یافت و اولادش بعد از منکوقان دو فرقه شدند و هر
یک دوحه در حرفی مذکور گردید .

تولی

حرف اول در دوحه قانیه

بن تولی چون از یورش ماچین برگشت در شهر چکدوزی خطا
در سنه ثمان و خمسن و ستمائمه ۶۵۸ موافق بیچی میل پیادشاهی
نشست و در پهلوی شهر مذکور شهری دیگر (۲) طرح کرده با تمام رسانیده و موسوم
بغان بالیغ گردانید دورش، بروایت اقل چهار فرسنگ و نهری عظیم از دریای زیتون
که بندر هندوستان است چهل روزه راه حفر کرده در میان شهر جاری ساخت چنانچه
[تجار] در آن شهر بکشتی تردد میکنند. در اوایل حال، برادرش ارتق بوکا در امر سلطنت
با او تنازع کرده آخر بدست او افتاد و در خریف سنه اربع و ستین و ستمائمه ۶۶۴ از هم گذشت

قبلاقان

و قبلا استقلال یافته مدت عمرش هفتاد و سه و ملکش سی و پنج سال و در سنه ثلاث و تسعین (۱) و ستمائه ۶۹۳ فوت شد .

[تیمور قاآن] بن جم کم بن قبلا چون پدرش ولی عهد بود و در آن ایام قبلا فوت شد (۲) [بجای پدر بولایت عهد رسیده در زمان فوت جد در حدود ترکستان بود همین که خبر واقعه مذکور شنید بعد از سه ماه بدارالملک رسید در اواخر شهر سنه اربع و تسعین (۳) و ستمائه ۶۹۴ و موافق قوی ایل به سلطنت نشست و شش سال با استقلال بگذرانیده بعد از آن مرض صرع و لغوه پیدا کرده شش سال دیگر بزیست پس از آن در شهر سنه ست و سبعمائه ۷۰۶ باجل طبعی در گذشت و او را الجایتو گفتندی گویند وی به مسلمانی راغب بود و بسیاری از مغولان به طفیل او اسلام پذیرفتند و مسلمانان را مکرم داشتندی .

چغان قاآن بن ترمه بلا بن جم کیم که او را بعد از جلوس به کلر خان مسمی گردانیدند یعنی دادگر نیک نام پس از عم به قاآنی نشست آخر در پانزدهم رمضان سنه ست عشر و سبعمائه ۷۱۶ بمرض دق در گذشت .
بر به مادری برادرش که ولی العهد بود پس از او در ماه ذی القعدة سنه مذکور قتلای کرده به سلطنت نشست گویند در آن جشن هر روز چهل سراسب و چهار هزار گوسفند میرفت و او را در ایام سلطنت به لوما سواقآن موسوم ساختند .

اینده بن منقلای بن قبلا پس از عموزاده به قاآنی رسیده مسلمان شد و در زمان او اسلام انتشار یافت (۴)
قشلی قاآن بن ترمه بلا بن جیم کیم پس از او پادشاه شده دین نصارا اختیار کرد .

خان تاپری بن بولک بقاآنی نشسته به بولک تو موسوم شد .

انوشیروان دارا پس از او قاآن گردید .

ده قوتیمور بعد از و بتخت قاآنی نشست .

یسودار قاآن شد

آنکه قاآن قایم مقام گردید .

۱-۳- د : ستین : ۲-ع : ندارد ۴-ع : نیشابور یافت

النک قآن

بر مسند قآنی قرار گرفت

تیمور قآن

بسلطنت نشست .

تایری

که در زمان امیر تیمور گورکان نزد او آمده سعادت اسلام دریافت
بعد از او به قلماق رفت و بقاآنی نشست و بعد از اندک وقتی
اورا از میان برداشتند چه قبل از این تیغورخان بر مملکت خطا استیلا یافته طائفه مغول
را اخراج کرده بود و ایشان به یورت اصلی که قراقرم و قلماق است قناعت کرده بودند
در زمان او امرای بزرگ قوت گرفته سلطنت از آن خاندان بدر بردند اما تیغورخان
در رمضان سنه احدى و ثلاثین و ثمانمائه ۸۳۱ قصد مسلمانان ساکن خطا کرده ایشان
را در دریا غرق کرده هم در آن اوقات صاعقه برخورد و او را با قصر و هر که در آنجا بود
تمامی سوخته و خاکستر ساخت .

دیمه خان

بمدد وزیر خطایادشاهی نشست و مسلمانان را گرامی داشت

حرف ثانی در اپاخانیه که صاحب ایران و روم بوده اند

هلاکوخان

بن تولى در ربیع الاول سنه احدى و خمسين و ستمائه ۶۵۱
بحکم برادرش منکوقاآن متوجه ضبط ایران شده بمعاضول بسر
بزرگتر خود را بجای خود در یورت اصلی بگذاشت و در سنه ثلاث و خمسين و ستمائه ۶۵۳
توشقان میل در کان کل سمرقند نزول نموده و در شوال آن سال (۱) از جیحون بگذشت و در
قہستان ملاحظه راقبل کرده و در سلخ شوال سنه اربع و خمسين و ستمائه ۶۵۴ خورشاه
پادشاه ملاحظه را بچنگ آورده طائفه خواندیه (۲) را برانداخت اتفاقا لفظ «خند» موافق
تاریخست و در صفر سنه ست و خمسين ۶۵۶ بغداد را گرفته مستعصم و اولاد با هشتصد
هزار آدمی بروایت اقل قتل عام کرده و از آثار او رصد مراغه است که بتوجه تحریر
(۳) عديم النظير خواجه نصير الدين طوسي صورتی پیدا کرده زیج خانى مرقوم شد .
وفات خواجه نصیر در عید غدیر سنه اثني و سمين و ستمائه ۶۷۲ در بغداد «همچو او
مادر زمانه نژاد» ولادتش شنبه یازدهم جمادی الاولی سنه سبع و تسعين و خمسمائه (۴) ۵۹۷ آخر
هلاکو در نهم ربیع الاخر سنه ثلاث و ستين ۶۶۳ [در مراغه (۵)] وفات یافت چون
عنوان یرلیغها در ایام او بنام قآن و امور مال بارغون آقا متعلق بود بنابراین بایل خان
یعنی حاکم الوس اشتہار یافت دارالسلطنه اش تبریز بود .

ابقاخان

بن هلاکو بفرمان عیش قبلا در محل چنان بادر (۶) فراهان قم
در جمعه سوم رمضان سنه ثلاث و ستين ۶۶۳ بطالع سنبله جلوس نمود
مدت هفده سال و سه ماه مستقل بوده در ششم محرم سنه احدى و ثمانين ۶۸۱ موافق قوی میل

۱- د : سنه اربع و خمسين ۲- م : خندیه ۳- ع : تحریر ۴- ع : سبع و
اربعين ، د : اربع و اربعين ۵- مخصوص د ۶- د : سوهان از

درهمدان در طوی وزیرش خواجه شمس الدین [محمد (۱)] جوینی مشهور بصاحب دیوان بمرک
مفاجات درگذشت .

بعد از واقعه برادر در یکشنبه سیزدهم ربیع الاول در دراله داغ
نکودار اغول
سلطنت نشسته شرف اسلام دریافت و مسمی به احمدخان گردید
اما ارغون بن ابقا با عم تنازع نموده وی باهشتاد هزار سوار متوجه خراسان گردید
و اورا بچنگ آورده نکشت تا قضیه منعکس گشته از پیش ارغون بگریخت و خود را
باردوی قوتی خاتون مادرش که در سراب بود انداخته مغولان قراوناس او را در آنجا
گرفته نزد ارغون آورده بقصاص (۲) برادرش قنقرا یای در [شب دو (۳)] شنبه جمادی الاولی
سنه ثلاث و ثمانین و ستمائه ۶۸۳ بکشت .

بن ابقا در هفتم جمادی الاخره بتخت نشسته بوقارا که منت جان ازو
ارغون خان
داشت امیرالامرا ساخت و در عصر دوشنبه چهارم شعبان صاحب
دیوان را در کنار رودخانه اهر (۴) بفرمان او بکشتند آخر درچاشت روز شنبه پنجم
ربیع الاول سنه تسعین و ستمائه ۶۹۰ در قرا باغ وفات یافت .

در اصل عقباقوست (۵) یعنی در عجب انداز در واقعه برادر در روم
گیخاتو خان
بود بعضی امرا او را بر جناح استعمال طلب داشته سلطنت نشانند
واو وزارت بصدر جهان خالدي [دادو] هر دو در کمال کرم بودند لاجرم [اصلا] دخل
بخرج وفا نمیکرد تدبیر جاو کردند و آن مستلزم زوال ایشان شده بایدواغول برو
خروج کرد و اکثر امرا بجانب او رفتند وی بالضروره بگریخت پس از آن بچنگ افتاده
در صفر سنه اربع و تسعین ۶۹۴ کشته شد .

بن طرغای بن هلاکو در هشتم جمادی الالی سنه مذکوره در او جان
بایدوخان
بر تخت نشست غازان خان برو خروج کرده و برادر آخر ذی القعدة
همین سال بقتل آورد .

بن ارغون در سن بیست و پنج سالگی در سلخ ذی الحجه سنه اربع
غازان خان
و تسعین ۶۹۴ پیچی میل بر تخت موروثی جلوس نموده قبل ازین
در شعبان این سال در مقام لاری بردست شیخ ابراهیم حموی اسلام آورده قریب هشتاد
[هزار (۶)] نفس از صغیر و کبیر مغول به بیعت او بدان سعادت رسیدند و غازان
مسمی بمحمود و برادرش به محمد گشته در سنه احدی و سبعمائیه پارس میل وضع تاریخ
خانی کردند و در سنه سبع و تسعین و ستمائه ۶۹۷ طرح عمارت شنب غازان انداخته در عرض
پنجسال آن نوع عمارتی باتمام رسیده و در همین سال یاقوت خطاط وفات یافت آخر غازان مرض صعبی

۱- مخصوص د	۲- ع : اورا بقصاص انداخت	۳- مخصوص د
۴- ع : اهر	۵- م عنقاو .	۶- ع : نداود

پیدا کرده از راه ری چون به شکل دره قزوین رسید در عصر یکشنبه یازدهم شوال سنه ثلاث و سیمماه ۷۰۳ وفات یافت ولادتش در سحر جمعه سوم ربیع الاول سنه سبعین و ستمماه ۶۷۰ در حدود مازندران بطالم عقرب

سلطان محمد الملقب به الجایتو یعنی فرخنده بموجب ولی المهدی برادرش غازان از خراسان آمده در روز شنبه (۱) دوم ذی الحجه در اوجان بار دو رسید و در دوشنبه شانزدهم جلوس نمود و در سنه خمس و سیمماه ۷۰۵ طرح شهر و قلمه سلطانیه انداخت و در سنه ست و سیمماه ۷۰۶ پورش گیلان نموده و امیر قتلغشاه که امیرالامرا بود کشته شد و امیر چوبان از آن وقت باز بنیاد ترقی کرده در سنه سبع ۷۰۷ میان صدر جهان بخاری حنفی که عازم حج بود و خواجه عبدالملك شافعی قاضی القضاة ممالك سلطان در باب مذهب مباحثه دست داده تقبیح یکدیگر کردند و کار بجایی رسید که مدتی شعایر اسلام از ظاهر مرتفع بودند تا آنکه در سنه ثمان ۷۰۸ در قشلاق بغداد ملك به طواف نجف اقدس رفتند خوابی دید و بسمی امیر ترمیاز (۲) و برکت صحبت شیخ علامه قدس سره مذهب حق امامیه اختیار کرده درین باب بجمیع ممالك احکام اصدار یافت و خطبه و سکه با سامی سامی حضرات ائمه هدی علیهم السلام زینت و زیب یافت وفات شیخ جمال الدین حسن بن سدیدالدین یوسف بن مطهر حلّی در روز شنبه بیست و یکم محرم سنه ست و عشرین و سیمماه ۷۲۶ ولادتش در بیست و نهم رمضان سنه ثمان واربعین و ستمماه ۶۴۸ و کتاب «منهاج الکرامه» بنام سلطان نوشته آخر سلطان در شب عید فطر سنه ست عشر و سیمماه ۷۱۶ فرمان یافت ولادتش در بیابان میان مرو و سرخس در دوازدهم محرم سنه ثمانین و ستمماه ۶۸۰ بطالم جوزا

سلطان ابوسعید بن سلطان محمد الجایتو بموجب ولی المهدی از خراسان آمده در اوایل صفر در سن دوازده سالگی در سلطانیه جلوس نمود و مدار ملك و مال در دست امیر چوبان بود و سلطان همین اسم سلطنت داشت و چون در ربیع الآخر سنه تسع عشر و سیمماه بعضی امرا چون قورمش (۳) و غیره بقصد امیر چوبان در برابر سلطان آمده آغاز جنگ کردند سلطان خود در آن معرکه مباشر قتال شده بیهادر خان ملقب گردید آخر از استیلاي چوبانیان رنجیده ایشان را در سنه ثمان و عشرین و سیمماه ۷۲۸ بر انداخت و وزارت بحواجه غیاث الدین محمد رشیدی داد [و در حینی که بمداخله (۴) لشکری از اذبك بقراباغ رفته بود در سیزدهم ربیع الآخر سنه ست و ثلاثین ۷۳۶ در یلقان فرمان یافت و او را بسلطانیه آورده [مرتبه اولی (۵)] در گنبد قورق و در ثانی الحال که آن عمارت را میرزا میران شاه بن امیر تیمور گورکان ویران کرد در گنبد

۱- ع : دوشنبه ۲- د : ترمسار ۳- م : قورمش ۴- ۵۰۴- ع : ندارد

ابواب‌البر درپهلوی پدرش دفن کردند ولادتش دراوجان درپنجم ساعت شب دوشنبه هشتم ذی‌القعدة سنه اربع و سبعمائه ۷۰۴ میلان میل بطالع حوت مادرش حاجی خاتون خواهرعلی پاشا (۱) اوریات. سلطان درخط، شاگرد صیر فی خطاط است .

ارپاخان بن شعبان بن ملك تیموربن ارتق بوکابن تولی دروقتی که سلطان ابوسعید درخراسان بود از توران زمین پیش وی آمده چون واقعه سلطان دست‌داد ازبک‌خان که قصد آذربایجان داشت نزدیک رسیده بود وملك در صدد زوال. بالضروره اورا بسلطنت برداشتند وبتدبیر خواجه غیاث‌الدین محمد خصمی چنان مدفوع شد و ارپاخان خون ناحقی چند کرده اکثر اعیان از ومتنفر گشته علی پاشاخان سلطان که والی دیار بکربود بروی خروج کرده موسی بن علی بن بایدو را پیادشاهی برداشتند ودرکنار آب‌چیقو (۲) بینهما جنگ شده درروز چهارشنبه هفدهم رمضان سنه ست و ثلاثین ۷۳۶ درحالت احتراق مشتری شکست برارپا افتاد و او وزیر اسیر شده بقتل رسیدند .

فرع چنگیزی

ایشان را ملوک طوایف نیز گویند وچون پس از واقعه ارپا هرج و مرج شده امرا هر يك بقدر قوتی که داشتند بسری از نسل هلاکو به سلطنت برداشتند چون شش طبقه‌اند درش حرف مذکور میگردد

حرف اول درایلکانیه

امیر شیخ حسن بن امیر حسین بن امیراق بوقا بن امیرایلکان جلایر که از جانب مادر خواهر زاده سلطان محمد باغنجید ازاعظم امرای روم ووالی بود خروج نموده امیر ارتقا (۳) را در روم به نیابت گذاشت و محمد بن تولقتلخ بن تیمور بن انبارجی بن منکو تیمور بن هلاکو را نام سلطنت نهاده متوجه آذربایجان شد ودر نو شهر آلا داغ میانه او علی پاشا جنگ شده در چهاردهم ذی‌الحجه سنه ست و ثلاثین و سبعمائه ۷۳۶ علی پاشا کشته گشته و شیخ حسن در امر حکومت مستقل گردید دلشاد خاتون بنت (۴) دمشق خواجه بن امیر چوبان را که محبوبه سلطان ابوسعید بود بخواست ودر آن اثنا شیخ حسن بن امیر تیمورتاش بن امیر چوبان بروی بیرون آمده بمکر و حيله و جنگ و صلح اکثر ولایات از دستاده در دست او همین عراق عرب ماندوی مدنی والی آنجا بوده در سنه سیم و خمسين و سبعمائه ۷۵۷ وفات یافت و در نجف اشرف مدفون شد. کوفه در عهد او ویران گردید .

شیخ اویس

بن شیخ حسن بعد از پدر بسلطنت نشست و آذربایجان و عراق را نیز در ضبط آورد و ملجأ سلاطین ایران گردید و خواجه سلمان مداح خاندان ایشان است آخر در جمعه بیست و هفتم ربیع الآخر او را در تبریز صداعی عارض شده در سه شبه دوم جمادی الاولی سنه ست و سبعین و سبعمائه ۷۷۶ وفات کرد گویند سه ماه پیش از آن، مرک خود را گمان برده کفن و تابوت ترتیب داده بود.

سلطان حسین

بن شیخ اویس که در حسن شهره آفاق بود باتفاق اعیان بر تخت نشست و برادر فتان (۱) خود سلطان احمد را اردبیل داده خود بعیش مشغول شد و سلطان احمد در این ولا از برادر اظهار رنجشی کرده به اقطاع خود رفت و در حینی که لشکر سلطان بتسخیر قلعه شهریار رفته بودند و مردم در خانه بلوندی مشغول، وی از اردبیل ایلفار کرده در محرم سنه اربع و ثمانین ۷۸۴ برادر را بقتل آورد. در زمان او خواجه عبدالقادر مراغه‌ای که در فن موسیقی ثانی فیثاغورث است و دیگر کمالات دارد نتو و نما یافت.

سلطان احمد

پس از برادر بر تخت نشسته هر چند شاعر و فاضل بود و مستعد بود و خواجه عبدالقادر را بزبان اعزاز «یار عزیز» میخواند اما بغایت سفاک و نا اعتماد بود در زمان او لشکر تقتمش خان در سنه سبع و ثمانین ۷۸۷ از راه درپند شروان به تبریز آمده قتل و نهب و اسر کردند چنانچه کلمه «نازنین تبریز» تاریخ آن واقعه شنیعه (۲) است سالها است امیر تیمور در [اطراف] روم و شام سرگردان بود بعد از او مجدداً به سلطنت نشسته قرايوسف ترکمان که نوکر و نوکرزاده ایشان است قصد وی کرده بینهما در حوالی شنبغازان [تبریز] قتال واقع شده لشکرش شکست یافت وی بیباغی گریخت آخر بدست افتاده در شب شبه بیستم ربیع الآخر سنه ثلاث عشر و ثمانمائه ۸۱۳ کشته گشت و در دمشقیه تبریز در پهلوی برادر مدفون شد

[سلطان محمد]

بن شاه ولد والی بغداد بود پس از عم میانه او و اقران اختلافی شده درین وقت شاه محمد ولد قرايوسف در اردبیل بود پس از استماع پریشانی بغداد بدانجا ایلفار کرده ناگاه در دروازه سوق السلطان فرود آمد قضای اتفاق امیر بخشایش که در عهد سلطان احمد بداروغگی بغداد منسوب بود عبدالرحیم ملاح را که درین وقت از قبل سلطان محمد شهنه آنجا بود بقتل در آورده آشوبی در آنجا افتاد بنابراین سلطان محمد بشوشر گریخته در شهرور سنه اربع عشر و ثمانمائه ۸۱۴ بغداد به تصرف شاه محمد درآمد]

سلطان اويس بن شاه ولد بن شيخ على بن سلطان اويس بعد از سلطان دد شوشتر [به سلطنت نشست و خوزستان و بصره و واسط را ضبط نمود و شوشتر را] دارالملک ساخت و در سنه اربع و عشرين و ثمانمائه ۸۲۴ لشکر بغداد کشیده چون جهان شاه از ترس میرزا شاهرخ فرار نموده پیش برادرش شاه محمد به بغداد رفته بود بمداغه او شتافته بینهمام حاربه عظیمی دست داد و اويس اسیر شده و بقتل رسید.

سلطان محمود برادرش در شوشتر به سلطنت نشسته میرزا سلطان ابراهیم بن شاهرخ تسخیر حویزه و دزفول نموده شوشتر را محاصره کرد و بواسطه قحطی از سر آنجا برخاست و در سنه خمس و عشرين ۸۲۵ چون اوازه توجه او مجدداً بمحمد محمود رسید آنجا را گذاشته بمراق عرب روت و حله و مشهدین و انبار و واسط و توابع بنصرف آورده در آن اثنا مرض صعبی پیدا کرده سلطان حسین بن علاء الدوله بن سلطان احمد را از قرا عثمان آق قوینلو طلبیده ولی العهد گردانید و در سنه سبع و عشرين و ثمانمائه ۸۲۷ در گذشت.

سلطان حسین بعد از و بحکومت رسید باروی حله بساخت و شش هزار سوار علوفه داد آخر امیر اصفهان بن قرا یوسف والی بغداد حله را برو محاصره کرده بعد از آنکه در شهر قحطی دست داده بهمد و پیمان پیش اصفهان آمده برو غدر کرد و در سنه ست و ثلاثین و ثمانمائه ۸۳۶ بقتل او انقراض دو دمان واقع شد.

سرف ثانی در چوبانیه

از اولاد امیر چوبان سلدوز که سالها جمله الملک ایران و روم بود

امیر تیمورتاش بن امیر چوبان مدتی بحکم سلطان ابوسعید والی روم بود آخر دماغش خبط کرده در شهر سنه اثنی و عشرين و سبعمائه ۷۱۲ اظهار استبداد نموده این خبر که به پدرش رسید بروم رفته او را بگرفت و جماعت بد آموزان را سیاست کرد و او را مقید بخدمت سلطان آورد سلطان از سرجریه او گذشته مجدداً او را به سلطنت آنجا فرستاد و او بعد از سادته پدر و برادران پناه بملک ناصرالدین پادشاه مصر برده ناصر او را در شهر سنه ثمان و عشرين ۷۲۸ کشته سرش نزد سلطان ابوسعید فرستاد.

شیخ حسن بن تیمورتاش در اذن الروم خروج کرده باشیخ حسن بزرگ در حدود نخجوان در هشت و ثلاثین سنه ثمان و ثلاثین ۷۳۸

مصاف داده شکست بر ایلکانیه افتاد و محمد خانی که به سلطنت موسوم شده بود بقتل آمد و شیخ حسن کوچک ساتی (۱) بیک دختر سلطان محمد خدا بنده را بیادشاهی برداشته در حکومت اقتدار تمام یافت آخر زوجه اش که عزت ملک نام داشت در شب چهارشنبه بیست و هفتم رجب سنه اربع و اربعین و سبعمائه ۷۴۴ او را بخیه خصیه هلاک کرد

بن تیمورتاش بعد از برادر به حکومت نشسته نوشیروان نام قبیچاقی **ملک اشرف** را به سلطنت موسوم گردانیده آغاز ظلم و بیداد کرد و خزاین و

اموال بیش از پیش بهم آورد و اکابر از ظلم او جلای وطن کرده از جمله قاضی محی الدین بردعی بدشت قبیچاق نزد جانی بیک خان رفته او را بدفع وی تحریر نمود و او در سنه ثمان و خمسين و سبعمائه ۷۵۸ به آذربایجان آمده اشرف بگریخت و درخوی او را گرفته نزد بیک بتبریز آوردند و به اقبیح وجهی بقتل آمده و هر چه بظلم اندوخته بود نصیب خان شد چنانچه مثل است: «او مظلومه بود و جانی بیک زر»

حرف ثالث در طغای تیموریه

طغای تیمور خان بن سوری بن بابا بهادر بن ابوکان بن الکان بن بوربن چوچی قسار برادر چنگیز خان (۲) جدش بابا در سنه خمس و عشرين و سبعمائه

۷۲۵ باده هزار سوار از قید و بن و اسبق رو گردان شده بایلی نزد سلطان محمد بایران آمد و بموجب فرمان [سلطان مقتول] شده تومانش با اولادش در نواحی جرجان یورت گرفتند و طغای تیمور نشوونما یافته امرای عراق و خراسان که از شیخ حسن ایلکانی متهم بودند بتخصیص امیر علی جعفر و امیر شیخ علی قوشچی و امیر ارغون شاه حانی قربانی و برادر سنه سبع و ثلاثین و سبعمائه ۷۳۷ به سلطنت برداشته راه عراق پیش گرفتند و در شعبان این سال در سلطانیه نزول کردند و مهم سلطنت او در عراق پیش نرفته به حکومت بعضی از خراسان قناعت نمود و همواره میانه او و سرداران منازعه بوده آخر در شهر سنه ثلاث و خمسين ۷۵۳ در سلطان دوین استرآباد بردست خواجه یحیی کرابی سردار کشته شد.

لقمان بن طغای تیمور بعد از [واقعه] پدر در گوشه بی مختفی بود تا آنکه

امیر ولی پسر شیخ علی هندو که پدرش از امرای معتبر طغای تیمور و خودش مرئوس تربیت او بود پس از وی در سنه احدى و ستین ۷۶۱ بر سرداران که در استرآباد بودند خروج کرد به سلطان و دامغان و سمنان و رستم دار در ضبط آورده لقمان را چند روزی سمت سلطنت داده بعد از آن از پیش خودش براند و چون امیر تیمور در سنه ست و ثمانین ۷۸۶ الکای جرجان را مسخر ساخت لقمان را سلطنت آنجا داده

ولی بتبریز فراد نموده و از آنجا بخلخال نزد کلانتر آنجا محمود نام رفته و بفرموده تیموریه در آنجا کشته شد.

برك پادشاه بن لقمان درسنة تسعين و سبعمائة ۷۹۰ بتفویض امیر تیمور قائم مقام پدر شد تا با آن سلسله در مقام و داد بودند هیچ دغدغه نداشت آخر درسنة عشر و ثمانمائة ۸۱۰ با میرزا شاهرخ خلاف ورزیده میرزا لشکر بجرجان کشیده وی فرار نموده برستمدار رفت و در سنة ... بمرد

سلطان علی بن برک پادشاه بعد از عود میرزا شاهرخ وی بخدمتش شتافته ترتیب یافته و در یورش سیستان همراه بود ناگاه در راه توهمی بخود داده بگریخت و برستمدار رفت و با ممداد ملک کیومرث لشکر بر سر استرآباد برده میانه او و ابواللیث ملازم میرزا الغ بیک درسنة اثني عشر و ثمانمائة ۸۱۲ جنک شده زخمدار گردید و بدان درگذشت و آن سلسله بدو ختم شد.

حرف چهارم در ملوك سربدار

عبدالرزاق بن فضل الله باشینی و ابو اسطوخ و جاهت و شجاعت ملازم سلطان ابو سعید شده و در اواخر او را بتحصیل فرستاده بود وی چون عیاش و لولوند مشرب بکرمان رفت اکثر آن وجه را تصرف نموده متوجه بیهق شد تا املاک موروثی فروخته تنخواه نماید در انتهای راه خبر واقعه سلطان ابو سعید شنیده چون به پاشین رسید فوجی از متهوران (۱) گرد او در آمده محصلان خواجه علاء الدین [فرومدی را که در آن ده تشدد نموده طلب می و شاهد میکردند بقتل آورد و لشکر بر سر خواجه علاء الدین به (۲) فرومد برده و] او از وی گریخته در انتهای فرار بدو دچار شده درسنة سبع عشر و سبعمائة ۷۱۷ خواجه را بکشت و کسب بسیار بدست آورده چون بزوار آمد اصحابش خود را سربدار نام نهادند کار ایشان بالا گرفت آخر بردست برادرش وجیه الدین مسعود در ذی الحجة سنة ثمان و ثلاثین ۸۳۸ کشته شد.

امیر وجیه الدین مسعود بجای برادر سرور آن قوم شده صاحب قران آن طبقه است و بسیاری از خراسان چون طوس و نیشابور و نسا و ابیورد از تصرف امرای جانی قربانی بیرون برده در یک روز در نیشابور بادوسه هزار

کس به سه دفعه بر هفتاد هزار سوار پیاده جانی قربانی فایق آمد و از آن بلند آواز شده آخر طمع در رستمدار کرده [آمل را در هجدهم ذی القعدة سنة ثلاث واربعمین و سبعمائة ۷۴۳ بگرفت و نه روز در آنجا توقف نموده در سه روز حصار در آنجا بساخت آخر اهالی مازندران و عساکر رستمدار بروی آغالیده شکست یافت و عاقبت اسیر شده پسر خواجه

۱ - م : مشهوران ۲ - ع : این قسمت را ندارد و بجای آن نوشته است : و در آنجا در اواخر ربیع الاخر سنة خمس و اربعین و سبعمائة ۷۴۵ کشته شد

علاءالدین محمد بفرموده ملک جلال الدوله اسکندر اورا کشته در سر راه کالنجرود زیر آسیا از جانب شرقی جوی مدفون شد]

اقامحمد تیمور

که از جمله خدم امیروجیهالدین مسعود بود رشد نموده برتبه حکومت رسید و در سنه سبع واربعمین ۷۴۷ بردست خواجه علی شمس الدین بقتل آمد

کلو اسفندیار

پس ازو حاکم شده در چهاردهم جمادی الاخری سنه تسع واربعمین و سبعمائه ۷۴۹ مقتول گردید .

خواجه

شمس الدین

برادر امیر مسعود بنیابت امیرزاده لطف الله برادر زاده هفت ماه حکومت کرده بعد از آن چند خروار ابریشم از خزانه برداشته در ذی الحجه سنه تسع واربعمین ۷۴۹ خود را خلع کرد خواجه علی شمس الدین دانا و فرزانه بود و با طغای تیمور خان طرح مصالحه انداخت و هجده هزار مرد را موابج داده در امر معروف ونهی از منکر اصرار داشت آخر در قلعه سبزوار در شهر سنه ثلاث و خمسين و سبعمائه ۷۵۳ بردست حیدر قصاب کشته شد [چنانچه ابن یمن گوید: شمر

چون هفتصد و پنجه و دورفت از سال بیش از دو نمانده بود ماه شوال خورشید بقا، علی شمس الدین را از خنجر حیدر اندر افتاد زوال]

خواجه یحیی

کراپی

زمام اختیار امور بچنگ آورده طوس را از تصرف جانی قربانی بدر برد و با معدودی چند بار دوی طغای تیمور خان رفته چون در خانه را خالی دید تهور ورزیده خانرا بکشت و کار بزرگی چنان از پیش برد آخر علاءالدین برادر زنش در سنه تسع و خمسين ۷۵۹ قصدا و کرده در وقتی که خواجه سواره بدهلزخانه رسید او بکفل مرکبش نشسته خنجر بروزد خواجه نیز ضربی برورده هر دو خواجه وار بر زمین افتادند و جان بدادند (۱)

خواجه ظهیر

کراپی

برادرش قائم مقام گشته چون او را مشرب و کم آزار بود در عهد او کار بار آن طبقه تنزل کرده وی در سیزدهم رجب سنه ستین و سبعمائه ۷۶۰ از آن مهم معزول شد .

حیدر قصاب

پس ازو بحکومت رسیده نصرالله تاشینی در اسفراین با او عصیان ورزیده حیدر با پنجهزار کس بمحاصره او رفته سربداران او

را در ربیع ثانی سنه احدى و ستین ۷۶۱ بکشتند

خواجه لطف الله

بن [خواجه] مسعود مشهور بمیرزا بسمی خواجه حسن دامغانی و نصرالله تاشینی در اسفراین بر مسند مودوثی نشسته روزی حسن

مذکور را دشنام داد و او کینه در دل گرفته دشب بر سرش رفت و او را گرفته بقلعه دست جردان فرستاد و در او آخر رجب سنه اثنی و ستین ۷۶۲ او را قصد نمود بپهلوان حسن دامغانی با شش هزار سوار بچنگ امیر ولی رفت و شکست یافت در آن اثنا خواجه علی مؤید با او یاغی شده با هزار سوار بسبزوار رسید و چون متعلقان و ملازمان خواجه حسن همگی در سبزوار بودند از آن جهت سر او را بریده در سنه سبع ۷۶۷ پیش خواجه علی مؤید فرستادند .

خواجه علی مؤید بسطنت نشسته اقتدار تمام یافت و بغایت متقی و پرهیزگار و در مذهب شیعه اثنی عشر بود در میان او و شیخ شهید قدس سره مکاتبه و مراسله بوده وی لعمه دمشقی را بنام او نوشته کرم او و فور تمام داشته چون امیر تیمور در شهر سنه اثنی و ثمانین ۷۸۲ بخراسان آمده خواجه بقدم اخلاص پیش او رفته ملازم شد و امیر تیمور تمامی الکای سربدار را بدستور بدو گذاشته و در تمامی یورشها در خدمت بود تا در سنه ثمان و ثمانین ۷۸۸ در خرم آباد لرستان زخمی خورده بدان در گذشت و آن فرقه بدو منتهی شدند

حرف پنجم درملوک اینجو

و اینجو در زبان مغول عبارت است از املاک خاصه پادشاه

میر شرف الدین و نسب او بدین موجب بخواجه عبدالله انصاری میرسد : محمود شاه بن محمد الماروف به طمطاح بن فضل الله مشهور باقی بابا شاه محمود ساکن قریه سوسیقان قزوین بن عبدالله بن اسعد بن نصر الله (۱) بن محمد بن [عبدالله انصاری بن] ابو منصور بن محمد ابی معاذ بن علی بن محمد بن احمد بن علی بن جعفر بن منصور بن متومت (۲) از احفاد ابویوب انصاری است صاحب رحل [رسول] صلوات الله علیه و آله وی متصدی املاک خاصه بوده از آن مر املاک و جهات بقیاس برو جمع شدند و در عهد سلطان ابوسعید عروج تمام یافت چنانچه اکابر ایران در مشکلات امور بدو رجوع کردند و آخر وی در روز افتتاح سنه ست و ثلاثین و سبعه ۷۳۶ بحکم ارباخان بقتل رسید .

امیر مسعود شاه در حین واقعه بدر در تبریز بود از آنجا بروم رفته به شیخ حسن بزرگ پیوست و مقدم دودمان شده شیخ حسن سلطان بخت دختر امیر دمشق خواجه خواهر دلشاد خاتون را بدو داده او را باتفاق یاغی باستی بسر امیر چوبان بداری شیراز فرستاد و شیرازیان با وجود او رجوع بیاغی باستی نمیکردند بنا بر این عرق سبعیت او بحرکت

۱- ع : عبدالله انصاری بن نصراله ۲- ع : منصور مقاومت

در آمده ویرادر سنه ثلاث و اربعین ۸۴۳ بقتل آورد .

امیر شیخ ابو اسحاق

بن محمود شاه بحکم برادرش مسعود شاه بالشکری متوجه تسخیر شبانکاره بود در آن اثنا خبر برادر شنیده بشیرازعود نمود و باغی باستی را از آنجا اخراج نموده بر مسند حکومت نشست و سکه و خطبه بنام خود کرده و در ایام حکومت با امیر مبارزالدین محمد مظفر نزاع کرده آخر در جمعه بیست و یکم جمادی الاولی سنه ثمان و خمسين و سبعمائه ۷۵۸ در میدان سمادت شیراز که از منشآت خودش بود بحکم امیر مبارز الدین بقتل رسید و او بغایت عشت دوست و کریم بود .

سرف ششم در سلاطین آل مظفر

جداعلای ایشان خواجه غیاث الدین حاجی از سجاوند خواب به یزد آمده ساکن شده بواسطه عظم جثه و زورمندی مشارالیه ولد رشیدش امیر مظفر، ملازم اتابک یوسف شاه بودی. چنانچه مذکور شد در راه سیستان از وبرگشته باردوی غازان خان رفته زینت یافته امارت هزاره و علم بدو حواله شد و سرحد میبید که محل عبور قطاع الطريق بود بدو سپردند و او در آن جا کارهای نمایان کرد آخر در شبانکاره مریض گشته در سیزدهم ذی القعدة سنه ثلاث عشر و سبعمائه ۷۱۳ فوت شد

امیر مبارزالدین

محمد

بن مظفر در واقعه بدر سیزده ساله بود در شوال سنه ثمان عشر ۷۱۸ سلطان ابو سعید بشریت خواجه غیاث الدین [محمد] رشید حکومت یزد بدو داد و او از کمال شجاعت آن حدود را از آنکو دریان که قطاع الطريق بودند پاک کرده مساعی جمیله در باب ضبط آن ملک بظهور آورد و دختر شاه جهان بن سیور غتمش والی کرمان خواند مخدوم شاه نام را بخواست و از و پسران دولتمند چون شاه شجاع و شاه محمود و سلطان احمد بوجود آمدند و در محرم سنه احدی و اربعین و سبعمائه ۷۴۱ بر کرمان استیلا یافته بعد از شیخ ابو اسحاق اینجو ممالک فارس نیز ضمیمه الکای او شد و چون در بهار سنه ستین و سبعمائه ۷۶۰ در موضع ورزقان کرمرود براخی چوق که پس از رفتن بردی بیک ولد جانی بیک خان بدشت استیلا یافته بود مصاف داده غالب آمد در ممالک آذربایجان خطبه بنام او خواندند و کار او عروج تمام یافت اما چون با فرزندان کج خلقی میکرد و ایشان را بقتل و قید تهدید میداد شاه شجاع و برادرش محمود شاه سلطان و دامادش اتفاق کرده او را در اصفهان ، بعد از مراجعت تبریز در صباح بیست و هفتم رمضان سنه ستین و سبعمائه ۷۶۰ گرفته اول در قلعه طبرک بند کرده میل کشیدند و ثانیاً او را بحصار بم برده در آخر ربیع الاول سنه [خمس و ستین ۷۶۵

وفات یافت. ولادتش در اواسط جمادی الاخری سنه [سبعمائه ۷۰۰ احتراز (۱) او در باب امر معروف ونهی از منکر اشهر از آنست که احتیاج بتذکار باشد چنانچه ظرفا تمبیر (۲) ازو به محاسب کردند چنانچه خواجه حافظ گوید: مصراع
«ببأنك چنك مخور می که محاسب تیز است»

شاه شجاع بن مبارزالدین محمد پس از پدر بر چار بالش حکومت نشسته بازار فضل واستعداد رواج یافت چه او خودش نیز بغایت فاضل بود برادران و برادرزاده‌ها را هر يك ناحیه‌ی از مملکت مورد داده آخر میانه ایشان بفساد انجامید وقاصد یکدیگر شده گاهی غالب و گاهی مغلوب می شدند شاه شجاع بعد از فوت سلطان اویس و برادرش شاه محمود قصد آذربایجان کرده در سنه سبع و سبعین و سبعمائه ۷۷۷ با سلطان حسین بن سلطان اویس چنك کرده غالب آمده در تبریز بسلطنت نشسته بنا بر سببی چند که از آن جمله یکی طفیان شاه یحیی بود آنجا را گذاشته بفارس رفت وخوزستان نیز داخل ممالک او کردند آخر پسر خود زین العابدین را ولی عهد ساخته مکتوبی بر اتباع خود بامیر تیمور نوشت و او را سفارش فرمود و در شب یکشنبه بیست و دوم شعبان سنه ست و ثمانین ۷۸۶ که حروف «حیف از شاه شجاع» بادی از آن تاریخ میدهد وفات یافت. ولادتش در صبح چهارشنبه بیست و دوم جمادی الاخری سنه ثلاث و ثلاثین و سبعمائه ۷۳۳ و این قطعه بدو منسوبست

گر پرسد کسی که علی را نظیر هست [با او بگو که آب بیوی گلاب نیست
در حضرت خدا بجز از ختم انبیاء] کس را مقام و منزلت بوتراب نیست
شاه محمود بن مبارزالدین محمد بحکم برادر والی اصفهان بود میانه او و برادر در اکثر کدورت عظمی روی نموده بمدد شیخ اویس بشیراز استیلا یافت آخر در نهم شوال سنه ست و سبعین و سبعمائه ۷۷۶ در اصفهان وفات کرد ولادتش در جمادی الاولی سنه سبع و ثلاثین و سبعمائه ۷۳۷ و شاه شجاع در باب واقعه برادر گفته :

محمود برادرم شه شیر کمین میکرد خصومت از بی تاج و نگین
کردیم دو بخش تا بر آساید خلق او زیر زمین گرفت و ماروی زمین
سلطان بن شاه شجاع والده اش دختر سید لطیف بن رکن الدین محمد را ونندی در حینی که امیر تیمور متوجه فارس بود وی توهمی کرده
زین العابدین بشوشر رفت و شاه منصور پسر عمش با وی غدر کرده او را بگرفت در آن اثنا از بند گریخته در اصفهان بحکومت نشست و باتفاق عمش سلطان احمد بکرمان

رفت و فتوری بدوراه یافته بعزم خراسان بری آمد و موسی جوکار پسر حسین که در آن وقت در آن دیار صاحب اقتدار بود او را گرفته نزد شاه منصور فرستاده بحکم او مکحول شد آخر نزد امیر تیمور آمده میر تیمور او را بپاوراءالنهر فرستاد و در آنجا از عالم رفت [ولادتش یکشنبه چهارم محرم سنه اربع و اربعین و سبعمائه ۷۴۴ (۱)]

سلطان احمد

بن مبارزالدین محمد بحکم شاه شجاع حاکم کرمان بود بعد از او استقلال در سلطنت آنجا یافت.

شاه یحیی

بن مظفر بن مبارزالدین محمد پیوسته با اعمام در مقام نزاع بود و مدار بر تزویر و حیله نهادی و بوجوب فرموده شاه شجاع بحکومت یزد اشتغال داشت.

شاه منصور

برادر شاه یحیی در حکومت و شجاعت آیتی بود و شوشتر از راه اقطاع مخصوص او گشته در سنه تسعین و سبعمائه ۷۹۰ بر شیراز استیلا یافت برادرش شاه یحیی را اخراج نمود و در سنه خمس و تسعین ۷۹۵ که امیر تیمور از راه شوشتر بحوالی شیراز رسید وی با پنچ شش هزار سوار خود در کوه یاتیله بر قلب وی زده دونوبت بنا شناخت شمشیر بر خود میر تیمور رسانید آخر شکست یافته در آن معرکه کشته شد و این معنی موجب غضب [امیر تیمور] گشته آل مظفر را مثل سلطان احمد و شاه یحیی با فرزندان چون جهانگیر و سلطان محمد و ابواسحاق پسر او پس بن شاه شجاع و سلطان مهدی بن شاه شجاع و مظفر ولد شاه منصور که بملازمت میر تیمور رسیدند همه (۲) را گرفته در وقت توجه اصفهان در منزل مهیار قوشه اصفهان روز شنبه [هشتم] رجب همه را از تیغ [تیز] گذرانیدند و در آن باب گفته اند:
قطعه :

بعبرت (۳) نظر کن بآل مظفر شهابی که گوی از سلاطین ربودند
که در هفصد و خمس و تسعین ز هجرت نهم شب ز ماه رجب چون غنودند

سلطان معتصم

بن زین العابدین بن شاه شجاع در محلی که پدرش را بسمر قند بردند وی بشام افتاده بعد از واقعه میر تیمور با ذربایجان آمد و قرا یوسف اورانیک دیده وی باتفاق امیر بسطام جاگیر و ترغیب قاضی احمد صاعدی عازم اصفهان گشته در سنه اثنی عشر و ثمانمائه ۸۱۲ در موضع آتشگاه آنجا میانه او و میرزا اسکندر عمر شیخ جنگ صعبی دست داده معتصم در اثنای حرب و ضرب از اسب افتاده بر دست لشکر میرزا اسکندر عمر شیخ کشته شد و چراغ آل مظفر بیکبارگی فرونشست

صفحه هفدهم در سلاطین گورکانیان

مبسوط در مقدمه واصل در چهار سطر

مقدمه در امرای سلطان شان (۱) امیر غزن که از اعظم امرای جنتای بود بنا بر کمال ظلم و سیاست غازان سلطان (۲) خان که در آن وقت قهرمان (۳) توران بود باتفاق امرایی که ازو متوهم بودند با او یافی شده یکمرتبه در سنه خمس و اربعین و سبعمائه ۷۴۵ جنگ کرده در آن معرکه تیری بر چشم امیر غزن خورده از نور بی بهره ماند بار دیگر در سنه سبع و اربعین ۷۴۷ مضاف داده غازان سلطان بقتل آمد و دانشمند چه او کتای را بجای او بخانی نشانده بعد از چند گاه او را کشته بیان قلی را بیادشاهی نسبت دادند امیر غزن لشکر بر سر هرات کشیده به استعانت ملک عزالدین حسین از سر آنجا برخاست آخر در سنه تسع و خمسين ۷۵۹ در شکار گاه بردست قتلغ تیمور نامی از اقوام خود مقتول گردید و امیر غزن در غایت عدالت خلق بوده و مروت داشت و دوازده سال در حکومت بسر کرد.

امیر عبدالله
بر جای پدر نشسته بیان قلی را بیجرم ظاهری بکشت و تیمور شاه بجای او نصب کرد و از آن رهگذار امرا ازو رمیده در قتلش اتفاق نمودند بعد از یکسال و هشت ماه حکومت در سنه ستین و سبعمائه ۷۶۰ بقصد امرا از پا در آمد.

امیر حسین
بن امیر مبلابن امیر غزن چون بس از عبدالله هرج و مرج شده هر کس بتمنای سرودی افتادوی نیز گرشه بی از آن ولایت فرو گرفت تا آنکه امیر تیمور در سن بیست و پنج سالگی همشیره او الجای ترکان خاتونرا بخواست و میر حسین از پرتو اقبال او بر دیگر دشمنان غالب آمد بعد از رفتن تغلق تیمور خان پادشاه جنته حکومت تمامی ماوراءالنهر و توابع بدست آورده اما آخر میانه او و امیر تیمور مکرراً خلاف واقع شده اعیان امرا نیز از چپ و راست از نا اعتمادی او بتنگ آمده، هم در آن ایام همشیره اش که در حرم محترم میر بود فوت شد علاقه خویشی نیز ازهم بگسسته بود میر باتفاق امرا لشکر بدر بلخ کشیده او را بعد از اندک وقتی از حصار هندوان، آنجا که متحصن شده بودند بدست آورد و در چهارشنبه دوازدهم رمضان سنه احدی و سبعین و سبعمائه ۷۷۱ با پسران کشته و آن فرقه بالکلیه منقرض شدند والله اعلم.

اصل در خلاصه احوال امیر تیمور بر توالی سنین

امیر تیمور
بن طراغا که در سنه احدی و ستین و سبعمائه ۷۶۱ فوت شد
بن امیر بر کل بن لنگر بهادر بن ایجل نویان بن قراجار نویان

۱- ع : سلطان شاه ۲- ع : غزان سلطان ۳- ع : فرمان فرمای

که بموجب فرمان چنگیز خان امیر الامر او جملة الملك پسرش جغتای بود و در سنه اثنی و خمسين و ستمائه ۶۵۲ در سن هشتاد و نه فوت شد بن سوغوچین که در شهر سنه اثنی و ستین و خمسمائه ۵۶۲ مطابق پارس میل در گذشت بن ایرومچی که لقبش برلاس بود و آن اویماق بدو منسوبست بن قاجولی بهادر که برادر بزرگتر قبل خان جد سوم چنگیز خان است [بن نومه خان که در آنجا نسب مذکور و نسب چنگیز خان] بهم می پیوندد و اطلاق گور کانی بر وایتی بواسطه آنست که او داماد میر حسین است باطفاجار برادر قراجار. بدختر داماد چنگیز خان بود و مولودش در ظاهر کش ماوراء النهر در شب سه شنبه بیست و هفتم شعبان سنه ست و ثلاثین و سبعمائه ۷۳۶ مطابق سیچقان میل و لفظ «مولد تیمور» موافق تاریخ بخاطر مکسور رسید مادرش تکیه خاتون برادرانش عالم شیخ و سیور غتمش و جوکی و خواهرانش قتلغ ترکان آغا و شیرین بك آغا در ایت میل احدی و سبعین ۷۷۱ قهر دشمنی چون میر حسین کرده جلوس نمود و سیور غتمش بن دانشمند چهاربخانی برداشت و در وقتی که امیر تیمور لشکر گرد کرده بر سر میر حسین میرفت سید بر که از اعظم سادات صحیح النسب بود از حرمین شریفین رسیده طبل و علم بدو حواله نمود و نوید فتوحات داد و میر تیمور را قدم همایون و دم میمون آن بزرگوار خوش آمده بدو ارادت عظیم آورد و مدت العمر در مقام اخلاص را سخ بود بعد از حلول اجل بموجب وصیت در زیر قدم او مدفون شده و در تنکوزمیل اثنی و سبعین ۷۷۲ امیر موسی یاغی شده نزد زنده حشم ایردی بشرعان رفت و صاحب قران بالشکری بدانجا رفته بامان از آنجا برخاست و هم در آن سال یورش جته نمود و در سیچقان میل ثلاث و سبعین ۷۷۳ نوبت اول خوارزم و تاخت آنجا و فوت حسین صوفی قنقرات حاکم آن دیار روی نموده بصلح از آنجا برخاست و یورش ثانی جته نموده در وقت زنده حشم و امیر موسی و غیرهما قصد میر تیمور کرده رسوا شدند [و زنده مقید گشته و قید از هم گذشت و دیگران خلاص شدند] و در اوایل اربع و سبعین ۷۷۴ چون انار عصیان یوسف صوفی برادر حسین صوفی بوضوح بیوست و یورش ثانی خوارزم دست داده از آنجا بامان برخاست و در پارس میل خمس و سبعین ۷۷۴ یورش جته کرده بامحققر لشکر باقر الدین دوغلات که گروه انبوه داشت جنگ کرده غالب آمد و در لوی میل سیم و سبعین ۷۷۷ نوبت سوم خانزاد و دختران [صوفی] قنقرات را جهت پسر بزرگترش میرزا جهانگیر خواسته بود به سمرقند آورد و زفاف واقع شد و در توشقان میل ست و سبعین ۷۷۶ نوبت سوم یورش خوارزم کرده بواسطه [عصیان] بعضی از امرا از راه برگشته [یورش چهارم جته و استیلای بر آن قوم واقع شد و نوبتی دیگر که یورش پنجم آنجا باشد دست داده در آن اثنا تقتمش خان بخدتمش رسیده رعایتها یافت و او را تربیت فرموده به سقناق فرستاد و ارس خان بجنگ تقتمش آمده میر تیمور بجانب او نهضت نموده و بواسطه شدت زمستان برگشته [بسمرقند

آمد و باز تاخت بر الوس ارس خان برده و در میلان میل سنه ثمان و سبعین ۷۷۸ نوبتی دیگر تفتیش را اسباب سلطنت داده و همراه او را امرای بزرگ کرده به سقزاق فرستاد و او را بخانی نشانند و در یونت میل تسع و سبعین ۷۷۹ میرزا شاهرخ بوجود آمده در زنجیر سرای قلامشی کرد و در قوی میل ثمانین و سبعمائه ۷۸۰ در ماه شوال یورش چهارم خوارزم بود سه ماه و شانزده روز محاصره آنجا کرده در آن ایام بوسف صوفی مرده آنجا در سنه احدى ۷۸۱ مسخر گردید و در پیچی میل احدى و ثمانین ۷۸۱ شهر کش را که مسقط الرأس او بود عمارت نموده حاجی سیف الدین را بایلیچی گری پیش ملک غیاث الدین فرستاده و در تخاقوی میل اثنی و ثمانین ۷۸۲ یورش خراسان نموده و در سنه ثلاث و ثمانین ۷۸۳ که بقیه تخاقوی میل اثنی و ثمانین ۷۸۲ هرات را با مضافات فتح فرموده و در بخارا قشلاق کرد و در ایت میل اربع و ثمانین ۷۸۴ هم یورش خراسان نموده قلعه ترشیز (۱) و سایر بلاد آنجا مسخر گردید و در تنگوزیل خمس و ثمانین ۷۸۵ یورش سیستان کرده تمامی آن ولایت بعد از چندین مصاف با اهالی آنجا مفتوح شده بسمرقند مراجعت نمود و در سیچقان میل ست و ثمانین ۷۸۶ یورش جرجان و اسمر آباد کرده بامیر ولی حاکم آنجا قتال نموده بعد از تسخیر آن الکای رفت و قشلاق در آنجا فرمود و در اودمیل سبع و ثمانین ۷۸۷ تا سلطانیه حرکت کرده بعد از تسخیر آنجا بر ستمدار و آمل نهضت نمود و از آنجا بسمرقند رفت و در سالی سرای قشلاق نمود و در یارس میل ثمان و ثمانین ۷۸۸ چو شنید لشکر تفتیش در تبریز خرابی کرده اند عزم یورش عراق و آذربایجان نموده ولایت ارکوچک را بتاخت و آذربایجان را مفتوح ساخته اکثر قلاع آنجا و گرجستان مسخر کرده قشلاق در قراباغ نموده و در توشقان میل تسع و ثمانین ۷۸۹ تسخیر اصفهان و شیراز نموده ایلیچی از سمرقند رسیده خبر هجوم لشکر تفتیش بماوراء النهر رسانید و میر تیمور فارس را بآل مظفر داده میر سید شریف علامه را کوچانیده بسمرقند برد و در لوی میل تسعین و سبعمائه ۷۹۰ یورش پنجم خوارزم نموده بار دیگر آنجا را مسخر ساخت و برج و باروی آنجا را خراب کرد و در میلان میل احدى و تسعین ۷۹۱ تفتیش لشکر کشیده قصد امیر تیمور داشت وی بصوب او حرکت کرده بی جنگ از راه برگشت و عنان بصوب مغولستان تافته آنجا را بتاخت و میرزا میرانشاه را بدفع کسانی که در خراسان سر بر آورده چون حاجی بیک جانی قربانی و ملوک سربدار روان ساخت و در یونت میل اثنی و تسعین (۲) ۷۹۲ در سمرقند بود و ترتیب لشکر اشتغال داشت و در قوی میل ثلاث و تسعین ۷۹۳ عزیمت یورش دشت قباچاق و در منتصف رمضان از تاشکند روان گشته و در پانزدهم رجب در موضع قندزجه میان وی و تفتیش جنگ شده میر غالب آمد و ایل والوس

از يك بغارت رفته در ذی القعدة بسمرقند باز گشت و در پیچی میل اربع و تسمین ۷۹۴ یورش پنجساله ایران نموده فتح قلعه ماهانه سرمازندان و قشلاق در حوالی استرآباد واقع شد و در تخاقوی میل خمس و تسمین ۷۹۵ لرستان را تاخت نموده بشوشر رفت و از آنجا بشیراز و در آنجا شاه منصور را مقهور ساخته باصفهان رفت و از آنجا بیفداد، و سلطان احمد جلایر گریخته آن الکا مسخر شد و در ایت میل ست و تسمین ۷۹۶ قلعه تکریت را بچنگ گرفته لشکر بیصره و واسط فرستاد خود متوجه ماردین گردید و سلطان عیسی صاحب ایل گشته امیر ایلچی نزد برقوق پادشاه شام فرستاد و جزیره مفتوح شده قلعه اونیک بدست آمده و تاخت بگرچستان و شکری برده در محمود آباد قشلاق نمود و در تنگوزیل سیم و تسمین ۷۹۷ یورش ثانی دشت قبچاق کرده از راه دربند شیروان بر سر تقمش رانده و او را در چنگ مغلوب و مستهلك ساخت و در سیچقان میل ثمان و تسمین ۷۹۸ تمامی بلاد شمال ارس را چون مسکا و چرکس و قمق و فشا (۱) تاخت نموده در اوایل تسم و تسمین ۷۹۹ از آن سفر عود نموده محمد سلطان نبیره اش را بضبط هرمز و سواحل عمان فرستاده و تمامی عراق و آذربایجان بشیراز میرانشاه سپرد و همچنین میرزا شاهرخ را خراسان داده خود بسمرقند باز گشت و قشلاق در حدود ترکستان فرمود و در حدود پارس میل ثماننامه ۸۰۰ در سمرقند طرح باغ دلگشا انداخته عزیمت یورش هندوستان کرد و در راه سیاه، پوشان کمتور را برانداخت و در توشقان میل احمدی و ثماننامه ۸۰۱ در غره محرم از آب سمد عبور نموده اکثر شهرها و قلعه ها و جزایر آنجا بتخصیص دهلی ولها و در راه مسخر کرده پادشاهان آنجا چون سلطان محمود و لومو خان را بشکست [و کفار بسیاری بکشت در آن تاریخ گفته اند :

شعر

ز آبیاری حضرت بیباغ دولت میر بسان خار گل فتح هند شد لوما
و چون قبل از رفتن میر پسر زاده اش پیر محمود دجها نگیر ملتاز امسخر کرده در آن سال در آنجا بشه
کانی (۴) عظیم دست داده تمامی الاغان و ملازمانش مرده بودند در وقتیکه میر بدانجا
رسید بالضروره بعضی گاو سوار و بعضی پیاده باستقبال آمده میر در يك روز موازی
سی هزار اسب بدو داده و لشکریانش مکرمت فرمود و رجعت نموده در بیست و
یکم شعبان همین سال بسمرقند رسید و در چهارم رمضان طرح مسجد جمعه بسمرقند کرده
در اندک وقتی باتمام رسانید و در لوی میل اثنی و ثماننامه ۸۰۲ یورش هفت ساله
ایران نموده به تسخیر گرچستان رفته قتل و غارت نموده در قراباغ قشلاق فرموده و در
بهارش نوبتی دیگر تاخت گرچستان کرده آثار بسط (۲) ظاهر ساخت و فی الواقع بی شائبه
تکلف این بیت سخت مناسب حال اوست :

۱- م : قناع . ۲- م : باز تسلط

بیت :

براق عزم تو گامی که بر گرفت از هند نهاد گام دگر بر اقصای ایران
 و در میلان میل ثلاث و ثمانماه ۸۰۳ ایلفار بسیواس برده تساخت ملاطبه و اتلثان
 نموده لشکر بشام کشیده تمامی آن ولایت را منسخر ساخت و فرح پادشاه آنجا را بشکست
 و دمشق را گرفته آتش در آن جا زد و از آنجا بیفداد آمده آنجا را محاصره کرد
 و بعد از تسخیر قتل عام نموده و در وقت محاصره بغداد موسی نام ملازمی از محمد سلطان
 جهانگیر حاکم سمرقند آمده یکقطعه لعل بوزن صد و بیست مثقال که در آن سال
 از کان بدخشان حاصل شده بود گذرانیده و در یونت میل اربع و ثمانماه ۸۰۴ قشلاق
 در قرا باغ گرفته داعیه گرجستان داشت آخر چون باج و خراج آوردند رفت و لشکر
 بتاخت بغداد و خوزستان فرستاده در آن قشلاق اسباب یورش روم ترتیب داد و در
 بهار متوجه آن صوب شده و قلعه کماخ را بجنک بگرفت و در آدینه نوزدهم ذی الحجه
 در حوالی انگوریه با ایلدرم با یزید مصاف داده غالب آمده و او را اسیر کرده تمامی
 روم تا کنار دریای فرنک ترکناز او شده قشلاق در آنجا کرد و در قوی میل خمس و
 ثمانماه ۸۰۵ فتوحات سایر بلاد روم کرده درینجامز بوراست آیه کریمه **الم غلبت الروم**
فی ادنی الارض [دلالت بر مغلوبیت ایشان میکند در « ادنی الارض » که] آن ضاد است
 و «ضاد» ملفوظی هشتصد و پنج است ، و بالجمله صاحب قران از آنجا عود نموده
 میرزا بابکر بن میرانشاه را با لشکر بیفداد فرستاده آنجا را بدو داد و پدر را با او
 همراه کرد و در پیچی میل ست و ثمانماه ۸۰۶ به تسخیر گرجستان رفته قلاع بسیاری
 فتح کرد و قشلاق را در قرا باغ نمود و در آن وقت بیلقانرا آبادان ساخته نه-ر
 برلاس اخراج نمود و جای میرزا میرانشاه را به پسرش عمر داده عازم سمرقند گردید
 و در آن اثنا شنید که اسکندر شیخی اظهار عصیان کرده با وجود پیری و لنگی
 عصا بدست گرفته اکثر اوقات پیاده در کوهها جلا و تردد کرده و او را تا برنیزداخت
 آرام نگرفت و در تغاقوی میل سبع و ثمانماه ۸۰۷ عزیمت ماوراء النهر نموده در
 محرم بسمرقند نزول نمود و در کان کل جهت ازدواج احفاد کوراً و اناث اطوی عظیمی
 کرده اردوی او در آن وقت در ده فرسنگ نشسته بودند و دور سرا پرده میریک فرسنگ
 بود معلواذخیام و خرگاههای پیش از پیش از و آنجمله خرگاه دوست سروخیمه دوازده
 پای عالم آرای که بیرونش از سقر لاط هفت رنگ و اندرونش از مخمل الوان و اطنابش
 از ابریشم و ستونهایش منقش و قفیرهایش زرین بود و گروه انبوه از فراشان آنرا
 در عرض یکپهفته بر پای کردند از اعجوبه روزگار بود و آن خیمه چنان وسیع بود
 که ده هزار کس در سایه آن میتوانند نشست و در آن جشن عالی با اعیان امرا

جانقی فرموده قرار بر یورش خطا شد و از آن جا متوجه آن یورش گشته در اترار سرحد ترکستان قشلاق کرد در آن اثنا مریض شده در شب چهارشنبه هفدهم شعبان به اجل طبیعی درگذشت و یکی در آن تاریخ گفته شعر:

سلطان تیرانکه چرخ را در دل خون کرد و زخون عدو روی زمین گلگون کرد
در هفده شعبان سوی علین تاخت فی الحال ذرضوان سر و پا بیرون کرد
و او را چهار پسر دولتمند و احوال ذریت هر یک در سطری مسطور میگرد

سطر اول در اولاد میرزا جهانگیر

و او اکبر فرزندان واعز ایشان بود در سنه سبع و سبعین و [سبعماه] ۷۷۷ وفات یافته پدر از کمال محبت او پسر بیهوش (۲) محمد سلطان را ولی عهد ساخته بود و او در هفدهم شعبان سنه خمس و ثمانماه ۸۰۵ در یورش روم فوت شد چنانچه «محمد سلطان نور قبره» تاریخ وفات یافته اند آخر در حین وفات میر پسر دیگرش میرزا پیر محمد بن جهانگیر را ولی العهد نمود جهت او از امرا عهد بگرفت و او در آن حین در حدود هندوستان بود بنابر آن هر یک از فرزندان هوایی کرده مقید بوصیت نشدند و او نیز بهمان الکا که از زابلستان و هندداشت قناعت نموده بشراب مدام شره تمام داشت لاجرم پیرعلی تاز نام که از امرای عظمای او بود هوای سلطنت کرده ویرا در چهاردهم رمضان سنه تسع و ثمانماه ۸۰۹ بکشت

میرزا قیدو

بن پیرمحمد بتقویت میرزا شاهرخ صاحب الکای پدر شده بواسطه عصیان پیرعلی تاز نام کارش قراری چنانچه باید نداشت تا آنکه پیر علی در سنه عشر ۸۱۰ بقتل رسید قیدو اقتدار تمام یافت آخر با عم عاصی شده میرزا شاهرخ فوجی بفرستاد که او را گرفته بهرات آوردند و اطلاق یافته بفرغت میبود بیکبار فرار نموده راه قندهار پیش گرفته و میرزا بای سنقر بن میرزا شاهرخ او را تعاقب نموده بگرفت و در سنه احدى و عشرين و ثمانماه ۸۲۱ در حصار اختیارالدین محبوس شد و آن دوحه بدو منتهی گردید

سطر ثانی در میرزا شاهرخ و اولاد و احفاد

میرزا شاهرخ

در واقعه پدر در هرات بود بموجب ارث و استحقاق بسلطنت نشسته مرتبه هر یک از برادرزاده را که زوال میرسید ملکش نصیب وی میشد چنانچه از درروم تا در خطا و از طبرستان تا هندوستان سکه و خطبه باسم او بود و او در آن وقت سلطان السلاطین شده فتوحات بسیار کرد از جمله [دو کرت] با اولاد قرايوسف تر کمان مصاف داده با وجود آنکه ایشان هر بار دوشبان روز تلاش

کردند مغلوب شدند چنانچه در احوال ایشان مذکور خواهد شد آخر در یورش آخری عراق و رفتن پویه ری قشلاق گرفته در صبح یکشنبه بیست و پنجم ذی الحجه مطابق نوزدهم خمین و ثمانماه ۸۵۰ وفات یافته نعش او را بهرات نقل نمودند ولادتش روز پنجشنبه چهارم (۱) ربیع الاخر سنه تسع و سبعین و سبعمائه ۷۷۹ بطالع قوس

میرزا علاءالدوله بن میرزا بای سنقر بن میرزا شاهرخ بعد از جد در هرات بر تخت نشسته عمش میرزا الغ بیک لشکر بخراسان کشیده در شهر سنه اثنی و خمین ۸۵۲ در موضع بر باب که چهار (۲) فرسنگی هرات واقع است میانه ایشان جنگ عظیمی دست داده شکست بر میرزا علاءالدوله افتاد و از آن معرکه فرار نموده نزد برادرش بابر رفت و دیگر [روی] دولت ندید اما بهر چند وقت فتنه می انگیزخت و بعضی ایام بعراق آمده در ظل رأفت میرزا جهان شاه بسر میبرد و آخر بر ستمدار افتاده در خانه ملک بیستون در سنه خمس و ستین و ثمانماه ۸۶۵ در گذشت نقلش بهرات کردند ولادتش در شب شنبه غره جمادی الاولی سنه عشرين و ثمانماه ۸۲۰

میرزا سلطان محمد بن بای سنقر بن میرزا شاهرخ در ایام جد اراده سلطنت کرده یورش آخرین [میرزا] جهت تنبیه او بود و او در آن وقت به تسخیر شیراز اشتغال داشت چون خبر نزول میرزا در کند مان (۳) شنید از سر آن جابر خاسته به کوه کیلویه رفت و از آنجا بلرستان و میرزا بعضی امرارابه آوردن او فرستاده در آن اثنا فوت شد و میرزا سلطان محمد عراق و فارس را ضبط نموده جدهاش گوهر شاد بیکم و بعضی امرارو وزراء از صدمه الغ بیک میرزا روی گردان شده به پیش وی آمدند و او خدمت بر اسلوب کمال ادب کرده در آن وقت میانه او و جهان شاه نزاع ملکی دست داده چون باعث تربیت او بیکم بود کس باصلاح نزد وی فرستاده آن هم بصلاح آمد و میرزا طمع در خراسان کرده سه کورت میانه او و برادرش میرزا بابر جنگ شده در نوبت آخر در چناران اسیر گشته در ذی الحجه سنه خمس و خمین ۸۵۵ مقتول شد ولادتش سنه احدی و عشرين و ثمانماه ۸۲۱

میرزا بابر بن میرزا بای سنقر در واقعه جد در اردو بود در آن روز اردو بازار را تاراج کردند و به استرآباد رفت و در سنه اثنی و خمین ۸۵۲ که الغ بیک خراسان را گذاشته بسر قندرفت وی متوجه هرات شده در ذی الحجه آن سال جلوس نموده استقلال تمام یافت آخر [در سنه ست و خمین ۸۵۶ (۴)] طمع در فارس [و عراق (۵)] کرده از راه یزد به شیراز آمده [اکثر ولایت عراق چون اصفهان و قم و کاشان و ساوه و جربادقان داروغه نشین او شد و با لفظ «بابرخان» مطابق (۶)] آخر بواسطه [خروج] میرزا علاءالدوله آنجا را بمیرزا سنجر سپرده بخراسان رفت و بنا بر خلاف اقوام فارس

۱- م: چهاردهم ۲- م: چهاردهم ۳- ع: کند بالا ۴، ۵، ۶- م ندارد

وعراق اذ دستش رفته بعیش و لوندى افتاد و داد کرم داد آخر در بیست و ششم ربیع الآخر سنه احدى و ستين ۸۶۱ در مشهد مقدس وفات یافت (۱) [ولادتش در هفدهم رجب سنه خمس و عشرين و ثمانمائه ۸۵۲]

میرزا شاه محمود بن بابر به اتفاق امرا بر تخت نشست پسر عمش میرزا سلطان ابراهیم بن علاء الدوله برو خروج کرده در رباط امیر شاه ملک بینهما جنک شده وی مغلوب گردیده به استرآباد گریخت و دیگر روی دولت ندید وفاتش در سنه ثلاث و ستين و ثمانمائه ۸۶۳ ولادتش در شب شانزدهم محرم سنه اثني و خمسين و ثمانمائه ۸۵۲

میرزا ابراهیم بن میرزا علاء الدوله در حینی که بسرعم را تعاقب مینمود ناگاه بمقتلای جهانشاه که در آن وقت آهنگ خراسان کرده بجنگل استرآباد در آمده بود و اخورد و در سه شنبه بیست و پنجم محرم سنه اثني و ستين ۸۶۲ مهم بمقتله رسیده شکست عظیم یافت و اعیان امرا و امیرزادگان جفتای کشته شده دیگر استقامت پیدا نکرد تا در ششم شوال سنه ثلاث و ستين ۸۶۳ وفات یافت ولادتش سنه تسم و اربعين و ثمانمائه ۸۴۹ که این مصرع از آن اخبار مینماید (۲) «تاریخ شود شب سوم شوال»

میرزا الغ بیک نام اصلی وی طرغای محمد است مسمی باسم بدر تیمور بن میرزا شاهرخ در سنه اثني عشر و ثمانمائه ۸۱۲ بحکم پدر فرمان فرمای ماوراء النهر و ترکستان شده فضلی کامل و عدلی شامل داشت و در سنه ثلاث عشر ۸۱۳ در سمرقند باتفاق صلاح الدین موسی المشهور بقاضی زاده رومی که استادش بود و مولانا غیاث الدین جمشید کاشی صائب زیب خاقانی و رساله مفتاح الحساب و آخرها بامداد ملاعلی قوشچی که میرزا او را نرزند خوانده بود رصد ترتیب داده زیب جدید نوشت و تا آنکه خراسان را بگرفت و بی تقریب گذاشته بسمرقند رفت و پدرش بروی عاق شد و در حوالی سمرقند با وی جنک کرده بعد از انهزام به شاهیخیه رفت و از آنجا برگشته نزد پسر آمد او بیشتر برادرش عبدالعزیز را کشته بود پدر را نیز در رمضان سنه ثلاث و خمسين ۸۵۳ بدست عباس نامی داد تا بقصاص پدرش بکشت این بیت موافق تاریخ است شعر :

چو عباس کشتش به تیغ جفا شود سال تاریخ «عباس کشت»

ولادتش روز یکشنبه نوزدهم جمادی الاولی سنه ست و تسعين و سبعمائه ۷۹۶

[بطالم اسد] در قلعه سبطانیه

۱- ع. بعد از این جمله نوشته است: این مصراع موافق تاریخ است «سلطان مؤید بابر» ولی نظر باینکه موافق تاریخ نبود و از طرفی در نسخه «م» دیده نشد حذف گردید
۲- کذا ولی تطبیق نمیکند و جمله «شب سوم از شوال» ۷۵۳ است و اگر جمله «تاریخ شود» نیز ضمیمه گردد سر برقم ۲۲۷۴ خواهد زد.

میرزا عبداللطیف بن الغ بیک با وجود کمال فهم از جنون بی بهره نبوده لاجرم اقدام بر امر شنیع چنین نموده بعد از شش ماه در شب جمعه بیست و پنجم ربیع الاول (۸۵۴) بر دست بابا حسین ملازم میرزا عبدالعزیز کشته شده در آن تاریخ گفته اند
نظم :

بابا حسین کشته شب جمعه اش به تیر تاریخ قتل اوست که «بابا حسین کشت»
میرزا عبدالله بن میرزا سلطان ابراهیم بن میرزا شاهرخ در زمان جد چون پدرش در چهارم شوال سنه ثمان و ثلاثین و ثمانماه ۸۳۸ در شیراز وفات یافت میرزا شاهرخ آن ملک را بدستور بدو شفقت کرد و او بحکومت آنجا اشتغال داشته آخر از تسلط میرزا سلطان محمد پسر عیش بتنگ آمده و بهرات شتافت و در جنگ بر تاپ از میرزا علاء الدوله تغلف نموده به عم پیوست و در خدمت او بماداء النهر رفت بعد از عبداللطیف چون در آن دودمان کسی دیگر نمانده بود او را بسلطنت برداشتند در آن اثنا سلطان ابو سعید بروی خروج کرده در جنگ اول شکست یافته بمیان ایل ارغون رفت و در کرت اخیر به امداد ابوالخیرخان از بک درجمادی سنه خمس و خمیس ۸۵۵ در چهار فرسنگی سمرقند مضاف داده میرزا عبدالله کشته شد ولادتش در بیست و هفتم رجب سنه ست و ثلاثین و ثمانماه ۸۳۶ در شیراز

میرزا یادگار محمد بن میرزا سلطان محمد بن میرزا بای سقر در حینی که حسن بیک آق قویونلو بر جهان شاه غالب شد می در اردوی جهان شاه بود

بچنگ حسن بیک افتاد و اکرام مالا کلام یافت و چون بر سلطان ابوسعید مظفر شد امرای جغتای را ملازم ساخته به لشکر هم مدد کرد و میان او و سلطان حسین میرزا بایقرا دو مرتبه جنگ شده در کرت اخیر چسبون لشکر کلی از حسن بیک بررداری برانش سلطان خلیل و زینل بیک به کومک او مقرر گردیدند اما از سلطان حسین میرزا برگشته بدو پیوستند بنا برین وی فایق آمده بر تخت هرات نشست و سلطان حسین میرزا از میمه و قیصار باهشند و پنجاه سوار بر سر او ابلهوار آورده در شب چهار شنبه بیست و هفتم صفر سنه خمس و سبعین ۸۷۵ او را در باغ زاغان بکشت و آن دوحه بدو انتها یافت.

صطر صوم در اولاد همو شیخ

وی در اوایل حال حاکم اندجان و سرحد ترکستان و در اواخر صاحب فارس بود در زمان پدر در بای قلعه خرما تو تیری بر مقتل او رسیده در ربیع الاول سنه ست و تسمین و سبعماه ۷۹۶ کشته شد .

میرزا پیر محمد ولد رشیدش حسبالحکم جد والی فارس شده چون مادرش ملک آغا درخانه عمش میرزا شاهرخ بود بنا برین سکه و خطبه باسم عم کرد و در سنه اثنی عشر و ثمانماه ۸۱۲ هوای تسخیر کرمان نموده در منزل دو چاهه بردست خواجه حسینی شربت دار کشته شد ولادتش سنه احدى و ثمانین و سبعمائه ۷۸۱ .

میرزا اسکندر بن میرزا عمر شیخ بعد از برادر بحکومت رسیده در سنه ست عشر و ثمانماه ۸۱۶ با شاهرخ میرزا عاصی شده ظفرای مناشیراو این بود «القائم بامورالمسلمین و ولی المؤمنین السلطان اسکندر من امرالمطاع» و میرزا شاهرخ در سنه سبع عشر ۸۱۷ لشکر بدر اصفهان کشیده وی را بعد ازمحاصره بگرفت و به برادرش میرزا رستم سپرد و او برادر را میل کشیده آخر در سنه ثمان عشر و ثمانماه ۸۱۸ هم بردست رستم بقتل آمد ولادتش سنه ست و ثمانین و سبعمائه ۷۸۶ بن میرزا احمد بن عمر شیخ در زمان [میرزا] بابر والی مرو و ماخان بود و بعد از شکست میرزا شاه محمود پسرش بعضی امرای معتبر او چون ابوسعید میرم و فرزندان شیخ ذوالنون و شیرازی و یولدی شیخ قزاق بدو پیوسته ویرا دعوت سلطنت کردند طوس و نیشابور و خیوشان را ضمیمه الکای خود ساخت آخر باتفاق میرزا علاءالدوله و میرزا ابراهیم بچنگ سلطان ابوسعید رفته در میان سرخس و مرو در اواسط جمادی الاولی سنه ثلاث و ستین و ثمانماه ۸۶۳ قتالی صعب دست داده و دیگران مغلوب و اومقتول گردید.

سلطان حسین میرزا بن منصور بن بایقرا بن عمر شیخ والده اش فیروزه بیگم دختر سلطان حسین دخترزاده امیر تیمور [گورکان] بدختر داماد سلطان سنجر مذکور است و در حین غیبت اواز مرو بر آنجا استیلا یافته در روزی که بشکار رفته امرای سنجر در مرو را بسته او را در آنجا نگذاشتند و او سالها در بیابانهای خوارزم و تجن و اداق سرگردان بود تا آنکه لشکری بهم رسانیده باتفاق امیر محمد خداداد روبرو به استرآباد نهاده در صبح دوشنبه عشر اول ذی الحجه سنه اثنی و ستین و ثمانماه ۸۶۲ با حسین بیک سعدلو که از اعظام امراء جهان شاه پادشاه و بحکم او حاکم آنجا بود در سلطان دوین حوالی استرآباد قتال کرده او را بکشت و در استرآباد به تخت نشست اما بواسطه شوکت و سطوت سلطان ابوسعید کارش از پیش نمیرفت تا آنکه بعد از قضیه وی بهرات آمده در جمعه دهم رمضان سنه ثلاث و سبعین و ثمانماه ۸۷۳ جلوس نموده

بعد از آن یادگار محمد باو تنازع کرده بعد از رفع وی از روی استقلال بر تخت نشست مدار بر عدل و داد نهاده خراسان بدولت اورنگ دروضه رضوان شده ارباب فضل واستعداد واصحاب صنایع از یرتو تربیت وتمییز او بدرجه کمال رسید هر يك در فن خود فرید دهر شدند و در زمان او یازده هزار طالب علم در هرات موظف بودند وامیر علی شیر کجکینه بهادر بیمن تربیت او بدرجه بی رسید که امثال او بعشر عشر آن نرسیده اند و ازو آثار مرغوب چون بقاع الخیر ومدارس و خوانق و رباط و کلیات اشعار وتصانیف نفیسه که اکابر بنام او نوشتند بر صفحه روزگار ماند آخر چون میرزا از استرآباد می آمد وی باستقبال رفته در وقتی که محفّه پادشاه نزول نمود هنوز دوسه حرف نگفته بود که بیکبار حال بروی متغیر شده زبانش از کار ماند و او را بمحفّه شهر آورده در صبح یکشنبه یازدهم جمادی الاخری سنه ست و تسعمائه ۹۰۶ وفات یافت و در تاریخ او گفته اند

نظم

بنج حرفی نگفته شد تسلیم الف و با و تا و ثا و جیم
میرزا در اواخر مفلوج گشته اولادش کما یبغی اطاعت او نمیکردند و خلافا از ایشان بظهور رسید آخر چون شنید که شیک خان قصد خراسان دارد لشکر خود را جمع نموده بمداغه شتافت در آن سفر بمنزل بابا الهی از منازل بادغیس قریب بغروب شب شانزدهم ذی الحجه سنه احدى عشر و تسعمائه ۹۱۱ وفات یافت این مصراع در آن تاریخ یافته اند «روی امنیت از جهان برخاست» ولادتش در هرات در محفّه سر میل توبکی در محرم سنه اثنی وربعین و تسعمائه ۸۴۲

بدیع الزمان میرزا حسب الصلاح ارکان دولت بمشارکت بسلمنت نشستند و از این طرح کج فتنها تولد نموده و خراسان پر آشوب شد و برادران مهتر از ومظفر حسین میرزا مظفر حسین از تابعیت او استنکاف نموده شیک خان فرصت یافت ولشکر بخراسان کشید برادران لشکری که داشتند جمع نموده بمداغه شتافتند و در ییلاق مرل بین الفریقین جنگ شده امیر ذوالنون [ارغون] کشته شده در محرم سنه ثلاث عشر ۸۱۳ به اقبج وضعی رو بادی فرار آورده دیگر روی دولت ندیدند مظفر حسین به استرآباد افتاده هم درین سال وفات یافت و بدیع الزمان به امید حق گزاری شجاع بیک ولد امیر ذوالنون ارغون والی قندهار بدان دیار رفته چون آثار بیوفایی از و دیده برگشته به استرآباد آمد و بعد از اندک وقتی بواسطه قرب وصول شیک از آنجا بملازمت حضرت شاه غفران پناه آمده حسب فرمان در شنب غازان تبریز ساکن گردید تا آنکه خواندگار دروم او در سنه عشرين و تسعمائه ۹۲۰ بروم

برده در آنجا بعد چهار ماه بمرض طاعون وفات یافت .

محمد زمان میرزا بن بدیع الزمان میرزا همراه پدر بدرگاه عالم پناه آمده درحینی که رایات ظفر شمار متوجه [جنک] خواندگار بود از اردو تغلف نموده به استرآباد رفت و بقایای جفتای بروی جمع شده خواجه مظفر تبکچی باتفاق امرای خراسان چون بورون سلطان تكلو وغيره بر سر او آمده در صبح شنبه شانزدهم رمضان سنه عشرين برو غالب آمده وی منهزم از راه بیابان ایبورد بفرجستان رفت و باتفاق امیر اردو شاه حاکم آنجا متوجه الکای بلخ گردید و در آن وقت دیو سلطان روملو امیر محمد بهادر لورادر آن الکابه نیابت خود گذاشته به اردوی اعلی رفته بود محمد زمان میرزا آنجا را در دوشنبه سیم ربیع الاخر سنه اثنی وعشرين و تسعمائه ۹۲۲ تسخیر نموده در آن اثنا میانه او و اردو شاه که استیلای تمام یافته بود به نزاع انجامید و او میرزا را اخراج نموده آخر [از آن] پشیمان گردید و بینهما آشتی شده اردو شاه در وقتی که اورا به شهر میرد در چهار شنبه ربیع الاول سنه ثلاث وعشرين ۸۲۳ بفرموده میرزا کشته و قوام بیک برادر اردو شاه آنجا را ضبط نمود و به بابر پادشاه داد در آن اثنا میرزا بردست ابراهیم جابوق ملازم بابر که شهنه بلخ بود گرفتار شده وی را نزد بابر پادشاه به کابل بردند و او آن شاه زاده را تربیت نموده دختر خود را با حکومت بلخ بدو داد و او تاسنه تسم وعشرين ۸۲۹ والی آنجا بود آخر در زمان همایون پادشاه در شهور سنه ... در معرکه شیرخان افغان در آب گنک غرق شده مشعل آن دوحه بدو فرو بست [ولادتش در شوال سنه اثنی و تسعمائه ۹۰۲ (۱)]

سطر چهارم در میرزا میرانشاه و اولاد

میرزا میرانشاه بحکم پدر والی تخت هلاکو بود در آن اثنا در شکار از اسب افتاده دماغش مشوش شد آخر بعد از پدر پسرش میرزا عمر بدو عاصی شده چند گاهی سرگردان بود تا آنکه باتفاق پسرش ابابکر بجنک قرا یوسف ترکمان رفته در بیست و چهارم ذی القعدة سنه عشر و ثمانی ۸۱۰ در سرد رود تبریز بقتل آمد مولانا سعد الله کرمانی فتوحات را باسم او نوشته .

میرزا خلیل سلطان بن میرزا میرانشاه در یورش خطا در خدمت جد بود بعد از وایلغار به صوب سمرقند برده بر آنجا دست یافت و تمامی خزاین روی زمین که صاحب قران در آن جاجم کرده بود تصرف نموده ماوراءالنهر را بدست فرو گرفت بعد از چهار سال امیر خدا داد چینی که جمله الملك او بود ویرا گرفته و شمشیر جهان بادشاه مغول را به سلطنت دعوت نمود و میرزا شاهرخ بعد از استماع آن اخبار بماوراءالنهر

رفته سرخدا داد رانزد او آوردند و میرزا خلیل نیز بخدمت عم آمده شاهرخ میرزا اورا بعراق روان داشت و او در شهر دی در شب چهارشنبه شانزدهم رمضان (۱) سنه اربع عشر و ثمانماه ۸۱۴ وفات یافت ولادتش پنج شنبه بیست و چهارم ربیع الاول سنه ست و ثمانین و سبعمائه ۷۸۶ در هرات .

میرزا عمر بن میرزا میرانشاه بعد از واقعه جد در مالکی که بدو متعلق بود سکه و خطبه باسم خود کرده برادر دیگرش ابابکر را که والی بغداد بود در فرمان طلب داشته وی بی اندیشه پیش او آمد و گرفتار شده در قلعه سلطانیه محبوس شد و از آنجا خلاص گشته بر برادر غالب آمد و عمر گریخته نزد عمش میرزا شاهرخ بخراسان رفت و مازندران را در وجه اقطاع وی مقرر داشته در اندک وقتی کفران نعمت کرده لشکر بجنک عم کشیده و بینهما در دوشنبه نهم ذی القعدة سنه تسع و ثمانماه ۹۰۸ در سردویه جام جنک شده عمر زخم خورده بدان در گذشت ولادتش سنه خمس و ثمانین و سبعمائه ۷۸۵

میرزا ابابکر بن میرزا میرانشاه بر برادر مستولی شد قرا یوسف قصد الکای او کرده میانه ایشان دو نوبت جنک شده در هر دو مرتبه شکست برو افتاده و آخر بکرمان رفته سلطان او یس برآمد کو برلاس حاکم آنجا با او نزاع کرده وی بیستان رفت باز عود بکرمان نموده میانه هر دو در جیرفت جنک شده در شعبان سنه احدى عشر و ثمانماه ۸۱۱ در آن واقعه بقتل آمد و ولادتش در سنه اربع و ثمانین و سبعمائه ۷۸۴

سلطان ابوسعید بن سلطان محمد بن میرزا میرانشاه در خدمت میرزا الغ بیک میبود درحینی که میرزا الغ بیک در کنار جیحون در برابر پسرش عبداللطیف نشسته بود گریخته بمیان ایل ارغون رفت دختری از یشان بهم رسانیده بسمرقند آمده الغ بیک دفع او را اهم دانسته بصوب سمرقند روان شد و او بمجرد این آوازه فرار نمود باز بمیان ایل مذکور رفت آخر چون عبداللطیف پادشاه شد ویرا سرکوفته میداشت و او در بخارا در شبی که عبداللطیف در سمرقند کشته شد خروج کرده شهنه آنجا اورا بگرفت و بعد از خبر عبداللطیف خلاص شده بامیرزا عبدالله یاغی گری کرده ویرا دفع نموده بر تخت نشست و ماوراءالنهر و ترکستان ضبط کرده خراسان را نیز بتدریج از دست فرزندان میرزا شاهرخ بیرون برد و با میرزا جهانشاه که بر آنجا استیلا یافته بود اشتلم کرده ویرا از خراسان بدر کرد و چون در قشلاق مرو شنید که جهانشاه میرزای ترکمان کشته شد با لشکر فراوان متوجه عراق و آذربایجان گشته داروغگان بتامی ولایات روان داشت تا در قرا باغ اردوی او بواسطه فحط ویران گشته بر دست حسن بیک گرفتار شد و

چون او گوهر شاد بیگم زوجة شاهرخ میرزا را بناحق کشته بود او را بدست یادگار [محمد] میرزاوارث اوداده در بیست و دوم رجب سنة ثلاث و سبعین و ثمانمائه ۸۷۳ بقصاص او هلاک کردند و علامه دوانی در تاریخ او گوید :
شعر :

سلطان ابوسعید که در فرخسروی چشم سپهر پیرو جوانی چو او ندید
الحق چگونه کشته نگشتی که کشته بود تاریخ فوت : مقتل سلطان ابوسعید
میرزا سلطان احمد
پسر بزرگتر سلطان ابوسعید در سمرقند بعد از پدر پادشاه شد
قریب بیست و هفت سال سلطنت بعافیت کرد و آخر در یکشنبه
غرة ذی القعدة سنة تسم و تسعین و ثمانمائه ۸۹۹ فرمان یافت

ولادتش سنة خمس و ثمانمائه ۸۰۵

بن ابوسعید پس از برادر اکبر بسلطنت سمرقند نشسته در محرم
سنة تسعمائه ۹۰۰ باجل طبیعی درگذشت ولادتش سنة سبع و
محمود
خمسین و ثمانمائه ۸۵۸

بن سلطان محمود میرزا پس از پدر صاحب افسر گشته چون از
میرزا بای سنقر
برادرش توهمی داشت او را میل کشید امانور باصره ضایع نشد
و او در سنة احدی و تسعمائه ۹۰۱ از سمرقند گریخته به بخارا رفت و بالشکرهاى آنجا معاودت
نمود و بای سنقر تاب مقاومت نیاورده در شهر مختفی گردید و در آن اثنا بصورت مجهولی
بیرون رفته بحصار شادمان آمد و امیر خسرو شاه او را بسلطنت برداشت اما بعد از
واقعه میرزا مسعود او را در محرم سنة خمس و تسعمائه ۹۰۵ بکشت ولادتش در سنة
اتنی و ثمانین ۸۸۲ در حصار شادمان .

بن میرزا سلطان محمود پس از پدر در حصار و قندریقلان پادشاه
میرزا مسعود
شده و امیر خسرو شاه که در مبادی حال ملازم امیر مزید ارغون
بود و از پرتو تربیت میرزا سلطان محمود برتبة ایالت رسید ازو توهمی بخاطر آورد
و برادرش بای سنقر میرزا را سمت سلطنت داده مسعود در سنة ثلاث و تسعمائه ۹۰۳ با
پانصد سوار در آنک نشین محلی بخدمت سلطان حسین میرزا رسید که خبر ایلاف بدیع
الزمان میرزا شنیده آن مقدار کس بر سر او نبود که مقاومت توانستی کرد ، و میرزا
بعد از ظفر برپسردم او را همچو اسمش مبارک دانست و در تربیت او افزوده یکی از
بنات خود را با او عقد بست و امرا همراه او کرده مقضی المرام گسیل فرمود و خسرو شاه
چون خبر هجوم او شنید آغاز تزویر کرده سخنان ملایم بدو پیغام دادوی بدان گول

خورده امرا را عذر خواسته خود بی اندیشه بخشرو شاه بیوست و او میرزا را گرفته مکحول ساخت و بعد از آن قصد میرزا بای سنقر نیز نموده هوای سلطنت کرد.

میرزا سلطان علی بن میرزا سلطان محمود چون بتخت نشست خواجه یحیی ولد خواجه عبید را مقتدا و مطاع دانسته در ملک و مال از صوابدید او تجاوز نمیکرد آخر بتنگ آمده علاجی نداشت اگر چه تمامی اهالی آن دیار محکوم حکم او بودند و این معنی بر شیبک خان ظاهر شده بالشکر گران در کان کل نزول نمود و در خفیه رقمه بی از روی شفقت و مهربانی بسلطان علی نوشته چنان نمود که غرض او منحصرست در دفع و منع خواجه یحیی و پیغامی بوالده سلطان علی که هم از او یماق از یک بود فرستاده او را بزوجیت خود دعوت نمود القصة هر دو ببلاقات خان آرزو مند گشته میرزا در حینی که خواجه و اهالی بنماز جمعه رفته بودند از دروازه بیرون آمده پیش خان رفت و چون سمرقند مسخر او گردید پسر و مادر در شهر سنه ست و تسعمائه ۹۰۶ کشته شدند.

میرزا الغ بیگ بن سلطان ابوسعید بفرموده پدر بحکومت کابل مشغول بود و بعد از او بسلطنت نشسته در سنه سبع و تسعمائه ۹۰۷

وفات یافت.

عبدالرزاق پسرش بحکومت رسید بنابر کودکی او امرا بایکدیگر در مقام نزاع شده محمد مقیم پسر کوچک امیر ذوالنون ارغون لشکر بدانجا کشیده عبدالرزاق در اواخر سنه ثمان ۹۰۸ فرار نموده آنجا بتصرف ارغونیه درآمد.

میرزا عمر شیخ بن سلطان ابوسعید در زمان پدر و الی فرغان که اندجان یکی از قصبات آن جاست بود پس از وی بلوازم سلطنت پرداخته همواره به الکای یونس خان مغول که پدرزنش بود و ولایات متعلقه به برادران خود سلطان احمد و سلطان محمود تاخت میکرد و آثار شجاعت ظاهر میساخت تا آنکه در دوشنبه چهارم رمضان سنه تسع و تسعین و ثمانماه ۸۹۹ از بام کبوتر خانه اخسی افتاده وفات یافت و لادتش در شهر سنه ستین و ثمانماه ۸۶۰ در سمرقند اولاد ذکورش ظهیرالدین محمد بابر و میرزا جهانگیر و میرزا ناصر ظهیرالدین.

محمد بابر پادشاه وی از جانب مادر پسر قتلغ نگار خانم دختر یونس خان مغول است که شرح حال و نسبش در ذکر اولاد جفتای گذشته بعد از پدر قایم مقام شده بعضی قلاع سرحدتر کستان مسخر ساخت و در سنه اثنی و تسعمائه ۹۰۲ مرتبه اول سمرقند را از بای سنقر میرزا یگرفت و بای سنقر آنجا را باز ستاده او در اندجان

پسر میبرد تا آنکه شیبک، سلطان علی میرزا را بازی داده آنجا را مسخر ساخت و از بکان در آنجا دست تعدی بر آورده خواجه ابوالمکارم فرزند زاده صاحب هدایت کس به میرزا فرستاده شبی او را بدرون شهر آورد شیبک در آن وقت در النک کان کابل بود بالضروره چون قدرت گرفتن نداشت به ترکستان رفت و چون در سمرقند قحط و غلا بواسطه چوانیدن غلات آنجا دست داده بود شیبک عود نموده بابر صلاح توقف ندیده بصوب تاشکند رفت و آن مملکت به شومی (۱) مخالفت سلطان احمد تبسل که بامیرزا عاصی شده بدست از بکان افتاده وی بحصار شادمان واز آنجا بترمذ رفته در شهر سنه عشر و تسعمائه ۹۱۰ متوجه تسخیر کابل شده و آنجا را ازدست ارغونیه بدر برده و نوبتی دیگر در زمان حضرت شاه غفران پناه در سنه سبع عشر ۹۱۷ که شیبک از میان رفته بود عزیمت تسخیر ماوراءالنهر نموده خان میرزا پسر عمش [نیز بالشکر بدخشان بدویوست و بین الفریقین در کنار آب وحش جنگ شده] وی بر از بکان ظفر یافته حمزه سلطان [و مهدی سلطان] کشته شدند و حصار و قندریقلان بتصرفش درآمد و چون شاهرخ خان افشار و احمد سلطان صوفی اغلی استاجلو حسب الحکم حضرت شاه غفران پناه بمدد او رسیدند سمرقند و بخارا بگرفت از بکان بدشت رفتند و چون امرای شاهی [از آنجا] عود نمودند سلاطین از بک برگشته در ثمان عشر ۹۱۸ در حوالی بخارا باریگر میانه ایشان جنگ شده محمد بابر میرزا شکست یافته مجدداً ماوراءالنهر بتصرف از بکان درآمد و دیگر او را فرصت گرفتن آنجا نشد و در جمادی الاخری سنه ثمان و عشرين ۹۲۸ قندهار را از شجاع بیک ارغون بگرفت [آخر قندهار] و زمین داور نیز مسخر او شده همواره لشکر بولایت هند میکشید تا آنکه آن ولایت بی نهایت را بتدریج مسخر فرموده از در قندهار تا الکی بهار بحوزه تصرف درآمد و مدتها بسططنت در آنجا اشتغال داشت تا در شهر سنه سبع و ثلاثین و تسعمائه ۹۳۷ بعالم بقا پیوست و لادتش در شهر سنه ثمان [و ثمانین] و ثمانه ۸۸۸

همایون محمد بن بابر میرزا در عهد پدر در شهر سنه ست و عشرين ۹۲۶ بعد از فوت خان میرزا والی بدخشان شده بعد از پدر به تخت نشست

پادشاه برادرانش بتخصیص کامران میرزا با او منازعه کرد و آن مستلزم آن شد که شیرخان افغان استیلا یافته دو نوبت با پادشاه قتال نمود و در کورت آخر شکست فاحش بر لشکر جغتای رسیده هندوستان بالکلیه از تصرف او بیرون رفت و اودر سنه احدى و خمسين ۹۵۱ پناه بدرگاه جهان پناه آورده بندگان نواب کامیاب اقدس اعلی او را تقویت و تربیت فرموده با لشکرها بصوب قندهار فرستاده و مکرراً میانه او و کامران و عسکری برادرانش جدال افتاد اگر چه یکی دو سه مرتبه غلبه

خصما را بود آخر پادشاه در شهر سنه اثنی و خمسين و تسمائه ۹۵۲ که بحسب نوادر اتفاقات حروف کریمه **فهرزمواباذن الله** مطابق تاریخ است (۱) بر ایشان ظفر یافت و ایشان را بچنگ آورده خاطر بالکلیه جمع ساخت و اشکر بهند کشیده در چهارشنبه ششم شعبان سنه اثنی و ستین ۹۶۲ دهلای را که دارالملک آنجا بود مسخر کرده استقلال تمام یافت قضا را هم در آن اوقات درشهر مذکور از بام قصر افتاده در گذشت این قطعه در آن تاریخ گفته اند شعر :

همایون پادشاه ملک معنی	ندارد کس چو او شاهنشهی یاد
ز بام قصر خود افتاد ناکام	وز آن شد خرمن هستیش بر باد
چو تاریخش بجستم از خرد گفتم	همایون پادشاه از بام افتاد

کامران بن بابر میرزا بعد از شکست برادر چندگاهی اسم سلطنت بر خود نهاد مکررا بردست همایون پادشاه گرفتار شده بنا بر ملاحظه صله رحم خلاص شد آخر چون غدر و نفاق او تکرار یافت و دیگر بهیچ وجه برواعتماد نماند بفرمان برادر مکحول شده بمکه رفت و در آنجا مجاور شده در ذی الحجه سنه اربع و ستین و تسمائه ۹۶۴ فوت شد.

جلال الدین محمد بن همایون پادشاه مالک ممالک موروئی شده همونام کافری پادشاه منداب (۲) قصد او کرده اکثر الکای چون لهار و غیره را بگرفت آخر در روز جمعه دوم محرم سنه اربع و ستین ۹۶۴

اکبر پادشاه بینهما قتال صعبی دست داده او و جهات بی نهایت او به چنگ جفتای افتاده پادشاه او را بدست خود گردن زده در القابش غازی افزودند و در جمادی الاخری سنه ست و ستین ۹۶۶ بیرام خان بهار او که فرزند زاده علی شکرتر کمان است جمله الملک دولت جفتای و چنانچه از سلطنت بغیر از نام بر پادشاه چیزی دیگر نبود از منصب افتاد بعد از چندگاه عزیمت حج نموده در کجرات بدست کفار بقتل رسید و پادشاه بعد از او اقتدار تمام یافته حالا پادشاه مستقل انجاست.

میرزا سلیمان بن یادگار بن ناصر میرزا عمر بن شیخ مدتهاست بفرمان عیش بابر پادشاه و همایون پادشاه والی بدخشان است و بغایت صوفی مشرب و صاحب اخلاق. میانه او و سلاطین از بک سیما پیر محمد سلطان بن جانی بیک سلطان والی بلخ در درگز آنجا در شهر سنه ست و سبهین (۳) و تسمائه ۹۷۶ جنگی شده بر رشیدش محمد ابراهیم که بغایت بهادر و مستعد بود بر دست یکی از رجاله بلخ کل کافر نام اسیر شده او را نزد پیر محمد برده بسعی جان چهره قرقر در بیست دو

۱- با احتساب دو «لام» الله موافق ۹۵۷ خواهد شد ۲- هنداسب ۳- ع : ستین

سالکی کشته گشت گویند در وقتی چنان این رباعی بر بدیهه گفت :

شعر :

ای لعل بدخشان ز بد خشان رفتی مانند خورشید در خشان رفتی
در دهر چو خاتم سلیمان بودی افسوس که از دست سلیمان رفتی
و در سنه احدی و سبعین ۸۷۱ لشکر به کابل برده بر آنجا استیلا یافت اما
همچنان به محمد حکیم میرزا ولدهما یون میرزا گذاشت .

ÖZGEÇMİŞ

Ali İÇER, 1977 yılında Iğdır’da dünyaya geldi. İlkokul eğitimini Iğdır İnönü ilkokulunda tamamladıktan sonra ortaokul ve liseyi Iğdır Atatürk lisesinde tamamladı. 1996 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih bölümünde lisans eğitimine başladı. 2000 yılında mezun olan İçer, aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenliğe başladı. Halen bu görevine devam etmektedir.

Evli, üç çocuk babası olan İçer Arapça ve Farsça bilmektedir.

